Andrássy Gyula Deutschsprachige Universität Budapest
Interdisziplinäre Doktorschule
Leiterin: Prof. Dr. Ellen Bos

Annamária Molnár

Emanzipationsprozesse ungarndeutscher Frauen vor und nach 1945. Eine sozialgeschichtliche Untersuchung anhand ihrer Erinnerungen

Betreuer: Prof. Dr. Gerhard Seewann

Anhang zur Dissertation
Verzeichnis der Interviews

Juni, 2017

Verzeichnis der Interviews

Interview – M.Gy. – Pécsdevecser 3
Interview – Sch.Gy. – Mecseknádasd 25
Interview – Sch.M. – Nemesnádudvar 40
Interview – B.K. – Oberkirchberg (Deutschland – Baden-Württemberg) 64
Interview – B.M. – Mecseknádasd 85
Interview – K.J. – Pécs 105
Interview – L.O. – Budaörs 121
Interview – K.R. – Nemesnádudvar 136
Interveiw – M.J. – Nemesnádudvar 154
Interview – F.J. – Mecseknádasd 183
Interview – K.E. und P.G. – Altheim (Deutschland, Baden-Württemberg) 207
Interview – H.M. – Wiblingen (Deutschland, Baden-Württemberg) 237
Interview – K.A. – Pécsvárad 255
Interview – R.A. – Oberkirchberg (Deutschland, Baden-Württemberg) 262

Interview – M.Gy. – Pécsdevecser

- *Honnan tetszett származni, hol született?*
- Én, Tolna megye, györkönyi vagyok, én egy szerelmi gyerek vagyok.
- *Milyen szép…*
- Azt is el kell árulnom, de tudod hogyan? Úgy, hogy az apám az ausztriai származású, az apja vasutas volt és vasutas szerencsétlenségben meghalt, és akkor az anya nem tudom, hogyan került ide Magyarországra és akkor ott Györkönyön, abban a faluban éltek, és ott anyámmal összejöttek, azt anyám terhes lett velem és úgy volt, hogy elmennek Kanadába. Hát apám el is ment és anyám akkor már nem mehetett, mert már annyira terhes volt velem. Itt maradt, aztán ő már nem ment ki, apám meg nem jött haza, így maradtam, anyámnak a lánya voltam. Na és akkor jöttek a… most akkor éveket kér? 1927. október 23-ban születtem, és akkor anyám nem ment, akkor egy barátja ment vele, ez nem tudom kellett-e nekik, izé, hajójegy, vagy a franc tudja, nem mindegy? Na, elég az hozzá, hogy hát volt nekünk egy kevés földünk ott Györkönyön, meg szőlő és anyám ment így nyáron aratni, meg cséplőgépezni. És a izékba, na, a téli hónapokban meg ment az orvoshoz ilyen házi alkalmazottnak, ott szokott lenni. Na és akkor anyámnak volt egy barátnője, ez ide Borjádra jött férjhez, ahhoz svábokhoz. És a férjének valami rokona volt az az ember, aki végül anyámat összekuplizták és annak volt 3 gyereke és az anyja, vagy a felesége meghalt. Aztán ez a barátnője összehozta apámmal, vagy hát a mostohaapámmal anyámat és az idejött Baranyába. De én még 1-2 évig ott voltam a nagymamámmal, hát 9 éves voltam, mikor idejöttem le én is. Na és attól fogva itt voltam, Átában laktunk, itt van nem messze, ott laktunk és közben valami probléma történt, megdöglött a tehenünk, meg ilyen állatbeteg vagy izé történt és akkor fölmentünk Pusztamalomba, a pusztára lakni.
- *Az merre van?*
- Hát ott.
- *Ja, ott, Átánál.*
- Nem messze van Átától, Szalánta vagy Némedi és Áta között van. Ez régen, régen izé volt, ilyen papi birtok ott, tudod?
- *Ja.*
- De, akkor ezek a svábok, akik Tolna megyében voltak, meg akik Amerikából jöttek haza, ezek ott Tolna megyében eladták a földjüket, mert az drága volt és itt meg ezt a olcsón tudták venni és akkor hát itten ilyen felemás volt már ez a puszta. Na, mindegy, akkor mi idejöttünk lakni, közben jött a háború. Apámat elvitték katonának és hát én

meg 12 éves korig mentünk Átába iskolába, s utána elmentem szomszéd pusztára szolgálni, én is.

- *Ilyen fiatalon.*
- Fiatalon, 12 éves voltam. Na és a…
- *Mit kellett ott csinálni, a pusztába, ilyen mezőgazdasági munka vagy mit csináltak?*
- Nem, a háztartásban, ilyen házi alkalmazottnak, takarítani, főzni, mosni, vasalni. És az asszonynak, ez egy birtokos volt, az asszonynak volt külön ilyen állatai, csibéi, egy pár disznó, azt is kell, meg pulykák, azt kellett csinálni. Na és várjál akkor, hát ott voltam, nem tudom most már hány évig, 2-t vagy valamennyit, tudod az a helyzet, hogy ott alkalmazott voltam és ott is aludtam. A konyhában volt az ágyam, és olyan ágyam volt, most ha így megnézted, akkor olyan volt, mint egy asztal, vagy egy láda és este széjjel lehetett húzni, széjjelrakni az ágyneműmet és akkor ott aludtam. És minden hét végén, szombaton vagy vasárnap jöttek oda az úrhoz, este kártyáztak a nagyszobában, az ebédlőben. És a konyhában köllött ott bemenni az ebédlőbe, és akkor ezek mire elmentek haza és ez a képzeld, ez a hetven éves öreg faszkalap, rám támadt, hogy meg akart volna erőszakolni. De hát nem tudott, és akkor én elmentem, ott hagytam őket, mindjárt. Na, és akkor elmentem Pécsre szolgálni, akkor ennek a mostohaapámnak a testvérének a lánya, az is Pécsen volt. És az elvitt oda a gyerekek mellé, ő volt a háztartási izé, én meg a kettő gyerek voltam, azt gondoztam. És utána elment Pestre és oda is elvitt, na és akkor ottan már akkor itt voltak már az oroszok Szolnoknál. És akkor mondta az, a házigazda, az meg egy százados volt, katonatiszt, meg két katonatiszt fia volt. És mondja a százados, hogy ha ezek ott átjönnek a Tiszán, akkor 1-2 szóból itt vannak, hát én hülye fejjel hazajöttem.
- *Ja, ide le, Átára?*
- Átába, Pestről hazajöttem, és itt voltam, nem tudom mennyi idő múlva, itt voltak az oroszok. És akkor a háború átment rajtunk, és utána, mikor ’45-ben vittek bennünket, összeszedtek bennünket, ott akkor még nem volt egészen vége a háborúnak, de nálunk csak oroszok voltak, de az oroszok, azok a németeket adjusztálták, és hát, hogy átmentek rajtunk, izé, Szalántának, ott nagyon összecsapás volt, na mindegy, vége lett ennek. Elmentek az oroszok és akkor karácsonykor kidobolták, hogy a német neműeknek jelentkezni köll, 2 hétre megyünk Bácskába kukoricát szedni. De én nem jelentkeztem karácsonykor, mert én csak 17 éves voltam és a lányoknak 18-tól kellett, a fiúk, férfiaknak kellett tizen… Hát én nem mentem el és képzeld, karácsony másnapján zörögtek és jöttek, hát akkor, ott is sunyiság volt, mert mi akkor

Pusztamalom, Bisséhez tartozott, a jegyzőség az Siklóson volt. Hanem ilyen, hát minek mondják.

- *Körzet vagy?*
- Jegyzőségi, ja, hát a bíró volt annak idején, meg ilyenek. Na, ott is voltak svábok, ugye azok a hozzátartozókat nem engedték el és minket vittek helyettük. Na és akkor, de az egyik barátnőm, az egy gazdag lány volt, azt is vitték velem. De annak az öregapja elintézte, ott a gyűdi papokkal, hogy azt hazaengedték. És akkor minket meg gyalog mentünk be éjjel Pécsre a Lakics-laktanyába. Ott szállásoltak el bennünket is, kb. 2 hétig ott voltunk.
- *Ja, ilyen hideg télbe, oda begyalogolni…*
- És akkor hát ott voltunk 2 hétig kb. és onnan mentünk ki, a városba vittek bennünket autóval, ott kellett, minek hívják azt az iskolát, a székesegyházba, a templommal balra, az a…
- *Ja, a Leőweybe.*
- Az, na odavittek bennünket, azt kórházat csináltak és odavittek bennünket, mosni kellett.
- *Ez alatt a 2 hét alatt, akkor ott kellett dolgozni az iskolába?*
- Hát nem mindennap, csak lehetett jelentkezni, de nem mondták, hogy te vagy te, hát csak mondták, hogy jelentkezzünk, mert ennyi ember kell és akkor hát jelentkeztünk. Ez hülye fejjel, onnan szépen lehetett volna onnan megszökni, de nem mertünk, mert azt mondták, ha elszökünk, akkor a családot ölik meg, és akkor nem mertünk. Na és közben anyám, meg elment (evangélikus voltam) és az evangélikus papsághoz ment Pécsen, és azok adtak egy papírt, hogy nem vihetnek el, mert csak 17 éves vagyok. És akkor ment oda az orosz izéhez, de azok azt mondták, hogy már nem engedhetnek el, mert készen áll a transzport. Na és akkor így nem engedtek haza, hanem elvittek. És ott voltam kint akkor.
- *És akkor csak magukat csak nőket vittek vagy férfiakat is, mikor elvitték?*
- Férfiakat is.
- *De több volt a nő vagy a férfi?*
- Azt nem tudom, mert a férfiak külön voltak, meg a nők is külön voltak.
- *A laktanyában is…*
- A házasok, azok is férfiak külön, meg a nők külön.
- *Házasokat is elvittek?*

- Házasok? Innen is voltak, feleség is, férj is, igen. Olyanokat is vittek el. Na, és akkor hát, ez ugye ott már haladtunk, hogy, hogy a transzport készen van, akkor már lehetett hallani, hogy nem Bácskába megyünk kukoricát szedni, hanem a fene tudja, hová visznek. És utána lehetett hallani, hogy Ukrajnába visznek bennünket, de tényleg Ukrajnába vittek, minek mondják, várjál csak ezt a… ukrajni fővárost?
- *Kijev?*
- Kijeven még túl vittek bennünket. Na, mikor bevagoníroztak bennünket, hát ugye mindenhol orosz tisztek voltak, őröztek mindenkit, bevagoníroztak minket, 24 napig voltunk a vonatban.
- *Megállás nélkül?*
- Megálltak úgy, ilyen nagyobb állomásokon megálltak, tudod? És ott ki lehetett szállni és ott lehetett, hát leülni, de vagonokba is csináltak lukat, aztán ott is lehetett wc-zni. Na ez volt, az étkezést azt nem tudom már, hogy hogyan volt, csak arra emlékszem, még most is, egy vagon oldalára föl volt akasztva egy olyan tehénnek a izéja, combja. Hát fagyott, fagyba volt, hát az az étkezésre volt odakészítve, hogy hogyan vagy mi… hogy hogyan kaptunk enni vagy inni, azt… Inni is mikor így megállt a vagon vagy a vonat, akkor ott tudtunk kapni inni, szoktak hozni, vagy már azt már nem tudom, hogy hogyan volt. Na, elég az hozzá, oda kiértünk, akkor egy nagy gyűjtőlágerba, de hát ugye nem, odáig nem ment a vonat, hanem az állomáson, na minek, Katikovszkyrej volt. Volt a neve ennek a helyzetnek, ahová vittek, ahol voltunk, ez Katikovszkyrej, ez a, olyan mint a Baranya, de ott volt ez a város is, ez a Katikovszka. Na ott kiraktak bennünket, hát nem egyszerre az egészet, biztos ilyen vagononként, és akkor ott is el kellett menni majdnem 6 km-t gyalog oda a lágerig, az állomásról odáig gyalogoltunk. És mikor odaértünk, azt már nem tudom, hogy hogyan csinálták vagy mennyi idő múlva, csak azt tudom, akkor bezártak egy ilyen zuhanyozóba, levetkőzni és a ruhákat kivitték, hogy fertőtlenítik, mert a vagonba tele lettünk tetűvel. Azt te is tudod már biztos…
- *Ja, mesélték már sokan, hogy le kellett vágni a hajukat, meg, ja.*
- Na és akkor ott, ahogy a ruhákat fertőtlenítették, de tudod, hogy több tetű volt bennem, mint amikor beadtuk, mert szerintem nem olyan jó volt megcsinálva ez a fertőtlenítés, hogy megölték volna ezt a állatokat, na mindegy. Na, akkor, arra emlékszem, hogy egy nagyon nagy épület volt, úgy bent nagyon nagy udvar volt, körül volt kerítve. És ott bent voltak már, akik régebben már oda voltak hozva, de mikor mi odaértünk, akkor már ott voltak a lágerokba Jugóból. Azokat…

- *Ja, a bácsik abból a bányából, ja…*
- Azokat is odavitték, azok már ott voltak, mikor mi jöttünk. Na és akkor hát egy ilyen kisebb épület volt, talán olyan nagy szoba, mint ez a konyha és akkor az be volt építve, hát biztos, te már, akkor ezt már hallottad már, hogy milyen ágyak voltak. Ja… ilyen priccsek. Egy ilyen szobában 3 izé volt, az egyik ilyen alacsony volt és akkor így 3 rekeszben aludtunk. De azt nem tudom már, hogy mi volt azon a deszkán, de annyira emlékszem még, tudod mikor? Én mindig a fölsőbe mentem, fölsőbe mentem, ott melegebb volt, tudod?
- *Ja.*
- Meg ottan nem jött rám semmi ottan, hogy mondjam, ottan nem volt körülöttem senki, csak aki ott mellettem volt, ott azt csináltam, amit akartam. Na, elég az hozzá, ott a fölső felén voltam, de azt nem tudom, hogy mi volt alattunk. Csak azt, arra emlékszem, hogy ezek a deszkák voltak, tudod? Mikor hazajöttünk a munkából és akkor ledobtuk a rongyainkat és olyan deszkákra feküdtünk, hogy ott leraktuk a rongyainkat vagy mit? Azt már nem tudom, hogy hogyan volt ott.
- *És mit kellett dolgozni?*
- Hát, ja, még fontos, amit mondani akarok. Le van írva, ha el tudod olvasni, odaadom. Képzeld el, hát ugye már 24 napig az úton voltunk, kaja, hát mivel vendégeltek meg bennünket? Mit gondolsz mikor odaértünk? Ott az a nagy épület volt, oda kellett menni, ott volt az ebédlő. Ilyen csajkának hívták az nem zománcból, hanem agyagból, láttam már ilyen agyagedényeket, na ilyen csészék vagy csajkának, ilyen kis tálak voltak ezek. És abba adtak teát, és akkor adtak egy ilyen két evőkanálra való, ilyen kicsike sózott halat. Se kenyér, semmi se volt, ezt adták ott először kajának. Hát aztán akkor már azt már nem tudom, hogy hogyan ment a kajálás, hát reggelit is kaptunk, ebédet, meg vacsorát, attól függ, hogy hogyan voltunk beosztva a bányába. A bányába is 6 km-re kellett menni ebből a nagy, ezért a nagy gyűjtőlágernek hívták, de nem tudom a lágernek, ennek a nevét.
- *Nem baj.*
- Azt nem tudom, na, aztán, hát hogy meddig mentem, nem tudom a bányába, elég az hozzá, hogy beteg lettem, sokan betegek voltunk.
- *És ez szénbánya volt?*
- Szénbánya, szénbányában össze… a 3 síkban, reggel is, délután is, éjszakások voltunk. Arra emlékszem, egyszer, még ilyen nagy hóban jöttünk és nem látszott az út, hol vagyunk, csak láttunk egy lámpát és annak irányába mentünk abba a nagy hóba,

éjjel. Hát biztos délutánosok voltunk és akkor ugye éjjel kellett menni haza, aztán hát csak irányba mentünk és ezt az egy lámpához és mikor oda a lámpához értünk, hát 1 ember vagy 2 volt, aki hát kopogott és képzeld el, ott volt az orosz politikai tisztünk. Aki ott a lágerba politikai tiszt, az nem, úgy tudom, hogy nem ott lakott, hanem a szeretője volt ottan, egy barátnőjénél volt ottan. És akkor az olyan durva lett velünk szemben, hát a brigáddal, nem tudom hányan voltunk, és akkor onnan jött egy idős nő, és az elvezetett bennünket a lágerba. Na, ezt tudom, ez is egy gyalázatos dolog volt. Na, ez ugye, most akkor már tavasz felé mentünk, de utána még egyszer a télbe mentem bele, addig még ott lehettünk, azt nem tudom már pontosan, csak beteg lettem, és sokan megbetegedtek és azt tudom, hogy tudod, volt abban a nagy lágerban külön egy épület, ahol voltak ilyen elfekvő betegek, ágyakon voltunk és jött mindennap az orvos. Orosz orvosnő volt, Surre volt a neve, hogy meddig feküdtem ott, azt nem tudom, de beteg voltam nagyon és valahogyan észnél voltam. Mindig reggel jött ez a Surre, és így jött végig és én itt a falnál feküdtem, ott volt az én ágyam és odajött a végére és akkor így csinált: az……kaputt és ezt én meghallottam és mondom, én nem fogok meghalni, nekem haza kell menni, és valahogyan erőt vettem magamban, ezt nem hallom? Elhagytam volna, én is elmentem volna, de képzeld el, ott néztünk, volt egy ablak, a izék, na mi a nevék, a koporsók mentek, mentek, mentek, akik meghaltak, tudod? Csak ott ahol volt a mi, hát ez a betegszállás vagy mit tudom én mi, arrébb lehetett még, ahol meghalva tartották az embereket és vitték, egyszer csak, képzeld el, jön vissza a koporsó. Megint megy, megint egy jön vissza, megint megy, hát akkor megtudtuk, hogy csak kivitték és kiöntötték őket, mert nem tudtak már annyi koporsót gyártani, meg nem is temették el, mert olyan hideg volt, hogy ott rakásra voltak fagyva.

- *Jézusom.*
- Na, ezt tudom, na és akkor ott, hát én, ugye bányában jártam, akkor én még megkaptam az egy kiló húsz kenyeret, akik a bányába mentek, annyit kaptak és az, ekkora darab kenyér volt, ilyen széles és ilyen magas. Na, és akkor azt csináltam, ugye ezt a kenyeret elosztogattam, eladtam és kaptam helyette, mert oroszok is dolgoztak ott bent és akkor a kenyeret elvitték, akkor hoztak tojást, meg krumplit, azt kértem. És volt ilyen kis konzerves doboz, vagy a fene tudja mi volt, és abban főztem ezt a krumplit, meg a tojást ráütöttem és a folyosón volt a kemence vagy nem tudom mi, ami, ahol fűtöttek. És oda beraktam, ott főztem és ezt ettem és így lassan fölépültem valahogyan és akkor egyszer jöttek és elvittek a kolhozba. Tudod, mi az.

- *Az ilyen agrár…*
- A TSZ.
- *Mint a TSZ, ja.*
- Olyan, mint itt a TSZ, kolhoznak hívták. Na, oda elvittek, de hát nem tudtam még dolgozni semmit se, csak el voltunk különítve, de azt tudom, hogy már úgy tavasz volt, már sütött a nap, de egy ilyen épületbe voltunk berakva. És akkor hát, már mikor már így jobban kitavaszodott, akkor hát ki kellett menni, és próbáltak velünk dolgoztatni. De voltak, akik már ott voltak előttünk, biztos azok is, akik előtte ilyen betegen odavittek, azok dolgoztak már a… disznókat etettek. Na és akkor azokkal együtt voltunk, akkor ezek hoztak a disznóktól, ilyen disznódarát, kaját, akkor azt ettük, főztük. Na, és, hát akkor nyáron ott voltunk, nem… mikor kitavaszodott úgy egészen, mikor már ki lehetett menni, akkor kivittek bennünket a határba és ott fölállítottak egy sátrat és a sátorban laktunk, de mellette ott a sátor előtt állt egy olyan épület, azt mondták, hogy régen ilyen csibéket tartottak ott kint. Hát Oroszországban is volt mit tudom én micsoda, na, aztán ott tartották az irodát ebben, és mi meg ott vele szemben volt fölállítva a sátor, ott feküdtünk bent, aludtunk ott bent. És odamentünk ki dolgozni, kaját, hogy, hogy kaptunk, azt már nem emlékszem, csak arra emlékszem, hogy mentem, mentünk nem messze a sátortól, le volt kaszálva a búza. De nem úgy, mint itten annak idején, hogy kévékbe volt, úgy, mint a széna, le van kaszálva és és így vellával össze, ilyen rakások voltak, ilyen kis rakások voltak, na, éjjel oda kiültünk, aztán kidörzsöltük a búzát, és ott rágcsáltuk. Uborkát kellett szedni, uborkát ehettünk, meg káposztát is, azt is ehettünk. Hát így nyersen. És a végén képzeld el egy nagy tábla dinnye is volt, hát ugye a dinnyét is, azt is ettünk ottan szépen és képzeld el az itteni Náncsi néni, asszony, aki szintén kint volt.
- *De nem egy helyen voltak, egy helyen voltak ketten?*
- Egy helyen.
- *Egy helyen?*
- Ebben, ebben a sátorban, ő is ott volt, ez a Náncsi néni kint volt a dinnyeföldön és egy ilyen puskát kapott, és avval őrizte a dinnyét. Nem volt benn lőszer, csak az oroszok miatt volt ez odaállítva. És egyszer, hát kijöttek az oroszok, a tisztek és ez a politikai tiszt, akit mondtam, ez a Figaro, ez is kijött, mikor meglátta ezt a Náncsi nénit, odarohant és úgy elrántotta, szegény asszony csak úgy röpült, lerántotta a válláról azt a puskát, de egész cirkuszt csináltak, hát akkor látták, hogy nincs benne semmi, hát csak ijesztésre volt az odatéve.

- *Ja, hogy ne lopják el a dinnyét, mi?*
- Ja, hogy ne lopják, hát ezt nekünk kellett ott a dinnyéket szedni és az autókra fölrakni, meg az uborkát, meg a káposztát, ezt, krumpli nem volt ottan, csak ez volt. Na hát akkor ott a dinnyéből, abból is jól ettünk, így azért akkor összeszedtük magunkat és akkor télre megint bekerültünk a izéba, a lágerba. Ebbe a kolhozi épületbe, ahol volt.., ahová először vittek bennünket télen vagy tavasszal, mit tudom már hogyan volt. Na és akkor onnan, ja, azt képzeld el ott, mikor még nem vittek ki a mezőre, még ott bent voltunk. Egyszer jött egy komisszió, komissziónak mondták, hát bizottság és mondták, hogy akit ezek kiválogatnak, azok hazamehetnek. Hát senki se hitte el, hogy hazamegyünk, hanem így kiszoktak válogatni és egy másik lágerba vinni és hogyha egy új lágerba kerülsz, akkor ott mindig rosszabb szokott lenni. Senki nem akart odamenni és én hülye, a jó okos fejjel nem maradtam bent az épületbe, hanem kimentem hátra a wc-be, elbújtam. A bizottság elment, és tényleg mondták, hogy hazamennek. 2 hét múlva jött az autó, fölpakolták, és vitték az állomásra, hazajöttek. Én meg ott maradtam.
- *Jaj…*
- Hát, ilyen izé történik az emberrel, na, jól van 1 év eltelt, akkor már 1 év eltelt, mikor hát hazajöttünk volna, vagy hazajöttek, akik hazajöttek. És akkor megint jött a bizottság, válogattak embereket, de ezt elfelejtettem ide beírni, az utána, tegnap jutott eszembe, hát voltam én egy másik lágerban is, ez akkor volt, mikor innen a kolhozból kiválogattak és egy szintén ilyen mit mondtam a TSZ-be? Milyen izé volt csinálva? Na, segíts, nem épületbe, hanem sátorba.
- *Ilyen sátorba, ja.*
- Na, az az egész láger egy ilyen hosszú sor sátrakba laktunk. És ott építkezéshez kellett menni, építkeztünk az orosz, oroszoknak, tudod? Akik hazajöttek Németországból, fogságból, azokat nem engedték haza a családjukhoz, hanem ott építettünk nekik szállást, ilyen nagy épületeket, ilyen hosszú épületet, középen volt a bejárat és a közepe volt egy folyosó és jobbra-balra mentek a szobák. S az ablakok úgy voltak, ezt építettük mi, ezeknek az orosz katonáknak, mikor jöttek haza. Hozták Németországból őket, oda beszállásolták és a bányában kellett nekik menni. De ugye én sokáig ott voltam, közben azért egy páran eltűntek…
- *Megszöktek…*
- Hazamentek valahogyan, na, akkor ott voltam építkezésnél és utána még onnan is kellett bányába menni. Megint mentem bányába és a bányából hogyan is volt, ezt nem

tudom ennek a lágernak a nevét, ez a sátoros lágernak a nevét. Na, szóval végül onnan is kellett utána menni bányába. Még egyszer egy ilyen szerencsétlen helyzetbe kerültem, megint nem tudtam, ja, a lábammal sérültem meg ott a bányában. És akkor megint mentek haza és akkor, és mondták, hogy beletettek a transzportba, hogy hazamehetek, aztán mégse engedtek, nem tudom, mert nem volt jó a lábam az útra vagy nem tudom.

- *Mi alapján válogatták ki, aki hazamehet, aki beteg volt vagy?*
- Hát persze, akik már nem voltak használva, tudod mit csináltak? Levetkőztettek meztelenre és a fenekünket így nézték, hogy maradhatsz vagy elvisznek haza. Így állapította meg ez a bizottság, most már bizottság, kolhoz vagy izé, minek mondták őket? Nem tudom most már, a bizottság. Na, így állapították meg, hogy maradsz vagy mehetsz. Na, akkor megint ott maradtam, ez a helyzet, na és akkor egyszerre csak jöttek és kellett menni egy másik lágerba. Hát ez már egy előkelő láger volt, az ilyen kétszintes épület volt, az is ilyen hosszú volt, de emelet volt. Ott is emeleten voltam, és ott már nem ilyen ágyak voltak csinálva, hanem olyan, mint hogyha gyerekszobákban van ilyen emeletes ágy. Az akkor csak alul volt egy, meg fölül volt egy, azok nem is voltak olyan magasak a szobák. Az akkor olyan volt és az nagy udvar volt, hát szóval az a jó körülmények között volt már az az épület. És hát ott is bányába kellett menni. Azt, ott meg összevesztem egy orosszal, mert tudod, akkor a szénnél voltam.
- *De akkor tudtak már, kicsit megtanultak oroszul?*
- Hát persze, hát ott állandóan az oroszokkal vagy, hát muszáj volt. Különben én hamar megtanultam, mert én itt Átában, az iskolában sokat tudtam horvátul, bosnyákok vannak itt, Átában is, meg svábok is, meg magyarok is. És tudtam horvátul sokat, hát már felejtettem, de azért visszajött sok. És akkor így én hamar megtanultam oroszul, na, elég az hozzá, a bányában a szenet kellett, tudod, a bánya olyan, hogy képzeld el, ez egy fal. Most itt van közte egy réteg, ami szén, lefelé az kő, fölfelé is kő. Na és akkor ezt a szenet megfúrták, betöltötték robbanóval és fölrobbantották és akkor ez kiesett, meg így lapátolni lehetett. De ez a szénréteg, ez ilyen magas volt, nem ilyen kicsi, amit én most mutatok, úgyhogy mikor ez így kidőlt, akkor így lapátolták és olyan, mint a tepsi, egy ilyen csúszda volt, tudod? Vasból volt és azok nem tudom hány méter hosszúak voltak és ezeknek a végükön voltak ilyen, amivel össze lettek akasztva vagy csavarozva. És egy gép rázta.
- *Ja.*

- És oda rálapátolták azt a szenet és azt csúszdának hívták, mert az lecsúszott és lent egy vagon állt, ilyen csillevagon, amilyen a bányában van és ott azt töltötték, mikor tele volt, akkor félretolták, másikat toltak oda. Na és hát nagyon poros volt ez a szén és nem ment, és akkor nekünk be kellett ülni ebbe a csúszdába és lecsúszni, ott a fene tudja hány méter hosszan. És nem volt elég gyors ezeknek az oroszok is ott dolgoztak, nem volt elég gyors, ahogyan mi ezt csináltuk és ott elkezdtek kiabálni, meg lökdösni. Én meg fogtam a lámpámat, mert ilyen kampós lámpa volt és azzal odavágtam neki, és akkor az meg vissza, azzal jó cirkusz volt ott. A végén ott hagytam, mondom én nem dolgozok, lementem és akkor mondtam a izénak, a volt ilyen csapatvezető vagy mi, hogy én nem megyek, nem dolgozok, elmegyek haza vagy hát föl a... Elég az hozzá, másnap nagy cirkusz volt ott a bányaigazgatóságban is a. Nem az igazgatóságban, ott a mi, közel ahol köllött jelentkeznünk is, ott mondták meg, hogy ki hova megy dolgozni, mit csinál. És akkor ott ezt elővették, hogy ez bántott minket és akkor mondták neki, hogy kérjen bocsánatot, mert elviszik Szibériába. És akkor mondtam nekik, ne vigyék Szibériába, elég ez neki is itt, meg nekünk is itt. Szóval megbékéltünk továbbra. Na, na ez volt, akkor várjál, még valami volt, ja. Akkor, hát tudod mikor, hát ahogyan beosztották az embereket, akkor a széntől, a szénben nem kellett a szénnél dolgozni, hanem ahol lejönnek a vagonok, vagy ezek a csillék, meg amikor fölhúzzák. Ott van egy ilyen négyszögletes platni, és oda a csilléknek van, tudod ilyen, mint a vonaton is megy, minek mondják ezt a.
- *Ilyen sín…*
- Sínek, na, azok a síneken gurultak, na és akkor mikor arról a sínről lejött, ide erre az izéra, akkor itt meg lehetett fordítani, és egy másik sínre és akkor az ment hátra, amerre a szén volt már. Tudod, mikor így lejön, elkezdik a bányát kibontani, akkor először az utat kell csinálni, na és akkor itt is, mikor egy rétegre lementek, akkor utat kell csinálni, hogy ezt a szenet akkor ki tudják termelni és ezek a vagonokat viszik hátra üresen és tele hozzák vissza akkor, megint ide erre a placcra. És ráakasszák, valami fölhúzza ezeket a vagonokat. De az embereknek nem erre szabad volt föl-le menni, hanem azok külön lejárat volt nekik. Hát egyszerűen csak mikor ezen az izén, ahol föl- és lehúzzák a vagonokat, ettől a plitától, hát olyan 5 méterre, vagy 10 méterre vagy még több, ki, ja és ez ahol a vagonok mentek föl, nem ez, hanem az mellett egy pár méterre, ott volt az az út, ahol az emberek jöttek le és föl. De tudod, itt ez az ajtókat be kellett csukni, mert ez a szellőzés ment a bányában. Na és akkor ottan hát, ja, az volt, hogy itt ahol leértünk gyalog, ott bár a szén ki volt termelve és ment hátra,

már 3 km-re a vágat, vágatnak mondták, ahol már a szén ki volt termelve, tudod? És mentek tovább és jöttek a vagonokat hozták, ide, erre a plitára, megforgatták és fölvitték. Na, akkor itt akartak csinálni egy garázst, egy olyan mozdonynak, aki viszi a szenet, a csilléket, és ezek nem árammal voltak, hanem akkumulátoros mozdonyok. Na, most ennek akartak egy garázst csinálni, és ide, erre a kőmunkára voltam én is beosztva és öten voltunk. Három nő és két férfi. És akkor úgy képzeld el, hát, hogy ez a szén már egyszer ki volt dolgozva, és akkor mikor a szenet kidolgozzák, mikor így robbantanak, a szén ki van dobva, akkor fölállítanak ilyen fából, ilyen nagy kör alakú fákat, ami tartja a plafont, hogy ne essen le. Addig, míg megint továbbmennek, mikor továbbmennek, akkor ezeket a fákat elvágják, hogy ez lerokkanjon. Na, akkor nekünk ezt, amit lerokkant ott, először le kellett termelni, és vagonokba be és ezt itt fölment, végül már ez, ami leomlani akart, ez már olyan hosszan ki volt termelve, hogy itt alulról, ami jött föl kő, az kemény kő volt, tudod? Ami fölülről jött, az olyan puha kő, omladós. És akkor ezt fúrták és töltötték és robbantották, és ezt is nekünk, hát így csillékbe kellett rakni és vitték föl. Na, az történt, hogy ez a nagydarab kő, ami ott volt, oda kellett volna nekik ilyen vastag fákat, ilyen rönköket fölállítani, hogy ami már leomlott, a többit tartsa. Hát képzeld el, nem volt nekik ilyen fa, egy fa állt ott abban a hosszú, 5 méter hosszú helységben, egy ilyen oszlop és hogyan vagy hogy se, nem tudom, az egyik lány hozzáért ehhez vagy nem ért hozzá. Elég az hozzá, ez a nagy rönk, ez az 5 m magas, ilyen vastag rönk, ráesett erre a lányra. És, de addig, amíg ez a rönk rajta volt, addig beszélt, fölemelték, hogy leveszik, vége volt, meghalt. Hát, képzeld el akkor az milyen érzés volt, na hát nekünk továbbra is oda kellett menni dolgozni, hoztak fákat, hoztak, de hát nem volt elég, amit hoztak, kevés volt. Egyszer, egy jó idő után, nem tudom mennyi idő múlva, mikor ez megtörtént, hát mi ugye minden nap dolgoztunk ottan, hát nem csak mi, hanem 3 váltó volt és volt egy öreg orosz, mert mindegyik brigádnál volt ottan egy orosz. És akkor az kiabált: Davai, davai, kiabált velünk, dolgozzunk. És egyszer is reggel mentünk le, délelőtti síkba mentünk és ott dolgoztunk, hát csak hallom, ta-ta-ta-ta. Ilyen izé, mondom, ez megint itten le fog szakadni, mondom ennek az orosznak, én nem dolgozok itt, elmentünk, ide a plitára, nem messze voltunk, olyan 5 m vagy hány távolságra. Én nem megyek, én nem akarok meghalni, előtte meghalt ez a Náncsi lány, szegény. És képzeld el, a vőlegénnyel együtt vitték őket, a vőlegénye is ott volt a lágerba, szegénynek. Na, vannak róla képeim is még, na és képzeld el, hát én nem megyek oda, visszazavart bennünket, megint csak hallom, én nem maradok itt, én nem maradok, a többi se

maradt, jöttek velem. És ez úgy elkezdett kiabálni és ilyen sánta volt, tudod? Már ő is ilyen rokkant bányász volt, ilyen bottal sántikált és akkor emelte a izéját, mondom ne próbáljon megütni, mert akkor kap. Ja, azt nem is meséltem el, mikor ebbe a lágerba kerültem, akkor akkor megint ilyen izé voltam, ilyen beteges. Lehet, hogy ez akkor volt, mikor a lábam után vagy nem tudom, akkor én nem a bányába kerültem mindjárt, hanem a bánya igazgatóságnak volt ottan egy nagy épület és oda kellett nekem menni, takarítani, meg fűteni, mert ezekben az orosz izékban, ilyen folyosó volt és ottan volt a kemence, amit fűteni kellett, az melegítette az irodákat. Na, ott voltam és én ott ismertem mindenkit, meg beszéltem mindenkivel és ott volt egy bányamérnök és ő annyira szerette a magyarokat, azt mondja, hogy a magyarok is oda valósiak, ahová ő, onnan származnak a magyarok. Na, én fogtam magam, mert ott a plitánál volt a telefon is, fölhívtam az igazgatóságot és kértem ezt a mérnököt és ott volt, jelentkezett és mondtam neki, hogy ki vagyok, mondtam neki, hogy itt van ez az öreg és kiabál velünk, hogy dolgozzunk, de és egy, mondtam neki ugye, hogy ez a lány meghalt. Mondom, én nem akarok itt meghalni, én nem dolgozok itt, mert állandóan mondtam neki, hogy így repedezik, tr-tr-tr, így csinál. Mondom, én nem megyek oda, na, azt mondja, jól van. Megbeszéli az igazgatóval és lejön, hát kérlek szépen, lejött, az igazgató is. Ezen az úton, ahol az izé, de még nem értek ide le, hanem mikor ennek az útnak a közepén voltak, akkor leszakadt ez. De olyan szélesen, ugye? Amilyen szélesre akarták csinálni a garázst és ahol a vagonok mentek hátra, ez az egész mindenség leszakad. Most 3 km-re ott hátul voltak az emberek. Nem tudtak kijönni, a vagonok se tudtak kijönni, mert az le volt szakadva. Hanem ahogyan mondtam már neked, hogy ilyen szellőzés megy a bányában, akkor arra, azokat az embereket fölhozták, kihozták. És bennünket, ja és akkor ez az igazgató, meg a mérnök, ezek nem tudtak itt lejönni, hanem visszamentek oda, ahol, ahonnan beszálltak erre az útra és ott jöttek le, ahol a vagonok mentek, ott lejöttek akkor. Mert nem láttak, már ott, tudod? Ott ez a nyomás, ezt a szénport úgy föl… nem láttak semmit se. És akkor arra körülmentek és lejöttek és akkor látták, hogy mi van, és akkor mondták, hogy mi hazamehetünk. Hazamentünk, és akkor ottan nem is tudom, 2 hétig kb. csak férfiak voltak ottan, akik éjjel-nappal ott dolgoztak, mire ott rendet csináltak és megint lehetett dolgozni a… de akkor már minket nem vittek oda, akkor megint tovább, a bányában maradtunk máshol. Egyszer csak képzeld el, jönnek le, délelőtt voltunk szintén, megint és a délutáni sík jön, és jönnek le és mondja az egyik. Te, Zsuzsa képzeld el, megint megy haza egy transzport és te is mész. Mondtam, ja, én már ha

kétszer mentem és még mindig itt vagyok. Nem fogok úgyse menni. De, azt mondták, hogy te mész, hát hogyan? Akkor nem volt semmi bajom, hogyhogy én megyek? Hát valami megtiszteltetésre vagy nem tudom miért osztottak be. Tényleg ment haza a transzport és hazaértem a lágerba és mondja a Liza, tudod, ez a Liza, ez egy jugoszláviai lány volt, és ugye az is jól beszélt rosszul és ez ott intézte a lágernak a dolgait, a tisztek leadták az ukázt és ő ottan intézkedett, olyan, mint egy parancsnok volt a lágerban. És én nagyon jóban voltam ezzel a Lizával és akkor jött a Liza, és mondja, azt mondja, tényleg hazamész. Hát mondom, hogyan? Azt mondja, ő nem tudja, de a tiszt mondta, hogy hazamehetek. Azt mondja, készüljek csak, szedjem össze a cuccomat, amit akarok, és aztán majd jön az autó s visznek. Hát tényleg jött is, másnap délelőtt nem kellett lemennem a bányába, jött az autó és vitt bennünket, nem tudom ebbe a lágerból hányan mentek, azt nem tudom, de hát több lágerból vittek a gyűjtőlágerba. Na azt most tudom, Kirbisnek hívták azt a gyűjtőlágert, de nem az a nagy, amiben voltunk, ez egy új gyűjtőláger volt, az is, már amit a, mi építettünk föl. Ebbe a gyűjtőlágerba vittek, és képzeld el, ott egy, nem egy hétig, az utána volt, az az egy hét, ott másnap már kizavartak bennünket az udvarba, mindenkit. Nagy udvar volt, na de ezer ember volt ám ottan, amit így hazavittek és ilyen lágerokban mindenhol volt a bejáratnál egy ilyen épület, ami az őrségnek a helye volt, ott váltották az embereket, ott mentünk ki-be. Na, ott bent álltak és mondták a neveket, és akiknek a neve volt, az oda ki kellett menni és jöttek az autók, fölrakták, tele volt a kocsi, kivitte a vasútállomásra, lerakta őket, visszajött. És így szépen szállították ki az ezer embert, vagy nem tudom mennyi volt és képzeld el az utolsó kocsinál, hát ott maradtunk, azt mondták, kész, tele van a transzport. Heten ott maradtunk, de nem egy lágerból, hanem 3 lágerból voltunk heten, hát képzelheted, ez mi volt, bőgtünk, akkor minek bolondítottak ide, ha már nem visznek haza. Akkor ez még hát ilyen délután, még koradélután volt, mire ez lement az egész, megint jött ez a rohadt szigorú politikai tiszt és kérdezte, hogy mit akarunk, itt maradni, vagy mindegyik hazamegy a lágerba. Hát persze mindegyik haza akart menni, mert a gyűjtőlágerban, ottan rosszabb volt a helyzet. Mindenki: visszamehetünk, na, mondom Liza, érdemes volt elzavarni engem? Hát akkor kérdezte mi volt, mondtam neki. Na jó, visszamentünk, beosztottak megint. Nem, nem, akkor már nem mentem le a bányába, képzeld el. Na, elég az hozzá, még ehhez akarok valamit mondani, visszamentünk délután, és este 11-kor odaállt a Kirbisre a teherautó, és 11 embert fölraktak, kivitték az állomásra,

hazamehettek. Most, ha mi nem megyünk vissza, ott maradtunk volna, akkor hazamehettünk volna. Na, harmadszor ott maradtam, mit szólsz ehhez?

- *Jaj, Istenem.*
- Hát, nem elég ez? Hát, akkor mondtam a Lizának, mondom neki, Liza, én már nem megyek le a bányába, nem akarok lemenni, nem maradhatok itten valahol? De, azt mondja, beszélek a szigorúval, a tiszttel, mert az volt a főnök, és akkor az mondta, hogy beszélje meg a másik tiszttel, aki a munkát intézte. Azt mondja, hogy van hely a lágerral szemben, fönt ott volt az a része, ahol a szén följött a bányából és odament egy nagy épületbe, bunkernak hívták. És a vagonokat, ahogy fölhoztak, azt egy, egy ilyen, nem tudom milyen vasszerkezetbe betolták és az megbillent és kiöntötte a szenet, akkor vissza, félre, a másik is. Ez így jött. Na, ez benne volt ez a szén ebben az aknában. Alul megint az az épületben, így fönt, itt voltak csillék, körös-körül, nem csille, hanem vasúti sín. Így ezen az épületen. És ott jöttek ilyen csillék, ezt láttad már, Pécsen is volt, ami kötélen megy, na, oda osztottak be dolgozni. Akkor ott kellett kiválogatni a, várjál minek mondták? Palát, a szénből a palát kellett kiválogatni, de nem az egész izét, csak amikor azt csinálták, hogy egy, egy ilyen vagont kiöntöttek és azt ki kellett válogatni, és akkor azt lemérték, hogy mennyi pala van benne, így százalékra, hogy mennyi, milyen a szén. Na, ott dolgoztam addig, amíg hazajöttünk. Onnan már nem mentem le a bányába, hát ez volt ideáig. Na mikor arra került a sor, hogy haza fogunk menni, akkor ebbe a kirbis lágerba vittek bennünket, tényleg, valószínű, tudod, de akkor úgy volt, hogy mindenki megy, mindenkit hazavisznek már. Én szerintem ez volt nekik, ez egy ilyen szerződés, hogy hány évig kell ezeket az embereket ott dolgoztatni és akkor lejárt, biztos haza kellett ezeket vinni, nemcsak a betegeket, az egészségeseket is. Na, akkor elvittek ebbe a gyűjtőlágerba megint, Kirbisre, hát ott voltunk 2 hétig még. És, akkor ott a…, na tanítottak bennünket, adták az előadást, ha hazamegyünk, hogy mit mondjunk. De mikor hazajöttünk, senki nem mert beszélni erről, hogy mi volt ott kint. Senki, mindenki félt, mert mondták, hogyha beszélünk erről, hogy mi van itt kint akkor bezárnak. Senki nem mert beszélni.
- *Azt mondák, hogy azt kell mondani, hogy akkor…*
- Hogy minden jó volt, na, és akkor hát mikor jött az a bevagonírozás, azt nem tudom, hazafelé az út, hogy mennyi volt, azt nem tudom már. Csak azt tudom, hogy kifelé 24 nap volt, nem tudom, mondtam már azt? És képzeld el, hogy arra emlékszek, hogy Romániában megálltunk, de azt nem tudom, hogy előtte vagy utána, hogy Erdélybe voltunk vagy Romániába, vagy csak Romániába, csak azt tudom, mikor a vonaton

mentünk és akkor mutatták, hogy ez a magyar határ. Mindenki nézte a magyar határt, na hát elég az hozzá, hogy akkor elvittek egészen Debrecenig, nem, na mégis, Romániába meg kellett állni, tudod miért? Mert a magyarok közül, akiknek a családja már nem volt itt Magyarországon, azok mehettek Németországba. Azokat külön rakták, és akik ott maradtak Debrecenbe, és akik hát Magyarországra hazajöttek, hát minket Budapestre vittek. Hát hogy kiket hová azt nem tudom, csak én tudom, hogy minket Budapestre vittek. De nem onnan Erdély, vagy Debrecenből, Debrecenből? Nem tudom, na, elég az hozzá, egyik része a magyaroknak ott maradt, a másik része hazament. De a jugók, azokat is hazavitték, vitték volna, de nem fogadta be az ország, és azokat mind Németországba vitték. Úgyhogy azok is hazamentek, nem csak mi. Hát ez volt az Oroszország.

- *És akkor hányba jött akkor haza, '50 vagy '50-ben?*
- '49.
- *'49?*
- Október, 23-án van a születésnapom és akkor otthon tartottam a születésnapomat. Ez volt és decemberben lett volna az 5 év. Hát, na most még azt kell hozzá mondanom, hogy ez az 5 év, ezt biztos te is hallottad már vagy tudod. Mikor a, itt az országban, az országgyűlésben, az izé volt, az az első... Minek hívták, az az Antalt, Antal, akkor elkezdték ezeket a hadi gondozottakat fölkutatni, meg hát ezeket az oroszokat is és akkor kaptunk ilyen, akik kint voltak Oroszországban, ilyen kárpótlási jegyeket kaptunk. Aztán hát beszámították a nyugdíjba is ezeket az éveket. Na és arra föl kapok én 20 000Ft-ot azt az 5, az 5 évesek azt mondták azok 30 000-t kapnak, a 3 évesek 20 000-t, de én nem kaptam 30-at, csak 20-at. Ezt kapom Oroszország után meg azt a kárpótlásit. Hát ez van és élek, itt vagyok ilyen nyomorultan.
- *És hogy bírta, hogy bírták ki ezt a sok évet ott kint, mert azért egy nőknek azért milyen nehéz lehetett ott kint.*
- Na, figyelj kaptunk mi injekciót mikor kiértünk, nem volt menzesz. Nem volt menzesz senkinek. Na, akkor ezt nem mondtam neked meg, ezt a lágert, amikor erre a jobb helyre kerültünk, tudod mi volt ennek a neve? Dovidovka, S-ta dovidovka, ez volt, itt volt már akkor, már olyan emberformában éltünk ottan. Öltözködtünk is, meg kaj… ja, fizetést is kaptunk és azt kellett ott fizetni a kajánkat.
- *Már a végén…?*
- Hát nem, mikor már ebbe, mondom ebben a jobb lágerban voltunk, utolsó két évben. Nem tudom, hogy akkor mikor… figyelj, '47, '47 és '49 között volt ez a hazamenés,

amiről ott maradtam. Annak idején már, akkor már így jobban éltünk, fényképezkedtünk, öltözködtünk, a lágerból kimehettünk. Úgyhogy nem, már hát csak dolgozni kellett, ez volt, ja és írni is tudtunk, kaptunk olyan válaszlevelet, lapot, levelet, levelező lapot, amire egyik felére írtunk, hazaküldtük, akkor ők írtak és visszaküldték, ilyen is volt. Na, itthon mindenki utána mondta, mikor hazakerültünk, csak te tőled kapott mindenki értesítést, hogy ki él és ki nem. Amit én írtam, azt tudták itthon, de a többi semmi nem írt. Hát igaz én jó helyzetben is voltam evvel a Lizával, mondom kaptam is tőle lapot, úgyhogy írtam azoknak, akik szintén kint voltak. Ja, és ezt nem is mondtam el még, hát hogy anyám ide férjhez ment. Ennek az embernek 3 gyereke volt, az Emma annyi idős volt, mint én, csak ő júniusi volt, én meg októberi. És akkor volt a Rózsi, az akkor 6 év körüli volt és volt a Vili, az 4 éves volt. Na, ez az Emma is, az is kint volt, azt is kivitték, de nem egy nevünk volt. És azért ő máshová került, másik lágerba, én nem is tudtam, hogy hol van. De végül tudtam, hogy a 31-esbe vagy a 35-ös lágerban, nem tudom.

- *És ő is visszajött?*
- Ő visszajött, 3 év előtt még valahogyan, hát biztos akkor, mikor én másodszor benne voltam, akkor jött ő haza. De mire, mikor én hazajöttem, akkor már nem volt otthon, férjhez ment, hát ez volt.
- *És mi tartotta a lelket magukban? Mert azért hát ezt kibírni.*
- Hát, ami… el kellett fogadni, ami van van, nem tudsz semmit csinálni. Hát mondom, akik elhagyták magukat, akik nem… Én is meghaltam volna, mondom, ha én ezt nem hallom, hogy a Surre mondja, az…. kaputt, én is ott maradtam volna biztos, mert nem lett volna lelkierőm, hogy hát te nem mész vagy nem döglöl itt meg, hanem hazamész. Ha ezt én nem hallom, én is ott maradtam volna, biztos. Hát mert annyira le voltam gyengülve. Hát mert én nem tudom meddig, 2 hétig feküdtem ottan, aztán enni is már nem ettünk ottan, már csont és bőr volt az ember. Hát, de úgy látom még előttem, tudod? Mindent, hogy merre voltunk, mindent tudok, hogy előttem, így gondolatban mindent látok, tudom, hogy hol mit csináltam.
- *És akikkel együtt volt, a többi lányok, azok is innen a környékről voltak mind vagy…?*
- Hát az az igazság, hogy egy sincs, ez a Náncsi néni volt, tudod? Ez ott, abban a, abban a, na minek mondják, abba a TSZ-ben.
- *Ja, kolhozban.*
- Azért jött ő is oda, mert ő meg terhesen ment ki.
- *Atyaisten.*

- És ott szült gyereket, de azt mondták, hogy se lány, se fiú, nem voltak biztosak a táplálkozása vagy a mit tudom én mi. Elég az hozzá, hogy meghalt az a gyerek és valamilyen formában ő is odakerült ebbe a kolhozba, ahol én voltam, de ő is haza, ő hazajött előbb. Hát a pécsváradi lányok voltak velem.
- *Igen?*
- A nevüket nem tudom, csak annyira parasztosan voltak, annyira tetszett azoknak a ruhájuk.
- *Ja, ilyen traffban voltak?*
- És tudod, hogy azoknak a lányoknak, meg asszonyoknak, sváboknak, akiknek ilyen bőszoknyájuk volt, azoknak nagy szerencséjük volt, mert ebből sokat tudtak élni, eladtak egy-egy izét, szoknyát és azon tudtak venni kaját. Azoknak ebből a szempontból jó volt, de én nekem nem volt ilyen öltözékem, mert anyám idejött, akkor még anyámnak volt, de az is átöltözött már ilyen, mire mondták akkor? Úrira vagy nem tudom, hogy mire mondták, mikor már nem mentek ebben a szoknyában. Na, ez volt, na, kérdezzél még amit te gondolsz.
- *És akkor mikor hazajött, akkor, akkor volt már a tizenhét, huszonkettő volt, mikor hazajött, ugye?*
- Hát a huszonharmadik.
- *Huszonhárom.*
- Huszonharmadik voltam akkor.
- *Hazajött a szüleihez.*
- Igen, idejöttem.
- *Átára.*
- Nem, Pusztamalomba.
- *Ja, Pusztamalomba.*
- Pusztára, odajöttem, na, hát akkor nem volt senkinek semmije, azok a nagyobb birtokosok, meg a kisbirtokosoknak, senkinek nem volt semmije, mind sváb volt. Volt olyan, aki Kanadából hazajött, a… olyan számban volt és most nem tudom kimondani. Párcék, Párc, Párcék voltak, azok Kanadából hazajöttek és vettek itt földet és akkor elvettek tőlük mindent és megint visszamentek Kanadába. Na, elég az, hogy senkinek nem volt semmi, állami gazdaság volt. Állami gazdaság volt, aztán most hova menjek dolgozni, mit csináljak? Hát a izé, az állami gazdaságban, a magtárba lehetett menni lapátolni, terményt forgatni, de Pusztamalom siklósi állami gazdasághoz tartozott, mert mink siklósi körjegyzőséghez tartoztunk. Na, akkor várjál csak, ja. Egyszer, hát

figyelj hát az hamar volt, októberben jöttem haza, és decemberben jött a siklósi igazgató, oda Pusztamalomba, keresett traktoros lányokat. Hát, hát a Nádas Erzsi, ugye az is, az én barátnőm, az gazdag volt, de nem volt ő neki se semmi, ő nem ment, én jelentkeztem. Én elmegyek traktorosnak, gondoltam, most itt megyek lapátolni, hol kapok pénzt, hol nem kapok. Elmegyek traktorosnak az iskolába, ott kapok kaját, ott kapok fűtést és tanulok valamit. Ez jó is volt, tudod hány lány jött oda össze? 8, 8 lány. A többi mind férfi volt. Na, Nagykanizsán, mezőgazdasági szakiskolába, oda kellett menni, és ott tanultunk traktort.

- *Ez jól hangzik.*
- Ott, műhelyben, az, na, hát az iskolában ültünk a padban és a tanár magyarázott, meg képek voltak a traktor alkatrészeket, mindent, ott mindent meg lehetett tanulni. Én még ezt még nem felejtem el sohase, de az olyan nagyon érdekes volt, tudod. A traktoroknak, ami az áramot fejleszti, na azt valakivel vitatkoztam és annyira vitatkoztunk és akkor jött a tanár, hogy mi a fene van itten, mit kiabálunk, mert kiabáltunk. És akkor mondtam neki, én ezt mondom, ez így a jó, ez meg azt mondja, így és az enyémé volt a jó. Szóval így én jól megtanultam és tavasszal jöttünk haza, mindenki, hát én Pusztamalomba, a többi lányok, azok mind siklósiak voltak, csak én voltam ide, pusztamalmi. A férfiak meg hát, itt Baranyából, itt vala… innen voltak, vagy máshonnan, már nem tudom. Elég az hozzá, hazajöttünk, na, hát most mi lesz. Jöttek Siklósról, hoztak egy kis, bár mi a neve….. azt is látom előttem, az a kis Ford. Ford traktor volt, na, azt kaptam, meg egy ekét, ja de ott az iskolán, tudod mit? Azt a nagy Stalinecet, azt is kellett vezetni, megtanulni, meg az…. ilyen lánctalpas volt, tudod? Azt is meg kellett tanulni, hogyan kell a lánctalpat összerakni. Ja, na ilyen, na és akkor hoztak egy ekét, meg ezt, tessék, állj neki, hoztak üzemanyagot és szántani kellett. De soha nem felejtem el, képzeld el, hát én vasárnap is kimentem szántani, nem volt ott főnök ottan nekem senki se, az aki ott a pusztán volt, telepvezető, az volt, de külön ilyen traktoros izé, ember nem volt. Hát én mondtam, én megyek vasárnap is ki, egy táblát, azt soha nem felejtem, még mindig úgy látom előttem, megyek a traktorral, egy párat fordultam már és tudod mi, azt akartam, hogy a végén ne kelljen keresztbe, a most ugye ahol megfordulok, utána hogyha így hosszában föl van szántva, akkor még egyszer itt is ezt föl kell szántani, hogy egyforma legyen. Hát hogy ne legyen olyan széles darab, úgy körbe mentem arra fönt, a végén, a stuppernak neveztek ott ilyen akácfák voltak végig. Az volt a tábla vége. Hát nekimentem egy ilyen izénak, fának, és nem tudtam elfordulni, hogy mi a francot csináljak, ott

kínlódtam, előre-hátra, előre-hátra, akkor már attól féltem, hogy valami eltörik, de nem törött el semmi. Hanem csak tudtam ki, kivánszorogni onnan, na, többet nem mentem olyan közel. Na, ezt a szántást kellett ott csinálni kétszer, várjál még mit kellett csinálni. Ezt, ami tavaszi szántás volt, csak azt nem tudom, hogy vetni is kellett, azt nem tudom, hogy abban az évben volt, vagy már másik évben, másik évben volt már, mikor vetettem. Abban az évben csak szántottam tavasszal, és akkor mikor vége volt a szántásnak, már nem volt traktormunka, akkor Siklósra kellett menni és ott volt az állami gazdaság mellett egy műhely, amit szintén elvettek attól a Kiss Kiss, Kiss volt a neve, Kiss Pista bácsi, az a cséplőgépje volt, csak elvették, és annak a műhelyében kellett ott segíteni, dolgozni. És tudod mit kellett ott csinálni? A cséplőgépet fölújítani cséplésre. És képzeld el, hát olyat kellett csinálni, mikor régen nem tudom, tv-ben láttál már? Hogy mikor mutatták, többször szoktak már így mutatni ilyen régi csépléseket és mikor ott fönt van a cséplőgép, egy ember itten mélyen áll és itt oldalt álltak és a kévéket adtak neki és az asszony, aki itt állt, fölvágta a kévét és odaadta az embernek és az eresztette be a dobba. Na, ezt a dobot, ami ott bent ment, azt kellett fölújítani, ilyen munkát kellett csinálni ottan. Na és akkor mikor hát megjött az aratás, akkor még ott nem, akkor még ott nem, ott még nem voltam az izéba, ott Siklósnál. Hanem, hanem megjött a cséplés és akkor ott még nem volt aratógép, hanem amit az emberek így lekaszáltak és behordták. És a cséplőgép föl volt állítva, ott Pusztamalomban, és ott kellett lennem nekem, meg volt egy, izé, azt nem tudom, most már mi a neve, az öregnek, az is egy traktoros volt, egy már öreg ember és avval ketten csépeltünk, ez ott mindent kellett, lezsírozni, kezelni a cséplőgépet, a traktorral, mi hajtotta a cséplőgépet ilyen nagy szíjjal, na, ott voltam. Mikor ez a legény dolog készen lett, ja, még éjjelre azt kellett leakasztani ezt a nagy szíjat és ki kellett menni éjjel már szántani, forgatni, tarlót forgatni. Na, és akkor őszig ott dolgoztam és nem tudom, hogy is, hogy se, ez a siklósi állami gazdaság ezt a Pusztamalmot átadta a pécsi állami gazdaságnak. És akkor nem Siklóshoz tartoztunk, hanem Üszögpusztára, ide Üszögpusztára. És utána Üszögpusztát átszervezték belvárdgyulai pusztára. Na, akkor figyelj, akkor hát télre oda kellett Belvárdra kellett menni.

- *Gyalog?*
- Hát gyalog, gyalog mentünk, na, tudod, hol van Belvárd, erre keresztül, Átába, Pusztamalomba. De ott kaptam egy szobát és volt egy épület, ott volt egy szoba bent, ott volt, hát ja, a Pista, 3 férfi volt, a férjem, aki a férjem lett, meg még másik kettő fiú

és volt egy ilyen nappali szoba és kint volt egy ilyen előszoba és onnan ment be egy ajtó, ott valamikor spájz lehetett vagy mi, az volt az én szobám. Na, akkor télen ott voltam és ott Belvárdgyulán mentem mindennap le a műhelybe dolgozni. És ott ezeket a traktorokat fölújítani, tudod mit? A motor főtengelybe csapágyat kellett önteni. Csapágyat öntöttünk és azt kispaklizni és rászerelni a főtengelyre a dugattyúra, ami hajtja. És azt beigazítani, megtisztítani és így fölújítottuk a traktorokat. És ott a műhelyben, de aztán nem tudom, most még abban az évben, vagy hogyan, dehogyis, még, még, de már itt Belvárdgyulára, elküldtek Mosonmagyaróvárra, a mezőgazdasági gépgyárba, és ott meg kellett tanulnom az aratógépet kezelni. És nyáron én az aratógéppel, traktorral húzattam az aratógépet és arattam az izét is, kévébe kötöttük a búzát, izét, és utána ugye jöttek kocsikkal, mert akkor még lovas kocsik voltak, összeszedték vagy kazalba rakták vagy mit tudom én mit csináltak. Szintén megint így, és akkor nyáron megint be kellett állni a cséplőgéppel, de akkor már nem ez a kis traktor volt, ja és mikor télen ott voltam Belvárdgyulán, ott kellett mennem, külön kaptam egy ilyen nagy traktort. Mávag volt a neve, az szép, jó traktor volt, Mávag volt a neve és avval kellett beállni a magtár háta mögött, ott volt egy hely, ahova be kellett állni evvel a traktorral és szép ilyen nagy, na, nagy szíjjal hajtani a darálót. És ott a terményt kellett, mert ott sok disznó volt, a magtárban kellett darálni a takarmányt ott, búzát, kukoricát, árpát, mindent. Na, azt télen ott is kellett csinálnom azt, de közben mondom, Mosonmagyaróvárra is elvittek, oda kellett mennem, megtanulni az aratást és nyáron akkor avval arattam, ja de még vetettem is tavasszal. Vetőgéppel is vetettem, még lucernamagot is vetettem, az a nagyon finom. Na, azt is csináltam tavasszal, vetettem is, nyáron csépeltem, meg arattam, aztán már nem tudom, hogyan jött, ja a férjem az ott magtáros volt.

- *Ott ismerte meg Belvárdgyulán a férjét?*
- Ja, ő magtáros volt, én meg traktoros. Közben már még Pusztamalomból, mikor a siklósi állami gazdaság átadta a pécsi állami gazdaságnak, akkor mondtam, hogy Üszögpuszta és Üszögpusztáról meg Belvárdgyulára kerültünk és hogy mit akartam volna mondani, mi volt ottan, még valamit akartam mondani. Ja, hát onnan még tavasszal mentem vetni azzal a nagy Mávaggal és Pusztamalomba is meg, meg Peterdpusztára is kellett jönnöm a traktorral vetni. És még, képzeld, evvel az aratógéppel, mikor ez volt, akkor kellett aratnom, meg ide Devecserbe is el kellett jönnöm aratni, mert itt is TSZ volt és evvel az aratógéppel én arattam és ezek a TSZ

asszonyok, ezek meg mentek Pusztamalomba kukoricát kapálni, azért amiért én itt learattam a búzát. Na, még valamit akartam erről mondani, te nem vagy szomjas?

- *És akkor hogy kerültek ide, a férjének a családja volt idevalósi? Úgy kerültek ide?*
- Azok idevalósiak voltak, hát akkor még bent laktak a szülei is itten, meg a telepes is itt volt. És utána nem tudom hogyan volt, akkor kimentek innen a férjemnek a szülei, anyósom ide lement, itt a templom alatt volt egy malom és az odament albérletbe lakni, és az apósom, ja a férjem, az meg át, izé, Belvárdgyuláról Pusztamalomba tették először magtárosnak, utána volt telepvezető és utána meg elvitték Nándorligetre, pécsi reptér ahol van, az alatt volt egy puszta, odavitték a férjemet telepvezetőnek. És én meg ott maradtam, ja mikor ez az aratás, meg a cséplés, minden vége volt, én beteg lettem, és akkor jártam kezelésre és akkor nem mentem már traktorosnak, hanem, ott Pusztamalomban, ahol laktunk, ott lettem brigádvezető. Volt egy telepvezető és az helyett én meg voltam brigádvezető. Ott kint a mezőgazdaságban, meg az istállóban, azok az emberek fölött, ott, izéltam, irányítottam. Na, és akkor mi még nem voltunk házasok, csak ilyen szerelmes…. volt, 5 évig tartott.
- *Igen?*
- Ja, na és akkor a, hát én itt voltam Pusztamalomba, ő meg ott Nándorligeten és akkor így jártunk össze és ’55-ben házasodtunk össze. Hát ez volt és akkor összeházasodtunk, akkor én is odakerültem Nándorligetre és ’59-ben született a Marika és akkor ide, Peterdpusztára, idetelepítették, de már akkor nem ott laktunk, hanem itt, ja, akkor már ezt a házat megvettük közben. Ez is ment a házasság után, megvettük ezt, visszavettük, akkor az öregek idejöttek és hát akkor a férjem is itt volt, ja, idejöttünk mi is lakni, ideköltöztünk, Nándorligetről ideköltöztünk. És a férjem idement föl Peterdpusztára mindennap föl-le, föl-le, de akkor ott volt még egy telepvezető és utána azt a telepvezetőt nem tudom miért elhelyezték onnan és akkor ő neki föl kellett menni oda lakni, mert nem lehetett a puszta ember, főnök nélkül. És akkor innen odaköltöztünk, ott voltunk fönt 10-15 évig és ’70-ben kezdtük el ezt a házat építeni, egyébként közben már ezekben az években jöttek a németek, hogy mivel… Ja, és én közben elvégeztem a kereskedelmit, boltosnak. A férjemnek volt, mikor ő 75%-os hadirokkant lett, akkor ő kapott ilyen kereskedői boltot, itt volt nekik boltjuk.
- *Itt a faluban?*
- Ja, és akkor azt akarta, hogy hát ott Peterdpusztán, ottan akartak egy boltot csinálni vagy csináltak is, de ugye a férjem az értett a bolt izéhoz, és akkor engem küldtek

ilyen, hát, na, nem állandó, mindennap mentem iskolába, hanem így néha kellett menni előadásra, meg még megvannak a könyveim, minden meg van. Na, akkor levizsgáztam és akkor én lettem, Újpetréhez tartoztunk, a szövetkezet és boltos voltam. És akkor ’70-ben mikor itt építettünk, meg ideköltöztünk, akkor itt lettem boltos, de még a pusztára is jártam, mindennap oda, innen vittem föl kenyeret, ott árusítottam az embereknek. És hát egész addig voltam itt boltos, még nyugdíjba nem mentem. Aztán hát, azóta itt vagyok, kínlódok, kínlódtam, na és közben ’59-ben született a Marika, és ’64-ben meg a Miklós. Hát, de tudod, akkor nem úgy volt, hogy évekig voltunk szabad, szülési szabadságon, hanem csak 6 hétig, vagy mit tudom én, hogyan volt már. Na, elég az hozzá, hogy neveltük a gyerekeket, és építkeztünk, akkor ezek elkezdtek tanulni és akkor végre képzeld el fölvették a szívklinikára, titkárnőnek.

Interview – Sch.Gy. – Mecseknádasd

- Dolgozni jártam, csak a föld és akkor hát estin mentünk egy kicsit sétálni az utcán, énekelni, nem volt rádió, nem volt tv, semmi. És hát. Hát, akkor még nem szabad táncolni menni, mikor 15 éves voltam, akkor szabad egyszer táncolni menni és én egy kicsit erős voltam és mondtam mindig az anya és az apjával, hát miért nem leszek egyszer 15 éves, hogy tudok én is táncolni menni, mert volt ilyen ház, amit odajártunk és akkor jöttek a rendőrök és elzavarták, muszáj elszökni onnan. És mikor 15 éves voltam, akkor szabad menni, igen. Kaptam szép ruhát és mentem táncolni. Hát, erős is voltam, és hát mindennap jártam hát otthon dolgozni földön, és.
- *Mit kellett csinálni, szőlőben?*
- Szőlő, szőlőben volt, hát mindenféle, kukorica, búza, mindenféle és avval és estefelé, hát mentünk az utcán, énekeltünk az utcán és én sokat hon ich spunne, sokat mit Woll spunne, és ilyen Spinraddal mentünk este mindenhol stricke.
- *Spinnstube, de hát….*
- Spinnstube, olyan sokat fontam, 90 ilyen, ez volt, ez kellett, kellene a stafírung. 90 String, hat man khase, hogy hogy lehet csinálni, szék és Ticher és Petticher és mikor 18 éves voltam, akkor el kellett menni Oroszországba.
- *Mikor tetszett születni, mikor született, ezerkilencszáz?*
- 1925. november 22-én, igen. Mikor 18 éves voltam, akkor kellett elmenni, a testvér is elment és én is.
- *Nővére volt vagy húga?*
- Én voltam a legfiatalabb, volt még egy bátyja, az katona volt és orosz, mikor a háború dúlt, az ott is maradt.
- *Meghalt a háborúban?*
- 23 éves volt, mikor meghalt, mert lelőtték. És én voltam a legfiatalabb, a testvérem 6 évvel idősebb, mint én és a bátyja, az 2 év voltunk együtt, ja. És hát mikor hazaértem, akkor egy évre rá férjhez mentem.
- *Ismerte már a férjét is előtte, mielőtt elment Oroszországba vagy utána?*
- Nem, hát ismertem, igen ismertem, de hát ő neki volt egy másik csaj és nekem is volt egy csaj vagy egy.
- *Barátja.*

- Barát, igen, de nem volt, én ezt az ember, amit a férjem volt, ezt ide, itt lakott, ez volt az ő háza és mi laktunk a Triebbe. A nem tudom a, te nem tudod, hogy hol, hát ilyet és mit mondjak még.
- *És amikor önt, maguknak is elvették, mint a mamáéknak is, ugye elvették itt ezt a házat, mert jöttek Csehszlovákiából magyarok, itt elől, itt laktak a mamáék, itt elől.*
- Igen.
- *És ahol lakott a szüleivel, azt is ők is elvették?*
- Persze, most azt lebontották. És akarnak csinálni házat, de hát.
- *És a magukét és a szüleiét is elvették?*
- Igen, mindent elvették, igen, igen. De én ezt nem tudtam, én már elmentünk és mire hazaértünk, akkor mind semmi volt.
- *És hol voltak a szülei?*
- A szüleim voltak albérletbe, és.
- *Itt a faluba?*
- Itt a faluba. Nagyon-nagyon szegény voltak, nem volt semmik, nem volt, telepesek voltak és.
- *És ki kapta meg a házukat?*
- Hát egy telepes.
- *Telepesek? Csehszlovákiából vagy magyarok?*
- Hát ilyen honnan voltak ezek? Nagyon piszkosak voltak, nagyon-nagyon nagyon, nem is tudom, hogy milyen fajták voltak, és a csehek, aki voltak, azok rendesek, azok tiszták, de ezek a telepes, olyan, mint egy cigányok. Ja, tönkre hát voltak lovak és tehenek és borjúk, disznók, csibék, mindenféle, amit a házban volt. És ezt mind fölzabálták és akkor megvettünk a fele házat.
- *Mikor visszamentek?*
- Fele házat, mikor férjhez mentem, mert kofa volt a fele és így tudtuk ezt megvenni és hátul lakott a telepes és mi előtte laktunk egy év és akkor hát így spóroltunk össze, hogy legyen egy kis pénz, kölcsön is kértünk. És megvettük a másik felet és akkor szépen helyrehoztuk azt a házat, és mikor a gyerekek nagy voltak, akkor a kislány férjhez ment, hát volt neki egy, hát szakma, szakmája, miskát, és hát ott nem tudtunk maradni, mert kicsi volt a ház, mert nem volt nagy az a ház és akkor ezt megvettük, ezt a házat. És ezek tanítók voltak, Nagy Gáborékkal, hát te nem tudod, nem ismered, nem. És nagyon jól voltunk egymással és mindig mondta, hogy egyszer, ha eladjuk,

akkor mi csak legyünk az elsők és akkor megvettük és akkor építettünk felet lebontottunk és építettünk. És a másik kislány, az Bonyhádon van, igen.

- *2 lánya van.*
- 2 lányom van, igen
- *Mikor születtek?*
- Hát az Erzsi, az ’50-es és a másik az ’54-es.
- *És hányba ment férjhez?*
- Én? 23 éves voltam, mikor férjhez mentem, igen. Itt volt a lakodalom, mert nem zavarták ki a tanítók és nagyon jóban voltak és elmentek Pestre, és akkor megvettük ezt a házat, ja.
- *És Oroszországban hol volt, tudja még, hogy hol?*
- Előbb, 1 év Kruznic voltam és a már hát ott voltál, kint Paskíriában, Uralban. Ott volt, ott ahol én dolgoztam a fűrésztelepen.
- *Igen?*
- Igen, igen.
- *És mit kellett dolgozni?*
- Hát ilyen rönköt, nagy rönköt oda kell tolni a fűrészhez és és.
- *Ez nehéz munka lehetett.*
- Hát persze és vágtunk ilyen deszkát, ilyen deszkát és azt szélső deszka, az így vert, tudod.
- *Ja.*
- És az orosz, a főnök, ami a fölül-főnök volt, az ilyen utálatos orosz volt, az odatolt, oda mondta, hogy menjen oda és fogja meg, hogy ne vágja. És akkor eltörött a karjam és az egyik fület süket lettem, kifolyott.
- *Hú.*
- De este a fűrészklubba, elvitték a kórházba és így is volt, begipszelték és mikor a második transzportba ment, akkor én már nem kell dolgozni, nem kell dolgozni azóta. És akkor én hazajöttem. És mikor a bonyhádi állomás voltam, nem ismertem, nem ismertem már ki. Jött egy bácsi, azt ismertem és kocsival, egy egy kocsival és akarta a lánya, mert hallotta, hogy jönnek.
- *Ja, transzportba.*
- De a lánya nem volt köztünk, mi csak öten nádasdiak voltunk, mert Debrecenbe odaértünk és akkor megkérdezték, hogy hová akarunk menni: Németországba vagy

haza, Magyarország. És akkor én mondtam mindjárt, én hazamegyek, akkor milyen, én hazamegyek. És akkor, mikor odakerültük Bonyhádon, nem ismertem ottan és ez a Gyuri bácsi, mindjárt mondta, hogy Maris, én vagyok, a Gyuri bácsi. És akkor hol van az én lányom, mondtam, hogy az még nem jön haza. És akkor ők még 5 év kint kell maradni.

- *Ajaj.*
- Képzeld el.
- *És de hazajött, akkor?*
- És én hazajöttem, mikor bejöttünk a faluba, az apukám eleibe jött, ő sírt, meg én is nyeltem. És hát akkor mondta, hogy hát, nem megyünk haza, albérben van, és hát nagyon szegények vagyunk. De ez volt a fő, hogy ő zenész és borbély volt, és akkor félrerakták a földmunkát, mert itt nem volt már.
- *Ja, a földet is elvették.*
- Mindent, földet, házat, mindent, mindent, ajaj. És akkor megint kezdődik az ő, amit tanult, abból éltek, az a kis pénz, amit kerestek.
- *Ja, ment a borbély és.*
- Mikor hazament, hazajöttem, akkor én is napszámba mentem. Jó erős voltam, és mert nem dolgoztam már 1 évet kint Oroszországban voltam, egy katonatiszt, ez figyelt minket és mondta, hogy jöjjön velem, mert a felesége megy dolgozni és van neki egy 3 éves kislány és azt kell figyelni, a kislányt. És akkor jó volt, és híztam is, és hazaértem.
- *És akkor a kislányra kellett vigyázni, abban az utolsó 1 évben? A kislányra vigyázott.*
- Igen, igen, igen, ott aludtam is, és nagyon jó, ő neki volt bolha, nekem nem volt bolha, de ő neki volt. Egyszer mentünk fürödni, ilyen tóba, kell keresni a bolhát a föl, és akkor ő akarta az enyémet, haját, de nekem nem volt bolhám.
- *És meg tanult akkor oroszul is beszélni?*
- Hát én sokat tudtam, de most már elfelejtettem, nem. Hát volt még egy pár szó, de hát most már elfelejtettem, ja.
- *És akkor hol laktak ott kint, mikor a fatelepen dolgozott, wu honse gewohnt?*
- Mikor hazaértünk?
- *Nem mikor a, ott a fatelepen, mikor dolgoztak?*
- Hát volt egy park, ilyen Paraker.
- *Paraker?*

- Paraker, ezt mi csináltunk a férfiak, meg a nők. Ilyen fából csinálták és voltak lányok, hát csak lányok és fiatalasszonyok, 32 évesek és ezek csinálták, segítettek csinálni. És, és előtte volt ilyen sátor, egy év sátor volt.
- *Télen is?*
- Igen, ez volt a fő, úgyhogy jó idő volt, mert május, akkor jó idő szeptemberig és akkor megint a rossz idős, nagyon hideg volt, de akkor már ott laktunk a ház, hát abban a barakkban. Ja, volt egy nagy kályha és fűtöttek gázzal és mentünk mindennap dolgozni, de hát egy kis pénzet is kaptunk már, koldulni mentem, mikor még Kruznicban voltam, akkor mentem koldulni, mert a testvér mindig beteg volt és nagyon kevés ennivalót, egy kis kenyeret, kis darab kenyeret és egy levest kaptunk. Nagyon nem is tudtam, 2 lépést fölmenni, olyan gyönge voltam és akkor mentem koldulni. És hát ezeknek nem volt semmi, nagyon szegények voltak és egy fiatalember egyszer, mikor odakerültünk, akkor mondta, az anyával, adjatok szegénynek, mert ő volt Pécsen és mi volt ott, mindenféle add neki, mert ezek nem olyan, hogy hogy meg kell büntetni ezeket a gyerekeket.
- *Ja, hogy ő volt itt orosz katonaként Pécsett?*
- Igen, igen.
- *Tudta, hogy itt rendesek voltak vele.*
- Nagyon rendes és hát nem volt semmit, egy kis krumplit vagy kettő krumplit adtak egy kis darab kenyeret és így mentünk mindennap. Ez volt egy csurjekfalu mindig ezt mondtuk, mert, igen, csurjek. Mondtuk mindig, hogy kaptunk ilyen kis lepényt. Odamentünk mindig és akkor egy éve ott voltunk és akkor elvitték, aki egy kicsit erősebb voltak, elvitték Uralba és aki még gyönge volt, akkor az ott visszamaradt, igen.
- *És ott mit kellett csinálni, ott Kruznicba, ott is fatelepen kellett dolgozni?*
- Nem, akkor én nem dolgoztam, akkor egy téglagyár volt, ezt ki kell rámolni. Voltak ilyen apróság, mindenféle és kirámolták és utat kell kaparni, mert nem hol nagyon rossz volt az utak, tudtak menni az autók és ezt egy éve csináltunk és akkor elvitték Uralba, Fekete-tengeren átmentünk.
- *Hajóval vitték át?*
- Igen, Kruznic átmentünk és akkor egy éve, hát sejtettük már, én azt hiszem, hogy németek volt előtte ilyen foglyok és azok voltak, de mi hát ott aludtunk, kaptunk ruhát, ilyen pufajkaruha és hát nagyon hideg volt, sokkal hidegebb, mint ott Kruznic mert a

Kruznic. olyan, mint itt, olyan időszak. És három és egy fél év volt összes, 2 és egy fél év Uralban voltam és egy év Kruznic voltam.

- *És akkor a nővérét is magával vitték, hogy együtt mehettek?*
- Nem, nem is tudtunk egymásról semmit, nem tudtuk írni egymással, semmit.
- *Ott maradt Kruznicban?*
- Igen, ez ment Anna napján jött, július 26-án én jöttem haza és ő két nap előtt hazament, mert ő is ment Debrecenbe és mikor elment ez a transzport, a Kruznic transzport, akkor mi odaértünk, de nem tudtam semmit, hogy otthon van, nem tudtunk ezt a 2 és fél év, nem tudtunk egymásról.
- *És őt hova vitték onnan a Kruznicból?*
- Ez ott maradt.
- *Ott maradt?*
- Ott maradt, igen.
- *Ja, mert ön beteg volt.*
- Ilyen üveggyárban dolgozták, ilyen könnyű munka, nagyon könnyű munka. De egészséges lettek, egy kicsit pénzt kapták, akkor tudtak főzni és hát igen.
- *Ő is itt maradt utána Nádasdon, itt ment férjhez?*
- Most még él, ez 93 éves lesz most.
- *Igen?*
- Igen, igen, és én 86 éves vagyok. Ja, 6 év volt különbség, igen, igen. Debrecenben mondták, hogy kell írni, hogy hová kell menni, Németországba, mert ki volt telepítve és akkor én mondtam, én hazamegyek Magyarország, akár mi lesz, én hazamegyek, és akkor így is lett és mikor hazajöttem, akkor jött az apukám eléje és ő mondta, hogy a Rézi is ott van, otthon van, ez 2 nap előbb hazajött, ja, ja, igen.
- *És milyen volt az élet itt a faluban, mikor hazajöttek Oroszországból?*
- Hát nem szabad németül beszélni, semmi egy szót se, de én nem tudtam magyarul, nem tudtam, mert én 6 év mentem iskolába, de csak egy óra lett, mikor magyarul beszéltünk, csak németül beszéltünk az iskolában. És nem tudtam magyarul, de hát akkor csöndben voltam és nem, mert voltak ilyen felügyelők és nagyon csúnyák azok a, hogy hívják, ezek a, hát nem rendőrök, csak hát ilyen, hogy figyelték, hogy, hogy nem szabad németül beszélni, ja. Hát, ez van, de hát nem kaptunk, semmink nem volt. Az apukámnak ez volt a szakmája és én mentem dolgozni mindennap, egy ember, ez

sok szőlő volt, ennek maradt, mert egy nem tudom, kommunista volt, vagy maradt ez a szőlő, nagy ház volt ott lent és tudtam ken in Taklo.

- *Hacke….?*
- Nem, akkor szüret volt, júliusban hazajöttem, akkor szüret volt, akkor én erős voltam, és én, mint puttonyos vittem és ez a főnök, aki volt, ez mondta mindig Maris, du gehst erst mit mir, du musst bei uns zommramm, und musst koch, und er nimmt mich halt auf als Tinstmale. Und tut bin ich hikange tiene. És ott egy kicsit magyarul tanultam, egy kicsit magyarul. És akkor meg hon ich mein Mann gekennt und ich hon ihn ja schon von frir a gekennt von Russland er war a zwa Jahr in Gefangschaft. És akkor megbarátkoztunk, egy évre rá férjhez mentem.
- Hat Ihr kszakt: 6?
- 6 év, 6 évre rá. Nach sagt, bin ich noch drei Jahr in die Sonntagschule kanne, 3 év, mert minden, mind csak mindig csütörtök délután, 3 év még rá a 6 évre. Hát ott sem tanultunk mást, énekeltünk és nem volt ilyen iskola, mint a tiéd, de hát odamentünk 6, ja.
- *És az anyukája tanult magával, segített tanulni, az édesanyja?*
- Hat ti hat net ungrisch gekennt.
- *És az anyukája segített írni vagy olvasni tanulni még otthon az iskola mellett, ráért segíteni?*
- Hát igen, igen, volt ilyen tábla és ilyen, hát egy ceruza is volt, egy kis könyvet, egyszer így lent tanultunk és olvasni, olvasni németül, magyarul is olvastunk, hát az egy nap, de hát én nem, mit tudom én, én nem értem magyarul, hát ez borzasztó volt.
- *És az anyukájától mit tanultak a nővérével otthon, mit tanultak az anyukájától vagy a nagymamájától?*
- Ti war elter, wi ich 6 Jahr lang, ti war nach schon auskeplive, ti is nach kanne neh lene.
- *Egy szabó.*
- Asszony és odament varrni tanulni, ezt tanulta és én nem tanultam semmit, de én ezt az anyósa nekem tanította varrni, mikor az Erzsi ilyen kicsi volt, akkor én már tudtam kicsi ruhát varrni és fontam mindig és nagyon szépen tudtam ezt a Wolle spinne, olyan szép.
- *Azt kitől tanulta, a Wolle spinne?*
- Hát az én anyukától.
- *Anyukától?*

- Igen, voltak ezek a kender, ezt mi úgy vetettünk be, vetettünk és akkor kint Óbányán leraktunk a vízbe, és akkor hademer Rolle, tudod, nach homer ti kerollt és ebből fontam, igen. És birkák voltunk és avval a birka szahet ti was ti Har wan, von ten homer Pacsker strickt, Strimp strickt. Akkor nem volt nylon harisnya, mint most, mikor én férjhez mentem, az első harisnya volt ez a fehér nylon harisnya. És egy pár szandál, nem is volt cipő, klumpával mentem von Pécsvárad bis Fünfkirchen mit klumpa, mit klumpát. Mikor getrive ti ruse uns neigetrive mit Klumbe seimer nei bis Finfkerich in die Lapics Stal. Tut wamer 14 Tak lang.
- Lakics laktanya?
- Mikor, mikor kijöttek a Keil, a lovak, még bent volt a szar és akkor behozták az oroszok szénát és akkor ott feküdtünk. Előbb szépen kitisztítunk és akkor az oroszok behozták széna, vagy ilyen Stroh és avval hát vittünk matracot, hát ez volt. Nem szép élet volt, mikor ilyen fiatal voltam, én, mikor nagyon fiatal voltam, akkor dolgoztam a földön, kell menni apával, mert volt 2, hát lovak és tehenek és avval dolgoztunk, szőlő is volt és hát minden volt akkor, ja. Nem úgy, mint most a fiatalok nem csináltak semmit, de én mindent tudtam, mindent, ja.
- *Minden munkát, még azt is, amit a férfiaknak kellett.*
- Ja, ja, ja, minden, mikor hazajöttem Oroszországból, cséplőgéppel mentem ti Karwe smeise in Treschkaste és hát minden tudtam csinálni, ja, ja.
- *Kellett segíteni akkor az édesapjának, ugye?*
- Ja, ja, ja. Hát ez volt és most ilyen szép minden, most öreg vagyok. Most segítek a gyerekek. Kapálni mentünk, nem olyan, hát kézzel kapáltunk a kukoricát és.
- *Volt sok állat is?*
- Persze, disznónk volt és libák, kacsák, mindenféle, hát ebből éltünk, nem úgy, nem mentünk a boltba, mert nem volt pénz, amit a tojástól pénz volt, eladtuk a tojást és akkor ebből éltünk.
- *És mikor jött a front, akkor itt nem voltak Nádasdon katonák? Nem jöttek oroszok meg németek?*
- De oroszok is itt voltak, igen, lent ott a, ott a Weber fölött volt egy, ez a nagy kastély, benne volt a katonák, orosz katonák, ja.
- *De így az embereket nem bántották, házakat.*
- Nem, nem bántotta, nem. Nem bántotta, na ja. Én szépen tudtam mindig sehr gut énekeltem és hát volt egy könyv, egytől egy másik, így tanultuk ezt az éneket és volt egy ilyen klub, ez volt, hát mondtuk odamentünk mindig, ott tanultunk.

- *Csak lányok?*
- A lányok külön voltak és a fiúk is külön voltak és tes war ter Hitler ilyen.
- *Volksbund.*
- Volksbund, na igen, igen.
- *Aver Suntag?*
- Azért el is tudtuk, el kell menni, mert Volskbund voltunk, de nem csináltunk semmit, csak odamentünk szórakozni, igen, ott énekeltünk és minden vasárnap mentünk a templomba, és egyszer jött egy hír, hogy el kell menni község előtt kell oda, kell jelentkezni és onnan Pécsváradra, ott a templom előtt, ott volt a.
- Ott a…
- Gyülekezés, igen, igen. És aki erős, nem erős, aki nem beteg, ez egy helyre kell menni és aki beteg, másik helyre és így elcipelték Pécsre. Klumpával, nem volt cipő nekem, mikor én elsőáldozás voltam, egy kis cipőt kaptam, nem, ez volt a testvérnek a cipője. Nem tudom, hogy, hogy nem volt a parasztoknak se pénz, nem volt pénze. Amit csak eladták, disznók, vagy tojás, vagy ebből éltünk.
- *És az anyukája is ment mindig a földre magukkal vagy az otthon volt a háztartásban?*
- Hát, ez is ment velünk, igen és akkor mikor mi gyerekek voltunk, akkor otthon volt velünk, és beteges is volt az anyukám és hát sokszor otthon volt, mert sok csibéi volt és mindenféle, ezt etetni kell, és egész nap nem lehet ezt egyedül hagyni, ja. Hát nem volt szép élet akkoriban, hidd el.
- *Nehéz lehetett azért és akkor azok az asszonyok, akik a háború után egyedül maradtak, mit csináltak, soknak meghalt a háborúban a férje, itt maradtak a gyerekekkel, azok mit csináltak akkor egyedül?*
- Hát, az is napszámba mentek, napszámba vagy a fiatalok mentek Pécsre in Tinst.
- *Die Familien zu Tine.*
- Igen, Tine Bonyhádon vagy Pécsen és ott kerestek, de én nem tudtam menni, mert nekünk volt föld, és ezt meg kellett művelni, igen. És, aki nem volt ilyen föld vagy ilyesmi, azok mentek Pécsen a zu Tine, én ezt nem tudtam, hogy, hogy, ja, igen. Vasárnap hazajöttek, mindig olyan szépek voltak, olyan szép ruhában jöttek, hát pénzt kerestek, tehát ez volt.
- *És volt a faluban olyan szokás, amit csak az asszonyok csináltak, ilyen szokás, Gebrauch, amit csak az asszonyok csináltak, volt olyan, valamilyen?*

- Hát volt is olyan, mert én egy ilyen ruha volt, ilyen paraszt, ilyen paurisch Kvant, Rock, meg blúz, de az én apukám mindig mondta, hogy Maris, menj egy ilyen ruhát, ilyen.
- *Városi ruhát.*
- Nem hát ilyen novel Kvant, akkor én több ruhát kapok, mint a Rézi, a testvér, mert a Rézi, ez volt ilyen szép, ilyen parasztos ruhát, az sokba kerül, az a Spitze. És ez ez nagyon sokba kerül és az én apukám mindig mondta, ich selt handwerklisch ken. Azt jelenti, hogy novel. És akkor bele is egyeztem és mennyi, 5 ruha volt ilyen paraszt ruha, blúz és ezt eladtam és eladtuk és vettünk ilyen másik, ilyen handwerklisch. És voltak ilyen varrónők, ezek varrták és hát ez volt. Én is pénzt vagy hát mikor hazajöttem, akkor volt még ruha, mert az én anyukám, ez figyelte vagy ez spórolt, hogy tudta, van annyi, mert biztos gondolja, hogy életben hazajövünk, hogy legyen még valamit, ja, mert 60 kilóst szabad csak elvinni. 60 vagy 80 kilóst szabad.
- *A házból, aha?*
- Otthonról, Pezach ruhát, és a másik, ott kell maradni mindent, a bútor, mindent ott kell maradni, ja.
- *És akkor át, kimentette a ruháikat, ami volt.*
- Ja, ja.
- *És ünnepnapkor mit csináltak, karácsonykor meg húsvétkor?*
- Hát akkor voltak, táncolni mentünk, igen és hát az is szép volt, de hát most a fiatalok nem ment ott a nagy kocsma, ott volt.
- *Und S….*
- Ja, ilyen Tracht volt és a testvér, mikor férjhez ment, ilyen Trachtban volt. És mikor én férjhez mentem, akkor már.
- Már ilyen..
- Ja, ja, itt is látod, itt vannak oroszok, mikor még nem voltam kitelepítve, vagy hát ich muss mei Ageklas aufsetze.
- *Télen volt, még havas.*
- Rá van írva hátul,
- *'42 január.*
- Arnold Mária, Püspöknádasd, 1942.
- Igen, akkor itt voltak az oroszok. ez is egy orosz, igen és itt hátul állt egy. Hát barátságos voltak ezek az oroszok, de én, ezek a lányok, hát barátok.

- *Maga is rajta van?*
- Persze, itt.
- *Második?*
- Ez a kötényes, első.
- *Ja, első.*
- Igen, igen.
- *Mit csináltak itt, főztek vagy?*
- Hát, összejöttünk és látod ott pin ich net schon paurisch, ilyen handwerklisch und ti sen all mit ihre Schitzer, Kuchelschitzer ta, látod. És én vagyok ilyen handwerklisch, ja, igen. Püspöknádasd, '42-ben volt, hát igen. Nagyon barátságos volt, ezek az orosz ruszki, nem csináltak semmit, nem bántottak, nem. És itt, erdőben mentem, mikor már férjhez mentem, dolgozni.
- *És mit csináltak az erdőben, csemetéztek?*
- Csemeték, igen. És ez is, én nagyon fiatal voltam. Ilyen erős voltam, mikor Oroszországba mentem, ilyen erős voltam, 18 éves. Hát még nem voltam 18 éves.
- *Volt olyan munka a ház körül, amit csak az asszonyok végeztek?*
- A férfiak mentek dolgozni, az asszonyok is mentek dolgozni, én a KTSZ-ben dolgoztam, 4 év, igen, mikor hazajöttem Oroszországból, ja, csiszolóban voltam.
- *Mit csiszoltak?*
- Hát az a bútort.
- *Aha, ja, bútorgyárban?*
- Igen, igen ez a bútort csináltam, hát mindenféle bútort, de ezt itt én csiszoltam, ja.
- *És volt olyan, mikor háború után, hogy valaki férjhez ment egy telepeshez vagy felvidékihez? Ez nem volt baj, nem? Nem volt?*
- Nem volt, nem volt. Kötöttem pacskert, és hát mindig volt valami a kezemben, mikor ilyen fiatal voltam, ja.
- *Mi volt a különbség, hogyha valakin fehér kendő volt, és hogyha valakin sötét, vagy az?*
- Hát akkoriban volt az, fiatalasszony.
- *Fiatal.*
- Ezek fiatalasszonyok, ezek is fiatalasszonyok, ja. És a feketék, azok már öregek, látod?
- *Aha.*

- Azok már öregek, ja, azok. Én kislány, gyerek kislány voltam, és az én anyukám és a nagymama és a te nagymamád, mentünk in Petschwar in Várkonyba, onnan, ott voltak egy gesztenyés és sok mindent gesztenye volt, dió volt. Kirse volt.
- *Ó, az nagyon finom a Kirse.*
- Igen, és cseresznye nagyon volt és mi cseresznyét szedtünk, haza is hoztunk.
- *És az apukája, szülei nem mesélték, mikor hazajött Oroszországból, hogy hogy volt itt ez a kitelepítés? Amikor a, nem az, amikor Németországba vitték, hanem mikor jöttek haza a telepesek?*
- Hát dehogyisnem.
- *Mesélte?*
- De, de mesélte, mindent mesélte, hogy, hogy jártak, mikor hazajöttek a Mitsos Großmutter, az még otthon volt és akkor odamentek, de félt a nagymama, hogy nem szabad elfogadni ezek, amit, mert fölmentést kapott, mert a gyerek meghalt a háborúban és beadták, hogy ez meghalt és akkor nem kellett menni Németországba.
- *Ja, hogy aki a maga bátyja.*
- Igen, igen és akkor fölmentést kapott, hogy tudtunk hazamenni és akkor hazajöttek. De nem azért, mert a kommunisták mondták, hogy ezek a németek nem szabad elmenni, mert ezek dolgoznak, nem szabad azt elvinni és akkor a transzport, minden visszajött. Mert már Krinz eleje már voltak és akkor nem ment tovább és, mert a kommunisták mondták, hogy nem szabad elvinni a németek, a svábok, azt mondta, mert ezek dolgoznak és a telepes nem dolgoznak. És azért visszajött és unser meine Leit hon gemant ti hon fölmentést kricht fir mein Bruder de ez nem volt igaz, tudták, utoljára tudták, hogy, hogy ez nem igaz, mert ezt mondták a kommunisták.
- *És akkor mikor visszajöttek a, onnan, akkor már ide nem tudtak visszamenni?*
- Visszajöttek mind, volt ilyen ládát, amit, volt benne mindent, amit szabad elvinni, de hogyan tudtak visszajönni evvel a ládával, azt én nem tudom már. És akkor odamentek a nagymamához és a te nagymama, az hátul még lakott, ez is magyar nemzettség volt, mindjárt azt akartam, mikor odamentem, akkor a nagymama nem mert elvenni az én anyukám és az apukám. És akkor adta neki Kvecsepral ilyen Have voltak Kvecsepral sok ilyen volt, és kenyeret is kapott és akkor mentek máshová, keresték egy albérlet, biztos tudja, hogy, hogy ott a kastély mellett megy egy utca, az első ház kapott egy szoba meg egy konyha és volt egy öregasszony és ezt elfogadták az én szüleim és ott lakott, igen, igen. Be volt rámolva, szekrény, meg ágyak és akkor ott volt a borbély,

jöttek az emberek Haar schneide és abból éltek, ez volt és a nagymama nagyon, nagyon volt, fájdalmat, hogy nem tudta elhelyezni az én szüleim.

- *Befogadni.*
- Mert nagyon félt, mert mondták, hogy nem szabad elvenni, hát ez volt. És akkor ő is, kellett kimenni, kapott egy másik, ezt a ilyen kis Packkuchl volt itten, egy kis házat és a, egyedül volt ott bent, ja.
- *És akkor egyedül, hogy gondoskodott magáról, hogy idős volt?*
- Hát mert a másik lány, az ott elől lakott, ott a bolt szemben. És ott volt a másik lány, az egyik lány és ez örökölte ezt a kis szoba és eladták azt, mikor meghalt. És azt, akkoriban, mikor beteg lett, akkor odament, igen, a Regina néni, ő, igen.
- *Mert azért biztos nehéz lett volna, hogyha egyedül, mint asszony egyedül.*
- Igen, hát volt egy kis Hofstell ottan fele és mikor dolgozni tudtak, csináltak neki, hogy tudtak élni, pár krumplit vagy kis kertet csinált még. És hát mi rámoltunk szokva munkát, az öregek is rá voltunk szokva a munkát, nem féltünk a munkától. Hát igen, ez volt, hát. Látod, és már voltak ilyen parasztruha, a testvérem és akkor csináltunk ilyen ruhát kint ebből a szoknyából.
- *Ez kint készült, ez kint van ez a kép?*
- Igen, igen, Uralban.
- *Ez a testvére?*
- Nem, ez én vagyok és ezek a két asszonyok, de ilyen ruhát csináltunk már.
- *Ez még Kruznicba volt, vagy ez már?*
- Nem, ez már Uralban volt, igen, igen. Akkor még nem volt eltörve a kezem, akkor még dolgoztunk nyugodtan.
- *De itt már milyen vékony volt.*
- Akkor még olyan. Ja, jetzt von der Rézi néni ihre Reck, wal sie hat mehre Reck, ich war handwerklisch.Ja, a testvére az népviseleti ruhában volt, és ő már nem volt, ő már itthon nem volt népviseleti ruhában, népviseleti, hát ez a Trachtban, na úgy akarom mondani és a testvére még Trachtban volt. Igen, igen.
- *És akkor abból az anyagból varrták a.*
- És abból az anyagból varrták, mert hát az egy sok, az nagy anyag volt.
- Unterreck. Akkor mentem krumplit lopni a határra és akkor jött egy nagy eső, mert ha éjfél volt, akkor ment egy Reider mit ein Kaul, ter hat achkeve, volt egy őr és akkor hát ez egy ilyen Telegramsteck volt egy nagy luk és akkor oda beestünk és ott kellett

maradnunk reggel 6-ig. És, akkor volt a krumpli, hát nagyon vizes volt és így éltünk, így. És volt egy őr, ez nem volt férfi se asszony, ez adtunk neki krumplit. Hát, ja, ők is örültek, azért ők is éheztek, a ruszkik is éheztek azért.

- Ja, ja.
- Mert 2 levest reggel kaptunk, egy üres levest, egy Krautsuppe és egy 60 deka kenyeret. Na, ja.
- *És mikor itt bent voltak a Lakics laktanyában, akkor erre az orvosi vizsgálatra kellett menni, ahol mondták, hát hogy menjen haza vagy mindenkinek kellett menni orvosi vizsgálatra?*
- De amikor ment egy transzport, akkor volt egy bizottság és akkor ott is meztelen kell odamenni és a főnök, a tiszt wu ich tut war Kindsmensch, ter hat nach kszakt, hogy én eltörtem a. Kis Toncsinak az anyja, ti hat Kreide kesze és lázas lett…Lázas lett. de akkor én nem tudom mennyit hazamentem, ja und pis uns ketransportiert hon, hátul war aner Puh, ter hat mich kstumbe, hat kszakt Maris kumm, jetzt springe mir nei in Straszkrave, de én nem mentem, én hát mentem, mentem, én nem hallottam, hogy ezt mondta, és ez haza tudta menni és elbújt otthon, mert keresték és meghalt. Kapott egy Lungkrank és meghalt.
- *És amikor mondták, hogy hazajöhet, akkor is volt egy ilyen bizottság, amikor el volt törve a karja és akkor mondták, hogy.*
- Igen, igen, igen, megvizsgálták, hogy ez van és akkor benne voltam a.
- *Listában.*
- Transzfer, igen, és autóval mentünk az állomáshoz és bevagonozták és akkor Debrecenben, én nem is tudom, 2 hétig mentünk és kaptunk egy kis levest hazafelé és Debrecenben kaptunk egy kis, ott is lettünk vizsgálva és kaptunk egy kis ingecske, ilyen prel ingecske és 20 forint kaptam és evvel a 20 forinttal megint elmentem haza. Bis bonyhádi Statio, és akkor ott kiszálltam és mondtam, mondtam, hogy ott volt ez a.
- *Igen, a bácsi.*
- Franz bácsi megvárta az ő lánya is nem volt köztük az ő lánya, hát sírt és akkor én nem ismertem, hol vagyunk? Annyira változott már meg a Statio… A szüleim, a Rézi néni már otthon volt 2 nap előtte, mert ez az disznóság, mi odamentünk, akkor ezek elmentek és ő már otthon volt és nem tudta, hogy én jövök. Wie die Cigainer mit unsem Pufajkakvant. Képzeld el, so semer turich ten Turf kfan, nach mein Vater hat mich noch kszeh, kel ter hat mich nach kekennt, kel és hát ő sírt, meg én sírtam, de hát ez van, mert nincs otthonunk már, mesélte hazafelé.

- *És mikor Debrecenbe megjöttek, ott mondták maguknak, vagyis hogy mit szabad itthon mondani vagy mit nem?*
- De ott mondták, hogy hová akarunk menni, Németországba, kell írni ott papír, hogy alá kell írni, hogy én Magyarországba megyek. Én mindig mondom, én haza megyek tes soll kumm, was will, ich keh ham. Ja, és jó is volt, mert én nem tudtam, a szüleim hol voltak, hol vannak, otthon vagy.
- *Németországban vagy.*
- és mikor hazajöttem, akkor mesélték, hogy a Rézi néni, az is már jött, hát borzasztó volt, na. Én mikor pis uns ketrive hon kel, tut wan mir mal ich und tie Rézi néni in nei Klashitte kane.
- *Ja, egyszer megszöktetek?*
- Megszöktünk, igen és akkor mondták, hogyha nem megyünk vissza, akkor a szüleink.
- *Ja, már a Kisújbányán mondták ott az emberek.*
- Igen, az emberek féltek, ott istállóban aludtunk és akkor ezek az emberek mondták, hogy. Gyerekek, menjetek vissza. Menjetek, mert.
- *Itt, innen mentek Nádasdra?*
- Nagyon veszélyes. Már a Lakics tanyáról szöktek el és Kisújbányára és így akartak hazajönni.

Interview – Sch.M. – Nemesnádudvar

- A tanítónénink jól tudott németül, úgyhogy mink németül jól tudtunk tanulni, mert ő szépen tudta magyarázni, sőt még ezeket a német betűket, ami azelőtt voltak, még azokat is, azt hiszem egy két évig tanította, de amikor a többi tanárok nem tanították ezt már, de nem is tudták és akkor ő is abbahgyta, úgyhogy azt már nem tudtam.
- *Mhhm. Was hon sie zuesrt g'lernt Ungrisch oder Deutsch schreiwe und lese? Mit tanultak előbb magyarul vagy németül írni, olvasni?*
- Schadt: Magyarul.
- *Magyarul?*
- Magyarul, az volt a fő, csak német órák voltak,
- *Mhhm.*
- ...voltak. Csak én szerettem, mer én azt értettem, szerettem a német órát, igen.
- *So ta hon sie ja a Deutsch g'redt?*
- Ja, ja, ja, ja, ja.
- *Mhhm, mhhm*
- Sie war a Ullmann, sie hat a ihre Nome war a net ganz Ungrisch, Ullmann. Nem tudom.
- *Mhm.*
- ...sie hat, sie hat schee Deutsch gekennt, sie hat sie war schon lang in Nadwar,te Lehre, sie hat schon, ich hatt a Schulkumaredin g'habt, dere ihre Mott'r hat ja a schon gelennt in tere Schul und nach um Mittag wareme ham k'ange sein, um zwölfe, nach die hämmet, hämmet tere tes Engel des Herrn, az Úr angyala. Mondjam magyarul? És akkor az "Úr angyalát" imátkoztuk délután amikor jöttünk 2 órakor akkor.
- *Sie kennes a Deutsch sage.*
- Deutsch? Und nach wieder o'gefange, wieder Vater Unser und Gegrüßet seist du Maria gebett, und nach ham g'ange sen um a viere, hämme wieder des gepedt.
- *Mhhm. Und hon sie das Gebet in der Schul' gelernt, oder von ihrer Mutter oder Großmutter? Von der e Schul' gelernt?*
- Tes, tes homme schon Tr'ham g'lernt, und an der Schul hommes a g'lernt.
- *Mhhm.*
- Ter was tr'ham net g'lernt hat, denn ta war es so, was die arme Kinder waren, ten ihre Eltern hen dann noch weiter a g'arwet, nach sein die Kinder alanig g'west, da hen tie Eltern kha Zeit g'habt so mit den Kindern so viel sich beschäftige mit ihne,dass sie he des khenne lerne, d'rum henne in der Schul hen sie uns tes nach die noch besser g'lernt.
- *Mhhm*

- Hat und und a hittan tes war bein uns [...] sele war schon [...] konns net sagen welem Jahr...das selbst gstarwe is,das hemme alles leicht gelernt, hát legalább mir war's leicht weil ich hons verstane, awr tes ungrisch a, ten biebel hen ich a, ich het ten a verstane, weil er hat's uns schee verdeutscht, wann manns net verstane henne, hat's verdeutscht.
- *Mhhm... Was hon sie tr'ham gelernt von ihre Mott'r und Großmott'r?*
- Hat, tr'ham hemmre a G'bete gelernt, beten, und a und das m'r net schlimm terwe sein und das m'r ta Schulkin'rlich sehr wegputze und net stehle [Lachen], tes war a, hát von dere Eltre dere Eltere a nichts, wel hát, a manche Kinder hon's weggeputzt, dass sie die Sach die, wie soll ich sage, die Putzelape g'fune hab stellt...
- *Ja, ja, ja*
- Und nach die hon'se weggeputzt. Meine Schwester hat's net gemacht und ich a net. Mir hon's net gemacht a.
- *Mhhm. Und was noch g'lernt? Koche? Od'r aerwede? Was hon'se? Oder sticke?*
- Hát koche mir hen, a Koche henner m'e g'kennt denn mein Schwester war ält'r wie ich, und sele hat, sele hat nach mein'r Mott'r g'holfe, und ich heb leib'r im Stall g'holfe meinem Vat'r w eil mein Vater meine Eltre war allanich mit uns Kin'r, ta war k'ha Altmott'r und Altvat'r und nach die, mein Vater hat immer zwa stall g'habt. Oans war ter Viehstall, da waren die Khie und tie Kälb'r, und am annen Stall waren tie Ross. Hát und nach tie so hemm'r
- *Mhhm. Tes ist toch schwere Arweit net?*
- Ja,ja.
- *Wie alt war'n sie ta? Wenn sie haben aerwede helfe?*
- Hát mir sein's, war'me mal a bisschen verkältet weil ma so um die...nach homme schon g'aerwedt. Ich am Stall hen gern tie Kälber g'habt und nach die, und mein Vat'r ter hat Strichl't, der hat alle tag des Vieh g'strichlt. Ich hätte den Strichl g'numme und hebt die Kälber a g'strichlt und nach heb ich ihn noch unter den Hals und den Kopf so n'ausg'recht, te hen is so gern g'habt, jaaaj so gern g'habt und hen so so g'strichlt und so hen sie g'khamblt.
- *Was hon sie noch gern g'macht?*
- Hát und Koche hát, Bete(n) homme a tr'ham gelernt
- *Mhhm*
- ...des hemme von dene Eltere a g'lernt, hát und nehe, schlinge und stricke sel hemmer a. Doch in tere Schul ta sein ma net ausgehalten, die Schul hemmer Tunnestag war bei uns frei. Und nach in der Tunnestag war'we hausgeplieve sein von der sechste Klass

nach die siemer in die Tunnerstag g'ange, das war doch dann wieder erholung.

- *Mhhm.*
- Hát a, a, am Wint'r und nach die am Frujahr un am Herbst nach die war a Pamschul und dort hem a Griezeig, da hemmet am Frujahr a Zwiwel g'steckt und Knowel g'steckt und Sach ogebaut, Griezeig und nach war a Gärtner a wo, a dort war und nach'm Winter warm'mer in der Schul noch tie doch tie tanárok dort, die nach hemmer wir hatte. Mir hen ta sach ta g'habt, na, ta inkább...számolás, sel hemmer...erholt ,und ter tanár hat uns so pissle so verzählt, hát ez nem volt olyan nagyon sürgős, hát aki nem ment, az nem ment, nem volt ez olyan nagyon kötelező, de én úgy láttam hogy legtöbben mentek azért csütörtökön is...
- *Mhhm.*
- de amúgy általános iskolában úgy az volt, hogy az volt szabad mert szombaton is mentünk iskolába.
- *Sein'se gern in die Schul g'gange?*
- Sch: Ich bin gern g'gange. Hát tes war so, tie a pissle gliebt hatten von Lehrer und von der Lehrerin die sein gern g'gange. Die was gelehrt hon,die wo gelent hon.
- *Mhhm.*
- Die mich gelehrt hon.
- *Mhhm.*
- Die Lehre waren a so, und sein ja jetzt a noch so, die Kinder hen sie leiber um sehge sie lerne schwer, aber sie musse's säge dass sie lerne, zu deren waren sie besser.
- *Ja, ich so viele Freundin g'habt. Was haben sie zusammen gemacht nach der Schul...*
- Nach der Schul...
- *...mit der Gruppe?*
- Hát wenn mar Ham khumme sein, nach die hen misse Ufschlisse das ma nei gehe, weil die Eltre weren forg'ange, in tie arwet und wammer hat gange sein, hemmer als misse zuschliese und so tas mar net terwe vergesse...
- *Mhhm*
- ...und hát uns o'geschafft...die aerwet, hat sie.verhemmer versorigt, unter am Tag a, morgends und abends und hat am Summer wenns warm war, das mer in die Schirrle gebe, sell war uns a o'gschafft und weil wir schon noch größer waren noch die hat schon misse mai Schwester is schon mitgange in tie Arwet, die war in Garte arwede, die war gange ans Feld und ich het nach tr'ham nach die hemmer von der [...] manismal hemmer

zwa [...] g'habt und nach hemmer noch kälber g'habt und die waren tr'ham, die wurden tr'ham verhalte ware und nach tie ken hemm ich misse keve im Stall mi ach vergesse. Sain se hamk'umme die Eltre weil ich gern spiele g'ange. Und nach sain sie hamk'umme und ich war net tr'ham. Und het net die Kälbe net keve hat. [Lachen]. Die hen a Tag schon tes g'rütt.[Lachen]. Nach hatr gfragt bin ich warum, wo ich war,nach hon ich natrürlich g'sagt wo ich war und nach hat nocht diewa'n doch net so streng mit m'r ,awr hat ich war halt so, mei Schwester war net so aerig auf spiele.

- *Was hon'se g'spielt?*
- Hát mir immer auf der a Gasse immer g'spielt, und nach seimer runtergange auf die Waad, weil die Waad war net weit von uns, und nach homme ta mit ter Ast g'spielt, und nach hemme von tene, von tene Zwernklingle ware so a Schuretle von tene hemmer a traktorok g'macht und nach tie hemmer gras'grapt und hennek Maschinen sell tes sai, was wir so selber hon, [...] und von dene Pipacse hemme tie Knoppe, tudod hogy melyik a pipacs?
- *Ja, igen, igen.*
- Sch: Az a piros. Ta heng tie Knoppe rufknumme und nach tie einwendig war tes schon, und nach hemme dann tes grie weggetan, war einst der Kern größer war ein genestiel un so hen ich g'spielt und war da.
- *Mhhm...*
- Hat a nich in Kanal wan net weit nach tie sein noch viel in Kanal g'ange und noch am Summer waren noch s Tuch kiese, ta hon mir tie Leit hen g'spunne und nach hense Tuch weweplast, tes war immer der Ton, in Mórágy war a Wewer, talán ismerős neked is.
- *Ja, Mórágy ja.*
- un nach wie tes Tuch, tes hat mise [...] tas es war [...] un nach waren dort noch Gens a, un nach tie hemmr mise schnell achtkewe, as tie gens net trufken ufs tuch, wal wannse truftape, nach hatme schnell mise ten Pese nehmeun tes [...] un tes unnerkehre, wall tes hat Flecke kewe.
- *Mh.*
- Tes war unsre Arwedt. [Lachen] Awe es schee Lewe wars. Ja. Hát mier sain ken kange mit ten, [...] und hatt an der Schul, alle Jahr wasch a schon, dass [...]dass tie Eltere hon khenne khumme, tie wo kwellt hen hen khenne khume [...]
- *6 Klasse sein Sie kange?*
- Ja, ja. Un tie sin nach tere 6. Klass, tie hewe a Buch ghatt, tes war a Buch, tes war a dickes Buch. Un nach tere 6. Klass saime zammkange minanr, pa mainr schwestr

warsch schon so, pa mier wasch a noch so.

- *Mhm.* Und war, des war dann leichter vor dem Krieg dann? Schenner?
- Ja, uns so bizonyítványok sain a so ausgstellt waren, hogy hittan, un nach hatse ter Pfarre unnrschriewe un was tie Pfarrennummere a.
- *Mhm. Un was honse ihren Eltern gemacht? Trham tie hon eine Bauernswirtschaft ghatt.*
- Tie Eltre? Tie han a Bauerei, Feld und halt Erde un Vieh trham.
- *In Nadwar wan Sie trham immr?*
- Ja, ja. Un tagsiwr is tes Vieh nauskange. Un nach tie marget sain hat tie unsre Eltre, Vieh war tes war ohgepunne, ta war tie Krippe, tort sind sie ihre Fudr naikrigt, un wannse hammkhumme sain nach wan unsre Eltern noch net trham, un nach tie hon mier mise tie apinne. Hát un nach tie sain naikange in tie Krippe, pa mier war alles klenner so, wie ich halt jetz noch pin, na vagy jetz pin ich ja noch klennr [Lachen] un nach saime naikange in tie Krippe, un te Strik is ogepunde sain misse, der is naigschmisse ware, un sen homme, nach homme ten Strick gnumme, un tie on tene Hennr rum, um ten Strick wore sie ogepunde, mier hon uns net gfericht vor tene. Nach war ter Ross, tort hat uns unse Vatr net naigelasst, ter hat uns net, mar wanns toch, sache, so war, nach is [...] nach hatr Angst toch, tas ter hat uns schon [...] gewe ter Ross, tes hadr net, sell hat er gemacht.
- *Un a Schwester hat Sie ghabt?*
- Ja, a Schwestre.
- *Und vieviel älter war sie?*
- 2 Jahre, 2 Jahr älter. Sie war so alt, wie mein Mann. Mein Mann war a zwa Jahr äldr wie ich.
- *Nach hon sie sich schon gekhennt frier, mit Ihrem Mann? Von der Schul aus hon sie sich schon gekhennt odr vom Dorf aus haben Sie sich gekannt?*
- Von von Tarf aus, mein Mann, ja, un mai Schwestre a.
- *Mhm.*
- Hát tes war frier so. Tes war net so stark so wie jetzt, hát so wie mai Khinnr, so hat an Haisch, un tort is a frei un tort honse gepaut, hát un selle Khinnr sain in Pest, alle zwa sain in Haischr, net Haischr, Wohnung.
- *Frier warnse in Dorf, nach hatme im Dorf gebaut?*
- Ja, ja.
- *Und wie wars dann während dem Krieg war es hier schlimm? Wie war es hier im Dorf*

als der Krieg war?

- Hát wann ter Krieg ta war, tes war... wie soll ich sage? wan ta tie, ta war a kroosr Khampf, wall nach hon tie nach hon tie Russe noch gsagt, sie hon wunr noch gmaant, was tes gare Sach is, wal ta so kroser Khampf war. Wann, wann tie Russe naikhumme sain, un da war ich Khie hiete, [...] war ich Khie hiete un tie ware noch a Sach, a Mann, un ter hat gedient, a ter war tiene pa tere plai Mári ihre Leut un ter Tanya, un nach homme tie gsehe von tere Wad, wie sie so zammgschosse hen, von tene alte Waikerte hemme tes so gsee. Un nach isme hat trunn net gfericht un mai Mann hat sich a net gfericht. Un nach tie, nach khumme tie ane neher heere, hát mier misse ham ken. Ter is kange un is an die Tanya kange un ich pin halt ham kange mit tem Vieh, un tie ware schon an tene Wege gstanne, un mai Vatr ter war aigspanne zur Munition fiehre, für die Soldate, un noch trei Nadware. Un nach ware tie Wäge schon tie Soldate, un mit tene [...] ware schon af tr Strass, nach war tie Strass von meine Leut ihre Haus un tort ware schon tie Wäge gstanne, wo tie ungrische Wäge halt kange sain und sain tere [...] zukange, ter [...] , tort sain sie zukange. Un mai Mottr tie is schon kange, wo tas ich jetz bin, hát tasse mich jetz holle soll, nach ise runrkhumme zur Kanalgruppe un mich abhole. Hát nach pin ich halt raschr khumme, [....] des Vieh naigeton un nach tie hemmesch minannr mit mai Mottr tes Vieh ogepunne. Un nach waar schon dort die nach wars schon so, das sie sie sain schon im Darf, tie Russe, mir hon schon kheert, dass a ter is gstarwe, ter annr, nach hatme schon selwr gheert. Un nach wareme im Millichkellr war a trune, trot simme nach [...] un nach hinr war a Breet truf, tasmesch Petzach nach hat un nach home a tal Sach homme in Kellr graamt, un unse Kellr ter war nass un mai Mottr ihre Schwestre ihre Kellr war tes war so trucketr un nach hemme ta noch gfiert. Hát es ist viel zu verzähle, wahrscheinlich viel [...].
- *Haben Sie sich dann versteckt oder waren sie dann immer im Haus zuhause? Also während dem Krieg.*
- Igen, a házban, de volt, aki a pincébe is ment, csak mink nem, mink csak a házi pincében voltunk. Hát Millichkellr hemmr gsacht.
- *Hedr a tort gschlafe?*
- Na, na. Wir ware noch tie Aweds, nach hemme schon traus gheert, hat nix wie ilyen autócsapás volt, hát mir sain halt trunne geweest á, un ta szembe hatme gfunne ta war a klanes Kind, un tie, hát tie Mári war á schon uf tere Welt, mir ware mit tene Kinnr mir ware trunne in Millichkellr, un nach unsre Nachbarn warn noch was am tere [...] Mensch ihre Altmottr ware, un unse Nachpeschleut, pa unsen Kellr ta ware dann mir,

mai Vatr hat mise mit ten Wage ken, mit tem Ross, mit tem Wage, un hat mise keh. Un mier hon net gewisst á hát jetz khummt e nochemal ham, awe khummtr net ham un is net Soldat, un mai Schwestr ihre Mann ter war Soldat, der war Soldat, der war net drham un mir hon a nix gwisst. Un tie hon sich ja net lang ghalde tie Ross, well tie Russe honse ja all mitgnumme.

- *Mhm. Un war Ihre Schwester a in Russland oder nur Sie?*
- Na, na. Mai Schwester hat zwa Khinnr ghatt, tie war net in Russland.
- *Un deswegen hat sie dann net mise ken.*
- Tie honse net gnumme. Tie Khinnr honse mal, ich man wiese noch net 6 Jahr alt ware, nach honse se net mitgnumme.
- *Und wie lang ware Sie noch in Russland?*
- Ich war 32 Monat, un e halwede.
- *Wissen Sie noch wo?*
- Bitte?
- *Wo in Russland?*
- Tivajrok.
- *Wo is tes, in der Ukraine?*
- Hát ich hab in tene Khinnr in ihre Pichr gschaut, hon ich tes gsucht, in tene russische Pichr halt, mai So un mai Tochtr tie hen nach misse russisch lenne, un nach war ich naikirich, un hon halt tes Puch als genumme un hon tes gsucht tes Tivajrok. Ich habs gfunne.
- *Tes is weit weg.*
- Ja, tes war e Stadt. Ja awr net tort war ich als, tort saimr akhumme. Nach wieme okhumme sain nach war ja tes Lager net amal fertig, es war kha Wassr, hát so ware tie Gebäur ware so fertig asme ta hat khenne schiere, wall hát kell mier sain, am 9. Jännr saime von Halasch wegkhumme, un nach am 29. Jännr saimr akhumme. Hát un nach ware ta tie Russe gell, tie [...] Leut mit ihre [...] unokák ta, so weit hon ich kenne sehn, nach hense, jaaa jukka, jukka, jukka hense tie Hand zamgschlage, háát kell ta in Russland hense kha solige Tracht gehabt.
- *Sainse in Tracht kange nach Russland? Haben Sie die Tracht oghabt?*
- Ja, ja ich war noch in Baurekwand. So wie ich war wie ich ta in Plusskwand noch bin.
- *Un was honse arbeiten müssen in Russland?*
- Hát in Russland pa ter Bauerei immer gearwedt, well wieme rauskhumme sain, nach

wame so unerschiedlich, nach warme so ta in Tivajrok saime rauskwakeliert ware, tort wame nach tie un nach hense so mier Sach ghatt, so wie ter [...] hats mit in Tivajrok, so wie tie Állami Gazdaság a war, wall ta pa uns war ja in Sükkösd ter központ un nach hense aan meh rechts in Csanád, un in Sükkösd un hense Gebäur hatte, un e Sach a Stellungssach ware a, un so hats tort a, un nach tie saimr awe net tort gepliewe, wall tort hemme nach tie halt so nauskeh, wu sie Prettr hen, Prettr gschitte hen, un nach home mise so Holz trage un Prettr trage, un tes hat tie sach immr mise , ja, un nach im Fruhjahr nach saimr in sannr Lager khumme, tort ware nach tie Kohlekruwe, un nach tie hemmr an ter Kruwe wo sie die, die Kohle nufpringe tie hemmr ausgeleese. Ta war so e Gebäur, war am, a Halbdach, nach tie warme hinnr, ta warme gstanne. Ta war so, wie a Tisch, un nach tie Mitte tes war so, wie a Krawe, hát well so war a Sach in tie Heh gstellt, un ta hemmr tie schlechte, die schlechte Kohle, was steinige Kohle war, ta naigschmiesse un tes Band is kange. Un un e ta war e Walze un tes hat tes Band genumme un so schregs nuf. Das hommr gearwedt, ja.

- *Das war schwere Arwedt, Männrarwedt war tes. Waren nur Frauen da oder waren auch Männer da im Lager?*
- Im Lager wareme dort a, doort waren a mittr a Gebäur wome ware, hát mier Weiwr mier ware extre, un mier ware, Nadware ware extre in e annre Stuwe un tie Hajoscher Leut waren wirde in e annre Stuwe, hát un Hajoscherun ha und Sanitäter waren nur zwei bei uns. Un tes a Male is a traus gepliewe, tie is a traus gstarwe.
- *War sie krank?*
- Ja, ja.
- *Sie waren auch krank in Russland?*
- Ich war a krank, un ta war a so e Hajoschr ware a krank, un ta war so e Sucht, war Bauchweh un ta sain viel, sain Männr sain starik viel Männr gstarwe, Nadware Männr a hat starik viel un ich hat sell a khatt, un ich hons net so arig khatt, mai Kranget war e liewer tes Hamweh, tes Hamweh war pa mier äriger, nach hon ich halt net khenne esse, un nach sain schon mai Fiss weggschwolle, bis zu dere Knie un ich hat tes [...] ghatt a, wall nach sain viele gstarwe, nach hon ich gsatt, hát wammr mal von dene Knie nufzus keht, des gschwolle, nach kehts rasch zum Herz un wame nach tes Trinke nach weidr trinkt, nach pisme tes Herz erreicht hat, nach tenne khome nimmi helfe. Hát un nach hemmr, hemmr a Zugfiehrer ghatt, in Lengyelország ware a solche Teitsche, so wie wir ta in Ungarn Teitsche sain, un tes warn unse Zugsfiere un tie henn on lengyel ware a on Kruwe arbeiten un ter war [...] Zugfiehre un ter hat tie Schicht

ausgerufe, weil mir hon drei Schicht gehabt. Unse Schicht war Nachtschicht, nach ta war e Tagsschicht, un a Mittagsschicht. Jetzt tie Tagsschicht tie ware von achte bis Nachmittag ume viere. Un nach tie von viere a, selle war tie Mittagsschicht, un nach tie aweds, sain mir wiedr nauskange, jetz muss ich studiere um wieviel Uhr, mir sain aweds nach nauskange, nahát, mindegy, nach war halt noch tie Nachtschicht. Un nach is te Mann naikhumme, ich war ta nach pa tere Tir geleghe, un nach [...] spätr, un nach te hadr gsagt, hadr geshe, dass ich ta steh, well ich hon misse trinke, wall pa mier wars a schon so, is schon ower tie Knie kange un nach hed ich Aengste ghatt, un nach hed ich, hadr gfragt. Du, bist tu krank? Sag ich: ja. Sagtr: tu hast ja Turscht. Ja, sag ich an kroose Turscht hen ich. Ja un willst du nochmal deine Heimat sehn? Sag ich, ja freilich will ich tie sehn, terum terw ich net trinke. Un nach hadr gfragt ob ich Geld hätt? Saich ich hat ghatt, un sie hen Sach naigepracht von Wochemark, mai Khummerade, awe ich hätts net khenne esse. Ich hettme pringe lasse, well ich gemant hätt, as ich khon, awe es letzt net khenne esse. Hat un nach so, häd ich gsacht zu ihm kleich, ich wär a net krank, wann ich trham wär, wall trham khend ich so oständig esse, un mir hen a Wei ghatt, mir hen a Wei getrunge un ich hätt a getrunke, un sai ich un nach Schnaps hatt ich noch nie net getrunke, jetzt ted ich a noch schnaps a tuschtre. Éppen úgy mondtam, a szívemen, ahogy volt. Un nach hadr tie bugyellár gehert un nach die säck genumme un hatmr 50 Rubel kewe. Nach hadr gsaat, un von ten soll ichme noch Appl naipringe lasse un soll a nach von ten Appel losbeisse, wann ich man ich khonn ta jetz nimmi weidr vertrage. Un ich hons a so gmacht, un ajkhalde. Nach ten annre Morget wan mir waret so in a annre Sach, tie annr tie Haischr ware pa uns grad drüber un nach isr khumme un nach hat selle, nach hadr e Stampl a halwet Stapl gepracht, un von ten sollich on alle Morget an Schlucke nehme. Tes hon ich a ajkhalde.

- *So sind sie dann gesund geworden?*
- Ja, ja un nach tie [...] well ich war trham, wall was ich hatt, war tie Hitz, un tie Zeh, hat tes war schon tie Kranget. Un nach ta war ich ja trham, un nach tes war in Herbst un nach tie bis am, am Heilige Nacht esrtmal mise nauskeh an tie arwedt. nach tere Heilige Nacht wars. Nach hett ich widr schwerer khatt, nach is mai Kranget rauskhumme, an tene Arschbacke hon ich tie schwere khatt, [...] ghatt. Hát un sell war nach tie a, kelés, és azt kinyomták nekem, de már senki nem akarta csinálni, mert hát nagyon fájt is nekem, hát és akkor egyszer volt egy orvos, és akkor a második unokatestvérem, az még, annak még a mellén volt valami, és azt fölvágta az orvos, és

akkor kente be olyan fekete kenőccsel kente és az jobban lett, és akkor mondta, hogy csak menjél most az orvoshoz és ha megin televan ezekkel a kelés, és utána majd föl fogja vágni és majd jó lesz ezzel a kenőccsel, és mentem is, és úgy is volt, és jobban is volt akkor, jobb lett. Evvel a keléssel is akkor bejöttem a kórházba, mert a Lagerban is egy kis kórház is volt, és akkor ez a hajósi lány, aki szintén beteg volt, betegebb még, mint én, mer őneki ez a hasmenés még jobban ment. Szóval veszélyes volt az, és mielőtt egymás mellett feküdtünk, mert annyira beteg volt, hogy gondolom, nem tudom, hogy ez a lány holnap reggelre él-e még vagy nem, és akkor az meghalt. De nem a kórházban halt meg, hanem azt hiszem a szobájukban halt meg. És tényleg és azt mondta nekem, hát Viktor én látom, hogy te már jobban leszel, és te még haza fogsz kerülni, de én nem, én itt fogok meghalni és úgy is volt, ott is, meghalt.

- *Wie sain Sie danach hamkhumme?*
- Hát mitre [...] saime.
- *Un wann?*
- Im Summer saimr hamkhumme, ware ta in Ungarn tie Wahl war, wann ter Rákosi gwehlt is ware. Nach saimr khumme, nach mir ware a Monet wareme in Rumänien, newe tere Grenz', un nach hense tie Mannsleit gepracht von Russland, un nach hense tie [...] gell hát tie, tie deutsche Soldate ware, tie hon mise ärwede keh, un nach tie hense nach newr uns a, a Lager wu tie Männr ware, un nach tie dort, ware a Nadware. Ich hätt nach an pese Fuß ghatt, wall mir hen, Wanse ghatt on tene Prettr, on tene Pettr war a Wanse, un nach tie hemmr in tere Nacht hemmr unsere Pettsach mise nauston von Pett, un hemme traus newe ten Lager hemme nach gschlawe, in tere Nacht so is nach a klaa Reghe khumme, so a Spritzr, un nach hat a jedr sai Sach zammgepackt un hat nomal welle naikeh, un halt mir ware so rechts unere Stuwe, un nach in tere Mitte war a Sach nuf, a Steghe, wume af tie emelet kange is, un nach hen ich mai Fuß ogschlaghe, main rechte Fuß hon ich ogschlaghe. Nach sehts a noch, [...] ta is te so pes ware, taa.
- *Mhm.*
- Nach s te so pes ware, un nach tie is a noch verkhielt ware, un nach tie is a noch pes ware un nach pin ich a hamkhumme mit ten krange.
- *Mhm.*
- Nach ware a, a Sach war schon zammgstellt, a, izé, un nach ta ware viel Nadware. Hát un nach hamzus ware tie [...] uf, nach home khenne schau, nach honse kha Ängschte khatt, well nauszus war tie, tie Fenstre ware zu, nach hetmr on tene Fenstr khenne

nausschau, well alledrhant war ja zugenaghelt tes Sach, hatme net, nach hat halt immr nur ans khenne nausschaue, nach hemmr net gsee, wie ter erste nausgschaut hat hamzus, nach hemmrs gsee, well wamme nauskange sain in Temeschwar, wime tort ghalde ware, tort warme nach so nausghalde gweest, un nach sain so Leut von dort so ältre Leut nahkange, nach hon ich a gsaat, von ihne von tere Familie sain tie fortkange, vagy Tochtr vagy Sohn, so hense nach tie gsaat, sen aa uf Russlant kange. Hát tort waret toch viel, viel Deutsche aa, un pa uns ware aa von tene Rumän menschr, un ich waas tie a, tie aa, tie hat ihre Prautpild hatse ja aa noch mitgnumme khatt, sie war aa krank schon, un nach waar a annr Madl, tie henn wittr gearwedt pa tenne un tie hat ta so a scheenes Prautpild ghatt, tie hen so tie Deutsch' gewohnt ghatte, wu sie, wume halt gseeghe hat, un nach tie wu tort, tes Madl, tie war tort ärwedt hen pa ihre Eltre, tie hat gsaat, hát sie ware gut gstanne.

- *Mhm.*
- Hát so homme halt viel geleebt.
- *Wie alt waren Sie, als Sie nach Russland kamen? Wie alt waren Sie da? Hány éves volt, mikor Oroszországba elvitték?*
- Hány éves? Hát – vagy inkább, hogy mikor volt, melyik évben- Melyik évben? Hát, 40, 45, hát 44 és akkor dobolták, úgyhogy karácsony után, harmadik nap karácsony után am Unschuldige Kindlichstag, aprószentekkor éppen, akkor dobolták, mer' akkor a dob volt, és aztán, hogy kiknek kell menni és akkor anyukám kiment és hallotta és amikor bejött, akkor mindjárt mondta, hogy hát rossz hír van, és akkor azt mondja, hogy hát, hogy hát én vagyok a soron, biztosan. Hát és attól kezdve elmentünk és otthon valahová elbújtunk és aztán amikor megfogtak bennünket, akkor a tanyán voltunk és akkor a Zsófi (?) nénivel és a Plai Mári nénivel, akit mondtam, aki itt a fényképen van, ez ez, ezeknek ott, itt először, itt ezeknél volt egy tanyájuk, de úgy, hogy jobban csak a jószágnak is volt, mégis volt egy konyha, egy nagyobb konyha és ott voltunk és aztán onnét elmentünk, ezeknek is volt egy tanyájuk, de ez nagyobb tanya volt, ez kicsit lejjebb volt még, és akkor a szülei és ő is volt, és akkor oda mentünk és akkor, és hó volt, és ahogyan mentünk, ugye ez szilveszterkor volt – *látszottak a nyomok-* és akkor ezután mentek és akkor izé a Helyeséknek a tanyájuk volt és onnét jött a Betzinger Matyi bácsi és a Rézi néni, onnét jöttek már a izé, a nemzetőrökkel jöttek. És aztán megfogták és ez a Mári néni, ez olyan rosszul lett, hogy elájlt és nem jött magához és hát akkor a szülei is csak mondták, hogy hát „csak menjetek, csak menjetek, mert hát a lányunk meg fog halni" és hát sírtak is és hát

akkor jól van, hát [...] és akkor mentünk, igen. És akkor a tanácsházára mentünk és már nem volt szabad haza menni és a tanácsházáról onnét mink elmentünk akkor Halasra. De kocsikkal mentünk és az egész, úgyhogy újévkor mentünk akkor kocsival, de nagyon esett a hó és ott a mi fé [...] Halason, akkor mentünk a, na, minek mondjuk,a -*vasútállomásra*-Kaserne.

- *Laktanya.*
- Igen, igen.
- *Uns was hon Sie mit gehabt? Mit tudott magával vinni? Nem sokat, ugye?*
- Hát nem, ruhát, és hát volt, aki dunnát, de tőlünk nem sokan voltak, akik dunnát vittek. Volt nekem két unokatestvérem, azok ketten mentek és azoknak volt egy dunnájuk és akkor a Bischof Vávi néni, annak volt egy öccse és azt hiszem az is, az is Temesvárról ment haza, de volt olyan, aki Szabadkáról is mentek haza, már nem tudom, hogy mi vette, hát a Mihály, az is haza szökött és őneki is volt akkor már egy dunna és akkor otthagyta a nővérénél és akkor mondták hát a Nádudvariak, hogy elment hát és aztán, úgyhogy akkor őnála volt. És hát téli ruhát. Hát párnát, úgyhogy párna az volt nálam, és azt soknál, nem mindenkinél volt ám párna, csak dunna az nem mindenkinél volt, mert csak úgy volt, hogy hát 2-3 hétre megyünk.
- *És mit mondtak, hova viszik magukat?*
- Hát csak egy munkára, csak 2-3 hétre.
- *És akik megszöktek a vagonból Romániában, azok hogyan? Vissza gyalog jöttek Romániából visszajött valaki? Akik a vonatból megszöktek?*
- Igen, hát onnét jöttek, de nem tudom, hogy hogyan. Nem, mert annyira még nem voltam kíváncsi, hogy kérdeztem volna, hogy de, úgyhogy ez ez volt, igen.
- *Wann Sie nach ham khumme sain, akkor mikor jöttek a, tie hon tes Haus von ihre Eltern genumme, die Telepesek..*
- Hát, sell sell war widr e anr Sach' á, nach wann ich ham khumme pin, wallmr an in Rumäneware, ta home nach tie Priewe kricht, as mai Leut' sain trham hát tes hemrr geklaapt, hát sie sain trham. Ja, nach wie ich ham khume pin, well ich traus pa ter Csárda auskstieche bin von Bus,un nach hát nach sain schon unse zwate Nachpeschleut khume es wasch Leese ióon zwate Septembr, nach tie sain noch steh gepliewe, sie sain mit zwa Wääge khumme mit ten zwat Waagesteh gepliewe, ta war mai Schulkummerädin, was ta tie kroos is, tie war ufm Waage, und tie hats gsaat, mai Mottr is net trham, nach hatse ja alles ksaat,hogy tai Schwestr sain trham, un sie sai á

in ihre eihene Haus wohne sie, ta sain Fölvidékr, un tie hense naigelast un ta wohne sie un mai Mottr is halt fuotkange uf Taitschland.

- *Mhm.*
- Un tie were ja á foutkenumme ware, well tes is á turichkange kange, un nach tie sain sie á turichkange, mai Schwestr, tie hats á lang zu verzehle, tes war am 20, jetzt jährt sichs schon, 20 August, nach tie war mai Schwestr hat en Auto gkeert, und nach ise kange, un is nauskange uf tie Gasse, un hat gschaut, well sie hat gewisst, as tie Telepítendők sain un nach hense un nach honse halt en (...) ghat un mai Schogr is halt Friseur is als khumme in halt pai ihre und ter war halwet palwiert, mai Schogr un nach wie mai Tochtr nauskschaut hat, nach is te Auto stehkepiewe pa uns ten mit ten Hausnummr okfange mir ware 4-er Hausnummr un pa 2-er Hausnummer war ter Auto kstanne. Ta is mai Schwester naikange und hat gsaat, sofort fortgehe, ich wer schon zuschlise, sofort fort geh'. Un nach is mai Schogr mit an Khumerad isr fuortkange un mai Schwestr hat zukschlosse und tie Mári hat nach trinn gschawe und nach tie, nach hat mai Mottr tie is a fuortkange, un nach ise trunne nach hat sie sich ont r Waat, hat sie sich hinr e Hecke nach on kusch ghat, nach wiese hat heere te Hunts kautze un nach war hine kha, Sache kha Zwetschge, hinr ten Schoppe, nach hatme schee nufgsee unt nach hatse sich á getenkt hat tes, ja was wet tes arm Kind mache, tie schlaaft noch nach isse von ahne Hecke zutr annr nach kange und hat sich nach welle ta welle nach kusche und nach tie zwa ware wo halt setehgepliewe sain, wuse halt zamgfange hon tie Leut' und nach tie, nach hat ter a gsacht, hát ta trunne steht a Weip un tie is á pa ten, weil sie geht von a Hecke zu tr annre, tie veschlupft sich, tie misseme fange, nach hat te annr gsaat, lasse toch kee, sie soll toch kee, sagte er naa, tes khomme net, so sainse tere nachkange un nach hense á tie Tier die zugschlosse hense nach durchgemacht un tes hatse gheert von trunne von tr Waat un nach warse halt voll Ängsteun so is mai, un nach tes Madl war halt trham. Ja was machte mit ten Madele, hat tie musse mitnehme, há nach ten hatsese mitgnumme un uf tere Auto kange. Hát un nach hetse tie Leut' ufkhalde hát so ufkelaade, un nach pis nach (...) wo tie Hemina á gewohnt ware, tuort sainse steh gepliewe, net nur taa, ta warn ja schon meeh Leut'nur tuoer á, un nach tie tuort waare, tie mit mai Mottr un mit meiner Schwester ihrem Klaane ta war se truf. Un nach hen tie annr Weiwr noch gsaat in ihre tuort war se, war se ghalde un ta nuf un nach isse hine (...) un ta hat tenne Kinnr ihre Altmottr gewohnt un mai Schogr sai Schwestr ihre Kinnr hon traus uf tr Gasse kspielt, nach hense gsaat, na tes Kind nunnrto, un sie soll ta nuf ken zu ihre Kinnr un ihre Alten soll

sie (...) Hát so is tes Kind nunnrkange un ta hat ofange zu jage zu tene Kinnr zu geh, un nach tie is ja naikange zu ihre Altmottr. Un nach hatse gsaat, Altmottr ich konn net khomple, wal ich will zurückgeh zum Auto, sell will ich. Ten Hund sai Arsch, -mer olyan izé volt, - ten Hund sai Arsch gehst zuruck, -*Lachen*- és úgy aztán vissza maradt. És aztán vitték a nővérem és a sógorom, azok itt voltak egy szőlőben, őnekik a sógoroméknak volt olyan szőlő, ahol kilátszott a, isé a, kőművesre uf tie Straase, wo tie Auto kange sain. Un nach warse tuort. Un nach ten, és az édesanyja, az még fönn volt és mondta nekik, hogy ők csak azt lesnek, hogy a kislány rajta van az autón, mert ők onnét látták és akkor látták, hogy nincs rajta a kislány és eközben jött és az édesanyja föl a szőlőbe és mondta, a kislány nálunk van, maradjatok, a kislány nálunk van és így akkor ők otthon maradtak. Csak aztán akkor a csomagolás az is megint úgy volt, hogy és akkor az össze voltak csomagolva, és akkor éppen azt a csomagot vitte el anyukám, ahol az én ruhám volt és hát akkor, amikor haza értem, nem volt ruhám. Hát és akkor egy darabig akkor a nővéremnek a ruhája volt rajtam, cipő nem volt, de azt vettek mindjárt cipőt nekem a nővérem, és akkor jött megint egy idő, hogy haza lehetett küldeni a ruhákat Németországból és akkor édesanyám hazaküldte a ruháimat és és olyan szegényesen éltünk, csak hát a koszt jó volt őnáluk, mert fejtek, volt nekik tehén, fejtek és hát amikor haza jöttem, akkor ők már készen voltak a szürettel, mer a sógoromnak a földje, az a föld az még megvolt nekik csak az én szüleimnek a földjét, azt már elvették, úgyhogy az már nem volt és a szőlő is úgy volt és akkor a szőlők is még voltak és akkor a folyosón is lekvárt akartak főzni vele és akkor hát volt szőlő és egész nap szőlőt ettem, úgyhogy sokat ettem. De úgy, hogy az első napokon fél kilót híztam, de tudtam ám enni, és még a szomszédból a Mári néni a Harságiné (?) az áthozott egy fiatal csirkét ott sütve, azt áthozta nekem, hogy enni. Hát volt azér a sógoromnak, volt nekik ennivaló hát csak, a Mári ezt át hozta, nem felejtem ezt sem el.

- *És akkor ott lakott, a nővérééknél lakott? Mikor haza jött.*
- Igen, igen, most ott voltak három Fölvidékiek és azok beengedték, hát már bent voltak, amikor ők elmentek, csak akkor azok visszafogadták , hogy ott lehettek.
- *Mhm.*
- És hát a nővérem már nem él, dehát, a lánya még ott is lakik abban a házban.
- *Mhm. Megtarthatták akkor a házat?*
- Igen, a szülőházam, hát megvették.
- *Visszavették.*

- Visszavették, úgyhogy úgy volt.
- *És az édesapja hol volt, mikor visszajött?*
- Az édesapám meghalt ezidő alatt, hogy kint voltam Oroszországban.
- *Mhm.*
- Azt is csak úgy tudtam, hogy az egyik unokatestvérem az kapott a , Licher Tamás, akik Kalocsán laktak, az kapott egy levelet és annak azt írták, hogy hát a Simon bácsi meghalt és akkor ő mondta nekem. Hát ő 55 éves volt akkoriban, azt hiszem még nem is több. '91-es 1891-es volt.
- *És akkor ez '46-ban lehetett, ugye? Vagy így valahogy.*
- És egy évvel előbb volt ez, én '47-ben jöttem haza, és ő '46-ban halt meg. 46 és 91-es. Igen, akkor az 9 év, igen, stimmel, 55 éves, igen.
- *Mhm. És az édesanyja nem jöhetett haza Németországból?*
- De, de ők is hazaszöktek, ők is hazaszöktek és a nagybácsimmal és aztán és azok már nem is tudom aztán, hogy hogy volt és akkor az édesanyámat azt még egy asszonnyal átvitték, hogy hogy a wie sagt ma tie Grenz'?
- *Határon.*
- Ausztriába és akkor Nickelsdorfba, ott voltak akkor egy hónapig volt ottan és akkor onnét jöttek és a, izé a Berigmann Jóskának az anyja, édesanyja, az volt vele és ők ketten akkor haza jöttek. Hát nem tudom már, hogy hogy is volt és akkor Baján egy, egy nem tudom, valami rokon volt a Bergmannéknek, és aztán ott voltak és aztán izentek, hogy jöjjünk érte. És hát ezek a fölvidékieknek, ahol mink voltunk, ezeknek volt egy lovuk és aztán mink mentünk édesanyámér és hát akkor a izének is a, Jóskának az anyja is jött velünk haza és az apja az még külön jött, nem tudom már, hogy hogy volt az.
- *És melyik évben volt itt a néni? Wele Jahr waar tes?*
- Tes war am 49-er.
- *Wie lang war tan Ihre Mottr in Teitschland denn?*
- Hát sie war vom, tes war tie Kitelepítés war am -47-er net?-
  Net 47-er? Un nach ten, tes war am 49-er am März ise ham khumme.
- *4 Jahr war sie? Vier Jahr?*
- Ja, ja. un mai Großeltr tie ware á traus, un nach tie e, tie Grosmottr is a traus gstarwe awe mai Grosvattr te is nach á hamkhume. Ebr kewisst hat asr muss hamkhum, kon ich net saaghe, is es uf Schrift kange, odr wie so isr hamkhumme, sell waas ich nimmi.

- *Mhm. Was haben Sie gemacht nach dem Krieg, als Sie nach Hause gekommen sind aus Russland? Haben Sie dann mitgehe misse auf Feldarbeit was ahben Sie gemacht? Mit der Schwester und dem Schwager?*
- Ja, mei Schwester hede á mit auf Feldabreit, ja
- *Mhm.*
- Hát ta war á es Bauerei iweral in Ungarn.
- *Seidr á mitkange mit eire Schwestr árwete? Vagy hadr eich trham beschäftigt?*
- Na, na, ich bin mitkange. Ich hätt mich áftr Waage gsetzt und hätt Mist gfiert á mit te Ochse, un nach so á, nach hon ich a bése Fuß ghat, der war á noch net khált, nach is tene Fölvidékr ihre Ross hát aigspannt un ich pin auf Sükösd kangetuort war in Gmarhaus a Mann, wo tes hat khene haale, nach tee hatmr nach gsaat, tes is net so zum haale, nach hon ich a Krautplatt trufgeton, nach hadr gsaat, tes Kratblatt is schon kut gweese, des Krautplatt hat kharkhan Schaade gemacht, mer ahogy, ter Fuß ter muss geoperiert wer, wal tes is gstane Plut, wu net rausghumme is, wu hätt selle rauskumme, nach warsch á so, an Windr war ich á trham weghe ten Fuß un nach tes war noch in Fruhjahr. Un nach war noch ter (Kövesi?) Doktr ta, un nach is sellr nach hat te á kláich gsaat, te Fuß muss goperiert wer, nach hon i gsaat ich hons schon gwisst, nach hats te á so gsaat, te Kövesi. Nach isr á ufgschniede wan in Bája un nach tie, nach te is á ghäält. Nach is te kanze Summr bin ich mitkange áf tie Arwet, well ich nach schon verpunne ghat ten Fuß.
- *Un tes hedr nach noch von Temesvár ghat, wodr khálde wart, vagy hamzus khumme sait, vagy wie...*
- Ja, ja, tes hon ichh noch ghat, tes war nimmi lewesgfehlich, tes war so, hat wie ich krank war un mai Fiß gschwolle sain, sell war lewesgfehrlich. Hát ich hon nur um tes gebitt, trham, wann ich nur trham sterwe, sterb, merhát trham, un jetzt bin ich 87 Jahr alt, was a Mensch aushalde khonn un mitmache. Ich bin á tr tiefsinnich, ich khonn me net álles so leicht sachnehme, ich bin tiefsinnig, jetz á, jetz is tie Évi fourt, awe ich hätt oft so schwere keht, awe ich khonn net sahe, ich khonn khan Mensch verschulde, un ich khon á net saaghe, hát ich muss halt tenge, in Gott's Nome. Nach von mai Eldern, mai Eldern sain frie gstarwe, mai Vattr war 55 Jahr alt, mai Mottr war 68, un mai Schwestr war á 75, un ich bin jetz schon 87.
- *Sie hons net leicht ghabt.*
- Ja. Hát tes is so kage, ich khon net saaghe khent, hát laawe ton ich schon schwer un (...) á sofort á, nur awr , awr hált, mai Tochtr saat, ich soll mehr acht kewe, ich soll nix

mache, ich soll nix arwede, ich soll garnichts mache, af mich acht kewe. Na awe a pisle hew ich ja toch, ich heb Hingl un neue junge Hingl mitraigeto, un hon Hund un Katze, tie mise á versaricht sai, (Lachen), ja, mer sagt Hund un Katz, awe halt, na hát mai Kindskind, te wohnt ta in Nadwar, ja un tie Unokák tie arwete alle drei, tie drei Mensch hew ich unoka un a Pu hew ich unoka, hát mai Pu hat á schon a Piwl, tes is tes Dédunoka, ter is, ter wet jetz 4 Jahr ált, am 25 September, wetr 4 Jahr alt, te keht in tie Óvoda. Hát un mai, un mai anr unokák, hát tie sain alle drei in Pest arwede sie, maine Tochtr ihre, ihre, ihre Tochtr, selle wohnt an, ise, wuse ta á glent hat, ta an, wie hastmsch jetzt? in Tatabánya, Tatabánya. Sie wohnt dort awe sie arwet á in Pest. Hát sie sain alle drei glent.Tie hon Főiskola un Egyetem, tie Aranka un tie Kati hon Egyetem un

- *Wann hedr kheit … néni?*
- Um 52-er. Ich war 27 Jahr alt un mai Mann war 29 Jahr.
- *Un ten hen Sie von Dorf khent dann?*
- Ja.
- *Hedr eich ta gekhennt, wadr á schon vorher bekhannt minannr, gell?*
- Hát, mr hon gekhennt minannr, awe mir sain net zamkange, vier asr ham khume is. Hát so von tene Eltr aus hatme khennt, tase sowas welle hohl, sell hatme schon khert als. Há jetzt wie wars, saime aifach zamkhume. Hát wime nach ham khume sain, nach hatsm als prawiert.
- *Wie war das Leben hier, als Sie nach Hause gekommen sind aus Russland? Wie war das Leben da?*
- Ja, ta ware viel von Sach, von Serbien ware viel, un nach tie von Fölvidék ware á viel, un was in maine Eltr ihr Haus gewohnt ware, sell woar a Fölvidékr. Hat selle hen ihre Sach khenne tes trufton afe Waage un hon von duort khenne mitnehme. Tie hen ihre Sach mitgebracht ihre Airichtung, wase ghade, tes honse all tewe mitpringe.
- *Mhm.*
- Mer hát tie Délvidékr, tie sain so durichkange, hat nach honse sich in tene Schwawe ihre naigsetzt, hat tie sain verscholde ware, viel, viel sain verscholte ware, wu halt ta naikange sain, so wie was verlohre kange is, von main Kwand is á verlohre kange. Ta hense oft ufkmacht ten Khaste, un hon gsaat, tes is zu viel Kwand vier aa Perso, tes war kleich, nach honse wiedr ogschaut, tes war kleich kroos, hat ses nat ihres, nach hat mai Schwstr nert gsaat, hat sie hat noche Schwestr, un tere ises, tes is alles ihre Kwand. Un so is mai Kwand gepliewe.

- *Mhm.*
- Mer hát Schuh hon ich á ghat, awe mai Schuh sain verlohre kange. Ich hat karnet, wann ich hamkhume pin.
- *Un was honse gemacht ta in Dorf nach dem Krieg, was, honse sich mit dene Leit getroffe?*
- Hát, ich khonn sell net sage, ich hon mai Tochtr verzehlt á, wies á kange is, hát ta hen a Paar Leit á noch Schleg kricht, ta warsch á noch.
- *Un seid ihr als net in tie Spinnreihe kange, wall?*
- Naa, sell war nimmi. Sell war nimmi, tes war all fuort.
- *Fuort...*
- Ja, fourt. Hát, unsere Eltr hon noch gspunne, un mier hon noch gschlunge, gstrickt. Mir hen schon gstrickt un Hendschich gstrickt, un nach hemmer on tene gstrickte Schuh Patschkersohle gstrickt, so hemmes nach immer gmacht.
- *Un nach in tie Kherich kange, awe net alle Tag?*
- Alle Tag saime net kange, nur Sunntägs un Feiertägs saime kange. Un ter Feiertag, der was jetzt war, der Nagyboldogasszony ünnep, ta honse emal selle csokor gemacht und nai von 9 tene Streich un csokor gemacht un wanns virágszórás is, nach hense Kränz gmacht tie Leit.
- *És akkor nehezebb volt az élet a faluban a háború után?*
- Hát, mit mondjak, én a koszttal nem panaszkodhatok, mert a nővéremnél volt nagyon jó koszt, volt tehén, és akkor volt az, úgyhogy volt mindig valami. Úgyhogy amikor már n férjhez mentem, akkor a nővéremnek jobban kellett spórolni, mert akkor a disznóvágás őnáluk nagyon, hát nem is tudom, be is kellett adni, -*beszolgáltatni*- és csak egy disznót vágni és mit tudom én hogy, milyen izé volt. És nekünk nem, nálunk nem, még az volt. És őnáluk is volt egy tehén és azt a tehenet még mihozzánk, mert mink a fölső faluban laktunk, mihozzánk hozták a tehenet és akkor a nővérem oda jött fejni a tehenet és hát úgy vitte haza a tejet. Hát, szóval, őnekik nagyon rossz volt akkor a nővéreméknél, úgyhogy akkor mink tudtunk őneki segíteni. Úgyhogy...
- *Ja, mikor már külön laktak a férjével?*
- Igen, igen, igen.
- *És akkor a férjének a szüleinél laktak vagy oda...?*
- Igen, csak akkor és, és ez a ház azoké volt, ahol mink laktunk és akkor, amikor a fiam egy éves volt, akkor és akkor hurcolkodtunk, akkor cseréltünk. Mer akkor...

- *Akkor jöttek már ide, ugye?*
- Igen, és akkor az anyósom is annyira, nem is az apósom, hogy az ment volna és akarta, hanem az anyósom akarta eztet. És azt mondja, mert mink ott laktunk és a férfiak úgy voltak, hát akkor az apósom is már itthon volt és a és a férjem, és ők mindig valamit csináltak úgy a háznál. Azt mondja, hát lehet, hogy akié ez a ház, nem tetszik is nekik, hogy ti mindig valamit is csináltok itten. És azért akart ő és gondolta, hogy itten biztosan van mit csinálni itt lent, mert ez a ház öregebb már, mint az volt és úgy akkor ő ment. És hát akkor az Ambrus volt a izébe és akkor a még a izé a Várnai az volt a tanácsházán, az még a kománk volt és úgy tudtunk akkor cserélni. (Nevet)
- *Tehát akkor ez is a család háza volt?*
- Ez a Matyi bácsiéké, ez a férjének volt a családi háza, igen.
  Ez egy régi paraszthá̧z volt, tudod, ilyen régi hosszú-hosszú paraszthá̧z.
- *Wenn siet es Haus net wekneme, hedese tes von tene Telepesek mise zuruckkhafe tes Haus?*
- Jo, ta war a Telepes un so waren siet a trin gwohnt, á in tere hinre Stuwe gwohnt, un tie Telepesin war ja in tere Vetrstuwe, nach warse ja schon nimmi ta. De awe nach, wise schon ta ware, nach hedse welle zuruckkhume, tie sache, die apreise tie Stell, tes war nur a Weip.
- *Nur a Weip?*
- Ja, nur a Weip. Tie hätt welle apreise tie, awe tie hats net verpackt, sie hats nimmi khonne.
- *Nach von ten Telepes-Weip hättr ti ihre eigenes Haus misezuruckkhaf, net?*
- Na, na, tes is nach, wie te, so wie Földalap ware.
- *Földalap? Állami?*
- Ja, ja, un nach taa hemes mise apkhaafe.
- *Mhm.*
- Hát ta war e mee soliche Häuser, net nur mir, ta woan mee soliche Häuser, wie von tene Telepesek, warum, wie, sell khonn ich nimmi saage, azt már nem tudom, hogy volt, csak hogy elvették tőlünk, hogy miér, nem tudom, és itt államosították, nem csak ezt a házat, ahol a, a Jakabék laktak ott lent a Froschgassba, az is olyan volt, az a ház, igen, igen, ők is megvették azt a házat, és mink is.
- *És emlékszik még a mire, az édesanyjára vagy a nagymamájára, mi a legszebb emléke? Was honse am meist gern zu erinnern?*

- Hát, ich khonn mich noch erinnere uf mai Mottr khon ich mich kut erinnere, un uf mai Krosmottr un Krosfáttr á, na sie ware net pa uns gwohnt, nur ich konn mich noch kut erinnere on sie.
- *Wie war Ihre Mottr?*
- Hát, mai Mottr war 68 wise gstarwe is, ja un von Teitschland á ise zuruckkhume, un nach warse pá mai Schwestr, sie is pá mainr Schwestr ise gstarwe.
- *Was für eien Frau war sie?*
- Vidám, ich khon net saage so, geduldig war sie, olyan ő nem volt olyan, olyan, dasse so gefronscht hat, hagyta a fiatalokat, ahogy ők csinálták, nem szólt bele, hogy mit csinálnak, úgyhogy. Ő csak mindig azt mondta, hogy „keht ta hine sterwe, as tie Khinr me Plazt hon", és akkor már a lányom és a gyerekekkel már, hát ő olyan visszahúzódzkodó volt jobban igen. Hát és édesapám az meg ugye csak 55 éves volt, és az is a háborúba volt, az első háborúba, és ő Szibériába volt, és 52 hónapot volt ő... otthonról... és az mindig csak azt mesélte, hogy Szibériába, hogy télen mennyire hideg van, és akkor ő a pékségnél dolgozott, fogságba volt ottan, pékségnél volt. Úgyhogy télen, ha mentek a szánkóval vitték a kenyeret vagy lovas kocsival vagy szánkóval vitték és akkor az volt nekik mondva, hogyha valaki a szánkón ül, vagy a kocsin ül, azt lökjék le a kocsiról. Mert annyira hideg volt, és ha rajta ülnek, akkor megfagynak. Mer a megfagyás az olyan halál, hogy az ember csak elalszik.
- *Emlékszik még rá, hogy was hon tie Frauen gearbeitet im Dorf? Mindenki ment a földre, vagy mit csináltak?*
- Igen, igen, mindenki ment a földre, és ott dolgozott, igen, igen. És a szőlőkbe, főleg, és szőlő volt itt.
- *Tehát akkor minden munkát, olyan munkát is csináltak, mint a férfiak?*
- Igen, igen, igen, csak hát az, hogy azok még kaszáltak és permetöltek és hát azt az asszonyok nem. Pedig az én anyukám segített mindig a permetezésnél, volt több olyan asszony, aki segített. Mert hát a férjemnél is sokszor úgy volt, hogy köllene kaszálni is, de köllene permetölni is, és akkor, úgyhogy anyukám besegített az izébe, a permetezésbe.
- *Mhm. De akkor minden háznál így volt?*
- Igen, igen. Hát, ott ahol voltak fiúk, ott a fiúk már korán kezdtek el és segítettek a permetezésnél, de hát mink lányok voltunk, nálunk nem volt, apámnak nem volt olyan segítsége és azért valakinek az istállóban is kellett segíteni és az meg én voltam.
- *És a szabadidőben mit csinált, in Ihre Freizet was hon Sie gemacht?*

- Hát a szabadidő nem is tudom, hogyan volt, és az is munkával volt, nem volt olyan szabadidő. A csütörtöki nap, amikor nem mentünk iskolába, hát az is, játszottunk is, hát nem tanultunk olyan sokat, nem volt az úgy, mint most, hogy tanultunk. Nem, akkor is játszottunk is, ez volt.
- *Meddig hordott Trachtot, mikor kiment Oroszországba, akkor abba ment ki és mikor haza jött, akkor is még hordtak Trachtot?*
- Hát nem is tudom, hogy mikor kezdtem el ezt a ezt a ruha viselést. Mert elég sokáig.
- *Mhm.*
- Nem, nem tudom már.
- *Tehát mikor haza jött Oroszországból, akkor is még ilyenekben jártak?*
- Igen, igen.
- *Aha,aha.*
- Hát a fényképeken, többféleképp, még menyasszony koromban is volt ez.
- *És akkor, amikor a gyerekek születtek? Esetleg akkor, még akkor is ilyenben jártak?*
- Igen.
- *Akkor is még. Mikor születtek a gyerekei?*
- A Misi az olyan 54-es, ő 54-es januári.
- *Tetszik emlékezni arra, hogy mi volt azokkal az asszonyokkal, a háború után, akik egyedül maradtak, mert a férje meghalt a háborúban, vagy katona volt, vagy elvolt Oroszországba és egyedül maradt itt a gyerekekkel, was hon tie gemacht?*
- Hát volt olyan...
- *Miből éltek, mit csináltak?*
- Volt olyan, aki a pincébe lakott, volt olyan is, volt olyan is, hát őnekik keserves volt az élet. Úgyhogy hát és amikor elkezdtek, hát a telepeseknél dolgoztak akkor és úgy keresték meg a kenyerüket és hát amikor a gazdaság jött.
- *Állami?*
- Állami gazdaság, TSZ hát és akkor TSZ-be mentek, állami gazdaságokba és akkor már oda is mentek és akkor ott kerestek.
- *Mhm*. És nem kaptak semmit? Nem segített azoknak senki, sem az állam?
- Nem. Hát és akkor a, már volt az, hogy mégis volt családi pótlék, az asszonyoknak, de akinek egy gyereke volt, és volt neki férje, az nem kapott családi pótlékot. De az özvegyek, az egyedülállók, azok kaptak. azt nem is tudom, hogy mikor kezdődött ez a családi pótlék. Mhm. Nem tudom.

- *Miből tudtak megélni ezek az asszonyok?*
- Hát, ha mentek napszámba, és akkor úgy megvették a kenyeret. És és tudom, hogy amikor én hazajöttem Oroszországból, akkor volt egy malom, bajaiak voltak, és lent volt a kanálisba olyan vízimalom volt, de nem tudom, hogyan működött, de ott volt és akkor még arra emlékszem, hogy oda sokszor mentek és vettek lisztet, a malomba, ennél a malmosnál vették lisztet és akkor kenyeret sütöttek vele és akkor még még házi kenyér volt, úgyhogy akkor is még kenyeret sütöttek még én is sütöttem kenyeret, igen.
- *Értettek a szőlőhöz is és a szőlőbe is mentek?*
- Igen, a szőlőbe is és hát a földekbe is kapálni.
- *Mhm.*
- Hát, amilyen munka volt itt.
- *De akkor már nem volt saját földjük vagy szőlőjük?*
- Hát, nem mindenkinek, csak a sógoromnak, annak volt földje, amikor hazajöttem. Csak az én szüleimtől már nem volt se föld, se szőlő. Csak a sógoromnak úgyhogy volt és én náluk dolgoztam és volt is ott a kosztom, úgyhogy, ezt mindjárt mondta a nővérem még a sógoromhoz, hát itt maradhatsz nálunk, van itt munka, van itt élni is és van munka is.
- *Steht des Haus noch wo Sie geboren sind?*
- Ja,ja, tes is noch, tes steht noch.
- *Ja?*
- Ja, tes steht noch so, tes is noch, tes is noch net neu gepaut wore. Es is noch so, wies war, meine Etre ihre Haus.
- *Tes is in Dorf da?*
- Ja, mir hen ta schon gebaut, tes is net ta so. És hát az én férjem az már német katona lett és akkor már az volt, hogy muszáj volt, hogy olyan
- *És a sógora is volt fogságban? A sógora is?*
- Nem, az nem volt fogságban.
- *Haza jöhetett?*
- De, de volt azt hiszem, mert Dunántúlról, mert tudom, hogy az öreg papnak a szüleinél ott lakott.
- *És akkor addig a nővére a gyerekeivel, war sie allein drham? Ihre Schwestr?*
- Ja, tie war drham. Tie war pa mai Etre, sie war pa mai Eltre pá uns, ja.

- *És olyan is volt, akinek gyereke volt és mégis elvitték Oroszországba? Olyan is volt?*
- Azt hiszem, aki 6 éven aluli volt, ahol már a gyerek 6 éves volt, olyan volt. Volt egy asszony, aki a Éva néni, Endrődiné, nem tudom, hogy az Éva néni hogy volt-e 6 éves már vagy nem. Nem tudom hány éves volt, és az anyja is volt velünk Oroszországban.
- *Aha, aha.*
- És akkor voltak Szekszárdról, volt egy asszony és azt mondta, hogy az ő családja még csak 4 éves és elvitték, de itt Nádudvaron nem tudom, hogy volt, 6 év, vagy 7 év. Nem tudom biztosan. Itt fiatalabbakat nem vitték el, akinek fiatalabb családja volt. Hát igen, az attól függött, hogy a izé, hogy a falubeliek, hogy a tanácstól, hogyan engedték ezt. A tanácstól ha így engedték, hát akkor ...
- *Itt akkor jobbszívűek voltak.*
- Azok voltak.
- *Nehéz. Köszönöm szépen, hogy el tetszett nekem mesélni!*
- Szívesen!
- *Hogy hívták a lánykori nevén?*
- A lánykori nevem: ……...
- *A Lichárton volt vessző vagy nem írtak vesszőt?*
- Volt igen.
- *És magának a férjes neve?*
- ……..
- *Mikor született? 1900*?
- Én 25, 1925 és január 1, első hónap 1.
- *És hat évet járt iskolába, ugye zat mondta?*
- Hat, hat, igen. Hat osztályt jártam.
- *És maga itt született Nádudvaron?*
- Igen, igen.
- *És akkor végig a háború előtt meg alatt, meg utána is itt lakott, máshol nem lakott, csak mindig Nádudvaron, ugye?*
- Csak Nádudvaron , igen.
- *Nem akart innen elmenni soha?*
- Nem, nem.
- Hát tényleg úgy volt, hogy kerülhettem volna Ausztriába, mert édesanyám ott volt akkor, egy hónapig, amikor kintről elszöktek és aztán a nagybácsim azt mondta,

édesanyám azt mondta én azt hiszem, hogy megmondom a Viktornak, hogy jöjjön ide, én kint maradok Ausztriában, tetszett neki ottan. És akkor azt mondja, hát gondolod, hogy ez a lány most Oroszországba volt, olyan sokáig, most itt akar lenni és biztosan akar haza jönni. Mondom igaza volt, amikor haza jött és mondtam, igaza volt a Tóni bácsinak is, mert én azt mondtam volna, hogy nem, csak jöjjön haza.

- *Aha. És egy nővére volt, ugye? Aa Schwestr?*
- Igen, igen.
- *És két évvel idősebb volt?*
- Igen, 22-es és november 28.
- *És hogy hívták a nővérét?*
- Apollónia. Lichárt Apollóni.
- *És Önnek egy fia és egy lánya van, ugye?*
- Igen. Hát wise mit mai Mann hemmr immr teitsch geredt

Interview – B. K. – Oberkirchberg (Deutschland – Baden-Württemberg)

- *Wo sind Sie geboren?*
- In Palotabozsok, ja, in Ungarn.
- *Wann?*
- Am 6.3.'22.
- *Und haben Sie Geschwister gehabt?*
- Nein, keine.
- *Und mit wem haben Sie dann zusammen gewohnt?*
- Mit den Eltern und Großeltern, gell, halt all e Großfamili' war schön.
- *Mhm.*
- Ja, schöne Zeit.
- *Erzählen Sie mir etwas von Ihrer Kindheit!*
- Von meiner Kindheit? (sie lacht) Was soll ich?
- *Sind Sie dann in die Schule gegangen?*
- Ja, freilich in die Schule gell, in den Kindergarten is man net gern kange, well man wollte des ungarische nicht, hat me' net so verstanden, ich kann net ungarisch.
- *War im Kindergarten und in der Schule alles ungarisch oder deutsch?*
- Ja da war auch schon deutsch, ömm ungarisch aber dazwischen ein Paar Stunden deutsch, aber dann ist man von der Schule raus'kommen, das war eine reine deutsche Ortschaft, wer hat da ungarisch gesprochen? Garniemand mehr. Mein Mann hat gut khenne, denn er war beim Militär gell, in Fünfkirchen, gell der hat gut ungarisch khenne, aber ich nicht, gell. Und mei' Kindheit noja, war einzige Kind, gell war schon schee, ich hattmr alles kriegt, was ich gewinscht hat, hatme net teile misse mit G'schwister, hat so war des halt. Aber jetzt, wenn mr, dann ismr nach Russland kommen und dann raus nach Deutschland, mir wede froh gewese mir hede a Prudr odr Schwestr ghat, mir hat garniemand ghat, gell. Na ta isme fast, wieme älter wan is, hatme gemerkt, dass es schener wer, wemme G'schwistr hätt, gell, aber es war halt nicht der Fall, gell, ja.
- *Und haben Sie noch eine Bauernwirtschaft gehabt?*
- Ja, ein bissele hatteme, mein Vater in der Molkerei gearbeitet, gell und so es hat gelangt fier uns, gell.
- *Mhm.*
- Kein große.
- *Und was hat Ihre Mutter dann g'schafft zuhause?*

- Ja, der Vater auch war in der Frie, um vier Uhr in der Frie bis um neune vormittags in der Molkerei hat er gearbeitet und dann hattmr Landwirtschaft g'schafft, gell. Weingarte halt und so, und Feld a bissle, gell.
- *Und Ihre Mutter hat geholfen dann.*
- Ja, freilich, ja, ja. A‘ mir hatte‘ auch Schweine, Henner, Gäns‘, Ente, alles hen mir, uns hatt's gut kange in Ungarn, gell.
- *Mussten Sie als Kind auch helfen zuhause?*
- Wie?
- *Mussten Sie als Kind auch helfen zuhause?*
- Wenigr.
- *Mhm.*
- Durfte immer schlafen, bin imm‘r g'schont worden. Ja, tes war. Und tes, wo, die aber hon schon fest arbeite misse zuhause, des merkt man, gell, des merk ma‘ schon, dass ich a bissl net koch und nix, gell des hab ich garnet misse, des merkt man dann schon, wenn man geschont wird. Aber heut‘ ist ja nimmi so, gell Renate, da wird die … ach so, des kommt auch da drauf, ja semma ruhig (Lachen). Muss doch sage.
- *Was haben Sie dann als Mädchen gemacht, mit den Freundinnen, als Sie dann größer wurden?*
- Naja, da ist ma halt zu der Freundin, des war e schene Zeit, gell sonntags ist man abends fort'gange zu der Freundin, im Winter isme, zusammengangen abends stricke, hekle, Handarbeite mache, gell. Es war e schene Zeit. Ja, war net modern, man hat kein Fernseh‘, kein Radio, kei elektrisches Licht, aber man hatte Freunde und da hatme nix zuhause, da bisst alleine, wenn der Fernseher nicht wär, nach wärs ja traurig, gell. Aber früher wars halt noch annerscht, vor dem Krieg, gell, wars noch anderscht. Man hat schon Nachbarn gehabt, man ist immer z'ammekange mit den Nachbarn und im Sommer hat vor jedem Haus war so e Bank, und da hatmr, die Kinder hon g'spielt und die alte Leut' waren haus' und hon sich unterhalde, me war froh, gell. Des wars.
- *Und was haben die Frauen so gemacht? Gab's da Bräuche oder was haben sie zusammen gemacht die Frauen?*
- Ja, so es war, ja viel ist man in die Kirche ‘gange, musste man geh, gell. Da war Samstagsnachmittags-Kirche, Gottesdienst, na Betstunde. Da war Sonntags musste man in die Kirche geh‘ und nachmittags wieder Betstunde und dann, was mr gemacht

hat, ja da war, was war da halt? Ostern, Fasching, wo halt noch in Tanz odr so war und so ismr halt gange, aber so war da net viel, gell.

- *Spinne?*
- Ha?
- *Spinne?*
- Aja, ja freilich. In Winter ja Hanft gsponne, oh Gott ja, was soll ich noch sa..
- *Und was haben Sie noch von Ihrer Mutter oder Großmutter gelernt?*
- Naja, dass ma folge muss und dass ma braf sein muss, dass man sauber sein muss und lauter solige Sachen halt.
- *Handarbeit?*
- Handarbeit, ja, Spinnen, Stricken, ja, und mithelfen in der Famili‘ so bissle e Hiener fittern und lauder soliche Sache.
- *Und Beten und Singen haben Sie auch von Ihrer Mutter gelernt? Beten und Singen?*
- Ja, freilich. (zögernd)
- *Oder in der Schule? Und Singen?*
- Ja mir hat ja, in der Schule hat man ja gebetet, gell und daheim hattmr auch, ma hat halt viel in die Kirche gehe misse. Wenn, wenn irgendwo, mei eine Großmutter die hat von der Nachbarschortschaft g‘stammt, wenn man mit zu der Kirchwei war Kirchweifest und nach sen mir Enkelkinder durfte mitgehe, musstmr zu Pfarrer naigehe, musste e Bescheinigung bringe‘, so streng war die daheim und die Bescheinigung musste man dem Pfarrer bringe, wo mir gewohnt haben, wellme doch, dass mir in die Kirch waren. So streng war des frieher. Und heut gehen die junge Leut' garnimmer in die Kirche.
- *Mhm.*
- Ja, ja so wars.
- *Und haben sie dann gespürt während dem Krieg, wurde dass im Dorf dann anders, das Leben?*
- Wie?
- *Als der Krieg kam. Wurde es dann anders im Dorf?*
- Na freilich, na freilich, oh Gott. Des war doch schlimm, wie der Krieg kommen ist. Am zweiten Weihnachtstag da hatt‘s kein Christbaum mehr geben und garnichts, gell. Dann war mein Sohn drei Jahre alt, gell. Es war schon traurig. Und am zweiten Weihnachtstag war ich mit meinem Sohn in ein anderem Haus, die andere Frau hatt

auch Kinder, da is ma so zammenkangen, die junge‘ Frauen. Mir hatte Karten gespielt, die Kindr hon gspielt, gell. Und dann sind die Partisaner g’komme.

- Das war 1944. Ja, am zweiten Weihnachtsfeierstag. (Renate)
- Ja 1944, hilf nur bitte, am zweiten Weihnachtsfeiertag war das '44, gell. Und dann war die Betstunde aus, sind die älteren Frauen nachmittags in die Betstunde ‘gangen und dann und die Partisaner hinterher, und dann hatts geheißen, halt alles die jungen Frauen missen fort von 15 bis 30, alles fort misse, gell. Ja, ja. Und dann, wie war denn des noch? Dann seime, am anderen Tag dann, da musste man zum Rathaus, Gemeindehaus und dann hon die Partisane, die Russe, was ich ob Russe, oder Ungare haben da viel mitg‘spielt, die Ungare. Der Russe hat ja so und soviel Arbeitskraft verlangt aus Ungarn, gell, well Ungarn ja mit Deutsche im Krieg war, gell. Und dann hon halt die Ungare net ihre, die hon net ungarische Frauen, nur deutsche, alles duricheinander, aber nur die Volksdeutsche, die hon gehe misse, mir hon gehe misse, die Ungare net. Mir waren dann die Sinderböck, mir waren dann die Leidtragende, gell. Dann issme, wie war des noch…
- *Wie alt waren Sie da?*
- Ach, ’22 ge…, 22 Jahre alt, und mein Sohn war drei Jahre alt.
- *Und dann mussten Sie auch gehen, auch wenn ihr kleiner Sohn so…?*
- Oh, ja, ja, da war a Frau bei uns sie hatte Kinder, die eine Frau die hatt‘ e Mädle, des war 9 Monate alt, da hat man net gefragt danach, alles fort, gell. Und wenn man durichgeht dann wird entweder das Kind erschosse, oder die Mutter erschosse, gell und dann is man net durichkange. Mir hat ja net gewusst, ob man nach Russland komme‘. Mir hat immer g‘sacht zu uns nach Fünfkirche, und dort misseme halt wer noch Mais zu breche un Kukuruz rai und halt so arbeite noch. Aber des, nach seime nach Fünfkirche‘, wir waren, dan sind die Partisaner kommen am Tag, dann musste man ins Rathaus die Fraue und nach die Kinder hat man noch so umarmt und die Kinder hon des gspiert, was los is, gell. Ich weiss, mein Sohn, der hat e ganze Nacht net gschlafe, der wollt immer zu mir ins Bett, mei Mann war ja im Krieg, na damal war er daheim. Aber die Russe hatte die Männer, die wo daheim ware, vom Krieg zurickkomme sain, die Russe hatte die genumme und in die Stäte halt um aufbaue die Denkmaler und lauter so Zeug. Nach semma in Rathaus khumme un nach honse uns gezählt, gell und hat in die Reihe gestellt, aber jede Frau hat das Kind noch so umarmt und nach hon die halt angfange in die Luft g'schosse, gell, wie verrickt ware die.So hon die uns behandelt uns Deutsche. Und dann, wie war des noch, dann sen wir

gangen, in Reihe gestellt, ich hab mein Sohn noch umarmt, well mir sen die Straße nauf, wo es Haus war und mei Mutter is newe mir gelaufe und hat noch tes Kind von mir genumme wiemr vorm Haus warn, gell. Und mai alter Großvater war halwet blind, hat ause gstande, nach hab ich noch gerufe ihn halt, also, Altvatr hat man gsagt - „Ich geh, also wiedersehn!"- gell nach hadr so sei Schirts an die alten Leute, hat sei Schirts genumme und so geweint, gell. Und dann von mein Sohn han ich mich verabschiedet, und des Kind hat halt so sai Kopf nundergehängt, so halt so nix, war das letzte. Und vier Jahre lang, ja. Es war nach, ja nach semma gelaufen, und nach fangese an, nach leide die Kircheglocke gelitte hon wise uns in der Reihe hade, und nausgscheibt hon, die Partisane noch hine und triewe und dauernd in die uft gschosse, ich konn des net verstehe, mir ware doch Fraue, mir ware doch kei' Verbrecher net, gell, und dann sen mir zu, nach hat die Glocke gelitte, alle Glocke, gell und bisme zur Ortschaft drause waret. Und was tes hat bedeute solle, gell, warum? Und wie die Russe naimarschiert sind in Boschok, gell unsre Ortschaft Palotabozsok is ja e greßere Gemeinde da, wie wo die Renate ihre Eltern hersind, da war es net so, gell. Und dann hat uns e Pfarrer an die Kirche draufgschriebe: „Die Russe herzlich willkommen." auf Russisch, gell, was unsr Pfarrer war, stelldr vor! Ja, er, die hon sich gedeckt, gell, gesorgt, dass ihne nix passiert, aber nachher honse's auch kriegt. Nach simme zu Fuß nach Fünfk.., na nach Pécsvárad, ganze nacht, ganze nacht gelaufe, Schnee, kalt, durch die Ortschafte, aber mir hat sich net traue ta in a Hof naikeh un durichgehe, mir hat sich net getraut, well tie Partisane, wennse ein' gsee hätte, hättese am erschosse, gell. Sen mir dort nai, nach sen mir halt mitgelaufe und dann warme in Pécsvárad lange, gell, nach is abr der Pfarrer auch komme und hat uns psucht und dort hatmr a Paar rausgeleese von uns Paar Frauen, ich weiß net warum, wieso, gell. Und dann war e Frau bei uns die hatt kei Mutter mehr und die hatte zwei kleine Kindr, es war e Baurerfrau, hat viel Arbeit gehabt und der mit auch der Pfarrer nach Pécsvárad 'kommen ist, und hat halt so a Paar Schäfchen rausgsucht, wege was, weisme net, gell. Un nach hon mir wiedr fort misse, nach hadr g'stande auf der Straße und hat g'schaut und die Frau ist her und hat ihn angspuckt, die ist her und hat den Pfarrer angspuckt, well sie hat zwei kleine Kindr drheim und niemand daheim und hat mit miese, gell so drei-vier honse rausgholt, ich weiß nicht warum, gell.

- *Und wo waren Sie in Pécsvárad?*
- Bitte?
- *Wo waren Sie in Pécsvárad?*

- Ach, des weiß ich nicht. In so e was ich, in a Schule odr Turnhalle, warme dann dort nei. Und nach warme in Fünfkiriche, widr zufuß nach Fünfkiriche getriwe uns, so, wieme halt Schweine treibt, gell, genauso hatmr uns fortgetriewe. Und dann simmer in e, wu a Kaserne waret, wu die Pferde drinn waren in Stall, war alles so zugfroren von den Pferden war alles leer und dort honse Stroh nai und dort hen sie uns nai dann in den Stall, in Pferdestall. Mehrere, gell, well a Kaserne is ja groß.
- *Lakits-Kaserne*
- Ja, ach ja. Und mir hat gar nichts gewusst, was jetzt kommt, was mit uns wird, gell, net gewusst, nach Russland. Auf einmal ist nach komme, nach sen unsre Eltern komme nach Fünfkiriche und hen gebracht halt was zum Essen und so gell und ja, und dann auf einmal sind sie kommen, dann hatmr uns einwagoniert. Alle mitnandr in die Viehwagone nei, und da hat man schon gemerkt, dass da was net in Ordnung ist, well die hatten schon, well die Russen hatten schon in Ungarn unse Gleise, well wo sie gfahre sein, des waren schmalere, die Ungarn denihre, und da wurde schon umgebaut, denn die Russe hade breitere Gleis gehabt, wo die Zieg gefahre sein, gell, und nach semme in soliche Wagone naikumme, in die Viehwagone, und dann semmr, honse uns gebracht bis nach Baja. Newr Bácska is ja Baja, gell. Dort hen sie uns bis dorthin gebracht, honse uns raus, und nach mussteme iwr die Theiss erscht nach hinüber alle, gell, und da waren so viele Gefangene, Verwundete und alles mögliche, alles durcheinander und mir verschleppte Frauen nach hen sie so e von iwr die Theiss niewr so a Holz zamme, da war kein‘ Fähre oder sonstwas, da hatmr uns drauf, immer halt so a Paar, und nieber dann und drüber und rundr und nach sainse widr niewr und war nacht und war kalt und mir hade Hunger und da ware doch a Paar gefangene, so Ausländer, wo die herwaren, die hon uns bemitleidet und hon uns Feuer gemacht, da war e wald, da honse Holz geholt und hon uns Feuer gemacht, gell dasmr uns so wärme khenne. Na und wie sie alle hiewe waret, nach semma durich Baja und dann in die richtige Wagone widr nai und nach hats kange, lang home fahre misse, war schon Februar bis me nach Russland sain khomme, bis dort hie wo mir, well die hon a zwischedurich gehalde, gell, a Paar Tag hatme nicht gewusst, gell und ja in Russland, ja. Nach Hajnówka sind wir komme, dort hat man uns raus und trin in die Sache nai, in die, oh Gott, Baracke, na endlich, Baracke und ringsrum so hoher Drahtzaun, und dann ismr eingeteilt worde in die Kohlegrube nundr. 320 m tief gfahre jeden Tag, und wemme undr drei Schichte, Friehschicht, Nachtschickt und nochemal und dann, in Russland wemme Nachtschicht hatte, die hon uns zusammegstellt und hon uns a Paar

mal gezählt, ich weiß net, hon die Russe net zähle khenne, odr, mir Fraue hätte doch in Russland net khenne abhaue, wo hätte mir hie welle? Die hon halt gezählt und gezählt. Und da warn laudr so Russe mit ihrn Gewähr, wu in Krieg ware vielleicht, un halt nimmer so warn wie vorher, un tie hen uns, da war so ein alter russischer Kerl und wemma Nachtschicht hatte, der hat uns net den gute‘ Weg laufe lasse, immer, der hat uns getriebe, nach homme immer so an Umweg nehme misse, un hon immer „bistra, bistra“ – schnell, und die wo hinter ware und draufgschlage hon, nach semme, mir hon uns so geweint manchmal, also wemme uns behandelt hat in Russland, des war schrecklich, des war schrecklich. Ja, un nach hademe nix zu esse, gell, bloß die Russe hade ja selber nix. Die Russe hade ja auch nix, bloß e Krautsuppe.

- *Was mussten Sie dann arbeiten in der Grube unten?*
- In der Grube, ja. Der Renate ihre Mama, aber wir waren in verschiedene Sache eingeteilt, eine hon im Bau schaffe misse, schwere Steine tragen. Was hat die Mama gschaffe?
- *Am Kolchos, aha.*
- Oh, ja aber mir hon in der Schacht, da hast nix stehle khenne, da war nix, hast Hungr, wamme als sein heimkommen von der Friehschicht, nach war nix mehr da und da war nix zu esse, nur ins Bett gangen und sich hingelegt, nach hast geweint vor Hungr, gell, bisme mal wiedr a Krautsuppe kricht hat. Aber des war halt. Und dann war bei uns a Frau im Lager von Boschok war eine und die hat erfahre, dass net weit von uns a Gefangenenlager, ein deutsches Gefangene sein, gell. Nach hat sie erfahre, dass ihr Mann in dem Lager ist, gell, und die hat a bissl ungarisch verstande und die hat sich nausgschliche dann und ist in des Lager nei und ihr Mann war tatsächlich dort, gell. Un nach die Russe, nach hatme tes gemerkt, hatse verwischt und hon zwei Stunde in dem Lager im Hof wo alle gseh hon, honse misse stehe misse, die Ricke zamm, ihren Mann und sie so zamgstanne enannr un hon net rede, spreche terwe minanr un hon misse zwei Stunde dort stehe. Ja nach ise halt toch wiedr zurickkhumme, wel tie hat in dere Kohlegrube gschafft, un nach ise nie wiedr dort hie gange, in des Lager, gell. Es ware schon G‘fangene, so hatme immr so bissl is so durichkelodet. Da is a Lager, dort is a Lager, gell. Also die alte Russefraue, die waren nett. Aber das junge Volk war ganz wiescht. Mir hon immr-immr die Nijemski und die Nijemski und der Hitler vorgschmisse kricht, gell, bissme endlich denne beigebracht hat, dass die hon immr gemeint, mir sein aus Deutschland gell, bisme denne beigebracht hat, das mir aus Ungarn sein, Volksdeutsche aus Ungarn. Die älteren Frauen, die hon aber so leise

immer gsagt, wennse, wenn sich so umgschaut, nach hademal so e kleine alte Frau, wie die Deutsche dawaren, wars besser – hatse gsagt- da hon die alte Leut‘ net so schwer arbeite misse, und die Deutsche hon immr geholfe, solang Hitler noch besetzt hat, gell. Des hatse aber so ganz leise un sich umgschaut, dassmesch net hört, gell. Und die hon einem treste khenne, wemmr geweint hat, ja nach honse immr gsagt auf Russich halt, sollme net weine, jetz terweme bald heim, und wenn e Wetter khumme is in Russland…(Renate) *Habt ihr russich gekonnt?* Ich hon mich net interessiert, hon mich net interessiert. Ich hon Heimweh g‘habt jeden Tag, Heimweh g’habt, und immer ans Kind gedacht, immer anm Mann, an die Famili‘, nedemal so a Mann, die Männer die waren ja au in Russland un was, da hommr gar nix, nur des Kind, gell. Und die Mutter soll gsund bleiben, mein‘ Mutter, dasse mei Kind versorge kann. Des war der eine Gedanke, dei‘ Oma hatts ja genauso ghabt, die hat ja au die Bube ghabt. Ja, ja. War a schwere Zeit, was die mit uns gemacht hon, des war schlimm.

- *Wie lang mussten Sie da bleiben? Wann konnten Sie nach Hause kommen?*
- '44, vier Jahre. Und nach waren se noch net alle, nach waret eine noch, das war die letschte, die ware finf Jahre, Fraue, ja, ware finf Jahre draus in Russland.
- *Und in Russland, sind Sie nicht krank geworden?*
- Nein, ich war net krank.
- Kein Malaria bei euch, war das kein Malariagebiet? (Renate)
- Öhm, da war Typhus. An Typhus sind viele gstarbe.
- Da hatt‘s auch Malaria auch gebe bei meiner Mutter.
- Ja, da sind viele von meinen Landsleut‘, Fraue, junge Frauen und sind gstorben, gell. Und Typhus war schlimm, des is gleich komme‘, es erschte Jahr. Und die Männer überhaupt, die sind, da hatmer ganz hohes Fieber, und da wird man, die sind dann von der Baracke raus, sind durichkange, die hatte‘ so viel Kraft, die sind gesprunge in den große‘ Hof bis sie umgfalle sein. Und so war auch e Frau, die war auch von unserer Ortschaft, die hatt‘ auch Typhus, die is halt vom Bett raus, da war man ja nimmi ganz da, gell, nach is sie raus, Baracke naus, und hat auch gsprunge un gsprunge, nach bisse noch gfalle war und nach is sie wiedr reingholt und hat sie ins Bett nai, gell. Aber viele Männer sind gstorbe. Ei Frau kann mehr aushalde, wie a Mann. Der Mann sieht nur so stark aus aber die Männer, die hade Hunger, die sein aufn, auf die Miste, wie sagt man des, auf den Misthaufe und hon Äpfel gsucht, durch des is, sind ja die Krankheite khumme, a Frau hat tes net, tes hattme net, Fraue kann, des hattme gemerkt, Fraue khenne mehr aushalde.

- *Mhm.*
- Männer net so viel.
- *Was haben sie gemacht, wenn sie nicht arbeiten mussten?*
- Ja, da musstme arbeite, alle siebte Tage waren frei. Da war kei Weihnachte, kei Oster, kei Sonntag, kei garnix. Jeder siebte Tag war frei und dann hent uns die Russe geholt nach musstmr naus und musste bei denen oder Garten richt, halt die hade so a bissle Gärtle, gell. Die hade immer Arbeit für uns, odr den ihre Wohnung putze, dene die was halt die Herren waren, den ihre Frauen, dort hon mir schaffe misse dann, un nach biste heim gekomme, und dann am andre Tag wieder in die Kohlegrube gange. Ja ja, so war des. War schlimm.
- *Und wie war's als Sie dann nach Hause durften, hat man da gesagt: "jetzt, heute dürfen Sie dann nach Hause!"- oder wie war das?*
- Jedes Jahr ist ein Transport heim. Schon das erste Jahr, wo die Leute krank waren, wo nimmer hon arbeite khenne und dann ich, was hat ich denn nur, da hatt' mr keine Schuhe, sondern so Gummikalutsche, hon die Russe gsagt so, und nur mit alten, und unsere Strimpf, was wir hadde, ware ja schon kaputt, gell, mir hatte ja nix mit, so alte Lumpe kriegt, die hat man misse um die Fisse wickle, und da waren mei Fisse, die Ferse so hinne a pisle so verfrohre, und konnte halt nimmer so laufe, gell. Konnt kaum Schritt mache und nach hatt ich Glück, dann bin ich auch zum Kranketransport khumme, gell. Ich hon nimmer so laufe khenne, kei Schritt mehr mache, Kind des hat alles, so hinte so gespannt, so gezoge und so weh getan, gell und ja. Und nach bin ich halt dazukomme auch. Ja, nach seime widr in Russewagone nei und dann hat die, die Russe warn auch arm, die hadde ja selber nix, gell, nix zu esse und garnix, ja klar, wenn Krieg is, nach hatmr halt lang immr gehalte irgendwo amal und nach ware Ruh, mir hon gschlafe in dere Wagon und nach sein die Russe naikumme in die Wagon und wollte uns a bissle zwicke, stehle, mit hed so gschrie, so gschrie, die sen naikhumme un hon halt angfange zu schimpfe, „niemskij" und hon nach geraft, un nach sind ja halt die Poste khumme, gell, und nach honse fort misse, gell. Doch mir hade so Angst ghabt, mir ware froh, wimr mal iwer die Grenze waren, bei Debrecen, in Ungarn, sind ma iwr die Grenze khumme. Ja, des war unser Leidensweg, des war unser Schicksal, wellmr Deutsch ware. Un unsre Urahnen stamme doch aus Deutschland, unser Ururahn sen doch damal nai zu 1700 nach Ungarn, Maria Theresia hat doch die reingeholt, die Tirke hade doch 150 Jahre Ungarn besetzt, nach sen die naus, nach war

doch alles verwüstet in Ungarn und dann hatmr aus Deutschland, gell, Arbeiter geholt und durch des sind mir Deutsche und mir hon gearbeitet, geschafft, gell.

- *Und sind Sie dann aus Debrecen nach Hause gekommen?*
- Ja, bis nach Budapest. Und dort hat man uns wieder eingsperrt, man hat uns nicht heim gelasse, in die Ortschafte heim, well, man hat uns schon gsacht, dass da niemand mehr daheim ist. Denn halt alles is enteignet worde, un hat die, un unsere Famili‘ sind in Deutschland, gell, und mir misset auch dort hin. Na gut, nach wareme lang in Budapest eisgsperrt und des wollt ich euch noch sage. Und die Russe, wenn die en Krankentransport beinand hatte, mir ware doch so mager, Haut und Knoche, nach hon mir a weile, ei Woche, zwei, misse eigsperrt in Russland noch, nach hon die uns immr Spritzen geben, nach seime auf einmal so dick ‘worde, alle, so dicke Bein‘, die Fraue, die Männer, alle, und die waren in dings, in Budapest eigsperrt, nach sind die ungarn Fraue kommen, nach habense auf ungarisch „szegény asszonyok“ halt, so dick sen mir halt alle, gell, und gedenkt, hat die ei Ahnung. Jetzt szegény asszo.., ja ich kann nimmer ungarisch, kanns ja net sage. (lachen) a bissl was was ich halt doch. Ach, Gott in Himmel, und dann wareme lang dort, und dann einmal is khumme, also alles zammpacke, nach Österreich-Ungarn ist doch erscht an der Grenze Niemansland, da ist die ungarische Grenze, nach ist Niemansland und dann ist die österreichische Grenze, gell. Dan hense uns wiedr in Wagone nai, und an Niemandsland honse gehalde und dort hen sie uns raus, ganz wiescht wars, jetz solleme hin gehe, wo mr hie welle, solleme nach Deutschland gehen zum Hitler, also gut, dann homme gstande, ja wohie jetzt, da warn kei, kei, mir Frauen, gell. Wo sollmr jetz hie geh? Ja nach war a Straße, nach semma halt dere Straße gelaufe, gelaufe und nach seime doch auf die österreichsche Grenze kommen und nach die wollte da, die hon ja misse, mir waren ja lauter Frauen aus Russland, hon uns verirrt, nach semmr iwr die Grenze khumme, ich was net war des, des was ich nimmi, wie des heist und dann hemmr die ganze Nacht auf der Straße gelege, bis die erscht gwusst hen, was sie mit uns mache solle, gell. Well es ware doch sehr viele Vertriebene und Russlandgfangene und alles. In Österreich war auch ganz voll mit Leut‘ mit, well der Krieg, gell und dann sen mir, dann war emr in ja sen, nach warmr in der Schule drinn übernacht, homme bissl was zu essen krigt, mir hadde nix zu esse und dann hense uns wiedr weiter nach Wien. Und in Wien war e Lager, ein Aufnahmelager, und dort waret mir und dort waret so viele und Deutsche, gell, wu halt verschleppt waret und alles voll, da warmr in Wien. Nach ist Herbst geworde, nach die wolltet uns net, die hon immer gsacht unsre

Angehörige sein beim Russe und mir dürfen nicht zum Russe. Sie hon uns net fort, die hon uns net fortgelasse mir sollte Kartoffel rausmachen gehen, es war Herbst, mir sollten arbeiten, gell. Und dann waret da in dem Lager a deusche Männer, wo ihre, die sind dann so langsam in der Nacht sind die naus und fort, und so ist des Lager so langsam immer weniger geworden. Nach wareme noch neun Frauen, mei zwei Cousinene, und ich, gell, und halt zu neunt waren wir und mir waren alle die, die nach in die Ostzone nach Leipzig, erschtemal nach Leipzig. Na und dann sind mir, nach wareme allein, ja was machet mir jetzt? Und nach sen mir auch bei Nacht, hemme uns zammgepackt und aus dem Lager nausgstohle und nach hat uns die Lagerleiterin, die Schwester hat uns verwischt und die hat so geschimpft, und hat so geschrien mit uns, also sie kann nix mache, mir sollen nur geh, mir werden schon sehen, mir sollen nach wieder zum Russe gehen, der wird uns schon wieder zurückschmeissen nach Russland, gell und mir sind fort, mir sind fort, mir wollten zu unseren Angehörigen, ich weiß net wiemar in Österreich weiter gekommen sind, und die waret auch arm, die Österreicher, nach hatmr so Russejacke, so dicke Winterjacke, nach hatme für den armen jungen Mann ei Russenjacke geben für die Jacke hadr uns neun Fraue a stickle weiter nach Österreich, iwr die Grenze saime khumme, über die österreichische Grenze, da warmr im Wald, da hon mir neun Frauen im Wald gelege, gell, well wir nicht gewusst haben, wo sain mir jetzt, gell. Hommr in Wald gelege, hon es war kalt, so zamm und dann is Tag wore, des war genauso Renate, errinnert mich, wie die Miehle da und dort schreg nauf ist der Wald. Es war genau so. Und dann hat derzeit a Mühle, nach hon die Hunde so arg gebellt, gell, nach hen mir schon gseh, dass a Mann rauskumme is von dem Haus, war aber so blass und so mager und so. Nach war er doch unter uns neun Fraue und eine, wo mehr Courage hatte, gell, jetz laufma da nundr mir frage, wo mir sain, mir hon ja net gewisst. Nach sen zwei nunder gelaufen, und er hat halt sei Hunde nei und dann hadr gsagt zu uns, mir sein an der österreichisch-ungarischen Grenze noch halt da, gell, und die Russe kommet um acht Uhr und mache so Patrolie, mir solle seh, dassmr fortkomme, well wenn sie uns frwische, dann missme wiedr zurick. Und der Mann war nett zu uns, nach hommr uns zammepackt und semmr halt gelaufe, mir sen halt gelaufe, man hat sich ja nicht ausgekennt, gell. Nach, was was ich wies halt weiterkange is, halt nach a immr a Schtickle fahre wore, un hon uns bedaurt, bemtleidet, gell, armselig, weimr war. Und dann jedr hat uns noch so a Stickle noch und dan semme bis nach Leipzig. Doch endlich nach Leipzig khomme. Nach war ein Mann von unserer Ortschaft wo nach

Leipzig khomme ist, ich habs erfahre, well sei Frau, die hat net nach Zwickau misse, die war um Leipzig rum, und der hat uns noch in a andre Zug nai, gell bis nach Zwickau, und dort und sei Frau hat er mit heim genumme. Und nach semme in Zwickau und von dort semme weidr, nach Hartenstein, na gut es war Hartenstein, nach semmr ausgstieghe, kein Mensch, kein Dorf, keine Angehörigen, kein garnix, well Tierfeld mussma weit laufen noch, des war der Bahnhof von Hartenstein. Jetzt hen mir gstande, ja wu gemmer jetzt hie? Wu is der Weg? Jetzt auf einmal kommt mein Onkel von inne, von inne raus, es war en Zug, der hat später, well der hat Friehschicht ghatt. So wars, war ja Nachmittag, denn er hat Friehschicht ghatt in Schneeberg und nach hat er auf die Toilette misse und den sei Zug ist halt weitergfahre, gell, er is da ausgstieghe, un unsr Zug is eigfahre un uf einmal kommt er raus und hat un Stiehl gseh, des war noch, wir waren ja noch zu dritt, mei Cousinen, mei zwei Cousinen und ich, gell. Und so war es, so hat des sein misse. Ja, der hat die Händ zammgschlage, ja wo kommt ihr her? gell. Und er hat uns dann mit nach Tierfeld genummen. Nach wareme endlich bei unseren Angehörigen. Ja, des war a langer, des war a Leidensweg ein langer Leidensweg war des.

- *Und woher wussten Sie, dass Ihre Familie da ist? Hat man das in Budapest gesagt, dass sie da sind?*
- Nein, das man nicht gesagt, ich nicht, wie das so durichgesickert ist, wie man mal in Wien ware im Lager, nach sen schon etliche, da ware auch viel Landsleut‘ in Österreich gebliebe, gell, net alle nach Deutschland, ware die in Deutschland, sind wieder zurick, auch von Mecske waret eine, die Heilmann honse gheiße, gell, und von da hatmr halt immr a bissle was gehört, weil die sind, die Deutschen dort, die wo auch in Russland waren und geflüchtet sein, die sen nach schon ins Lager oft kommen, nach hattme halt so erfahren, wo die Leut‘ all sein, gell, und so. Ja, und so sen mir dann wiedr. Und mein Großvater, der ist in Februar gstorben, den hab ich so lieb gehabt daheim, gell, die Großeltern hat man immr lieb gehabt, und der hat a, mei erstes war, wie ich nach Budapest khomme bin, ob mein Großvater noch lebt. Sen ein Jahr aus Boschok khomme, well die waren net alle fort es hat gheissen, die kommen noch nach, aber die sind ja daheim geblieben nach. Und nach hat die gesagt, nein er ist gstorben in Februar, nach hon ich so geweint, des hat mir so wegeton, weil ich ihn nimmer gseh hon. Un hat mai Mutter gsagt, er hat jeden Tag un wie er gspiert hat asr sterbe muss, er war 80, ob die Russländer noch net khommet, er hat immr gewartet und gewartet, des war mein erstes, hatt‘ gefragt, lebt mein Großvater noch? Nach hat sie gsagt die Frau,

nein der ist storben, gell. Und dann, wie war damals semma naufkhomme nach warmr halt da, gell die hatten sich alle gefreut, mei Mutter, und aber mein Sohn net, der hat mich nimmer gekannt, es waret 4 Jahre, das Kind war 3 Jahre alt, der hat nach, oh Gott wenn ich daran denk. Nach wenn ich, nach warme in Tierfeld, mir waren dan alle so dick, und so aufgedronnes Gsicht.

- Solgang hat die Spritze angehalten, oder? (Renate)
- Ja des hat lang ghalte, ja die solle adheim sehe, die Russe, dass es uns gut gegangen hat, also gut gange in Russland, alle sehe halt gut aus, gell. Und wenn der Bub mich gseh hat, wenn ich einkaufe gangen bin in Tierfeld, dass ich halt komm so, nach isr wo nei und hadr sich verstecklt. Ja, hat lang gedauert bis. Und dann hen mai Mann und ich a Wohnung kricht in Tierfeld und des war die Mutter, mei Eltern, des war halt die Mutter und der Vater, gell. Und dann hon mir a Wohnung kriegt, nach hab ich gsagt er muss jetzt mit mir geh, gell, nach war der, mir hade noch in der Ostzone nur ein Zimmer drinn, nach hatme sich schlafe gelegt, gell, und hat der Franz gsagt, mei Sohn, war ja so e Bub, in des Bett legt er sich nimmer nei, wo die drinn gelege ist, mich hadr gmeint, des Bett leg ich mich nimmi nei, hat er gsagt, gell. Nach hon mir a andere Wohnung kriegt, und nach hab ichs mei Mutter gsagt, mei Eltern schon gsagt, ach lass doch des Kind bei uns, nein hon ich gsagt, er muss mit mir geh, sonst willr, sonst lendr mich ja garnet kennen, die Mutter, gell. Nach isr mitkange, nach seime naufkhomme in die Wohnung, da hattmr au nur ei Zimmr. Er hats sich ans Fenster gstellt und hat naufgschaut, und er hat hiegseh, wu er gewohnt hat mit der oma und hat so gweint, hat immr so an seine Haar gewischt, er will heim zu seiner Mutter, er will halt heim, zu seiner Mutter, so gweint hat er, ja. Und dann sindmr aber schwarz fortgetriebe von dr, wolltma nimmi bei denne Russen bleiben. In Herbst bin ich kommen und in Mai hat mein man Urlaub genommen, well tie hon a indr Kohlegrube in Schneeberg gschafft, un nach sein mir fort und nach hat mei Mutter gsagt, komm, lass den da, mir kommet schon auch nach.Nein, hat mein Mann gsacht, er geht mit uns, nach er is mitkange, hat sei Schulränzle a'ghengt, gell und dan isr dort in die Schul' gange triewe. Und nach hadme kei Zeugnis, wie ma rieber is khumme, gell, nach hadr nochmal misse das erste Schuljahr ofange, deswege war der Johann vorn. Wie wars noch?
- *Und sind dann Sie gleich hergezogen auch?*
- Da war noch ein Mann aus Ungarn, der hat die Leut', wu schwarz über die Grenze wellet, gell, die niewer man hat viel zahle misse, viel Geld zahle misse und dann sein mir midn Zug gfahre, da irgendwo bis, da ausgstiege, dan sein mir weit in Wald nei,

und der Mann war bei uns, es war e Wemender, der war bei uns, und nach wie es 12 Uhr war, un inzwische waren die Russe schon hin und her, die hon uns net gseh, er hat schon so a versteckte Platz gfunde, gell, und dann, wie‘s 12 Uhr war hat er sich verabschiedet von uns und hat halt so leise [gesagt] den Weg solleme geh, bis mer iwe die Grenze khumme, nach semmr auch kange, nach hatme immer noch grabe misse, die ganz tief, und mein Mann er hat so en schwere Kopf herum immr getrage, warum hatte man damals so viel Zeug mit? Und dann hab ich den Bub an der Hand gehapt, meinen Sohn, nach hat er die ganze Zeit gebetet: „Ich bin klein, mein Herz ist rein, kann niemand drin wohnen, als Jesus allein.“ Die ganze Zeit hat das Kind gebetet vor Angst, denn es war dunkel, war Nacht, gell. Na, wiemr iwe die Grenze triewer waren, nach hats los kangen, nach sen die Amerikaner komme in der Nacht, mit ihren Scheinwerfern hin und her, und guckt, wo Flichtlinge, nach sen, nach waren so große Scheine, nach hat mein Mann gsagt: „Schnell, gehme widr die Scheine“, da war des so hoch des Gras, dort homme uns neigelegt, bis die hin und her, bis die fertig waren, nach semmer auf und sind wiedr a Stickle weidr. Weiß, ich weiß gar nicht, bis wir nach Hof komme sein, ei Mann kennt sich eher aus, gell, mein Mann, nach seime nach Hof komme und geregnet hats, ganze Nacht am regnen, erscht den Bub ausgezogen, er war ganz nass, hattme doch ein Paar Strimpfe mit und Stiefele, nach seime in a Gastwirtschaft nei, des war unsere erstes Essen, a Stick Schwarzwurscht und Brot. Hatme sich so gfreut, Schwarzwurscht und a Stickle Brot. Und den Bub erst zu essen geben, und nach wiedr mit dem Zug weidr, und ich wei... da wareme lang in Lager, gell in Kornwestheim da hiewe, gell, im Lager auch. Nach wars Herbst worde wiedr, nach bin ich Kartoffel rausmache kange, mei Mann hat Arbeit kriegt zu den Baure.

- *In welchem Jahr war das?*
- Bitte?
- *In welchem Jahr war das?*
- ’49 sind ma schwarz fort, von, von ‘48 bin ich entlassen worden im Herbst, ’49 in Mai semme von der Ostzone fort, nach isma erscht nach Konrwestheim khomme, Aufnahmelager, '49, ja halt des war ’49 in Mai, gell, es war so ’49 in Mai. Und dort hat man sage khenne, wo mr hie will, in Deutschland, wo mr, und mir hon gewusst, mir hon da in Ulmer Gegend viele Boschoker Landsleut gehabt, und dann hammer uns da her gemeldet nach, in die Gegend, nach seimr wiedr da her khumme, es war aber in Kielesberg drobe im Lager, 3 Jahre lang, bis mer endlich 7 Famili‘ in ein große, die Amerikaner da die Kaserne sind doch große Zimmer, gell, wareme 7 Famili‘, so e

Stickle war nur so, also, Amidecken hat man kriegt, so braune, und halt a Bett drinne, unte oben, en Kaste un en Tisch, weiter nix, da warme 3 Jahre lang in Kielesberg im Lager, gell. Homme warte misse, bisma e Wohnung kreigt hon. Und dann sen die Amerikaner khumme un hon gsacht zu den Leut, wer nach Amerika will, soll sich melden, er kann nach Amerika aussiedeln. Da sind aber viele gangen von Kielesberg, gell. Es sind viele nach Amerika ausgewandert, aber mei Eltern und mei Mann sei Eltern waren noch in der Ostzone, da wolltma die net alleine lassen, well die sind dann au rieberkummen schwarz, auch schwarz rieberkummen. Nach waren wir, so sind wir in Deutschland dann gebliebe. Und dann hatmr die Kaserne leer gmacht, well viele nach Amerika, und uns da, und dan war ich in Umstände mit meiner Tochter und dann wären, mir wären nach Ulm eingewiesen, da hommr a Wohnung kriegt, wellmr a kleine Famili‘ waren, gell. Aber des wollt mein Mann dann net, und dann war e Famili‘, die ware von der Ostzone, die hen getauscht mit uns, Michelski haben die gheisen, die haben 6 Kinder, die wollten nicht aufs Land raus, wann e wenk so noble bessere Leut’ und die hen getauscht mit uns, die hatten in Oberkirchberg eingewiese und mir hatten kennen in Ulm bleiben, mir waren ja nur eine kleinere Famili‘, gell 3 Personen, naja, so war das eben. So sen wir nach Oberkirchberg khumme und da hat der Bürgermeister war gut, wo wir gewoht hon zu uns, mir hon bei dene, mir sollten nauf in Gschloss zum Graf, der hat aber niemand mehr genumme, des Gschloss oben war voll mit Flichtling, und da war gerade des Haus fertig, wo wir da vorne gewohnt haben, mit der Renate ihre Eltern, gell, und da sen mir nach reinkhumme nach hademr e scheni Wohnung. Aber kein Bad, kein Spühlklo, so halt so primitiv war alles, in der Waschküche hatten wir gebadet und lauter so Zeug. Und so die Zeit sind wir dann in Oberkirchberg, nach hattme baue khenne, und in Adenauers Zeit da war es gut, der hat sich gesorgt, gekimmert um die Flichtlinge, wie me schon sage, und der Graf war des Feld, des ganzes, die Siedlung war alles sein Feld noch und er hat des hergebe alles, gell, mir hat schon zahle misse dabei, am Platz hatme baue khenne und dann war die Wirtschaft gut in damaliger Zeit, gell, man ist arbeite kange, fest arbeite und hatmr halt wiedr a Heim.

- *Was haben sie gearbeitet dann?*
- Wo ich? Erscht war ich lang in Haushalt, 5 Jahre und da hatmr so gearbeitet, dass me nix hatt', war nicht angemeldet, nach dem Krieg war des net so schlimm, da hatme halt gearbeitet und net gfragt danach, net angemeldet war ich 5 Jahre beim Dr .Steinert, dann hat er auf einmal gsagt, nach hat er zu mir gsagt, mir brauchen einmal eine Rente

in Deutschland, gell, ich muss, ja gut, hon ich des gewusst, nach hon ich mr e Arbeit gesucht, s hatme net gfalle, die hon erst gemeint, ich bleib bei ihne aber im Haushalt hatme net viel verdient, nach noch abziege, nach bin ich in die Fabrik kange, Fernsehfabrik war ich auch 5 Jahre.

- Bei Telefunken oder wo? (Renate)
- Na, bei Meschling, Meschling hat der gheiße, dort hab ich 5 Jahre gearbeitet und dann konnt ich nimmer, ich weiß nicht, a Fabrik ware mir doch nicht gewehnt in Ungarn, bist doch in kei Fabrik kange, gell, und es war unerm Band immr, da hast immr nach misse un nach misse, gell, nach bin ich mal krank wore, und dann, wie war dan des, 5 Jahre, ja, und dann bin ich da oben bei Mescher, hatmr gschafft, da hats gheise 600 Euro gsetzt damals, aber hat ja niemand gfragt danach, ob da jemand mehr verdient, aber wieder fertig, heim, alles so, mir waren ja net eingemeldet, angemeldet, gell, garnet, der hat so, hat er die…, und dann hatmr gearbeitet so, und die Jahre wo ich alles drinn hatt‘, hattmr des Haus gebaut, und frieher in Adenauers Zeite da wars, hatts gheiße, wenn es Geld brauch, mir hon die ganze Versicherung, was me eingezahlt hat, hattmr rauskriegt, hattmr Geld kriegt, gell. Und des haben viele, iberhaupt junge Leute, wo erscht geheiratet hatte', und Möbel und Sache, und des hab ich auch gemacht. Und nachher hab ich da obe' gschafft, und die jetzt, hattmr kei Rente. des hattmr gemacht, wenn ich des net gmacht hätt', nach hättmr heut au viel mehr Rente, ich hatt, obwohl nur 10 Jahre beinand, aber immerhin, gell, aber so, des hattme reus, hat mei Mann immer gsagt, mein Mann hat gsagt: "a, ich verdien gut bei Telefunker und ich krieg schon a schene Rente." Nach ismr Krebskrank worde, nach isr mit 57 in Rente khomme, na gut, ich komm hie, gell, mir sen spare geweht un einteile gewehnt, komm schon hie. Bis jetzt, mein Mann ist 8 Jahre tot, es hatme noch nix gfehlt, ich hons noch gut gschafft, awer wans Regierung so weitermacht, teile mustme, und mir hats doch net schlecht kange, mir hatte unsre Eltern bei uns, mir hon viel kriegt von unseren Eltern und da hatmr on garnix gedacht, mir hatte kei Not, die Oma hat doch alles gemacht, mei Mutter, die hat eingekauft, mr hat net frage misse Oma was kost tes, odr was, gell, und deiner Mutter hatts genauso kange, es hat uns gut kange, gell, gell well mir unsre Eltern bei uns hatte. Naja, und jetzt ist halt alles anderscht, is die Weltlage nimmi so gut, wiese frieher war, alles anderscht und wer weiß, was noch kommt, es wird net bessr. Aber ich denk immr, jetz istme 90, nach denk ich immr, ach Gott.

- *Und haben Sie sich leicht hier angepasst und eingewöhn in Deutschland oder hat‘s dann länger gedauert?*
- Am Anfang net, man hat immr gehoft, mir dirfen nach nochemal heim, mir wolltet immer heim, heim, aber da war nix mehr, und wiemr hat angfangt es Haus zu baue und so, ich will Ihnen nomal was sage, wenn mr von der Heimat vertriebe wird, worm gebore is, aufgewachse, in Schule, un alles erlebt hat, so die Jugend und geheiratet, un alles, und dann bist in der Fremde, gell, des is immr noch, mir saget immer noch, heit noch, daheim, daheim, wimmr daheim. Und sind schon, wie lang sind mr schon fort, Renate? 50-60 Jahre, is immr noch unsere Heimat. Sowas darfme net mache, die Mensche verjage von ihrer Heimat.
- *Und waren Sie dann einmal schon…?*
- Naja, schon öfters, gell. Mir waret schon daheim, on Hochzeite un so. durch des asmr alle Deutsche, net alle Deutsche raushat, e Teil ist daheim, und die andre, hat immr gheiße, sie kommet nach, well da war ja alles voll, die hade ja kha Wohnung die Deutsche net, nach hatmr des eigstellt. Ja.
- Es war net billig bei den Einheimischen. (Renate)
- Um Gottes Willen, mir ware die „Zigeuner“. Haa, ich bin dann mal mit meiner Tochtr, mir hon da vorn gewohnt, da waret die Häuser noch garnet, mit der Elfriedee, war noch so a klei Mädel, war ich spaziere gelaufe, da nauf auf Buch‘, da ware Obstbäume, da war e Baur, und dann semmr vorbeigelaufe, on den Apfelbaum, un Äpfel hon da gelege, und mei Tochter, des Kind secht amal, sie will en Apfel und ich geh her und les da en Apfel zamm und die alt Frau Bauer hat es gseh, die hat so gschrie: "Mir solle die Äpfel liege lasse, des Bagage kommt da raus und die Zigeuner.." nach home den Apfel hie, un so hats uns kange dahaus. Haha, hon sie e Ahnung, wie mir komme sein, uns hats schlecht kange dahaus. Mir waret Deutsche, gell, hergepasst, dann sen die Italiener khomme, nach uns, die hon auch noch hergepasst, sind auch katholisch und is e ganz anderes Volk, wie die Tirke, Türke, net so laut rede, is ja alles voll tirkisch. Was wollt ich euch noch erzähle?
- *Ich wollt fragen, ob Sie, damals als Sie nach Russland kamen eine Tracht getragen haben, oder haben Sie als Mädchen Tracht getragen?*
- Jaja, jaja, die Tracht.
- *Sind Sie damit, in der Tracht dann nach Russland gekommen?*
- Ja, ich war mit der Tracht un hon garnet gedacht, dass te nach Russland kommst und net wurde was mitgnumme, gell, weiß ich wieviel Kleidr odr so, nein, und wie mir

gewasche hon, unsere Hemd und hatte e bissle dort in den Zimmr so a Schissl war, wo des Wassr herkomme is, in Russland war doch kei Wassr, die hon misse bis zum Kolchos fahre, wennmr in die Schicht sein abends, da hommr so Durscht gehabt abends, und in Russland war Wassermangel, die hon net so, wie da, gell, jetzt vielleicht auch schon bessr, wo mir waret, gell, aber, in den Städte is es au anderscht bei denen. Nach is immr so a alte Russe mit so e Ponypferdle gfahre, war so großes passt, so a Fass, Blecherfass und da war wieder ei Kette, so große Becher dran, und is in Kolchos gfahre un hat Wasser geholt. Und mir hon so gewartet, bisr kommt, jeder hat Durscht, mir wollte trinke, nach is der khomme, ja, da hat net e jeder extra e Becher gehat, odr e Glas, nur des, dere eine, des hatme des Wassr nei, nach hat die getrunke, nach hat der getrunge und die Männer da krank, odr net krank ware, abr mir hat Durscht und hat getrunge. Ja, so war des. Der Durscht tut weh, des hat weh getan, wie der Hunger. Wemmer kei, wemme nix zu tringe hat, des…

- *In Deutschland haben Sie dann keine Tracht mehr getragen?*
- Was?
- *Hier haben Sie dann keine Tracht mehr getragen?*
- Ja, mit der Tracht ismr khomme, in der Ostzone triebe, nach hat mein Mann mir e Kleid schon gekauft un, kei Schuhe hatmr, in dene Kalutsche, nach hat mei Mann e Tasche von irgendwo her, un ist zum Schuster kange, nach hon ich e Paar Schuhe, hat er halt so e wenk Schuhe zammgeflickt, gell. Mir war schon arm, schon armselig. Nach isme ta riewer khumme und hat anfange zu arbeite, zurickwicklt und geschafft und nach hatt‘s gebe. Nach hattrm sich kaufe khenne. Jaja. So war des. Sonst, jetzt sind mir am Ende.
- *Wann, und wann haben Sie dann geheiratet, noch vor dem Krieg?*
- ’39 im Januar.’39 und ’39 in Septembr hat schon der Krieg angfangt der Deutsche, aber erscht Polen und daher, gell. Ja des homme alles so gehört immer, die Zeitung gschriebe, aber net gedacht, dass des amal zu uns kommt. Mr hat sei Arbeit gemacht, mir ware am Feld, mir hat gewirtschaftet und alles zamm, Schweine gschlachtet in Winter und halt alles gemacht. Und nach auf einmal wars so weit, nach sense khumme bis daher, bis, aber, die Deutsche in Ungarn, waren ja viele Deutsche, die sen nur durichmarschiert in Ungarn, da hatt‘s nix gebe, gell. Horthy, war damals, gell, der hat sich gleich übergebe der Deutsche, und da is nix passiert. Doch des war, da warme schon froh, da sind die Deutsche, jetzt geht’s uns deutsche besser, jetzt geht’s uns gut, aha. Nach hattmr, wie die Deutsche bei uns waren, mussmr schon lass, in der

Weingärte, mir hat Sauerkirsche, mir hat Kirsche, mir hat Pfirsiche, solang kein Krieg war, vorher hatme nix verkaufe khenne, hat halt immer gedirrtes Obst gemacht, Säck voll, dass man ganze Winter hatt, drunten ghabt in Weingarte des Obst was me net gesse, war doch so, gell, und dann, wie die Deutsche khumme sein, da hattme khenne die Sauerkirsche ropfe, Sonntags immer kange und die Kirsche un alles, des hon die Deutsche abgekauft, des is alles da rauskhumme. Und hen uns gezahlt, gell, da hatmr Geld ghabt. Na dann langsam hattmr mal in ein Zimmr elektrisches Licht und halt so langsam, aber dann ist halt anderscht rum khumme, dann sen die Russe khumme, so war des.

- *War Ihr Mann auch von dem Dorf, wo Sie?*
- Bitte?
- *Haben Sie Ihren Mann auch im Dorf kennengelernt,war er auch von dort, wo Sie gelebt haben?*
- Ja, jaja. Da hat selten jemand vom anderen Dorf, das war alles, das ganze Dorf so ei Verwandschaft. Da hattmr geheirat und hie und da ismr aner vom anderen Dorf khomme.
- *Was haben Sie am meisten von Ungarn vermisst, von zuhause, als Sie hier in Deutschland waren?*
- Die Gebräuche, halt alles, und die Kirche, und halt alles, die Nachbarn, die Freunde, alles, war alles durich, die einen sind jetzt in Amerika, die eine in Österreich, die eine da, aber net beinander, in Konstanz, in Stuttgart, so hen se uns verteilt. So hen se uns, alles vermisstme, was vorm Krieg war,des vermisstme alles. Und jetzt möcht ich nimmer heim nach Ungarn, nein, nie mehr, dass wer je nix, was sollen mir dort daheim?
- *Wann waren Sie dann das erste Mal dann, nachdem Sie dann in Deutschland waren wieder in Ungarn?*
- Ich weiß garnet, a Paar Jahre nachher war e Hochzeit von Verwandte und da wareme auf der Hochzeit und einmal warmr am Plattensee. Aber es soll niemand wisse, dass ich des über Russland un alles hon gsacht hab.
- *Nein, nein, ich tu das ohne Namen dann.*
- Ohne Bild, ohne alles, gell, mir weißnie heutzutag, was am…
- *Ob es für Frauen schwieriger war das Leben als für Männer nach dem Krieg?*
- Naja, was weis ich. Mr hat sich halt zammraufe misse wiedr, gell. War schon e Elend, hat a viel Scheidunge gebe un wo die Männer halt, weiß ja net, was soll ich sage?

Männer sein anderscht wie Fraue, Fraue sein geduldiger und sein, und könne a mehr durichhalde, wie die Männer, die Männer khenne net so viel durichhalde und sin au nicht so geduldige, gell. Hat schon, ich weiß, hat schon Sache, da is a Frau khomme mit uns, wieme nach Wien khomme sein ins Lager, nach hat sie erfahre, dass ihr Mann mit ihrem Sohn in Österreich wohne, aber er hat schon e andere, die hat bei ihm schon gewohnt, gell, aber er war doch so, er is ins Lager khomme, is von unserer Ortschaft, nach isr ja fort mit ihr nach Amerika, gell. Nach hat er doch die gelasse un nach isr khomme un hat doch sei Frau geholt und hat sie mit in sei Wohnung genumme, er hatt ja nur ein Zimmr in Österreich und nach war die andere halt auch dort, gell, und aber sie ist dann gangen, und er hat ihr sogar ein neues Bigeleise gekauft, des hon sie uns immer erzählt, nach hat sie noch des Bigeleise ihre gebe, gell, es hat schon, Manner khenne net ohne Frau sein, abr a Frau kann ender ohne Mann sein. Aber Männer, wenns so lang geht, vier Jahre, oder finf Jahre, es is doch e Elend.

- *Da war Ihr Mann dann auch, waren Sie alleine? War er eingezogen als Soldat?*
- Ja, mir waret 1939 hommr geheiratet und im Herbst hat er zum Militär misse, eizoge als Standdiener, hatmr gsagt daheim, gell, da war er in Fünfkiriche, na da hatmr a paarmal ismr als Sonntags af Fünfkiriche gfahre, hat zu esse gebracht, hatse besucht die Männer, mehrere Frauen, gell, und da war er schon, und dann is halt der Krieg ausgebroche, nach hat er zwei Jahre in Russland im Krieg, gell, und so und inzwische, wie die Russe nach schon.
- Aber der war bei der Wehrmacht, oder net? (Renate)
- Der war net bei der Wehrmacht, nein, bei der Ungarn.
- *Und war er dann auch in Kriegsgefangenschaft?*
- Bitte?
- *War er auch in Kriegsgefangenschaft in Russland?*
- Nein, des war er, des war er nicht, denn die sen dann es war so: die Deutsche, da war der Russe ja net da, also er war, weil er ein deutscher war, aber er hat ungarisch khenne und deutsch, Er war net SS und net von der Deutsche eingezoge in Russland, hat dann mit der Deutschen die Ungare zammgschafft in Russland doch,gell. Und er war bei der Híradó, wenn euch des was sagt, Nachrichte, gell, und da war der eingeteilt, der hat der in der Deutschen Vermittlung, er und noch ein Boschoker mitnandr.
- *Und als Sie dann nach Russland mussten, war er dann zuhause?*

- Er war, ja denn die hon, der war dann zuhause, aber net lang zuhause, denn die hanben die Männer wieder geholt, und die Russe hen die Männer wieder, net in Krieg, sondern in Ungarn hon die misse in der Städte russische Denkmäler bauen, haltt lauter soliger Sache, gell. So war des, ja, in Russland und daheim in Boschok und in Deutschland und überall, naja, naja, alles vorbei.

Interview – B.M. – Mecseknádasd

- Kérdezzél rá, hogy mire kell és…
- *Meséljen csak, és akkor amire én kíváncsi vagyok, arra rákérdezek.*
- Én ’33ban születtem, és hát a hogy mondjam, akkor voltak a nehéz évek, jöttek a nehéz évek, de én, én egyedüli gyerek voltam és, és én csak az izét, a 8 általánost végeztem, mert akkoriban nem lehetett, nem lehetett azt mondani, hogy tovább a tanulásról, lett volna lehetőségem, mert, szóval, hogy a szüleimnek, hogy tudtam volna tanulni, és volt is, hogy Pécsváradon fodrásznak tanult, én már nem tudom ennek az embert, hogy hogy hívták. Nem volt közlekedés, nem volt így mint most, hogy az ember kimegy busszal. Biciklivel mentek. És ezt nem tudtuk vállalni, és akkor én akkor, akkor jött be a 8 általános, 6 volt előtte, én már a 8-at végeztem és akkor 14 éves voltam, 14 éves voltam, és akkor hát az ilyen gyerekeknek nagyon nehéz volt nekünk, mert mert tanulni nem tudtunk menni, és és dolgozni nem volt munkahely, hogy hogy na most keresek egy munkahelyet. akkor mentünk az izébe, az erdőbe mentünk, ha jó idő volt. Akkor a TSZ-be mentünk. Akkor egy ősszel mentem egész […] mentünk dolgozni, figyelj, és akkor tudod, mennyi pénzt kerestem? Hogy egy esernyőt tudtam venni magamnak. Olyan, olyan nehéz volt akkoriban az élet. És akkor, akkor én csak így, így dolgoztam, mert másik, nem volt így, hogy na most van egy munkahely és oda megyek dolgozni. És a tanulással kapcsolatban meg, meg, az volt, hogy az én, akik kimaradtunk az iskolából, egyvalaki ment, de, de nem tudom, hány évvel később ment, ment iskolába, úgyhogy mi akkor így voltunk. És, és én 17 évesen mentem férjhez. De azt akarom most még ebbe belehozni, akkor, akkor, 34-ben születtem, és és 40, és jöttek a háború évek, apámat elvitték a németekhez, mint katona, és én meg anyám egyedül voltunk. És 44-be, 44-be, akkor bejöttek az oroszok, és, és hát akkor pláne, akkor jött, jött a nagy válság, bejöttek az oroszok 44-be, apám katona volt, én meg anyám itt egyedül laktunk és 45-be, akkor kezdődött ez a cirkusz, ez a volksbundista, ki volt volksbundista, ki nem volt és, és akkor is, hát, és anyám is volksbundista volt, és akkor estünk bele ebbe a, a faluba, amit csináltak, akkor kezdődött a kitelepítés. És akkor 40, ez volt, egy egy májusi, májusi, hogy ment a Trummlr, a dobos ment, és hogy hány, mit tudom én, hogy itt találkozunk, itt a vásártéren, hogy itt elöl volt a vásártér, ahol most vannak a házak, hogy mindenki legyen, ekkor és ekkor, időpontot mondtak, hogy és a „házat nyitva hagyni”, házat nyitva hagyni. És akkor lettünk, lettünk kiválogatva, a volksbundisták külön lettek állítva, és akik nem voltak, ezek is külön lettek állítva. És képzeld el, ez így volt

akkor, hogy én akkor most gondolhatod, hogy anyámmal voltam, hát 11 éves voltam, anyámmal voltam, és szétszakítottak minket. Szétszakítottak minket, jöttek akkor az izék, hát ilyen lovaskocsival, és hát arra rászálltak, akik voltak, akik az egyik oldalon álltak és anyám gyorsan átlökött a nagypapámhoz. Mert ő ott állt, akik nem lesznek el, és akkor volt ez a Lengyel. Erről nem mesélt a nagymama?

- *Nem.*
- Akkor volt ez a Lengyel, hogy akkor lettek a volksbundisták Lengyelbe, oda vitték őket. És én a nagypapával haza mentem, mert hát ő egy öreg ember volt, akkor nem is tudom milyen idős volt már, szóval engemet félre lökött anyám, mert kicsit ilyen ügyes volt, félre lökött és akkor, és őket elvitték, és olyan, olyan merész volt, hogy a Bonyhádon a tetőn, leugrott a kocsiból és elbújt és elment a bátyjáékhoz Bonyhádra. És a többieket, a többieket akkor elvitték Lengyelre. De hogy azok az emberek ott mit csináltak velük… lelocsolták vízzel, és beraktak egy szobába, egy ilyen tollas szobába, most gondolhatod, ez az asszony, tavaly, vagy tavalyelőtt halt meg, aki ott benn volt ebbe a, ebbe a szobába, és akkor az őrök, de fegyveres őrök voltak itt, itt nem volt ilyen sima, hogy szóval nagyon kellett félni, szóval az életed, és akkor oda, oda belökték a szobába és ott kellett nekik táncolni. Ez Lengyelbe volt. De, de ez 45be volt, és és emlékszem még utána, várjál csak, várjál csak, akkor, akkor találtak ki egy német izét, egy éneket, ezt sokszor énekeltük, ezt írd föl. „In dem wunderschönen Monat Mai/da alle Knospen sprangen/da lagen fleßig deutsches Volk im Ledler Schloss gefangen/und haben oft bei Tag und Nacht / an ihr schönes Heim gedacht" Hát ez, ez akkor egy olyan egy szörnyű valami volt, hogy mit éltek át az emberek, és volt egy egy várandós asszony, ott szülte meg az izét, és az őrök meg ott nézték és nevettek, hogy mit szenvedett ez az asszony ott. Szóval mit az állatokkal, így, így bántottak akkoriban ott. És utána akkor jött, a figyelj, akkor jött a izé, a kitelepítés. Akkor meg, akkor meg össze lettünk írva.
- *És hogy jött vissza az anyukája Bonyhádról? Akkor visszajött Bonyhádról és akkor volt a kitelepítés?*
- Figyelj, akkor az volt, hogy nem keresték, ő akkor hát, én a nagypapával voltam, ő meg a, a, na és először, először mi voltunk volksbundisták, akkor ezért vitték el, akkor a nagypapának, a nagypapának az, azér vettek el, vagy azért kellett kimenni neki, mert kulák volt. És a, a bonyhádi rokonok, ott nem volt ez a Volksbund, mint nálunk, ezek se voltak, és utána ezek is, de, de anyám ott volt, hát ott bujkált, amíg, amíg akkor, amíg akkor ezt a Lengyelt ezt valahogy nem tudták fönntartani az embereket, tudod és

akkor, hát a végén, hát mindenki úgy szétment a végén ez a Lengyel, onnantól nem vittek el senkit, mindenki akkor hát jobbra, balra ment, ahova tudott és akkor így anyám haza jött és akkor, akkor együtt voltunk. De a, a nagynénim is bele esett ebbe és ennek is csak az az egy fia volt és a férje is a háborúban volt és akkor mi összeköltöztünk. Tudod milyen szegény…

- *Ide, ide vagy hova?*
- Itt túl ebbe a házba, itt költöztünk össze. És, és mire, mire, akkor, akkor doboltak, akkor kellett gabonát leadni, akkor, akkor hát szóval ilyen terméket kellett, ami volt, és és az volt a szörnyű, hogy a disznókat elvették tőlünk, nem volt, nem tudtunk disznót vágni már, és a szegény nagypapának volt egy szép tehene, és akkor, hát ő nem adja oda, nem adja oda ezt a tehenet, mert hát más nincs, csak ez, és azt is elvitték, úgy hogy nagyon szegényesen, nagyon szegényesen éltünk, csak az volt a szerencsénk, hogy kicsit úgy a kertben tudtunk. Tudod sokszor mi volt a vacsoránk? Abgsodene Krumbien és tudod ez a bodza, bodzalekvár. Azt főztünk, azt főztünk itt, meg hagyma. Itt nem volt Schungefleisch meg Wuoscht, meg olyan, hát olyan szegényesen, mert apám még a fogságba volt, olyan szegényesen éltünk hát és, és akkor apám haza jött akkor, 40, 40 hát ez is akkor, bujkálni kellett, mert nem izé volt SS, hanem ilyen muss-os német katona volt.
- *Az mi?*
- Hát, ö, nem kérdezték, hogy akar-e menni, vagy nem, egyszerűen elvitték. És amikor visszajött a fogságból, akkor ezek nagyon rámásztak és a Pécsváradi izébe bezárták. És akkor haza jött és akkor ő is, ő is bujkált sokáig, de mikor a kitelepítés akkor jött, akkor ő már itthon volt. Akkor estünk bele a kitelepítésbe. Ez akkor olyan volt, a, hogy akkor tudod, úgy összementünk akkor, a nagypapát kidobták, a nagynénimet kidobták és akkor összeszorultunk így akkor egy egy..
- *A maguk házát nem vették akkor el?*
- Ez, ez utána akkor, utána akkor ezt vették el, ezt visszavették akkor a szüleim. És akkor volt, hogy hogy jön a kitelepítés. Hogy ki leszünk telepítve. És képzeld, akkor így volt, akkor így szakítottak el egy családot. Hogy, hogy jött egy autó, jött egy kocsi akkor megint reggel és a nagynénimet meg az unokatestvéremet, tudod mi ketten hogy, mint ez a két kicsike, úgy szeretik egymást, mint mi voltunk, egyidősek is voltunk és akkor jöttek és ezeket elvitték és mi meg a folyosón ültünk és azt mondták, jön a másik, jön a másik kocsi, az visz el magukat is. És akkor itt ültünk, hát szegény apám hát ő nem, nem tudtunk dolgozni, hát és enni, ami éppen volt. Volt egy kis

lisztünk és ez volt a jó, mikor apám haza jött, te war a Palwier, a Palwier un Musikant és tudod ez volt akkor a jó, hogyha elment, ha elment borotválkozni valakit, nach hadr als manichsmal, ez nem baj, majd te összerakod, ez magyarul meg németül megy, sokszor mondják a lányok..

- *Mondhatja németül is.*
- Mondják a lányok is, sokszor, hogy most mondtam egy nagy hülyeséget, a fele magyar a fele sváb.
- *Nem baj, mondhatja németül is, was leichter geht.*
- Most hol hagytuk abba, mit is akartam?
- *Hogy volt dolgozni, borotválni.*
- Ja,jaja, és akkor sokszor ez volt a jó, ten aane hadr gepalwiert, ta hadr a Schisele fol Mehl kricht, ten annr hadr gepalwiert, ta hadr zwaa Aiir kircht, ten dritte hadr gepalwiert, is vielmals hamkhumme, nach te was noch e pissle was hatt, a Stickle Speck, awe hát, hát ez egy nagy valami volt, csak ez volt akkor a szerencsénk, hogy ő már itthon volt, és csak mondom, és akkor az izé, a nagynénimet, és az izé, tudod ez milyen fájó pont volt, mikor ezeket elvitték, un mier sain tagepliewe, itt ültünk a folyosón, mert a Szilvi azt mondta, hogyha oda adom neki ezt a házat, de nem szabad beleszólni, mert ő így akarja csinálni, ahogy akarja és azért van még meg ez a folyosó is, meg a un tie alls minannr, hogy, hogy hát teljesen föl van újítva, awe halt tes sell so sain, so wies waá, tuot homme triewe gsetze awn Gang un hon gewatt, un hon gewatt un és akkor egyszer jött az izé, hogy, hogy nem veszik át a németek, hogy a izé on tie Grenz' hogy vissza visszavitték és hogy minket nem fognak elvinni már, na nach un nach waá nix hinne un nix fanne, akkor a szegény nagynénimet meg a kisfiút, ezt gondolhatod, ezt Hajósra vitték. Ennek az apját, ez később derült csak fényre, hogy ez a Pesten, mikor 47ben volt az az összetűzés, akkor ez ott, szóval semmi izét nem hallottak róla, de szóval abba a izébe in te Okrief, ahogy összekerültek, ott isr völaárn kange. Há és apám, meg szóval hát mi nagyon támogattuk, akkor ezeket először elvitték Hajósra, mi meg itt voltunk Nádasdon, és akkor, akkor semmink nem volt, ez nagy nehézség volt, tie hon, un apám nagyon akart menni, még most is mondom, ő nagyon akart, ő azt mondta, ő ki akar menni Németbe, ő nem akar itt maradni, végig nézni, hogy mit csinálnak velünk, mert hát ez nem volt, wellme, akkor sokszor csináltak ilyen izét, ilyen gyűlést, tudod és akkor összehívták az embereket, hogy, hogy, azt se tudták az emberek, hogy ez a Volksbund, hogy minek volt. Hát csak egyszerűen, hát jól van, hát oda mentek, összeültek, beszélgettek, énekeltek, de nem

gondoltuk, hogy ez lesz belőle. Hogy ilyen, ilyen hercehurca lesz egyszer itt velünk, na és akkor hát nem, nem már nem vették át őket a németek, mert ez egy zsúfoltság volt, hát ennyi ember, hát hány család volt Magyarországon. És akkor elhoztuk őket Hajósról. Hát akkor egy szobába voltunk akkor négy, hatan, heten, nem is tudom, szóval, elfértünk, mondom mi, mi Németbe, mi nem kerültünk Németbe, mert nem vették át már.

- *Már stop volt.*
- Már stop volt, és hát anyád biztosan tudja, ez a Hajós, ez a Hajós is olyan volt, hogy azok az emberek is, nem akartak befogadni. Mert azok is olyan szegények voltak, hogy, hogy és az izé sokszor mondta, az unokatestvérem, hogy ők is hát olyan családnál voltak, hogy, hogyhát ebédet még egy kis valamit de nem volt már vacsora. Szóval egy, egy, egy és hát, erről nem is beszélve, mikor akkor jöttek az oroszok és vitték a fiatalokat ki Oroszországba, csak anyám abba nem esett bele, mert beteges volt és akkor azért ő nem került Oroszországba se.
- *Ez hányba volt? Ez a kitelepítés előtt volt még, ugye?*
- Ez előtt volt, előtt volt. Ez mindjárt, várjál, ez karácsonykor volt, erre szépen emlékszem még, mikor, mikor ezek elmentek, csak ezek a, a várjál, akik tizen…, ezek voltak a legfiatalabbak, akik 17 évesek, 17 évesek voltak. Ezeket még vitték, és és anyám, anyám az már nem került oda be, és és hát mert beteg is volt. Beteg is volt, ő már nem került oda be. De azok, akik, azt az egyik csoportot azt már elvitték. Russlandba vitték. És utána itt volt az izé, amit elvittek Lengyelbe, és utána jött akkor a nagy kitelepítés. Na és akkor és akkor hol, itt így volt, hogy egy családból az öregek túl voltak a határon, a családból a másik fele meg itt és nem vették át. És nem vették, nem vették át a német kormány, vagy hogy mondjam. Már nem vette át őket. És akkor hát vissza. De hova vissza? Un nach wann schon, nach sain schon tie Saghe khumme, tie Telepes. Hogy ezek, mire visszajöttek, akkor már ezek bennvoltak, úgy mint a nagypapámnak a házában is. Akkor már ott voltak benn a telepesek, már nme tudtunk mit visszamenni.
- *És maguknál is?*
- Nálunk is így volt, hogy mi ezt a ezt a házat, ezt egy izének adták, egy tanárnőnek. Egy tanárnőnek, és ez mert hát akkor nem volt, mert ez a ház csak egyedül volt, ez a ház egyedül volt. Szegény apám mindig azt mondta, hogy zenész volt és tudod, milyenek voltak a zenészek, un nach hadr gsacht, sach nur tai Muttr, tie khon sich sichr erinnen, ez egy vicces ember volt, nach wannse Musich maghe, un nach hadr

gsacht, er war jetz 28 Jahr te schenst Mann in ter Kase, nach hat es Weip gsacht, so schee wadr, wiedr jung watt? Nach hadr gsacht ja, well ta war sunst khannr, wie ich. Well ta war nur aa Haus. Tudod, csak ez a ház állt itt, ez nem volt. Tes is nur nach, wie mier schon nach gepaut hon. Tat es Haus hat alaans gstanne. És akkor ide raktak egy tanárnőt.

- *Honnan jött?*
- Hat, tie war ja nach aa, nem tudom, honnan volt, és ez nagyon félt, félt, és akkor tudta, hogy kié volt ez a ház, meg minden, un nach hatse mich heegenumme, ich sell peire schlaf. Mert hát ő nagyon fél, és figyelj, és így kerültünk mi akkor vissza ebbe a házba. De a nagypapa már nem került vissza, az ő házába, mert ott egy telepes család jött be un von tuot is nix mee rauskhumme.
- *Maguknak vissza kellett venni, vagy visszaadta magától?*
- Ő, ő visszaadta, azt mondta, hogy ő úgyse marad itt, ebbe a faluba, mert itt olyan, itt, hogy mondjam neked, ta wann nach Ungr un Teitsche un Telepes un taste tich kaánet, hát olyan keveredés volt, ta war so a keveredés nach, tes, tes un nach hatse gsacht, sie plait net taa un nach so homme khenne zurickkhumme, nach warme ta in ten Haus, és akkor így tudtuk a nagynénimet is Hajósról haza hozni, áá wittr von Bonnhadt, main nagybácsi, ten honse nach midn Saghe ta heekpracht un nach taa, tassr t apa uns war. De akkor miből élni? Ich sachtr, a pissle Palwiern, amit apám csinált, hát anyám nem volt, hát nem volt munkahely, kell ta warme nach schon, ta war ich 11 Jahr, 12, 13, 14 un un hast, hat de kellett enni, na hát akkor nagy nehezen mindig tudtunk szerezni egy kis lisztet un hat Proot köpacke wan, un un hát szóval ezt nem lehet elmondani, mie honn noch von tene pesse nummr gelept, de nekem volt egy barátnőm, tie hat gsacht, sie hade vielmals kha, kha deka Mehl, asse hon khenne a Aiprennsuppe koche, hogy olyan szegénység volt, hát ich waas ja net, wie tai Mottr ep tie sich noch so af ten khon erinnen, wie es tenne hat kange, csak én ezt soha nem, nem felejtem el, hogy mi, mi hogy jártunk. Maulpee ropfe saime kange, Maulpee ropfe saime kange un von ten home Peckmes kökhocht, awe taa is kha Zuckr naikhumme, ta wa kha Zuckr, un nach tes war nach so, szóval nach hon mier gewisst, mir khumme nimmi fuot, un tie, tie was traus waán, wan tuot in Kreiz un Elend, gell, was in Teitschland wan, gell tie hon nach, wies ihne tuot keet, un nach in in 46er nach hát nach war tes apkstellt, tas tie Kitelepítés is rum, mier, mier khumme nimmi, nach home auskepackt widr, figyelj, ez a ez a láda most talán egy 3 vagy 4 éve hon ichse vekháft, még túl volt abba a házba, nach is taa anr so rumgelowe un hat so alt Sach zamgekekháft, un nach hon ich halt áá,

tie práchme sai Leptak net, tie Truuchl áá zamgepackt un af Teitschland welle és az a, un te Stroohsack, te Stroohsack war áá noch, ten hademe áá noch, un wume schlaf, wume truf hon welle schalf hált, tes war á noch, most most egy pár éve, hogy túl a izéről, hogy összeszedtem és eladtam ten Mann, nach, nach warsch rum, nach home, nach hatme sich mise, most most, hol kezdjük? és akkor, ha nach home witr hát Felt könumme, ja, wann taa, wann taa a Stickle Felt war, hát net aanr, hanem zu zehde, net so wie jetz, taa tie scheene Sache lieghe, ksprunge, figyelj, hacke, rumkhackt, un, un Krumbien kstopft, hogy legalább, hogy legalább, anyám mindig azt mondta, hat hált immr gsacht, wame nur Krumbien hon, wame Krumbien hon, na un ich, ich sach jaa, és ez volt nálam, meg nekem, nem volt ilyen, ilyen rossz a sorsom, most gondolhatod, hát, ich hátt ö Khumöreedin, tie wan zun tritte Gschwistr, war áá so alt, wie ich és és nem volt apjuk, nem volt apjuk, ihre Mottr is in Taakloh kange, tie hat gsacht, sie hat vielmals tie Khinnr karnet gsee, well ta war net Takloh so von siwene pis viere, ta war a Takloh von zufire um viere pis achte, pis aweds pis elwe, un un ta hon tie arme Leit misse, un un tie Khinnr, tie, tie was mit mier sain in tie Schuul kange, hát, waast was tie als hade ajgepackt? Hutzl, Hutzl, kell was tie, ihre Mottr hat ke, in so Hutzl gmacht, un un un hat wa froh, wanse a Stickle Proot hade, pa mier war tes es aa Klick, nur tas mai Vattr so, so mit ten Palwiern, mit ten Palwiern, tie tie was nach sain tagepliewe, kell, nach hon sich toch tie Leitn pschäfticht, un un nach is nach áá widr so mid Musich schon okange, tase tas nach is a schon widr so tie was taa sain gepliewe, gell, nach is Paal gmacht wan, un nach von tuot hadr als áá, a pisle Kelt hamgepracht, ich war so, ich war sem wisr is hamkhume un hat sai Tesche auske, ta war kha Papierkelt, nach hon ichse als, nach hon ichse zamgezählt hát ta warn aa Heelr, zwaa Heelr, ta isr a maal von, in Metschge warer emal Hochzich spiele nach isr hamkhume, tuot warn Knepf trbei, hon tie Leit naigschmisse, kha Kelt hadese net, nach honse Knepf naikschmise, un hat hat taa war kha Kelt, tasme tasme hat khenne saaghe, na hát jetz hatme Kelt, jetz khomme sich was khaawe, hát tes war tes Kuude, as uns tes nach is kepliewe, well tie fuot is kange, awe was von von main Kroosvattr, los mich nuremal o, tuot is alles minannr, alles minannr velahn kange. Alles minannr, un tie schee Kuh, was ichtr saach, waast, te alt Mann, te hat tere Monete lang Futtr gpracht un hat gemaant, tes muss, tes muss sich änden, tes mus anschtr wee, un ee muss sai Sach zurickkriech, un un te is pal irrsinnich warn te alt Mann, un un hat tes tes taa war nix mee, mie hade kha, ta wan kha Sai, ta wan kha Schaaf, ta wan kha Hingl, ta wan kha nix, so arm homme kelept.

- *És akkor mit csináltak addig, amíg egyedül voltak az anyjával meg a nagynénjével, hárman asszonyok. Akkor mit csináltak, hogyan éltek akkor?*
- Hát itt, öhm, hát tes war nach, hát tes war nach, kell, von 43er, 44er, waast, tes war aa so, kell, tie Weiwr hon kewisst, tie Männr mise airick, un un mier getenkts noch, mai, mai Vattr, mier hade, ich khonndr nemal saaghe, trei awe vier awe finf Säck voll Meehl, vleicht, waast, wasme kekhaaft hade, was war, hát un kell wime zun zwatte wan, so midn Fahrrad, Fahrrad hade mir, un un tes getenktme hait noch, wie tie Russe ta raisain khumme, ta hademe a kroose Teese voll Schmalz, un tie hatt nach mai Mottr aigekraawe in tie Vettr Stuuwe un un tie honses net gfunne tes Schmalz, na kell nach tes 30 awe 40 Litr Schmalz un nach Mehr, hat kell tes is aa hat ajgetaalt wan, ta is nach, los mich mal o, ta hatme kha kuka gepreicht, mit ten, ten honsich nach un tie, jetz mai Mottr tie war so kränklich, un wittr tie, mai nagynéni, tie is nach in Walt kange, ta hatme so Holz khenne zammleese, jetz khonstr tenge, was tes fier a Tienste war, nach honse so klaane Pietelich kmacht, un nach sain tie, tie, hat kell, ta is gschiert wan, tie Bäck kell un alles hat mit Pietl gschiert, un nach tie klaane Pietl tie hatse nach khenne vekhaawe, un nach hatse sic haa, kell a pissle Mehl, asme sich hat khenne Fleisch khaawe, tes waar nee, tes war nee, tes war nach , tes war nach rum mit ten Kitelepítés, nach honse uns aa nimmi vevolicht, nach hadmeme ja, nach hat ja a khamensch nix mee, gell, hat ich sachtr ja, gell so, wie te Kroosvattr aa raus is gschmisse wan, alles war weggenumme, na taa warn, Poone, tes will ichtr sach, Poone sain kepaut wan, kell, Poone un nach halt Pooneproot, Pooneproot un Zwiewl truf, sain gepaut wan, un un un Zwiewl, hat un nach, kell nach is a pissle Kuate, a pissle Kuate is, hát kha Felt hademe net, tes honse alles wekkenumme, hát un nach home uns halt widr so zamgeleese, un nach hon wittr tie, tie was tie Telepes warn, tie wan nach raffiniert, waast, tie wan ja soo tumm, was maanst, tie hon tie, hat tie hon ja karnix gewisst von, tie hon ja karnix gewisst von tere Wietschaft, kell, un tie hon tie klaane Känslich une tie Kans gesaghe, hát tie selle sauf. Tie hon karnet gewisst, wimme e Känsle aufziecht unwase ta he hon gepracht in Tarf, kell, hat tes is jetz ja, tes sain ja jetz schon gstarwe, hat wie tie hon nach ogfange waast vekhaawe, un mier Schwaawe, gell, hát toch hát a jeets is nach, hát un tes war net nur pa uns so, wu nach tie Khummerade wan, mai Vattr te is aa hat jung uf schicht kange, un te Kroosfattr, so wie mai Mann aa, hat kell, wie ten sai Vattr is in Russlant gepliewe in 42er, 42er, kell, tie wan aa so, un tuot honse aa, was maanst, tuot honse aa tene was witr mai Mann sai, mai Mann sai Fraindschaft war, ta honse was maanst, tout honse aa trei junge Weiwr

mitknumme und tie Khinnr honse trhamklase pa tene, pa tene Krooseldn. Mit zwaa Jahr un mit trei Jahr un un was maanst, was war tes, pa ten wasch, tuot wasch kraat so, sai Vatrr war gstarwe, un tuot war aa, sai Mottr war krang, un tee hat mise, te is uf Manok af schicht kange. In in in, wart e maal, in 50er hon ich nach schon gheit, awe ich hon nur, ich hon nur los michemalhe, ich hon nur e in in in Walt kange, un un kell nach is tie TSZ khumme, un hacke saime kange, so hon mier Maalich, was wann nach so net ich elaanst, kell, hat mir ware mir wan vielleicht zun zeede Khummerade rum, awe ta hast tich net rausgetraut, wanste e Stick Packsach hast Sunndaks, well nach is schon gsacht wan, „jaa, tie khenne noch, tie khenne noch packe? tie khene noch packe un mie hon nedemal e nedemal ö kha Proot" ta war nach so e kroose Zwistichkheit, war nach waast, so unr tenne Leit, wann nach tera a, ter aa e Stick Proot mee hátt, hát ich waas, mai Mottr hat als gsacht, ta plai jetz sitz un ess escht tai tai Proot, ich sachtr, ich hon hat ken kesse Poone un Zwiewl hatme so, so schwatz also so Saile khenne khaawe, awe wame taa erwischt wan, nach isme aiksperrt wan. Nch hademe mal a Saile gekhaaft ta triewe ich khon tes alles saaghe, well ich taa trham war, in Khellr hommes gepriit, un so homesch nach aufkeerwedt un so hademe nach a pissle Fleisch, von ten klaane Saile, un hat kell un hat nach sain mier, mai Kroosvattr ter hat kell, te hat nach khanat mehr hiegekhennt, kell tes war e aldr Mann, te is nach, te war t apa uns, un nach von 49er, so 8 49er, nach is widr a pissle so a Leewe khumme. Kell, nach hons sich tie Leit widr khenne, hat nach un nach wanre aa soliche, tie was sich hon khenne rausschwindln, waast was nix is wekkenumme wan. Tie was kut wan in Kmaahaus mit tenne, kell, tenne is nix weggenumme wan. So wie tie was veschleppt sain wan. Ta wasch kraat so. Tie was kut wan mit tene Pee, un hon kut gspendiert un kuut gezaalt, un tes war nach, tie wase ta hee hon gepracht, so wie tie Waikette, tie hon kha Waikette khenne peerwede, kell, un nach mie hade aa, was maanst, tie hälft home nach Waikate genumme, gell, un nach hademe nach war halt widr halpscheit is am nach toch gepliewe, un so home uns nach widr zamgeraaft, tasme noch e pissle, hat wie sell ichtr saach, zu Lewe sain khumme. un nach mai Mann aa, tee is aa, tes war a 30er, 30er un e is nach aa in 45er, 45er, hat tene war, tene war nix weggenumme wan, well tie wan net in Volksbund, tie wan net in Volksbund un tamals wasch nach noch so, mai Mann, well ten sai Vattr in Russlant gstarwe is, ter war nach hadiárva, un nach hon tie ihre Haus khenne prhalde. Un nach un halt ich war 17 Jahr alt un ee war 20, nach home kheit in 50er.

- *Ismerték már egymást a faluból?*

- Hát nach saimr hat schon, kell, hat so wie, kell ta in 44er war ich 11 Jahr alt, kell mier sain gewachse zwelw, un nach wime sain, homa nach aa toch mise kee ärwede, gell.
- *Un was honse gemacht?*
- Hát kell, nach tene, nach tene 8 Jahr wime sain in tie Schul kange. Hat nach saime Wassr traghe kange, in tie TSZ in tene, tene, was khumme is, los mich mal o, was khume, was, wasme hon khenne, wasme hon khenne mache, kell. Tes hon mier, kell, tes war net so wie jetz, as a Maale mit 15 16 Jahr nauskeht ten kanze Taag hacke.
- *És napszámba mentek akkor kapálni, vagy mit csináltak akkor?*
- Nach saime, was maanst, acht, tes waas ich noch kenau, 800 Kraft home mise hack in e Taag, tes war tie Norma. Hat kell nach warme aa raffiniert, nach home a khackt nach home zehne zugeteckt, tasme, tasme tie Norma hon rauskricht. Hat un nach hademe e pissle Kelt kell, kell un nach ich hon khenne prhalde, awe tie arme, ten ihre Vatrr nimmi sain hamkhumme, tie hon sich nix khenne khaawe, well tie hon ihre Kelt mise hiekep, was ta noch klaane Gschwistr hade, tie hon ihre Kelt mise hiekep, ase hon khenne leewe. Ta, e kroos, kroos Armseelichkheit, kroos Armseelichkheit war.
- *Mit csináltak azok az asszonyok, akik egyedül maradtak a családdal, a gyerekekkel? Azok is mentek akkor napszámba?*
- In Taakloh, in Taakloh, ta triewe tie Arm ta, tie unse Nachpen ta, tie hat vielmals zu mier gsacht, sie war als froh, nach hatse sich Khalich khenne khaawe un amal khenne weisln. Awe kha Wandpapier, waast so tummr un ufmach, war nach schon kha Kelt mee. Ich sachtr ja, von ten, von ten is Peckmesproot. Peckmesproot, tes war. Un von tene Telepes home nach tie Hälft kell, Felt, tene hat tes Felt gekhett, unse Felt hat tene gekhett, un nach hon mir schon, nach hon mir uf tie Hälft geerwedt. Na un nach was maanst, wan getaalt is wan, nach hon tie schlechte Betyár tie hon nach Halpscheit kricht wu mir uns geplaacht hon, un tes kanz Jahr nix gemacht, un Halpscheit is nur uns kepliewe. Na nach is soviel soviel Kelt zammgspart wan, assme sich en Ackr hat khenne khaawe. Un nach, nach wime sich nach, nach war ta troowe, wu tie Adri hon hiegebaut, tes home nach, tes waremal unsr, nach homesch mise zurickkhaaf, gepliewe. Un tie was in Teitschland wan, tie Famili tie was verisse sain wan, test es war tes Schlechte, kell, ta is nach, ta war nach vielmals, kell tes Weip war in Ungarn, ter Mann war in Teitschlant, ja un nach pis tes Weip hat af Teitschlant welle, nach hat tee schon kheit, un hatt schon Khinnr tuot, un nach hatse widr zurickkemist. Un hat un tes waas ich, trunne, tuort wu tie Csárda, was manst, tuot hon tie arme Weiwr was so, wu tie Männr net ham sain khumme, mit tie Hacke rumkhackt un tuot honse sich

Krumbien un ich sachtr ja, Poone gepaut. So, soe Welt war tamals. Tes war von, von hat ich sachtr ja, von 42er hats ogfangt, kell tie Kriegsjahr, nur ich khondr net so viel saaghe ich hon net so viel mise wel ich elaans war, un un well mai Vattr schon in 46er von tere Gfangeschaft ham is khumme, kell, tes war mai Klick. Awe so wie mai Néni, wie ichtr saach, wo net is hamkhume ihre Mann, hat tuot hat te arm Puu, tie hatt ja aa nur ten aane Puu, awe, awe ten, ten hat khonnstr tenge, in tie Kruuwe naiken un un hat so wie mai Mann aa, kell, was manst ta honse mise zwaa Stunt honse mise af Manok keh, tuot fest ärwede, un zwaa Stunt wiedr ham.

- *És akkor az asszonyok addig elvoltak napszámba? Vagy otthon voltak, amíg el voltak Schichten?*
- Tie Mädel? Ja tes war a net immr napszám. Ta war net immr napszám, mert ta hat net a jeets khenne napszám khaawe, zahle. Kell, nach halt nach is ajgetaalt wan, hat sparsam un so is gewäsche wan, wame gewäsche hon, un iwrhaupst so wie ich, wie ich schon kheit hatt, kell un nach warsch nach so, ich hon in 50er gheit, in 50er akkor született a Toncsi, és akkor mink úgy mostuk a pelenkát, tas nach wan unsre Hänt kanz, ta warsch net so wie hait mit allerdrhant mosószer un alledrhant was jetz is, tes is aa, szóval. Un tie, wu tie Männr nimmi sain hamkhumme, tes war noch, waast, tes war noch, wu tie Vattr nimmi, tie Vattr nimmi ham sain khumme, tie was in Russlant sain gepliewe, tamals war sunst kha, sunst kha Sache, wie tie Kruwe. Tie sain uf Schicht kange, wann tie Welt net wet khumme, los e mal mich o, mai Mann, te is taa, te hat kut kelennt in tie Schul, un hat in Hidasch in tie teitsch Gymnasium isr kange. Awe te hat tes, tes hatme net tewe saach, as te in Hidasch in tie teitsch Gymnasium is kange, ta hatme mise ruhig sai, jetz wa ta schon, als ta schon so wan, taa schon mee so von tere Schul aus, kell, tie Frey Mari tie hat schon viel hee, nach hadr tes Zeichnis gewiese wier nach indr Hidaschr Schul, tes hast tamals net tewe saach, te wett tamals netema ufkenumme wan in tie Kruuwe, wannr hätt gsacht er war in tie un halt so honse, es warn , was maanste, am well nach, hat ta is mit tenne Khinnr teitsch geredt wan, kell? Un uns Schwaw honse so, so ghasst tie Ungr was taa wan, ten Toncsi sai Kroosmoottr hadn emal mitkenumme am Bus, nach wanre so unaschtehlich, te was fährt, un hat gfrecht: „és ez a gyerek miért nem tud magyarul beszélni? Magyar kenyeret eszünk.” Waast, wie oft tes is gsacht wan? Tie war net verschrocke, tie hat nach gsacht, „ez a gyerek ez fog egyszer magyarul beszélni, de maga fog tudni németül beszélni?” Mi nem mondjuk azt, hogy magyar… Magyarországon vagyunk, de ebbe nem vagyunk hibásak, hogy németajkúak vagyunk. Hogy svábok vagyunk.

Tie hon net ungrisch kekhennt. Is schon […] kange un hat net Ungrisch kekhennt, well trham is Teitsch geredt wan, kell un un so garschtig warn tie mit uns, awe mir warn aa net schuld, asme Schwawe wan. Mier wan net schuld. Un pis nach waast, pis tie letzt sainse nach toch draufkumme, tase toch uf tie Schwawe hon mise ohsteh, kell, un toch, toch tie tie, hát mier hon nach die Schwawe hon nach widr tes Felt un alles in Sache genumme, in tie Hänt, kell, un hon geärwedt, hat wu is e mal e Ungr naus un hacke ten kanze Taag? ta wan noch, ta warn noch kha Maschine, kell, mier hon taa tes alles mit tie Hacke alles mit tie Hacke is ghackt wan. Un wie tie, wie tie Khinnr so klaa wan, kell, tie sain nach mitnausgenumme wan afn Felt. Ta war, ta hatme tie khanat khenne hieton. Un mier hon uns nach so, so mit ten beschäftigt, so hat jetz sach ichtr von mier aus, kell, ich hon nach, ich hon nach kheit, kell, un tas mai Mann aa kha Gschwistr hatt, un sai Vattr war net, ter war net trham, kell, tas sai Mottr elaans war nach pin ich nie zu ihne kange, kell, un nach mai Mann is uf Schicht kange un mier hon uns nach Felt genumme, Waikatte genumme un tes hon mir minannr nach peerwedt, kell, un nach so saime nach e pissle widr zum Lewe khumme, kell. Bis nach in in 51, was maanst, ta war ta war so wenig Verdienst, wie te Toncsi is uf tie Welt khumme, mai Mann hat in e Monet net me vetient, tasme uns hon khenne ten Khinnrwaaghe khawe. Olyan kevés volt az izé, a… awe nach home uns khalde, kell, Hingl, Hingl, Haase, von Fleisch tie Fleischpank, un nach, nach hademe schon e Stickle Waatz, home gepaut, nach home, nach hademe schon Mehl, nach ise Bäckerei gemacht wan, taa, un nach was maanst, so schwee, so schwee hatme Proot kricht, tas aamal wame ich was net zun vielde home gstane pan Gschäft trunne ta wiesawie pa tere Khadi néni tuot, tuot war e Gschäft, was maanst, tuot home in tie Reihe gstanne un weche Proot, un ich waas nedemal, home halb Kilo kricht, ich khondesch netemal saaghe, wieviel asme kricht hon, un gel te Prootaudo is khumme un tie Leit tie sain iwerenanr, ich war une trin ich war kanz ohnmächtig, tie hade mich pal totgetrede tuot weche ten Proot, tes verkess ich nie wie te Protauto is khumme, wanste tes gsee hässt, was tes war, un nach un nach isme hamm, un nach hatmesch awer aa aigetaalt, kell, hat jetz ter Mann tes was ärwed hat mise uf Schicht keh, te hat e kressr Stick Proot gepreicht, wie halt, hat pa uns warsch ja schon imme, ich hon schon imme net so fill, ilyen nagyevő nem voltam. Kell, nach nach hademe schon Hingl, nach wan Air, nach saime von pis nach te Misi in 54er is uf tie Welt khumme, nach war schon, nach war aa schon te Vertienst mehr, in tie Kruw, kell, un nach is schon, nach hatme schon khenne so hat jetz khomme sich jetz home schon e pissle Kelt khenne newehieton, mir

junge Leut halt. Ht un nach tes war noch, los mich mal o, tie özvegyek, tie hon kha Kelt kricht, mie zwaa sain hacke kange, un mai Mann is uf Schicht kange, un, un hat nach home uns zammgeravet un gspaáhrt, die Ohwalore tie saghe „spáren". Ta hatme hat mise sparen, kell ta hatme net khenne, khenne weit hipfe. Kell un nach tes, tes war mai Klick aa noch, mai Mann tee waa áá Musikant, un waast, tes hast so khenne nehme, so wann tes egy kettes izé lett volna, foglalkozás. Hát ta wann awe, ta losemal mich o, ta wan aa soliche, tie was gsacht hon, sie kenn net in Taagloh, sie kenn net, liewr setz ich mich hie uf tie Treppe un lass mich frhungr, tes, tes ware, tes war e schlechte Welt.

- *És akkor hogy tudtak a háború után, valaki, megházasodni, ilyen szegénységben?*
- Hát, los mich mal o, jetz, so wie ichtr tes mal saach, kell, tes war nach, tes war nach tie Armut, was war t apa uns, kell, awe mier sain toch, mir sain, halt, wie sechtmr jetz halt, mier Maalich sain aa, un mai Mann aa, mégis elmentünk dolgozni, un un hat most, ich hatt kha Kelt, awn munkahely, kell un ten Tagloh, was ich hon kricht, szóval én mondhatom, rózsás volt az életem a többiekhez képest, és akkor, akkor 50be, 50be mi akkor, ta wasch net so wie jetz', wie tu 30 Jahr alt pist, én 17 éves voltam, a férjem 20 éves volt, awe nach sain schon widr tie, hogy be kellett vonulni a fiataloknak, akkor ez jött megint, hogy hogy, tasse hon misse airick, un, un, zwaa Jahr, tie tie Puuwe, tie Junge, és akkor, akkor és ő már udvarolt 2-3 évet, akkor azt mondta, hogy házasodjunk össze, well wannr muss airick, ki tudja, hogy mi lesz. Na, és akkor, figyelj, ő nekik is már volt egy kicsi, úgyhogy tudtunk már egy kis lakodalmat csinálni. Nem nagy lakodalom, de már, már már egy ilyen kis lakodalom volt már, mer hát, én elkerültem otthonról, ta war kha GYES awe taa war nix, schlechte, schlechte Welt, schlechte Welt saime, un tes, wenn tasme tes zu vetange hade, hogy annyira gyűlöltek, de itt nem volt semmi, a Volksbundosoknál, mink senkinek nem ártottunk.
- *És arra emlékszik még, mikor hazajöttek Oroszországból a lányok?*
- Wie tie von Russlant sain khumme? Hat, hat, kell, tie honse nach nauskenumme, ja was maanst ta sainse nach hamkhumme, viele sain hamkhumme, ich khon mich noch erinnen, sain hamkhume, tie hon net khenne von Waaghe runrlaawe, so, tie war a Jaáh traus wan, nach wanre awe aa traus, was maanst, 6 Jahr, awe uf ten, ich khon mich noch erinne, ta wan tie was a jahr traus wan, zwaa, trei ja, kell, ta sain, ta sain hamkhumme, tie Mottr, die Mottr tie Khinnr honse karnet kekhennt, tie hon gfreecht, we tie néni is, kell. Tie honse mitgenumme, un un tie Khinnr wan trham, nem ismerte

az izé én nem tudom, hogy ez ez milyen, izé volt, vagy kinek az ötlete volt, hogy így az emberekkel bánni. Waast, mir hade taa tie Jahr, sainemal raikhumme von Teitschland, a busvoll, was ta wan, ta wann von mai Schulkhummerade trpai, kell, hát un so, wie ichtr saach, a Taal sain tagepliewe, a Taal sain fuotkhumme, un mier hade uns schon waas wann net anannr gsee, un ta wan Teitsche mit, wie te Bus hat stillkhalde, mie hon tuot gstanne un un tie Tei.. tie was was unse Khummerade wan, tie sain rauskhumme, waast, laut kekrische, kflennt, tas, tie Teitsche hon nach gsacht, hát mier selle tes jetz emal saach, wie tes war, wie tes is, hát nach homesch gsacht, wie mier verisse sain wan, wan, wan panannr, Halpscheit honse mitkenumme, un Halpscheit saime tagepliewe, un hon uns jetz in in 20 Jahr halt nach nach garnet, garnet, garnix, kell, tie hon tes ja karnet khenne verstehn, tas tes hat khenne richtig sain, un hon awer aa net khan Krunt kewisst, weche waas, kell mier Teitsche hon nach was keton? mir hon khamensch nix keton. Ta war a Weip tie war aa in Volksbund, un nach, nach is so in tie Kherich, so a rózsafüzér társulat home gemacht. Nach hon ich gsacht, los mich emal o, Khádi néni, todr net ajstehn, sechtse ich, ich war aamal in Volksbund, nemal in kha Mariaverein steh ich mich aj. Ich mai Nome, te khimmt khanat mee hie, so hat tie sich gfericht, well, wellme tes hon mise, tes hon mise mitmach. Los michemal o, ta, ta wan, tie was sain hamkhume, so wieste sächst, kell, kell, tie tie was ihre Sache wan, tie hade nach schon kheit, un nach wan, wan, tie aa waas ich is hamkhume, tie hadn Wittmann kheit mit zwaa zwaa Khinnr.

- *Özvegy embert?*
- Waast, tie war nach schon, tie hon nach schon, soviel kheit, tasse kheit hade. Taa, ta tie aa tie hadn Fölvidékr kheit, tie hat nochmal gsacht, aufrichtich sechtse, ich pin aufrichtich zuudr, ich hon ja net aus Liep kheit, ich hon soviel kheit, tass ich kheit hatt. Tas ich gsee hon, ta is weidr nix mee, homme getenkt, vleicht krieech ich Khinnr as ich mich uf mai Khinnr khon velasse. So, wieste sächst, so war tes, kell, was sain fuotkhumme af Russlant, pis tie nach sain hamkhumme, tie tie un tie Saltade was wan, was traus wan gepliewe, ta wasch kraat so. Ta wan nach noch so Maalich, was sich khamensch kfunne hon, nix, tie hon nach tie kheit. Tes war nach net, so, hat so wie ichtr tes saach, wie tie gsacht hat, net aus, hat maanste net ich hon ten aus Liep kheit, ten Fölvidékr, ich pin halt zuunkange, wel, wel, wel ich weidr nimmi weidr net gewisst hon, tes war net so wiet ihr, wie mir, so wie unsraans jung war, kell, kell, merhát ha az ember 17 évesen vagy 20 évesen, hát akkor itt itt szerelemből megy az ember, összeházasodik. De tie hat gsacht, so wie tie annr gsacht hat, was hon ich

ketengt, hat tie zwaa Khinnr, ich nemse o, un nach pin ich toch net alaans. Tes war so, wiste sächst. Nach war nach schon, mit tene wars nach schon rum, mit tene tie sain hamkhumme von Russlant, kell.

- *Az egész ifjúságuk oda volt.*
- Kell, tie wan, tie was 6 Jahr traus wan, kell, tie was escht a Jahr awe zwa wan, udvarló hade trham, kell, hát ta wasch nach aa so, tie honja gewatt, kell, was gewisst hon, hat tie leewe, un tie sain taa, hon nach halt gewatt un hon nach kheit, wiese ham sain khumme. Awe tie was, tie was so lang hon raus mise plai, hát ta warsch nach, ta warsch nach so, nach war a pa viel Plätz kell, was trham wan, annen, annr gheit hon, kell, un kemaant hon , tie khumme ja nimmi ham un hát, un so wies halt war, kell tie hon sich nach eannen annak másba szerelmes lettek un hon nach schon kheit, pis tie nach ham sain khumme von Russlant, nach hátt vielmals tie, wan viel Weiwr, wu ihre Männr kheit hade un un tie Khinnr wan taa un un von tuot wan nach schon wiedr Khinnr, kell, tes war aa af viel Plätz kell, well tie junge Leit was sain venannr khumme, kell, pis tie nach sain hamkhumme, ta war nach nix mee, in 5-6 Jahr tie was, was jetz. Ich sach ja es escht, sain ja tie menst sain ja es escht, zwatt jahr, wan tie traus in Russlant, kell, tie, tie was net hon, tie was kränklich wan, un hon tes net khenne aushalde, tie sain es escht zwatt Jahr nach sainse weidr, weidr un längr hát un nach letzt wiese als vezeehle ta wiese von Russlant a weil, kell, nach honse aa Paal gemacht un honse aa nix, kell hat traus in tene Schitzekreewer geärwedt, mier maant ja karnet ases hon khenne aushalde, tie junge Maalich, kell. Awe nach nach honse schon so aa, was sain von traus hamkhumme, was traus hon kheit minannr. Tie sich traus kekhennt hon un hon kheit. Hát kheit aa, un sain hamkumme un ta drham honse weidrkelept. Kell tuot traus wan laudr junge Leit, tuot traus, toch, toch, mir hon uns selwr unrhalde, ta nach hommr als Paal gemacht, waast, ta wan so , tie was hon khenne a pissle Harmonie spiele, un nach saimr als, hat ta wanre net so kroose Paal, un nach saime, nach saime tanze kange, nach hademe mal in so e Haus Hauspaal gemacht, tuot war Eede, un anen Taag, was maanst, mai, mai, hát well taa, hademe aa noch Patschkr, Patschkr, wie ich tie erschte szandál hon kricht, kell, ich sachtr ja, mier wai mai Klick, well ich elaans war, kell, unnach hon ich toch mee kricht, halt Sache war, waast mer so getanz tuot, af tere Eede, tes hat so gstaapt, tas en anen Tag mai mai Fußkwant, hat ta wan ja nur Patentstrimpf, vienjahr ta wan emal ta Maalich von Fünfkherich, un hatt noch Patentstrimpf, nach hon ich noch gsacht, tes, sowas hademe, mier Maalich frier,

so wie mier, kell, so wie jetz home, jetz saime all, harisnyanadrág un alledr hant schee sache, mit tene, mit so Strimpf un Strumpfpindl.

- *Trachtba jártak?*
- Nee, nee, mir sain so mit unsn Kwant, mit unsen Kwant saime kange, wasme hade. Wasme so hon, mier mier hon selwr tie khummeradschaft, mir hon, kell halt nach, jetz is tes net so, so összetartás a fiatalságba, ez nincs, awe tamals, ta war tes, ta wan nach tie Puuwe un tie Maalich, un ilyen, ilyen összetartás, megértés volt, un nach saime zamkange un nach saime af Warole kange un hon Liede ghollt, un hon gsunge, un hon, hon, jetz is tes nee, figyelj, gsunge, hat viel gsunge home. Hat viel teitsche teitsche, alledrhant Liedr, ich sachtr ta saime af Warole kange, hon Liedr un hon gsunge un gstrickt home., wann hát un tie Puuwe sain aa mitkange, kell, ha nach te, wu wu e pissle Wai war, te hat nach aigschenkt, kell, ta wan, wame 10 Maalich wan, ta wan 10, 15 Puuwe, és akkor hát ez egy élmény volt. Egy élmény volt, kell, hogy hogy mi mindent csináltunk, un nach te aa hat tanze khene, te aa hat net khenne tanze, un hat hat az izéről, én erről csak szépet tudok mondani, a fiatalságról, kell, nem volt ilyen fényes az életünk, de, de..
- *Akartam még kérdezni, hogy mire emlékszik az anyukájáról?*
- Mai Mottr? aa, hát fgyelj, erre, erre én, wie sell ichtr tes saach? most takarítottam, mikor a házat, mikor a Szilvi átvette ezt a házat, ki kellett pakolni mindent. De jetz hon ich noch ihre lenn itt a az egyik Schopfeba, a szekrénybe, van még, amit megtartottam. Figyelj, ihre Preitschuh sain noch, láttad már azt a Tiborcba a kirakatba, ki van rakva az a mellény, meg az a izé, az anyámé volt, wise Praut war, és ez, ez megvan még, ez megvan még. És ez, ez olyan volt, wie sell ichtr tes saach?, tie hat so, tie war net paurisch, hanem, honse gsacht handwerkerisch, handwerkerisch, tes war so ta war tes Kwant, un ta war so a betét trin un Sametschuh, Sammetschlappe.
- *És milyen asszony volt, mit tanult az anyjától? Was hadr von tere Mottr gelent?*
- Hát az anyám, ennek az apja meg pék volt, és anyám sokat tanult attól. Un un hait ton ich noch tie Peckekhipfl packe, na most figyelj, mindent, mindent. Ez varrni tudott, mert ez is, várjál 12 évesen meghalt az anyja, mert ez ilyen tüdőbaj, tüdőbajos családból származott, ott meghalt a nagymama 33 éves volt, a testváre 33 éves volt, két másik lány, ő is ilyen betegse volt, ő nme tudott menni dolgozni, és az otthoni munkát mindent precízen megcsinált, ich hon khoche gelennt, stricke, ez varrni tudott, tie hat alle Kwant, alle Kwant hatse geneeht, un csak ilyen fizikailag, waast, hogy és volt egyszer ilyen, hogy tas ihre Lunge, hogy hogy wie sächtme tes? megtámadta, de

ez ez nagyon ritka volt, de kigyógyult belőle, és mindig az orvos azt mondta, hogy ez volt az izé, mert olyan jó férje volt neki. Mai Vattr tes war e so e seelerkude Mensch, és az otthoni munkát ő elvégezte, csak hát így, így so in Schnitt ken, aratni, hát ta saime áá kange, hat ez nem is mondtam, figyelj, ta pin ich kange schon mit main Vattr mit 14 Jahr, well nach hat te Schnitt ogenumme, kell, Izményben, kell, képzeld el és akkor hát, hogy anyám elmegy un is kange, és nem bírta un is nach ham, haza jött un was nach, was wett nach mit ten Schnitt, jetz home ten Schnitt ogenumme, kell, mer hát akkor lett volna búza, Mehl, hat un was wet jetz mit ten, ich, hat ich pin taa ufgewachse, nix gewisst von ten, én nem paraszt családban nőttem föl, hon ich gsacht, ich wer, ich wer midr ken, hát nach saime kange uf Izmény, mit, mit, wie ich ausr Schul pin gepliewe, hát figyelj, hát hogy ez mi volt, ich ich hon mich ja so, so , de de sajnáltam szegény apámat, ta hatme nach noch mise tie Saal mach, waast? de nem akartam, nem akartam, hogy otthagyja a izét, pedig én már láttam, hogy kell a izé, kell a izé és hát anyám ez nem bírta. És végig vittünk a Schnitt, és első, hát első nap, hát nach hom 360 kéve Waatz, ezt soha nem felejtem el. ich pin hamkhumme aweds, ich hon mich hiegelecht, ich hon mich ich hon karnix khenne, un nach had ich noch olyan, mit tere Sichl waast, mert azt sem tudtam, hogy kell egy kévét csinálni, nach hatt ich mich mit tere Sichl gschniede, un és mikor a vért láttam, akkor rosszul lettem. Na ta hat mai Vattr hinenach gsacht, hát, er hat getenkt, jetz isr in Izmény, tie kroos Hitz, a kroos Tawl Waatz, un ich pin ohnmächtich war tuot, un was wiet jetz wen? mert mikor fiatal voltam, nach hon ichs aa gsee, de toch widr zammgeraflt, és és lement a Schnitt, lement a Schnitt, és kaptunk búzát akkor, kell hát kellett, látod, ezt elfelejtettem mondani, hát akkor már, akkor már helybe jöttünk, wime sain khumme un hade a Fuhr Waatz, kell, akkor már volt mkit csinálni, awe ich sachtr nur, mai Kroosvattr ter war Bäck, és anyám attól sokat tanult, jó kenyérsütést, jó kiflisütést, mindig mindig azt mondta, un tes és ezt ezt átvettem, mindent. Tes hon ich alles von ihre és a főzést is, amit, amit wie sell ichtr saach, sőt még a Toncsi a mai napig is mindig mondja, hogy so kude Neghelichschwem pörkölt khonst net koche, mint a nagymama. Un, un és ilyen talpraesett volt, ilyen talpraesett, de apám mindig azt mondta, mikor feleségül vette, akkor 54 kilós volt, és mikor itt együtt hát akkor 55 volt, ilyen ilyen sovány, sovány, de talpraesett.

- *És milyen bátor, hogy megszökött ott.*
- Hát mondom, was maanst, tie, tie, ta tie őrök was wan ta mit tie Sache, és ő a Bonyhádi határon éjjel leugrott a kocsiról és elbújt, ezt nem mindenki meri

megcsinálni. Ich sach nur, amilyen sovány volt, meg beteges volt, de 75 éves volt, 75 évesen meghaltak, csak, kell is mai Mann gstarwe én 34 éves voltam.

- *Beteg volt?*
- Bányabaleset, hát bányabaleset. Was maanst, a bányabaleset. A Misi 12 éves volt, a Toncsi az a Lajosba végzett, a Misi meg Szentlőrincen végzett, és ich pin mit tene 2 Puuwe tagepliewe, de kitanultak.
- *Akartam kérdezni, hogy milyen volt az élet a faluba a háború előtt meg után? Nagy változás volt így a faluba az életbe?*
- Hát figyelj, hát itt nagy változás volt, a háború előtt un a háború után, hát a háború után, figyelj, hát nagyon fejlett a falu. a háború előtt, akkor olyan so egyhanú volt, egyhanú volt a izé, itt nem volt fejlesztés mint a háború után, a háború után, a háború előtt ta wan tie Bauschleit, un mit ten wase hade ta warese zufriede, figylelj, nem volt ez a ez ami a háború után volt, hogy ilyen igényesek lettek az emberek, kell, meg voltak elégedve a mindennapival, a háború előtt, tie tie alde Leit, kell, tie, tie hade ihre, ire napi program volt, de nem awe net so mint a háború után, hogy most hogy hat so nachn Kriech wimmr jetz schon sell saach, so mikor mi is jöttünk, kell, ta hade noch tie 5 awe 6 . Generatio aaa noch tie Kherste awe Pettr, tes Esszeich un alles minannr, mint most, mint háború után, kell, szóval egész másképpen lettek az emberek, hát voltak zűrök, voltak zűrök, itt volt is, hát mit ten udvarolni, kell, hogy jees, te keht zu tere Telepesin, jees nach un nach un nach voltak zűrök, awe tie hon sich fuotgezoghe, mert több volt a sváb itt Nádasdon.
- *És akkor elköltöztek?*
- Hát tie tie hát most, én nem is tudom, hogy hány fölvidéki család van, 2-3 ha van.
- *És volt, aki felvidékihez ment férjhez? Megnősült, felvidéki lányt vett el?*
- Igen, igen, igen, volt, de hát így, így így a so halt Khummerade, akik nekem osztálytársak voltak, mi nem csináltunk különbeséget, hogy tes is jetz e Ungr, tes is, nem nem voltak sokan, de mi éppen úgy szerettük a tie Khummerade, tie was ich noch hon, hait noch, tes is awe schon, waas ich, wie lang schon jetz schon haus saime gepliewe von tie Schul, de nem volt veszekedés az iskolában, so hogy ez most magyar, vagy ez most fölvidéki, vagy ilyen ilyen ilyen nem volt, csak hát egész másképpen gondolkodtak háború után az ember, mit háború előtt, és un tie alde Leit, tie wan noch imme so, hogy nem akartak engedni a húszasból, saghese als, hogy naa, ta plait jetz, ta tef jetz kha Staa naigelegt wenn, well tie Staane sain khalt, tes muss Eede sai, mint régen, kell ta war Eede trin in tie meiste Plätz, és szóval nem, de de ta war áá net, tie

hon kheit frier un hon hiekheit zu tene alde Leit, un un tuot wan tie Strohsäck, un tuot wan halt, ami ami volt, a régiség és a házi szokások, tuot is a Klaas hikstellt wan awn Tisch un ta hat e jeets von ten Klaas getrunke, és az öregek ebből nem nem engedtek, hogy hogy, de. Wie nach schon háború után, vagy hát wie me jetz schon secht, ich war ja hat jung, de háború után akkor egész, akkor nagyon nagy változás lett akkor. Főleg, várjál, várjál, főleg 50, főleg a forradalom után, akkor, wie nach tie Leit hon ofange es Paun, meg meghát akkor teljesen teljesen megváltozott minden, a falu, ich sachtr ja, hát régebben, hát most, most, tet jetz aans egy üvegből inna, hogy hogy? Háború előtt, aki én emlékszem, ezek az emberek egészen másképpen éltek, mint mint háború után, vagy wie mier jetz leewe. Tie ware, tie waa, ta is a Packowe voll Prot gepacke wan, figyelj, un te Packowe voll Prot te hat 8 Tag auskhalde, un wan tes Prot hart war, tases halt schon so nimmi so frisch war, nach ises halt fest nassgemacht wan un nach is tes Prot ajgewickelt wan un nach pis aweds warsch ogezoghe un is weiderkesse wan.

- *És akkor nem volt nehéz, mikor oda költözött az anyósához? Vagy jól megvoltak?*
- Mi igen, mi mi jól megvoltunk, nem volt ott senki, csak mi hárman, akkor jöttek, jöttek a gyerekek, és 60ba, akkor már mi ide költöztünk. Nach hon mier schon tes, nach hon, már volt annyi pénzünk, hogy tasme nach schon hon khenne tes, ta sain nach schon tie eschre Plätz ausgetaalt wan, és akkor, akkor már már ide költöztük. Un unse Haus war tes, ha fölmész a temetőbe Nádasdon, szoktál fölmenni?
- *Igen.*
- Ha fölmész és befordulsz a temető felé, a sarokház, az volt a mienké. De én nem dolgztam, ich hon escht ogfangt es ärwede, várjál, várjál én elkezdtem dolgozni, a férjem az 67-ben halt meg, akkor még nem nem dolgoztam, csak amit az előbb mondtam, hogy hát a ház, hacke. Hacke, Waikatte és akkor elraktuk a bort, un un akkor az a, én csak akkor kezdtem el dolgozni, várjál 67-be, 67-be halt meg a férjem, 68, szóval 73.ban, úgy hogy 15 évem megvolt, figyelj, ez ez most nagyon jól jön ez a nyugdíj.
- *És mit dolgozott?*
- akkor várjál, akkor legelőször kezdtem dolgozni a csárdában, mint kézilány, akkor mikor itt ez a cipőgyár itt nyílt, és nagyon nehéz volt a csaárádban dolgozni, és szombat vasárnap, húsvét, karácsony, nem és és ez volt a rossz, hogy akkor a fiúk, hát mint a Misi is hétvégén jöttek haza, un ich hon mise ärwede keh, na és akkor 2,5 évet ott voltam, és 2,5 évet a cipőgyárban, a cipőgyárban és utána, fiigyelj, akkor, akkor mert a cipőgyárba ez a szalagmunka ez ez és akkor már itt született a Szilvi, akkor

kaptam szabadságot, szóval nem és akkor a zománcgyárba. Úgy tíz évet ledolgoztam, figyelj, de 3 műszakba, 3 műszakba, de ez se volt semmi. Az éjjeles, meg az átállás meg minden, de figyelj, de most nagyon jól jön ez a pénz, mert én is mást nem kapnék, csak a férjem után.

Interview – K.J. – Pécs

- Azért, hát tudod, olyan sokan nem jöttek vissza. Hát aztán nem tudom, hogy ki jött vissza, ki nem. Mert én azért kislány voltam, akkor, mikor ő elment, 18 éves volt? Volt egy pár fiatal és azok… Mohácson volt ő, és ő ott a nem tudom, a nagynénjével vagy kivel, akkor ő kiment. És már csak utána kaptuk az értesítést, hogy ne aggódjunk, ő kiment Németországba. Hát az más dolog, hogy láger, meg mit tudom én. Hát tehát sokára ért ő oda, ahova ő akart jutni. Hát mi meg itt maradtunk az anyámmal ketten, Kisnyárádon laktunk, én is ott születtem, és amikor elvitték a.. utána Szabarba költöztünk…
- *Székelyszabarba?*
- Székelyszabarba, az a szülői ház volt az anyukámnak. És üzentek Kisnyárádra, hogyha akarjuk, hogy még valamit találunk a házból meg az állatokat, akkor azonnal jöjjünk át Szabarba, mert mindenki elment: a nagynéném, a nagymama, meg a nagynéném fia. Mind a hárman elmentek otthonról, hát a férjét azt már bevitték katonának, tehát üres a ház és olyan időket élünk, hát hogy akkor kell, hogy valaki legyen, mert kifosztanak mindent. És akkor mi ott lezártuk és eljöttünk ide. Kisnyárád, egy kis falu, ott nem voltak ilyen dolgok és hát bizony jó volt, hogy jöttünk, mert már a tehén is egy más valakinél volt, de bentről még nem vittek el semmit. És akkor így mi itt maradtunk Szabarban mindaddig, tehát abban a házban, amíg be nem telepítették ezeket a bukovinai székelyeket, magyarokat, vagy nem is tudom, minek nevezzem őket. Mert akkor ott ugye kezdődött a kitelepülés, szinte minden második házból vitték, aki el tudott bújni, az megmaradt, az valahol meghúzta magát, mikor ennek vége volt, akkor vagy élt azzal, akit odatelepítettek a házába, vagy elment máshova. Hát sajnos a nagy házakat pécelték ki. A mi házunkba is raktak egyet, tehát…
- *Egy családot?*
- Igen, mi is, nekünk is ki kellett onnan menni, mert az nem volt olyan nagy ház, hogy mi ott maradjunk az anyámmal. Akkor volt egy ismerős, a falunak a kiesőbb, ilyen kisebb épület… mi is odaköltöztünk, mert a mienkébe is be… mienké? Hát nem volt a mienké, mert az anyám szüleié volt.
- *És ők már nem éltek akkor?*
- Nem, ők Németországban meghaltak, mikor volt a légi riadó, akkor, sőt a nagymamát is elvitték, nekem a dédmama, a dédmama, a nagymama, a nagynéni, meg a fia. Mind a 4-en kimentek, mert ott családok így kimentek, mert a nagynéném az a németeknek valamilyen, tehát politikai dolog miatt mentek ők ki. Azt mondták, hogyha itt marad,

akkor a gyereke előtt történhet olyan, hogy megkínozzák, vallatják és, hogy ne lássa a gyereke, így fogták magukat és elmentek, mondván, hogy majd elcsitulnak a dolgok, aztán majd visszajönnek. Lezárták a lakást és ők így mentek el. És ott egy légi riadónál a dédmama azt mondta, hogy ő már nem tud menni pincébe, óvóhelyre, ő itt marad, ha ő meghal, ő már elég öreg, akkor meghal. Ők még fiatalok, ők menjenek és akkor ők 3-an a óvóhelyre mentek, de az óvóhelyet telitalált érte, a szellőző nyíláson ment be a bomba, és lent robbant, mindenki meghalt, úgyhogy a légi riadó után mentek az óvóhelyre, úgyhogy nem nyílik, nem jön ki senki, vér folyt. A nagymama mesélte, dédmama mesélte el, mert ő utána hazajött. Valakikkel, úgy a háború után, valakikkel, ő is hozzájuk csatlakozott és hazajött. És azok meg mind meghaltak, ők meghaltak, és a dédmama az hazajött, az addig, amíg meg nem halt, velünk lakott, én meg az anyám és akkor ő…

- *Ott Szabarban?*

- Igen, Szabarban. Én onnan mentem mohácsi gimnáziumba, és mivel az anyám hát ugye nagymama is ott volt, hát anyagi körülményekért, ugye TSZ, nem tudott taníttatni, ki kellett vegyen az iskolából. Ugye kormányrendelet jött, hogy 5-ös tanuló nem fizet vagy csak minimálisat, 4-es tanuló ennyit. Én igaz, hogy 4-es tanuló voltam, de akkor se tudta volna ő fizetni, mert a TSZ-ben nem volt, év végén adtak fizetést.
- *Ja és ő ott dolgozott a TSZ-ben?*
- Igen, ott volt a baromfi, volt egy ilyen baromfitelep és ő volt ott a …. És mivel nem, akkor nem sokáig jártam. De hát, amikor betelepültek nemcsak a székelyek, hát ugye csehek is jöttek és szinte az egész Szabar, rengeteg embert kitelepítettek, rengeteget. Nálunk is össze volt csomagolva a holmi, mert mondták, hogy hát a legjavát azért el lehet vinni, úgyhogy legyen, mindenki legyen készenlétben, tehát értesítettek, hogy mindenki legyen készenlétben, mert ha az autó megáll, akkor nem ér rá pakolni. És kicsi voltam, mert fiatal lány voltam még akkor, mikor ez történt, de mégis emlékszek, hogy megállt a teherautó. És az utolsó házban laktunk, az utcának az utolsó házában, és ott fordult meg a teherautó és ott meg is állt. Úgyhogy gondoltuk, hogy akkor most menni kell és nézték a házszámot és mondták: Jaj, nem ez a házszám, az előttük levő! - hát és mi maradtunk, az előttünk levőt, akkor szinte minden 2. házból, azok kitelepültek, és a faluból rengetegen, rengetegen. És már utána székely falu lett, lehet, hogy azért is Székelyszabar a neve, mert rengetegen jöttek. Hát voltak csehek is köztük, de hát a magyar csehek, mert azok, akik ott maradtak, azok… Tehát a

magyarokat akarták, már ezek a székelyek is a bukovinaiakat telepítették ki, magyar ajkúak voltak végül is, mert az eredeti románok nem tűrték meg ezeket, tehát azért jöttek. Hát ezt már későbbiekben tudtam meg, mert akkor bizony, kislány létemre, nekem se tetszett, hogy hogy, most nekünk innen ki kell menni, mert most az megy ide be és mi egy szobába mentünk föl a domboldalon volt fönt egy olyan kisebb ház és mi nekünk oda kell menni? És bizony, akik arra jártak és tudtam, hogy ezek székelyek állítólag, hát mondta az a lány, aki már később már beszélgettünk, ugye mert utána azért csak megfért a sok. A jó is meg a rossz is, csak kénytelenek voltak együtt élni, hogy milyen utálatos kislány voltam, mindig kidugtam a nyelvemet neki, ja..., mert haragudtam… Én ugye beszédből haragudtam rájuk, hogy miért kellett, onnan eljöttünk, mert, hogy ezt megmentsük, utána csak el kellett hagyni. Hát szinte egy regényt lehetne írni az életről, hogy milyen, és mondjuk volt azért, aki nem így vészelte át az életet, mint én. Mert ugye azért, apa nélkül felnőni és végig úgy nőttem fel, valamikor 28 éves koromban láttam az apámat Németországban először. Ő is elment katonának, jött a háború, bevitték katonának, hadifogságba került és mikor onnan elengedték, pont akkor volt a kitelepítés. És a magyar határnál ismerősöket látott. Szabarból is sokat ismert, hát Kisnyárádi nagy izék is... onnan is mentek azért. És kérdezte: Hát hova mentek? Mindenki fölpakolva, azt mondja, te most jössz haza? A családodat is viszik, hát azt mondja, kitelepítenek mindenkit Szabarból. Nagyon sok kocsi ment, hát csak fölteszik őket és viszik, azt mondja: Hát akkor nem is megyek haza, hanem elmegyek akkor én is veletek Németországba, és akkor, hogy legyen hova menniük, akkor én gondoskodok, addig, míg ők nem jönnek. A nővérem meg már ugye kint volt, ő 47-ben kiment, de hát azt az apám nem tudta, azt hitte, hogy még itt van velünk. Mert mondjuk mostohaanya volt az én anyám, hát nem húzódott ő ahhoz, nagymamája volt az ő anyja által még, azokra hallgatott inkább. Azokra, azok, amit mondtak az volt a jó. És akkor az én apám akkor kiment ugye, háborút vesztett ország, ott is minden szinte minden második katona meghalt a német katonákból. És ez a nő, akivel utána az apám megismerkedett, 3 kicsi gyereke volt, és mivel minket nem vittek, ott ők összejöttek, nevelte, amiért haragszik a nővérem a mai napig, de hát ő meghalt. Engem még látott, 28 éves koromban, és amikor ő elment, akkor 4 éves voltam, és hát nem volt mindegy, mikor látott, mert a nővéremnél találkoztunk, akkor nem vihettük a 2 kicsit, mert nekem is volt a kisfiam meg a kislány. De nem vihettük magunkkal, mert akkor, akkor nem engedték ki az egész családot…

- *Ja, mert féltek, hogy ott marad az ember…*

- Nem úgy, nem, igen, nem úgy volt, mint, most, hogy boldog, boldogtalan mehet. Mi ketten elmentünk a férjemmel, a 2 gyerek itt maradt a mamával, anyámmal és mi kint találkoztunk. De borzasztó volt egy ilyen találkozás, ugye ennyi idő után, meg így falun, tehát nem volt minden arany. Sok mindenen kellett keresztülmenni, pláne, hogyha nincs pénz, nincs kereseti lehetőség, milyen körülmények között nőttem föl. Sokszor mondom, hogy nem azt mondom, hogy jó a mostani fiataloknak, mert nem tudom mi lesz velük, mert nem tudom, de, mert segítségre van szükségük. De akkor se volt jó.
- *Persze.*
- Nem volt gyerekkorom, mert nem volt. Hát az anyám a cséplőgépnél dolgozott, én készítettem neki az ebédet, hát meg ki vigyen neki, hát szárazat egyen egész nap? Próbáltam szomszédasszonytól megkérdezni, hogy mi kell bele, akkor csinálok, egy egyszerű, de meleg kaja volt mégis, tehát sok mindenen kellett keresztül menni. De hát nem, sajnos nem mindenkinek olyan az élet, mint ahogy elképzelte, mostoha volt, mostoha körülmények között. És akkor ő, amikor látott, akkor, én megismertem volna, mert annyi képet kaptam a nővérem által a levélben, megismertem volna az utcán, hogy ez az én apám, és én hasonlítok inkább, nem a nővérem. A nővérem inkább az anyjára hasonlít, és tehát így látni, hogy ott ő megáll, egy emelet volt köztünk, én fönt, ő ott lent. Egyik se tudott elindulni, a nővérem, meg a férjem ment elé, hogy na, a férjem kit engedett be és ott megállt a pihenő részbe és az Évi itt van fönt, itt áll, én nem tudtam lejönni, ő nem tudott följönni. Mind a kettő sírt. Aztán utána azért megindult ő is, én is, aztán ez volt az utolsó találkozás, az első és az utolsó. Mert rá 1 évre meg meghalt. Ezt még ő látta és ennyi volt nekünk. Ő nekünk akart ott otthont szerezni és másnál kötött ki. Jó, a férfiak, azok könnyebben válnak el egy családtól, mint a nők, mert kevés nő van, aki ott hagyja a gyerekét, meg… Jó én nem azt mondom, hogy nincs, van, még mai napig is van, de azért a férfiak, azok edzettebbek, mint a nők. Én tudom, az én házasságomból, úgyhogy ebből tudom, hogy az anya, az anya; az apa, az apa és kész ennyi. Hát nem volt Szabarban olyan nagyon jó, hát már később, mikor már TSZ-ek lettek, meg akkor. Én ugye emlékszem, még kislány koromban, hogy elmentünk szomszédokba, akkor kukoricát fosztottak, akkor az a gazda mindig megkínálta, akik odajöttek hozzá valamivel, vagy süteménnyel, vagy készítettek valamit, és így éltek falun.
- *Tehát segítettek így másnak…*

- Egyszerűen, igen egymásnak. És különösen azok, akik maradtak Szabarban, akiket nem telepítettek ki, hát azok meg nagyon szerették volna visszakapni a saját házukat, volt, akinek sikerült, volt, akinek nem. Vettek egy másikat, mert azért csak talpon maradtak és megint lett nekik annyi, mert szorgalmas nép volt. Csak maradt nekik annyi, amennyi volt. Ugyanúgy összeszedték magukat, úgyhogy olyan körülmények között is, csak nem volt mindegy, hogy az életükben ilyen törés következett be.
- *Az édesanyjának akkor sokat kellett dolgozni egyedül…*
- Ő, most az én, azért is mondtam azt, hogy egy regénybe illő valami, mert az ő édesapja, az én nagypapám cipész volt. És vásárokra járt Mohácsra, volt lovuk és kocsival mentek a vásárra és hát mind a gondoskodó szülők, hát a lányt férjhez kell adni. Adódott egy alkalom, vásárban megismerkedtek XY-nal, hogy ő majsi, és fiatalember, szeretne megnősülni, és akkor kapóra jött a nagypapa. Neki van egy lánya, milyen jó volna, akkor ugye nem kell ezt még, mert neki ez van, ő nekik ez van, hogy férjhez kéne adni. Férjhez is adták és ez a férfi csak Amerikából szökött ide be, a szülei majsiak voltak, ő is majsi volt, de ő Amerikában élt. És esküdt felesége volt neki, tehát gyereke volt Amerikába és itt megnősült megint Magyarországon. Ő elvette az anyámat, de hát egy egész évig se éltek együtt. Ő visszaszökött Amerikába és az anyám itt maradt és mivel akkori izékbe, ő amerikai állampolgárság lett neki, mint a férjének. Jelentkezni kellett mindig az igazolványával, mert hát, én nem vagyok az apám nevén, hanem annak a nevén vagyok, mert az én apámmal nem tudott megesküdni, mert az Amerikában volt, nem tudtak elválni, az anyám meg itt volt. Az kiszökött egy szép nap és ennyi. Ő visszament a családjához. Nahát, ez lett a nagy házasságból és akkor meghalt a… Mohácson volt akkor az anyám vendéglőben, ott volt szakácsnő és odajárt az apám ebédelni, és akkor ott sírt az asztalnál, hogy az ő felesége haldoklik, és van egy 9 éves kislány. És akkor ugye addig, addig, és akkor anyám elmondta az ő fájó izéit, dolgát: Jaj hát mi ketten milyen jól megértenénk egymást! - és így el.. ott hagyta és elment Kisnyárádra az apa. Én akkor születtem, utána, úgyhogy 10 év van a nővérem és én közöttem. Ő 10 éves volt, mikor én megszülettem. Aztán, hogy nem sokáig éltek együtt, én 39-ben születtem és utána kitört a háború, ő elment katonának és akkor mi utána többet nem… Ők már nem találkoztak az anyámmal.
- *Nem?*
- Már többet nem, mert ő nem, ugye fogságba került, ő nem jött ide, mikor jöhetett volna akkor hát vitték ki a svábokat, akkor ő ment Németországba és akkor ők nem

találkoztak, csak én meg a férjem találkoztunk vele. 71-től, 71-ben jöttünk be Pécsre lakni, addig Szabarban laktunk. Hát igen, kegyetlen volt, én nem mondhatok el semmi jót az én életemből, mert akkor utána mi nagyon sokáig a nővéremmel nem is tartottuk a kapcsolatot. Amikor én nyugdíjba mentem, én a Sörgyárban dolgoztam és én 55 éves koromban elmehettem nyugdíjba, akkor nem tudtam magammal mit kezdeni. Tehát még olyan aktív voltam, hogy nem találtam föl magam, hogy hiába volt kertünk, nekem ez nem volt elég ahhoz, hogy amilyen tevékenységet én végeztem…

- *A férje is szabari volt?*
- Nem, bácsalmási.
- *Bácsalmási…*
- Ott is rengeteget kitelepítettek az ő falujából is. Én lánykoromban itt dolgoztam a Tüzér utca sarkán volt a BÉV-nek egy nagy konyhája és nagy ebédlője, és én a BÉV-nél dolgoztam és, tehát oda kerültem ebbe a konyhába. És ott voltam felszolgáló és a férjem pedig rakodó volt és mindig a sofőrjével jöttek délben ebédelni és ott ismerkedtünk meg. Ő rakodó volt és ő figyelt engem, én nem, mert ugye rengeteg férfi, meg minden… Én nekem nem tűnt föl ő, csak a felszolgáló mondta, hogy egy férfi engem mindig néz, mondom és melyik az a férfi? És akkor ő mutatta, mondom, akár hányszor megyek oda, mindig lehajtja a fejét, tehát ő nem mert kezdeményezni. Egyszer meg mert, akkor megkérdezte, hogy én ide… pécsi vagyok-e? Mondtam, hogy nem, szabari, általában 2 hetente hazajárok, nagybácsimnál laktam ott a Kőrösibe, és 1 éves udvarlás után, akkor mondtam, én nem tudok visszajönni, dolgozni, nem tudom, hogy itt hogy fogok menni majd, milyen lehetőségeim lesznek, akkor ő mondja, hogy minél előbb eljegyzés, esküvő kell, hogy legyen, ha én úgy tartom. Hát nem akartam még, korai volt, 20 évesen nem szabad férjhez menni. Mindig mondtam a lányomnak, nekem nem volt se gyerekkorom, se másik korom, se utána nem volt valami fényes a házasság se, mert elejében amilyen jónak indult, annyira nem volt jó utána. És mondom az öregségre meg, mire megvan minden, addigra itt maradtam egyedül és hát ilyen kegyetlen volt a sors hozzám.

- *És oda, a… mert mondta, hogy Kisnyárádon is volt az a ház, oda nem mehettek volna vissza, mikor volt ez a kitelepítés?*
- Nem, mert ofa? ház lett, tehát az nem a mi tulajdonunk…
- *Azt is elvették akkor…*

- Elvették azt a házat, hogy a nővérem kapott-e kint Németországba, biztos kapott, mert minden, mindegyiket kint Németországba, kártérítést kaptak. Aki be tudta mutatni, hogy ő neki itt volt vagyona, vagy volt háza. Ő biztos kapott kint, mert mindegyik kapott az én ismerőseim azt mondták, de én nem kérdeztem meg a nővéremet, mert nem a mienk volt és én nem is voltam az apám nevén, tehát nekünk semmi közünk nem volt. Azért nem mehettünk oda vissza. És az volt a legnagyobb baj, hogy az anyámnak az első férje után USA állampolgár volt és ezért nem mehettünk mi ki útlevéllel se. Mert ő ennek a férfinek a nevét viselte és benne volt, hogy Ulrich és USA állampolgár. Neki évente jelentkezni kellett a hatóságnál, és elválni meg nem lehetett, mert ő ott volt, mi itt. Még mikor az én apám, még nem volt 100%-os az a német család, akkor ő hívott bennünket ki, akkor úgy nagyjából a papírok intéződtek, mert ő mondta, hogyha el tudjuk intézni, neki van lakás, ahova mi mehetnénk, de nem mehettünk emiatt. Hogy ő ezt az állampolgárságot viselte, elment Budapestre a vízumért, hogy kiengednek és ott meglátta egy hölgy, hogy maga USA állampolgár, mit akar Németországba, maga kém. Le is tartóztatták az anyámat…
- *Jaj Istenem…*
- És 3 nap múlva, azt mondja már olvastam, hogy 3 napon belül el kell hagyni az országot, akkor az apám azt mondta, akkor ő most megállapodott, neveli azokat a gyerekeket. Mi utána mindent megbeszéltünk az apámmal, akkor mikor mi találkoztunk, hogy ez nem így működött. Ja ő utána ott, Budapesten akkor szaba…. elengedték, látták, hogy ez egy egyszerű asszony, ez nem lehet kém, meg ott egy ismerős, az én nagybácsimnak a jó ismerőse, Budapesten lakott, az ment be, hogy engedjék már el ezt az asszonyt, a gyereke idegeneknél van, nincs neki más. Azért akart kimenni, mert a férje ott van kint, nincsenek megesküdve, mert ezt a nevet viseli. És akkor azt mondták az anyámnak, hogy adja be a válópert, el fogják választani ennyi idő után, az hadd legyen kint. Ő megkapta a büntetését kint, mert bigámiát követett el, azáltal, hogy ott volt családja, felesége és itt még megesküdött. De én nem lehetek az övé, mert '38-ban kiment, én meg '39 végén születtem, tehát az nem az én apám.
- Persze.
- Mégis annak a nevét viselem, mégis a lánykori nevem az. És ezért is kötöttek belénk állandóan, hogy ezért nem kaptuk meg az útlevelet, hogy mi oda kivándorolhatunk. És a nő… mikor kimentünk Németországba se volt mindegy, mikor férjemmel mentünk. Emiatt a név miatt, hogy hogyhogy nem vagyok, akkor apámhoz akarok menni, mikor nem is vagyok olyan néven? Tehát mindenféleképpen föltették a kérdést, hát

Kisnyárádra azért nem mehettünk, ide meg azért nem mivel itt már betettek valaki mást, hát ezeket a betelepülőket.

- *Ja a szabari házba…*
- Igen, itt se volt otthonunk, végül az se volt a mienké, mert nem volt.
- *Ja, oda bukovinaiakat tettek…*
- Igen, igen, de utána mi oda visszamentünk lakni, mert ezek kaptak egy nagyobbat…
- *Ja, és átmentek oda…*
- És igen, de mégis OFA ház lett, többet nem a mi tulajdonunk. Úgy kellett megvenni ahhoz, hogy akkor ebbe a házba maradhassunk.
- *Tehát akkor a sajátjukat vissza kellett venni…*
- Vissza kell… nem csak nekünk, nagyon soknak. Most volt, akinek ugye többet kellett fizetni, mert nagy háza volt, mert ez nem volt olyan nagy ház. De azt se mondhattuk, hogy a mienké, most hiába az anyám szüleié volt, akkor se. Azok ott kint mind meghaltak, végül is rokonunk más meg nem volt, tehát az anyai részről. Az apai részről meg a kisnyárádiak meg minket nem, nem szívleltek úgy, mert hát mi hogy csöppentünk akkor be ebbe a családba. Tehát azok meg azért nem tartották velünk a kapcsolatot, mert minek.
- *És a faluba, mikor átkerültek Székelyszabarba és ugye betelepítették ezeket a bukovinaiakat, utána nagyon megváltozott az élet? Nem tudom, emlékszik-e még rá?*
- Nagyon nagy szegénység volt. Ugye akit kitettek a házból, azért mindent csak nem vitt el, mert a hát mondjuk odalett a háza annak, akit kitettek, hát volt, akit kitelepítettek, volt, aki meghúzta magát valahol, meg hát olyan is volt, akit nem vittek el. Hát mi által, vagy ezt hogy szűrték ki, vagy mi által kerültek ki, azt nem tudom. De a javát kitelepítették. Aki meg maradt, az meg igyekezett visszavásárolni az övét később, előbb meghúzódott ő is, vagy volt olyan székely család, akinél, tehát együtt lakták a házat, ahol olyan nagy ház volt. És akkor később, akkor vissza tudta venni, vagy volt, aki úgy ismerőssel költözött össze, ahogy mi is. De szegénység volt és ugye, nem volt fenékig tejföl semmi, pláne mikor jegyre ment a kenyér… meg… tehát nehéz körülmények voltak, szegénység volt inkább jellemző az egész falura, az egészre.
- *És a faluban is tetszett még iskolában járni, vagy mindjárt Mohácsra…*
- Az általános iskolát Székelyszabarban…
- *Ott hány osztály volt? Ott is 6?*
- 8.
- *8 osztály és akkor 8 osztály után került Mohácsra?*

- Mohácsra, az iskolaigazgatója kisnyárádi volt. És mondta, hogy ő elintézni nekem, mert én már akkor mondtam, hogy engem ne vegyen egy kalap alá ezekkel a lányokkal, akiknek van apjuk, van földjük, jobban állnak, engem ne vegyen egy kalap alá ezekkel, mert az én anyám ezt nem fogja tudni fizetni. És mondta, hogy én meg itt nem kallódhatok el, ő el fogja intézni, hogy mint árva lány, ő elintézi, hogy bentlakó legyek, hogy ne kelljen ingázni Mohács és Szabar között. Ahol reggel ment egy busz Mohácsra, késő délután jött egy vissza. Tehát az egész nap Mohácson lett volna és akkor reggel korán megint csak busszal be Mohácsra, a gimnáziumba, és ami ott volt a kórház mellett, nem tudom, hogy járt-e már Mohácson.
- *Igen….*
- És ő el fogja intézni, hogy engem így vegyenek föl és nekem arra nem kell fizetni. Igen ám, de jött egy kormányrendelet, igaz, hogy elintézte. És én ott, a többi lány elment kimenőre, én nem mentem, mert inkább tanultam, nekem nem volt annyi ruhám, mint őnekik, aki apával nőtt föl. Tehát nem voltak az én körülményeim úgy biztosítva, mint az övéké. És én inkább bent tanultam és akkor mikor jött a kormányrendelet, megkaptuk papíron, én akkor tudtam, hogy nekem ennyi volt a gimnázium. És mindjárt üzentem az egyik lánynak, jött Szabarból az anyukája, az enyém nem tudott menni, mert az baromfitelepen dolgozott, neki vasárnap is ott kellett lenni, meg szombaton is, meg mindig. És év végén adott akkor… megvolt mindenkinek a maga munkaegysége és arra kapta meg év végén a fizetést. Aztán így tarthatott otthon, amit akart, tehát mondjuk én otthon segítettem sokat, így élt még a nagymama is, utána halt ő meg. Mi maradtunk akkor otthon. Na és akkor azzal üzentem, hogy az anyám valahogy intézze el, hogy be tudjon jönni, mert én nem foghatom a holmimat, nem csomagolhatok össze, és ott hagyom az iskolát. Jöjjön, beszélje meg, engem így vettek föl, de most ez nem így fog működni, akkor sok pénz volt az a, én nem tudom, mennyit kellett fizetni, nem emlékszem, hogy 400 volt-e vagy… azt hiszem. De akkor az sok pénz volt ahhoz, hogy azt is, ruhát is vegyen, így iskoláztat. Nem ment volna, én tudtam, hogy nem fog menni, én azért is gondoltam, hogy most akkor én ne, hány… otthon csak hány…állandóan ott elmegy az idő és hánykolódok ide-oda, és nem fogok én ott leérettségizni, mert ő nem fog tudni nekem ott 4 évet biztosítani, azt tudtam. És akkor anyám elintézte, valaki ment helyette és eljött be és beszélt az igazgatóval, a Báhnnal. Ő volt akkor a gimnázium igazgatója és mondta, hogy én nem venném ki ezt a lányt, mindent megragadnák, de én nem venném ki, mert ez szorgalmas lány, másik kint csavarog, ő itt ül, nem egyedül. Volt

azért 1-2, aki távolabb lakott és bentlakó volt és tanultunk ott a szobában. Nem venném ki, mondta, hogy ő nem tudja megoldani, neki nincs kire támaszkodni, nincs, akitől segítséget várjon. Ő csak év végén tudna fizetni az akármennyi, ha állatot tartana, eladná és akkor, azáltal. Mondta, hogy nem én kapom a pénzt, tehát nem az igazgató kapja, ez az állam felé kell, ő nem tud ezen változtatni. És akkor mondja anyám, hogy akkor kénytelen leszek a lányt elvinni, és így össze is csomagoltam és el is jöttem.

- *És akkor hány osztályt végzett már akkor iskolában?*
- Csak egyet.
- *Csak egyet…*
- Csak egyet… tudtam, hogy úgyse fogok ki… 4 évet nem fog anyám kibírni. 1-et és akkor eljöttem haza és utána nem sokára meghalt a nagymama tavaszkor valahogy úgy tél végén, mert még elég hideg volt, hogy olyannak úgyse ítéli a törvény, és akkor ő egyedül mit csinál a kislánnyal. 8 évvel, 7 évvel fiatalabb, mint én, tehát én nagylány voltam, ő meg kicsi volt. Még iskolába se járt, mikor én bekerültem Pécsre. És akkor megbeszélték anyámmal, hogy akkor ő bevisz engem Pécsre, ha már így jártam, akkor járjak én itt iskolába, önállóan lakok és akkor itt is el tudom végezni. De ha nem akarok a gimnáziumba menni, az se kell, menjek szakközépiskolába, tanuljak meg fodrásznak, hazajöhetek Szabarba, úgysincs fodrász, milyen jó lenne. Na akkor én így kerültem be Pécsre.
- *Azt akartam kérdezni, az mi volt ez a BÉV, ahol tetszett dolgozni?*
- Baranya megyei Építőipari Vállalat, ahol most az APEH van, az volt a BÉVnek az irodaháza, az én férjem is ott dolgozott. Én inkább a sörgyáriakat ismerem, mert én 25 évig dolgoztam ott, a sörgyárban. A BÉVnél nem sokáig, mert haza kellett mennem az anyám miatt. Mikor 71-ben bejöttünk ide lakni, gyerekek itt fejezték be az általános iskolát, idejártak iskolába, a Bánkiba, tehát közel volt nekik és innen mentek, a fiam az lakatosnak tanult, az a szakmunkás iskolába ment. A lányom meg egészségügyi szakon végzett, ő bölcsödében van, már mindjárt, ahogy elvégezte.
- *És mikor maga….*
- Meg hát a gyerekeket kire hagyjam, én nem akartam, hogy az utcán futkossanak, tehát én otthon voltam. Aztán az anyám az járt a bólyi gazdaságba dolgozni, vitte egy autó őket, de én otthon voltam a gyerekekkel. Akkor mentem csak dolgozni, mikor eljöttünk ide. Akkor ott csoportvezető lettem és a nyugdíj előtt 20 évig ott dolgoztam a Pepsiben. Pepsi colát, narancsot, grapefruitot, nagyon sokféle üdítőt készítettünk, és az

utolsó 5 évemben átvittek a sörbe, mivel sör szakon végeztem az iskolát. Nekem nem tetszett, hogy az utolsó 5 évemet miért kell nekem a sörben töltenem, a sörpalackozóban, de ott, mint művezető voltam és azt mondták, hogy nyugdíj előtt most…

- *És az édesanyja meg akkor maradt ott Szabarban?*
- Nem…
- *Nem?*
- Eljött be ide 1 év után, de mi onnan nem hoztunk el semmit. Minden ott maradt, a házat azt eladta akkor, azt eladta egész olcsón, mert sok mindent kellett volna csinálni ugye rajta. És akkor ő idejött be hozzánk lakni, itt laktunk mindannyian.
- *És ő még viseletet hordott vagy…?*
- Nem…
- *Nem?*
- Nem, már akkor se, úgyhogy nagyon korán, mindjárt ahogy jött ez a, hogy a székelyek bejöttek, akkor mindjárt hát, a sváb ruhát letette, tehát én nem is emlékszem, hogy ő abba járt. Túl kicsi lehettem akkor, tehát nem emlékszek. Én már úgy emlékszek rá, hogy ő mindig ilyen ruhában járt, már rendesen, ilyen ruhákban.
- *És németül beszéltek otthon vagy magyarul?*
- Németül…
- *Németül…*
- A nővéremmel nem tudok beszélgetni németül, magyarul beszélünk, mert mikor férjhez mentem, ő bácsalmási a férjem és ő nem tud németül, és csak magyarul beszéltünk és valahogy nem felejtettem el, mert tudok beszélni. Tehát össze kell szedjem magamat, akkor… ha én 1 órát beszélgetek, akkor már megy, de hirtelen nem tudom kifejezni magamat. Tudom, hogy mit akarok mondani, de minden szót nem is, nem értek, tehát németben is, inkább a svábos nyelv jönne elő.
- *Jaja, a dialektusok…*
- De, de úgy meg nem akarok, és, de azért tudok, mindent megértek.
- *Volt Szabarban is ilyen, ahol az asszonyok találkoztak, Spinnstube vagy kicsit összejártak?*
- Igen, igen, sőt még az én lánykoromban is jártunk össze.
- *Igen?*

- Igen, de hát én általában mindig el is mentem anyámmal, mert nem volt kire hagyni, tehát hát a nagymamára, dédmamára azért nem akart ráhagyni, elmentem én, mindig ott lógtam a fenekében, mindenhova vitt magával. Bár lehet, hogyha lett volna egy testvérem ott, akkor ez másképp, akkor ugye elvagyunk. De ő egyedül nem akart ott hagyni, és akkor elvitt magával.
- *És ez csak télen volt vagy nyáron is?*
- Télen. Nyáron nemigen, mert akkor ugye késő van este, akkor már ahhoz, hogy másnap dolgozni menni, akkor akkor nem.
- *És akkor mit csináltak?*
- Mi így ősztől kezdődött, mikor már volt a, ugye kukoricafosztás, mert akkor nem izéltek ott a tövön le, hanem letörték és akkor a kocsi hazahozta nagy rakásokba és akkor voltak még 15-en 20-an is, 1-2-vel végeztek azzal a nagy rakás… még én is csináltam.
- *És ezt télen csinálta?*
- Őszkor.
- *Ősszel…*
- Igen, mert már ősztől kezdődött ez már, és akkor télen meg volt, sőt volt anyámnak ilyen rokka, amit úgy kellett hajtani és gyapjút úgy szépen csinálta. Én is próbáltam, de nekem nem ment, nem lett olyan szép….
- *Egyenes…*
- Egyforma… nekem olyan csomós lett, meg olyat csinált, hogy ott a falun voltak ilyen székek, ilyen fából volt a keret és akkor a kukoricának a…
- *Ülés…*
- A héjából csinálták az ülést rá. Anyám is úgy értette, olyan szépen megcsinálta. Mikor egy-egy szék úgy tönkrement, akkor azt már levágta és már csinálta. És akkor télen ilyenek voltak, de így összejártak azért, volt pár… volt, akinek már a férje a háborúban meghalt, sőt nekem olyan lett a komaasszonyom is… együtt jártunk, egy osztályba, végig az általánosba, az ő apja se jött haza, az is ugyanezt csinálta, amit az én apám. Akkor engedhették ki a fogságból az egészet és ezek mind, mind elmentek Németországba, és onnan nem jött vissza. Neki se volt, nekem se és én szerintem azért lett a komaasszonyom is ő, mert ugye a gyerekek Szabarban születtek és akkor ő nekünk ezt vissza…. hát ofa? ház lett, tehát nem, mégse a mi tulajdonunk, de mi azért ott lakhattunk, tehát mi kaptuk meg. Aki a régi tulajdonosa, az megkaphatta csak

később akkor ofa? házként eladták és akkor az nem került sokba, mi vettük meg, nem tudom már mennyiért.

- *Az hányban volt, amikor bejöttek a Bukovinából a székelyek, oda Szabarba, az mikor volt ott?*
- Szabarba? Hogy jöttek be? '40-46, azt hiszem. Nem tudom biztosan, de olyan tájban körülbelül. A háború után, hát ők se jöttek volna, ha nem tették volna őket is onnan kitették, mert végül is hiába haragudtunk mi őrájuk, őket is onnan elpaterolták, ahogy innen a svábokat ki, tehát ők mindjárt jöttek, ahogy ez a kitelepítés ment, utána ezeket hozták. Azoknak is ki kellett menni, akik maradtak. Hát én nem tudom, hogy volt-e olyan család, aki maradhatott a sajátjába, én nem tudom. Kicsi is voltam még, de én azt tudom, hogy nekünk onnan el kellett menni és én úgy haragudtam, hogy oda föl kellett menni, lakni. És mentek a pincesoron és mondták, tudtam, hogy székelyek, mert ilyen hosszú ruhában voltak és lányok, már nagyok voltak, meg az anyjukkal, apjukkal, mentek a pincesoron, mentek a pincébe, és én állítólag kint voltam a kapuban, azt nem tudom, hogy én, igaz hogy kidugtam a nyelvemet, hogy néztek és azt mondta ez az Etelka, hogy utálatos kislány voltál. Mondom, miért? Azt mondja azért, mert német szoknya volt rajtad, én ezt se tudtam, tehát nem tudtam, hogy nekem volt olyan szoknyám. És kidugtad mindig a nyelvedet, akár hányszor arra jöttünk. És miért tetted? Nem is bántottunk. Tényleg nem tudom, de én haragudtam, ugye ott a beszéd…
- *Persze, mert el kellett menni…*
- Arra is emlékszem, hogy nem lehetett disznót vágni, feketén vágtak, mert elvettek mindent, és akinél megtalálták, attól is elvették és tudom, hogy ott éjjel vágtak disznót, ahol laktunk. És azt el kellett dugni, el volt dugva, jöttek és mindent kikutattak, nem találták meg, és akkor mondták, akinél laktunk, hogy én ne tudjam meg, hogy hol van, mert én el fogom árulni. Mondta anyám, hogy ez aztán nem árulja el, az biztos, hogy nem fogja megmondani. És nem, csak néztem és ezáltal, hogy ilyen szemtelenek voltak, ugye, én mást nem tudtam csinálni, mint hogy kidugjam a nyelvemet. Szerintem magyarul se tudtam.
- *Mikor tanult meg magyarul?*
- Hát utána, hogy én az iskolába kerültem, előtte, tehát már 6 évesen. Mert én 7 évesen mentem iskolába, de akkor kislánykoromban én nem tudtam magyarul. Úgy hallottam, hogy beszélgetnek, akkor mikor ezeket betelepítették. De én nem tudtam beszélni, azt tudom.

- *És az iskolában mi volt?*
- Az iskolában hamar megtanultam, mert akkor még a nagybácsimék is Szabarban laktak, és az ő feleségének a húga tanárnő volt ott. És az mindennap odajött a nagybácsimékhoz, a nagynénémhez enni, és az ült le velem és az foglalkozott velem, úgyhogy nálam nem volt az, mint más német ajkúnál, hogy a D betűt, a T betűvel, meg tehát a beszéden nem lehetett megállapítani, hogy én a svábok közé tartozom.
- *És mindent magyarul kellett tanulni az iskolában vagy volt ott is német?*
- Mindent… nem volt német semmi, nem, semmi. Oroszul tanultunk, de a gimnázium 1. osztályában. Orosz szót se hallottam, amikor gimnáziumba mentünk, akkor. Itt nem volt semmi, csak magyar, minden magyar volt. Mert hogy én elmentem a szünetben, 8-os voltam, nyári szünetben a bálba. Elcsaltak a fiúk és…volt aki…
- *Ja, mert nem szabadott volna menni?*
- Nem. És elmentem a nagybálba. És ezért magaviseletből 1-est kaptam és akkor mondta, hogy ő sajnálja, de év végén se adhat 5-öt, hiába voltam én végig ilyen. Mert, hogy elmentem a bálba, és ő ezt a jegyet nem javíthatja ki 5-re. És a gimnáziumban, mikor beiratkozás volt, kérdezte a tanár, hogy nekem miért volt nekem magaviseletből 3-om. És akkor mondtam, hogy szigorú tanárom volt és emiatt megbüntetett. Mert nem volt gond. Elcsaltak a fiúk, jöttek Lánycsókról, Himesről, összejöttek a fiatalok, aztán ugye úgy sétáltunk, olyan szép ez a szabari erdő, nagyon szép. Ott volt ilyen kisház bent, és sétáltunk és gyere el… hát mondom, nem merek elmenni, hát nem egyedül voltam, voltunk 3-an lányok, akik el mertek menni. De kaptunk is érte.
- *Akkor utána azért nehéz lehetett a faluban, hogy amikor ugye ez a kitelepítés, hogy teljesen széjjelment ott a faluközösség, nem?*
- Semmi nem volt szinte, tényleg semmi. Nem volt ki kihez tartozzon, tehát olyan más lett, olyan, mintha az ember nem is tartozna oda, tehát mindenki úgy elvadult, vagy én nem is tudom. Egymásra haragudott mindenki, mikor utána már nem volt kiút, látták, hogy ebből a szegénységből. Tehát egyik se… nem gazdag egyik se, egyiknek se megy jobban, akkor így össze kezdtek, összeszokni. Na meg először, amikor történtek ilyenek, hogy székely meg sváb lány házasság? Hát megvetették először, mikor az első ilyen volt, utána már nem volt, már akárki lehetett. Volt olyan, aki bizony nem engedte, ragaszkodott hozzá, de a fiatalok szerették egymást, kénytelen volt megengedni az anyuka.
- *Ja, hogy összeházasodjanak…*

- Persze. Hát nekem is volt egy-két ilyen ismerős is a lánycsóki fiúk, azok magyarok voltak, tehát nem svábok. Székely biztos, onnan, vagy lehet, hogy Szlovákiából vagy Csehországból, akik jöttek, nem tudom, de azok inkább, azok nem annyira házasodtak, azok cseh lányt vett el. De az izék, ezek a bukovinaiak nem törődtek, azok nem, tehát ott szövődött házasság. Ezek valahogy, a csehek, azok úgy tartották azt a…
- *Ja, hogy egymás között…*
- Pedig nekik se volt, nem tudom mijük, hát először, később azért sok minden lett nekik. De hát volt olyan gazdag, épp most mondta az a Teri, szabari, hogy meghalt a… és az anyja nem engedte, hogy elvegyen másik lányt, székely lányt és vénlegény lett és ő is mikor a szülei meghaltak, csak elvette. Nem vette el, de csak összeállt azzal, akit szeretett. Annak is meghalt a férje, és akkor csak egymásé lettek, éltek egy 5-6 évet együtt, és utána most meghalt a férfi. De hát már a szülei régen meghaltak, ugye. De mégis úgy megtartotta az anyjának, amit mondott, hogy nem veheted el. Hát nem minden gyerek hallgatott azért a szüleire, azért csak volt, aki nem törődött ezzel és csak elment. Hát utána már nem volt gond, tehát ez az elejében, nem tudom hány évig volt így, de mikor már én azért nagylány voltam, itt bent voltam Pécsen, akkor már azért volt, aki. Ez akkoriban azok a fiatalok nem mehettek. Emlékszem, dada volt az Enci és nem engedték, hogy sváb fiúhoz menjen és terhes lett, és el kellett vetesse és többet sose lett gyereke. Nem lett gyereke és dada volt akkor az óvodában, a szabari óvodában. Az én gyerekeim is őhozzá mentek óvodába, tehát ő akkor nagylány volt és nem engedték, hogy ahhoz menjen. Tehát volt egy-két ilyen, ilyen, aki ennek az áldozata lett, hogy nem, mert te sváb vagy, ehhez nem mehetsz. Ugye a svábok haragudtak ezekre, azok se azért jöttek el onnan, mert…
- *Ja, nem maguktól,…. önszántukból jöttek…*
- Őnekik is el kellett menni, őket is fölszólították és összeszedték őket, ki tudja milyen körülmények között is jöttek el.
- *És arra nem tetszik emlékezni, hogy mikor ott Szabarból is biztos vittek el Oroszországba is…*
- Akkor ment el a nővérem, 47-ben.
- *És emlékszik rá, mikor visszajöttek azok Szabarba?*
- Nem nagyon jöttek vissza. És a nővérem ezt hallva, hogy ott szedik össze és akkor ott összebeszélt egy pár, mondták, hogy ezeket se hozták vissza. Elvitték dolgozni, de még mai napig nincsenek, meglátod ez lesz a mi sorsunk is. Fogták magukat, elmentek. De nagyon sokáig lágerben voltak, szerencsésen alakult a nővéremnek a

sorsa, mikor onnan kikerült. Ott sokat szenvedett, ő mondta, elmesélte, hogy Németországban se volt minden ilyen, ugye háborút vesztett ország, ott is hangosbemondó mondta be, hogy hol lehet kenyeret kapni…

- *Szegénység…*
- Hova lehet menni, ott is szegénység volt, és egy ilyen alkalomkor, ahol mikrofont hallgatta a tömeg, hol lehet, mit lehet kapni, hova lehet menni, ott látta meg apja a lányát, ott találkoztak. És akkor utána jött a levél a nővéremtől, hogy nővéremtől vagy apámtól, nem tudom már melyiktől, hogy ők találkoztak, most már csak mi hiányzunk. De nekünk nem sikerült, de hogy mi ne így jöjjünk szökve, mert akkor semmit nem hozhatunk magunkkal, meg ki tudja nem dobnak-e lágerbe, hanem mi úgy jöjjünk, hivatalosan, intézzük el a papírokat. Anyámnak a szar USA állampolgársága miatt nem mehettünk, és ezt apám nem hitte el. Azt mondta, hogy nem is akartunk menni. Nem, nem én voltam a hibás, anyám. Hogy biztos, hogy neki van valakije, azért nem akar elmenni, azért nem mehettünk ki, mert ő nem is akart. De hát akart, ide nem kötött semmi bennünket. Akart ő menni, hát nekem meg mindegy volt. Megyünk, nem megyünk. Hát ott jó sorom lett volna, ha akkor megyek ki. Később most már nem akartam, ahogy gyerekek lettek nem… Akkor is honvágyam volt, mikor kint voltunk egy hónapig. Honvágy… Belebetegedtem, muszáj volt hazajönni, ó, a férjemnek nagyon tetszett kint. Nem, jó volt, amit akartunk, meglett utána, hogy ide bejöttünk, Szabarban nem volt úgy minden, ugye nem volt munkalehetőség. Itt azért volt, Pécsen, azelőtt, hát mi, gyárak voltak, meg minden…
- *Persze, sokkal több…*
- Most nincs semmi, hát valamennyi minden megtörtént, hogy én azért mondtam a telefonban, hogy egy regényt lehetne írni az én életemről.

Interview – L.O. – Budaörs

- *Itt tetszett akkor születni Budaörsön, '34-ben?*
- Igen, igen, '34-ben, itt születtem. És rögtön azon kezdődött, hogy 9 hónapos koromban meghalt az édesapám. És akkor az édesanyám engem összecsomagolt, és hazaköltözött a szüleihez, ami azt jelenti, hogy az édesanyámék tízen voltak testvérek.
- *És ők is Budaörsön éltek?*
- Ők is Budaörsön éltek, csak két utcával kijjebb, kifelé költöztünk. És nagymamám nevelt fel. Ugye meghalt édesapám, édesanyám nem ment még egyszer férjhez, tehát asszony létére kellett fenntartani a vagyont, ami itt maradt, amit tulajdonképpen én örököltem, mint kiskorú árva. És a kitelepítésnél ezen a címen tudta az édesanyám a vagyont megmenteni.
- *Mert hogy egyedül voltak ketten?*
- Igen. De nem laktunk a házban. A házat kiadta bérbe, mi a nagyszülőkkel laktunk, és mindig ment a gyámhatósághoz egy igazolásért, ugye hogy ezt nem lehet elvenni. A nagyszülőknél meg az volt a helyzet a kitelepítésnél, hogy már kiosztották a vagonszámot, kimentünk megnézni, hogy melyik vagyonba kell bepakolni, ott nem számított, hogy nagyszülő-gyerek, vagy hogy van a család, aki ott lakott, annak menni kellett. És akkor a nagypapám nagyon beteg volt, ágyhoz kötött, agyvérzést kapott, és teljesen lebénult. És akkor anyukám kiment segítséget kérni, hogy hogy jutunk ki, ugye mert volt, aki talicskával ment, volt, aki lovas kocsival, ugye attól függ, hogy milyen helyzetben voltak. Hát ötven kilót lehetett vinni, azt végül is a hátukon elbírták. És azt mondták, hogy egy ember nem kaphat két négyzetméternyi helyet. Mert ággyal együtt kellett volna a nagypapát a vagonba betenni. Akkor kaptunk először mentesítő papírt, hogy itt maradhatunk. És később meghalt a nagypapa. Akkor azalatt az idő alatt lezajlott a kitelepítés. Itt hét vagon ment el, Budaörsnek van saját vasútállomása, és onnan indultak el ezek a szerelvények. Az utolsó szerelvény meg akit még itt össze tudtak toborozni, azokat elvitték Budafokra és onnan indult az utolsó szerelvény. És akkor mi úgy maradtunk itt, hogy a háznak a felét át kellett adni idegennek, és a hátsó részben, kamrában, szobában maradhattunk mi.
- *És a magyar belső telepesek voltak, vagy Csehországból, vagy honnan jöttek?*
- Nem, ezek Budapestről voltak, egy ápolónő, kórházban dolgozott, családostul jött ide.
- *És ők igényelték, vagy?*
- Ők igényelték, igen, illetve kiutalták nekik. És aztán tovább úgy ment az élet, hogy jött a TSZ-esítés, TSZ-be kellett belépni, akkor ott részben megint szerencsénk volt,

mert a nagy, több helyen volt, a budaörsiek szőlőműveléssel foglalkoztak. Tehát nem egy tagban volt egy nagy szőlő, hanem több helyen. És amit édesapámtól örököltem, az a Gazdagréten volt. És a Gazdagréten nem volt TSZ-esítés. Az már a 11. kerülethez tartozott, Budapesthez. Tehát akkor az megint kiesett, mondjam azt, hogy szerencse volt? Hogy az megmaradt.

- *Ja, ja.*
- Végül is abból éltünk, amit a föld adott, abból. Édesanyám járt a piacra, Budaörsnek szerencsés fekvése van. Budapestre vittek minden árut, ott mindent el lehetett adni. Úgyhogy így maradt meg a kert is, meg a ház is.
- *És hogy tudták, ugye amikor meghalt a nagypapája, akkor gondolom, a nagymama élt, az édesanyja, meg..*
- Meg én.
- *Három asszony?*
- Három asszony. És aztán bővült a család, azzal, hogy egy nagybátyám katona volt, német katona, fogságba került, és mikor a fogságból hazajött, akkor már nem volt itthon a családja, mert kitelepítették. És akkor hová menjen? Ő is a nagymamához! És akkor négyen voltunk.
- *Akkor segített. De és amíg csak asszonyok voltak, hogy bírták ezt a sok munkát egyedül? Mert gondolom azért..*
- Hát az nehéz volt. Anyukám bírta. Nagymama volt otthon, fél napot ment már csak ki a kertbe dolgozni, és a piacot, mindent elintézett. Persze állatok már nem voltak, minden leegyszerűsödött. Mert addig volt tehén, meg disznó, meg baromfi, meg minden, és akkor szépen kiürült az udvar. Csak azt csinálta, amit tudott, ugye, amit muszáj volt elvégezni.
- *Persze. Meg azért nagy felelősség is volt, gondolom..*
- Igen, igen.
- *És a többi, az édesanyjának a többi testvére, ők már nem..*
- Kitelepítették.
- *Ja kitelepítették? Ők már nem laktak akkor…*
- Igen, igen..
- *És előtte akkor iskolába is itt tetszett járni?*
- Igen. És akkor jött a, mikor jött a váltás? Itt Budaörsön két iskola volt, egy fiúiskola, egy lányiskola, és a lányiskolában nővérek tanítottak.

- *Magyarul vagy németül?*
- '44-ig csak németül, utána lehetett vegyes iskola, magyar és német, és olyan is volt, hogy tiszta magyar, de hát amire én emlékszem, három gyereket ismertem az egész ismeretségi körömből, aki magyarul tanult.
- *Aki tiszta magyar.*
- És a nővéreket aztán váltotta az állami iskola. Mikor volt az államosítás? És akkor a kitelepítésnél majdnem az egész osztályt kitelepítették, páran maradtunk, öten-hatan, és akkor már hetedikes voltam, mire az államosítás megtörtént. Akkor évet kellett volna ismételnem. És én azt nem akartam, mert hát ugye ki szokott évet ismételni, a bukott gyerek.
- *Jaja.*
- És akkor volt egy lehetőség, a fiú iskolában volt egy polgári iskola. És negyedikben át lehetett menni. Nyáron kellett tanulni, és különbözeti vizsgával mehettem a negyedik polgáriba. És így nem vesztettem évet.
- *Ühüm.*
- De az nehéz volt, mert ott már csak magyar volt.
- *Igen.*
- Aztán, az azért nehéz volt.
- *Ugye gondolom otthon is..*
- De simán ment, igen, bukás nélkül.
- *... németül beszéltek otthon akkor.*
- Otthon csak németül, igen, még mindig, igen. Ez addig tartott, amíg nagymama élt. Ez '58-ig, mert ő '58-ban halt meg. Addig otthon csak németül..
- *Gondolom, akkor mindent a nagymamától tanult. Mit tanult a nagymamától?*
- Hát főzni, meg mindent, amit otthon kellett csinálni. Ő mindent megcsinált. Még akkor zoknit is stoppoltak, nem? Sőt, még az iskolában is tanultunk a nővérektől stoppolni. Aztán gimnáziumba kerültem, a Körtérre, itt volt, a margitosok voltak itt, de közben ott is megtörtént az államosítás. Úgyhogy akkor egy évet vesztettem, akkor egy évig tanultam gyors-, és gépírni. Na akkor tanultam meg magyarul. Mert ott napi húsz-harminc oldalt kellett másolni.
- *Gépelni.*
- És akkor következő évben mentem gimnáziumba két évet a margitba, ami akkor Martos-Forra Gimnázium néven működött. Az is megszűnt. És akkor átkerültem a

ciszterekhez, annak meg az volt a neve, hogy József Attila Gimnázium, és ott érettségiztem. Úgyhogy..

- *Hányban érettségizett?*
- '53.
- *'53?*
- Igen, és utána nagyon szerettem rajzolni, meg a matek volt a kedvenc tantárgyam, és akkor simán bekerültem a Műszaki Egyetemre, és szerettem volna építészmérnök lenni. De hát az a pálya is kettétört, '56-ban. Akkor második gimnazista voltam, akkor megismertem a férjemet, öt évig udvarolt, az akkor így ment, jó barátságban.
- *Ő is odajárt a gimnáziumba?*
- Nem, ő a Kertészeti Egyetemre, egy utcával feljebb. És aztán '55-ben össze is házasodtunk. Akkor harmadéves voltam a Műszaki Egyetemen, és akkor jött az '56. És az szakítottam meg tulajdonképpen a pályámat. Mert akkor évhalasztást kértem, elmentem dolgozni az építőiparba, és nem tudom, hát '56 nagyon nehéz volt, akkor még nagyon sok ismerős disszidált, mi is spekuláltunk, menjünk, maradjunk, és akkor inkább maradtam a munkánál, nem mentem vissza az egyetemre, és akkor meg is született az első fiam, második fiam, és akkor a két gyerek mellett.. Gondolatban még mindig foglalkoztam, hogy visszamegyek, de aztán végül is ez elmaradt.
- *A férje is budaörsi származású?*
- Igen.
- *És az ő családja hogyhogy maradhatott?*
- Az ő családja úgy maradt, hogy az édesapja budaörsi, édesanyja zsámbéki. Az is egy érdekes történet. Hogy az apósom kántortanító volt, és Zsámbékon mint fiatal tanító, ott kapott állást. Ott megismerte az anyósomat, és ott le is telepedtek. A kitelepítésnél rajta voltak a listán, és akkor a többi rokonság meg Budaörsön élt, azok befogadták. Visszajöttek ide, mert itt nem voltak rajta a listán, és így menekültek meg a kitelepítés alól. De aztán hogy ki adta ezt az ötletet, nem tudom, hát akkor gyerek voltam, nem tudom, hogy hogy sikerült ez, én mindig azt mondtam, hogy azért kellett történnie, hogy mi megismerjük egymást.
- *Igen, sorsszerű..*
- Igen. Úgyhogy ők így menekültek meg. A férjem akkor, azt hiszem, abban az időben gimnazista volt, Esztergomban végzett a Tanítóképzőn. Úgyhogy nem is volt itthon a kitelepítésnél, mert ő internátusban lakott.
- *És ő később tanító is lett, vagy tanár is lett?*

- Nem, nem, tanító nem lehetett, oda nem vették fel, hanem a Kertészeti Egyetemre vették fel, és híres szőlész lett.
- *Igen? Itt Budaörsön?*
- Nem, a Kertészeti Egyetemen kezdte, aztán Villány, az összes magyarországi borvidékre járt, a Szőlészeti Kutatóintézetben dolgozott, és onnan járta a vidéket.
- *És így kislányként hogy élte meg ezt az időszakot, ezt a kitelepítést? Mert gondolom, ugye, mert tetszett mesélni, hogy az összes osztálytársát elvitték..*
- Hát igen, és hát szerintem egy gyerek könnyebben elviselte, mint a felnőtt, mert én nem tudtam, hogy mit jelent az, hogy kimenni a saját otthonból, és mindent itt hagyni, és egy batyuval elmenni. Mondjuk olyan gyerekkori emlékem van, hogy mikor az osztálytársam és a legjobb barátnőm ment a vasútállomásra, akkor ők nem az első szerelvénnyel mentek, ugye. Az első volt a legborzasztóbb, mert akkor senki nem tudott semmit. Mert azt nem mondták előre, hogy ez lesz. Körbevették a falut a rendőrökkel, nem lehetett kimenni a faluból. És mikor ő ment, akkor már segítettem csomagolni, hát nem, azt nem lehet mondani, hogy el voltak keseredve, vagy valami. Menni kellett, mert egyszerűen nem is lehetett mást tenni. Nem lehetett azt mondani, hogy nem lehet. Menni kellett. És mindenki beletörődött a sorsába. És akkor a barátnőm azt mondta, hogy mikor együtt játszottunk, voltunk egy nagyon szép babaháza. Hogy azt nem tudja magával vinni, azt nekem adja. De először menjünk ki az állomásra. És akkor kimentem, megnézték, hogy hányas számú az övék, mindent fölpakoltak. Én is, engem is felhúztak arra. Marhavagonok voltak. Hogy kinek hol lesz a helye, ugye mert csak ülni lehetett. Egyszer csak elindult a vonat, mert bemondták magyarul, hogy sínt váltanak, vagy hogy mondják azt? Tolatás volt. Egyik sínről a másikra. De hát én azt nem értettem, és azt hittem, hogy elindult a vonat, hogy én is fennmaradok.
- *Ja, megijedt?*
- Igen, aztán hazajöttem, elmeséltem anyukámnak, azt mondta, soha többet nem kísérsz el már semelyik barátnődet. Nagyon megijedt. Úgyhogy azóta nem mehettem ki a vasútállomásra. De a barátnőm nagyon közel lakott hozzánk, oda elmentem, és volt nekem egy kis babakocsim. Arra rátettem azt a babaházat, amit mondott, hogy az enyém lehet, és azt onnan hazatoltam. Nagy izgalommal. És közben, amíg ez történt, már jöttek lakást nézni az igénylők. És akkor nagyon meg voltam ijedve, hogy ők azt hiszik, hogy én itt, mit tudom én, itt lopok? Vagy valamit csinálok. Ők nem tudták, hogy én ki vagyok, vagy miért vagyok abban a házban..

- *Persze.*
- És ez még mindig bennem van. És aztán úgy megőriztem azt a babaházat, hogy a gyerekeim, két fiú volt, mégis babáztak, játszottak ezzel a házzal, és amikor óvodások lettek, akkor odaajándékoztam az óvodának. Úgyhogy ez a babaház története.
- *Milyen szép. És az Önök háza az még áll?*
- Még áll, még áll, igen. Csak egy kicsit modernizálva lett. Hát mondjuk fürdőszoba, meg ilyesmi, mert azelőtt az nem volt, ugye, udvari wc.
- *Abban tetszik még lakni?*
- Igen, igen, a szülői házban lakom még, igen.
- *Milyen szép az még.*
- Igen. Az ősök mesterségét, mert még most is szőlővel foglalkozunk….Valamikor a család csak földművelésből élt. Mondjuk nagypapa kőműves volt, tehát mindig két lábon álltak. De most ez volt a változás, hogy utána aztán a férjemnek hivatása lett, nekem is, én is utána építőiparban dolgoztam, aztán háziparban, aztán egészségügyben, amíg nyugdíjba nem mentem. Tehát volt főfoglalkozás. És a szőlőművelés csak mellette.
- *Igen.*
- De megmaradt, lehet, hogy azért, hogy beleszülettem, szóval nem lehetne megélni. Most ez a különbség, nem?
- *Igen.*
- Hogy abban az időben, háború alatt az egész…
- *Önfenntartók voltak az emberek inkább.*
- Igen, igen. Most pedig ezt csak hobbiból lehet csinálni, de hát mondta is akkor a férjem, hogy azért kell nekünk ez a kert, mert én nem akartam, de az édesanyám boldog volt, hogy szőlőt telepítünk, ugye..
- *És abból az időből tetszik még valamire emlékezni? Igaz, akkor még elég kislány volt, ugye a háború alatt, hogy akkor itt milyen volt az élet? Igaz, akkor betegedett meg, a háború alatt, még az édesapja, nem?*
- Nem, nem, '30-as években.
- *Ja.*
- Amikor, mi is volt abban az időben, ja azt hiszem, akkor készült a budaörsi repülőtér. És ott is volt egy nagy szántónk, akkor azt elvették a repülőtér miatt. Úgyhogy akkor kezdődött. És akkor így végig mindig volt mit elvenni. Úgyhogy én aztán az apukám

családjából nem is ismertem senkit. Mert ugye mindenki kint van, és megszakadt a kapcsolat.

- *Ühüm. Tehát akkor már, az édesanyja, a nagymamája, meg Ön, a háború alatt egyedül voltak már itt, akkor..*
- Igen, igen. A nagypapa betegesen, és ő volt a kőműves. Tehát már abból sem volt jövedelem. És mindig csodálom, hogy hogy tudtak megélni. Mert a nagyszülőknek nem volt nyugdíjuk. Hát orvost fizetni kellett, nem?
- *Persze, igen.*
- Meg a kórházat, meg a gyógyszert. És megélni is meg kellett élni, és nem volt probléma. Nem tudom, hogy csinálta anyukám.
- *Hát biztos nehéz lehetett, főleg, hogy a férfi munkát is kellett ugye, a nehéz kerti munkát, meg mindent egyedül csinálni.*
- Igen. Egyedül csinálni.
- *És akkor itt is volt ilyen megszállás, mint ugye Baranyában, ugye, hogy jöttek az oroszok. Akkor ide később értek már ide?*
- Ide szentestén jöttek, úgy emlékszem, mint gyerek. Ugye előtte német katonák voltak itt, és a Petőfi utcában laktam, és az utca végén már a rét volt, meg gémeskút, ott a németek lesátoroztak, és ott voltak. Egyszer csak, ja és kezdtek ott már szentestére készülődni. És behívtak, és úgy emlékszem, anyukám már hívott haza, hogy menjünk aludni, már sötét volt. És akkor megengedte, hogy ott még énekeljünk, ugye a német katonák akarták a szentestét ott közösen. Nagyon sokat énekeltek, úgy emlékszem rá. És akkor egyszer csak haza, csomagolás, németek lementek, és másnap megjöttek az oroszok, és már ők ették meg a szaloncukrunkat, az én karácsonyfámról. Erre nagyon emlékszem, ez úgy megmaradt, mint gyerek bennem. Hogy előtte való nap a németekkel ott együtt a sátorban szentestéztünk, és másnap pedig már itt voltak az oroszok. Itt nagyon gyorsan ment a váltás.
- *De nem bántottak senkit?*
- Nem, nem. Hát olyan volt, hogy asszonyokat összeterelték, hogy krumplit kell pucolni. Nekünk az volt a szerencsénk, hogy elég nagy udvar volt, és a németek is oda hozták be a konyhát, tehát mindig volt mit enni. Mert hogy mindig az volt ugye a probléma a háború alatt. És ahogy elmentek, az oroszok hozták be oda a konyhát. És akkor mindig azok, segíteni kellett nekik. Mindent, amit mondtak, azt meg kellett csinálni. Mit tudom én, fát aprítani, vagy valahonnan valamit szerezni, krumplit

pucolni ebéd főzéshez, de mindig volt annyi, hogy nekünk is jutott belőle, tehát nem éheztünk.

- *Ja.*
- Nem is tudom, mit láttunk, mi gyerekek. Hát hogy terelték a foglyokat, arra emlékszem nagyon, a főúton végig, ott ment a hosszú menet.
- *Magyar foglyok, vagy a német?*
- Az oroszok a németeket.
- *Ühüm. És innen is vittek el Oroszországba?*
- Igen, igen, a rokonságból is.
- *Igen?*
- Igen.
- *Asszonyokat is? Inkább asszonyokat, vagy férfiakat?*
- Férfiakat, férfiakat. Asszonyról nem tudok a családban. Legalábbis a mi családunkban nem volt, férfiakat vitték a frontra, általában Ukrajnába, Szibériába nem került innen, nem tudok, én nem tudok, lehet, hogy volt budaörsi, de a családból nem volt. És nagyon soká jöttek vissza, mert kitelepítés után, köztük az egyik nagybátyám, aki aztán velünk élt. Mert az ő családját kitelepítették, és azzal a házat is elvették. Nem volt neki máshová menni.
- *Persze. És nem tudott utána a családja után menni?*
- Akart, igen, aztán nem tudom, miért nem sikerült. Utána már bekapcsolódott itt a TSZ munkákba, ugye ahogy jött a tavasz, és akkor itt maradt.
- *De hát nem volt nős még, vagy gyerek, ugye?*
- De, volt családja, volt családja, igen. De nem került a családhoz. Aztán itt halt meg.
- *Ühüm. És mi, itt a faluban milyen olyan szokások voltak, amit itt csak az asszonyok csináltak, vagy ápoltak-e hagyományt?*
- Hát fotóról tudok így mesélni: tollfosztás, kukoricafosztás, úgy mondják, fosztás, ugye?
- *Ühüm.*
- Kukoricafosztás. Akkor volt Budaörsön egy olyan szőlőfajta, egy csemegeszőlő, amit fölfűztek állványra, azt mondták, hogy kraksni, így egész föl a plafonig.
- *Ja hogy a fürtöket?*
- Aha. Egy külön szoba volt ehhez. Egy nagy kamra. És ez volt a szőlőszoba. Ilyenkor még gyerekeknek is segíteni kellett a kosarat odavinni, meg spárgát kötni. Ezt úgy kell

elképzelni, mint a szaloncukrot, főzték fel a fára. És karácsonykor ezt jó pénzért el tudták adni. Mert ez a szőlőfajta nem rohadt el. Csak a csiri. Ezt főzésnél is felhasználták.

- *Nálunk is csinálták..*
- A nagymama is mindig csinált krumplis smarnit, és akkor a jó szőlőszemeket oda beledobálta. Fölhasználtak mindent.
- *Persze.*
- Igen. Na most az a tollfosztás volt olyan alkalom, hogy összejártak, mert azt nem lehetett egy este megcsinálni, ugye, több este volt, hogy összejártak. És olyan, hogy csak az asszonyok? Mert ott volt ugye a szüreti mulatság, oda párosával mentek, táncolni, akkor a farsangi mulatság megint csak olyan esemény, sok kocsma volt, és ez, kocsmában voltak ezek az összejövetelek, táncmulatságok. De hogy csak asszonyok?
- *Itt nem volt ilyen Spinnstube?*
- Milyen? Spinnstube? Nem, a budaörsiek nem fontak.
- *Nem?*
- Nem. Nincs is rokkánk. Mit csináltak? Ez a kukoricafosztás volt igen, de ott érdekes, az asszonymunka volt. A rokonság, a szomszédság, tudni kell, hogy nagyon spórolósak voltak, szokták is mondani, hogy spórolós sváb, ugye?
- *Igen.*
- Akkor nem is volt, csak egy templomunk, egy katolikus templom. Azt lehet mondani, hogy száz százalékosan, ha csak nem nősült be valaki, és az mondjuk református volt. De az is a katolikus templomba járt. Aztán később alakult ki, már a kitelepítés után, hogy volt a református imaház, még most sincs templomuk, újtelepesek. Az első telepesek, azok a nagy partizánok voltak, azok kapták a legszebb házakat, mit kapták, ők választhatták ki, hogy melyiket kérik. Mert a kitelepítésnél a kitelepített, amikor összecsomagolt, a lakáskulcsot a községházán le kellett tenni, és aláírni. Hogy lezárva adta át az egészet. Na most közben mentek a fosztogatások, ugye. Mert hát jól le volt zárva, de hát aki akart, az bement. Nem volt azon olyan zár, hogy ne lehetett volna bemenni.
- *Jaja.*
- Akkor azt mondták, hogy ez a felvidéki magyaroknak és az erdélyi magyaroknak lesz majd. De mire azok ideértek, addigra már majdnem mindenhol laktak. Hát itt Budaörsön nagyon sok, Pestről jöttek ki, és én nem tudom, hogy mitől kaptak azok

lakást, egyszerűen kiutalták nekik. Elment a községházára, és akkor kiutalták, és akkor igénybe vehette.

- *Tehát a pesti polgárok.*
- Igen. És igen, igen. Mint ahogy nálunk is, be kellett fogadni egy családot, az például egészségügyben dolgozott, azt hiszem, szülésznő volt.
- *Egyedül, vagy a családjával?*
- Családjával, családjával. Még a nagymama is volt velük, emlékszem. Aztán jól megismerkedtünk, és békességben éltünk egymással.
- *Mennyi ideig éltek így együtt?*
- Elég sokáig, amíg nem kapott ez a szülésznő egy másik lakást, és akkor viszont ő hozott a maga helyére valakit, de már pénzért mentek a cserék.
- *Ja, aha.*
- És ez többször is megtörtént ez a csere. De ezeket a lakókat nem is tudtuk kitenni. Ezek aztán kihaltak. Úgy szabadultunk meg tőlük.
- *Ühüm, ühüm. Tehát akkor végig, elég sokáig együtt laktak.*
- Igen, egész sokáig, igen.
- *De nem, tehát akkor nem kellett így visszavenniük a házrészt?*
- Nem. Nem, mert mint bérlő volt bent. Ő nem tulajdonba kapta azt a lakást, csak mint bérlő volt.
- *Tehát a község…*
- Csak tudom, nagyon sokáig, 31 forint volt a havi lakbér.
- *Ühüm.*
- Ott is volt gyerek, megismerkedtünk, aztán nem volt különösebb probléma. Aztán nagyon sok felvidékit ismertünk meg, akikkel aztán nagyon jó barátságban lettünk, és még máig is tart a barátság. Most itt jelent meg egy..
- *Ühüm. És volt-e, nem tudom, arra biztos, hogy emlékeznek a faluban, biztos, hogy mikor volt az első olyan házasság, hogy mondjuk egy német lány vagy német fiú egy felvidéki lánnyal? Vagy ez?*
- Igen, igen. Ilyen volt.
- *Nem emlékszik, mikor volt az első?*
- Az elsőt, azt nem tudom. De arról van valamelyikben egy kép, hogy melyik volt az utolsó esküvő, amelyik még népviseletben történt. Mert aztán az is volt a nagy változás, hogy mindenki átöltözött városi ruhába, mert már nem hordták.

- *És ez mikor volt?*
- Én például soha nem jártam ilyen sváb ruhában, mert olyan volt itt a divat Budaörsön, hogy a gyerek ugyanazt hordta, mint az édesanyja. Tehát nem volt különbség a szoknya, a felsőrész között.
- *Mindent, csak kicsiben.*
- Mindent, csak kicsiben, igen. Énnekem már városi ruhám volt, tehát háború előtt már kezdték azt mondjuk egy osztályképen, ahol az én osztályom rajta van, biztos van már tíz gyerek, aki nincs sváb ruhában.
- *Ühüm.*
- És akkor kitelepítés után ez teljesen megszűnt, de egy pár idős asszony mégis hordta, mint az édesanyám is, haláláig hordta a népviseletet. Nem öltözött át. Próbált, de nem bírta megszokni. És akkor van itt bent valamelyikben egy család, ahol az utolsó esküvő budaörsi népviseletben. Aztán olyan, hogy felvidéki elvett budaörsi lányt, ez hát hogy kezdődhetett? Kitelepítés után mennyivel? Hát például már az én korosztályomban is volt olyan. Nekem véletlen, hogy zsámbéki fiú udvarolt, akinek az édesapja még budaörsi is ráadásul, ez tiszta véletlen, ezt nem úgy kerestem, hogy az legyen.
- *Ühüm.*
- Hogy hát azt lehet mondani, hogy már az '50-es-60-as években, igen, összeházasodtak. És akkor külön volt a nővérekkel, a lányoknak egy olyan társulat, hogy Mária-társulat. Tehát akkor ott csak lányok találkoztak. Ugye arról volt szó, hogy mi még milyen közösség - tehát ez volt egy nagyon erős közösség. Az édesanyám is Mária-lány volt. És olyan kikötés volt, hogy nem lehet menni a Mária-lányoknak táncolni. Csak mikor már férjhez mentek, addig nem.
- *Ja és ezt a nővérekkel?*
- Igen. És ők tartották össze ezt a társulatot, minden héten valószínű vasárnap volt mindig ilyen összejövetel, közös kirándulások, meg közös színdarabozás. Mert a lányiskolában volt egy nagyobb terem, ahol színpad volt. És olyan darabokat adtak elő, hogy a férfi darabot is lányok játszották, hogy nem engedték a fiúkat a közösségbe, igen. És mégis, mikor arra került a sor, hogy a fiú keresett asszonyt, feleséget, hogy mindig a Mária-lányok közül akartak választani. Mert nem mindenki ment Mária-lánynak, ugye nem bírta mindenki betartani azt a szabályt, hogy nem lehet táncolni menni.

- Igen. És akkor ilyenkor hívtak egy harmonikás fiút, hogy legyen egy kis zene, hogy ment a beszélgetés.
- *És akkor ezt valakinél otthon csinálták?*
- Igen, őnála. Betettek egy nagy asztalt a szobába, kivitték a mozgatható bútorokat, hogy elférjenek a…
- *Ja, itt van. Budapest környékén megkezdődött a svábok kitelepítése. Száz kilogrammos csomagot vihettek fejenként magukkal.*
- Hát Budaörsön ötvenet. Lehet, az újságban százat írt.
- *Valami Kriegsgefangenen Zeitungban volt.*
- Aha, igen.
- *És így látom, itt sokan vannak, együtt mentek a férfiak meg az asszonyok a szőlőbe, meg a földekre, mindenhová?*
- Szüret, ez szüretre, nem szüreti kép?
- *Igen, ez szüreti, Lesergruppe, szüreti kép.*
- Azaz. Szüretelnek. Szüret az nagy mulatság volt. Szüreti mulatság, igen.
- *És volt valami olyan munka, amit így az asszonyok nem végeztek a ház körül, csak a férfiak?*
- Hát gondolom, hogy az istállói munka.
- *Istállóban?*
- Igen.
- *Az állatok, igen.*
- Meg a pincemunkát is csak férfiak csinálták, és Budaörsön nagyon sok présház volt, tehát nem háznál borászkodott, hanem volt egyszer a lakás, az otthon, és külön a Kőhegy körül vagy a Kálvária körül voltak a présházak. Biztos lesz olyan kép is.
- *Igen, volt az előbb.*
- És akkor az emberek mentek a présházba. És ez minden vasárnap volt, akár volt szüret, akár nem. És délre, mire szólt a harang, ebédre, otthon voltak. De délelőtt a férfiak oda mentek, ott kártyáztak, meg mit tudom én, beszélgettek.
- *Ja, ez ugyanaz a kép, mint ott elöl volt.*
- Igen, mert ugye nem volt bölcsőde, a kertbe ki kellett menni dolgozni, és vitte magával a gyereket, jobb volt, hogy a hátán cipelte, mintha sétál vele, mert akkor nagyon lassan ért volna ki a kertbe. És amikor kiért, akkor ezt a batyut, ennek van ugye négy nagy hosszú, a négy sarkára rá volt varrva egy madzag, vagy minek

mondjam, egy kötő. Azt felkötötte a szőlőbe nem csak szőlő volt, hanem fák is voltak, cseresznyefa, diófa és őszibarackkal foglalkoztak a budaörsiek. Fölkötötte ezt a batyut a fára, és abba betette a babát.

- *Ja, mint egy ilyen bölcső, vagy hinta.*
- És ezt úgy hívták, ezt a batyut, hogy Hutschen?. Hutschen, schaukeln, így is mondták. De ha kosarat cipelt, akkor is azt mondta, hogy bring her den Hutsche?. Hogy hozd már ide azt a Hutsche?. Akkor nem gyereket tett bele, hanem kosarat. De már ez az elnevezés így rajtamaradt, hogy Hutsche?, a batyu.
- *Hány éves korig vitték?*
- Hát, amíg el nem szaladt.
- *Ja, amíg nem tudott járni.*
- Igen.
- *Hát igen, mert azért nehéz lehetett, hogyha elvitték..*
- Persze, és akkor vitt neki biztos egy kis ennivalót, megetette, és amíg aludt a gyerek, addig tudott dolgozni. Mert nem volt kint víkendház, még szerszámoskamra sem volt, mindig magával, látszik, hogy ott volt a batyu, és elöl a kapa. Hogy ment a kertbe. Azt minden nap kivitte, és hazahozta. És akkor a gyereket nem tudta letenni a földre, nem? Azt a pici babát…
- *Persze.*
- Mert megmászta volna a hangya, vagy valamilyen bogár. Azért fölkötötte a fára, és amíg aludt, addig tudott valamit intézni, egy sort megkapálni.
- *Hát azért nehéz lehetett így tényleg mindig, akkor, vigyázni.*
- Igen. Igen. Hát nem volt otthon, aki vigyázzon a babára, otthon hagyni sem lehetett. Aztán óvodás korban már lehetett vinni óvodába, de mikor én óvodás voltam, akkor például csak fél napig volt óvoda. Nem úgy, mint most, hogy egész nap, hogy ebéd és ott maradni.
- *Délelőtt volt csak?*
- Ühüm.
- *És azt akartam még kérdezni, mikor mondta, hogy az édesanyja ugye hordta még a Trachtot, amíg élt, hogy neki akkor biztos, milyen nehéz lehetett, amikor ugye mindenki az ő korosztályából elment, és akkor ő itt maradt így. A közösség nem hiányzott így?*

- Igen, de biztos, biztos. Mert először is a családból mindenki, ugye csak akkor a nagypapa már meghalt, csak nagymama volt. És aztán az '50-es években lehetett először menni látogatni. Na, hát ott ő rögtön ment.
- *Mert mind a kilenc testvére akkor kint volt.*
- Igen, igen.
- *És őket hová telepítették?*
- Már csak hat, mert négy meghalt.
- *Ja.*
- Spanyolnáthában húsz évesen, meg nem tudom, a másik kettő hogy halt meg. És nem egy helyen van a rokonság, hanem: Ulm, Heidenheim, Heilbronn, Stuttgart, egy meg nagyon messze, egész közel a francia határhoz, Rastatt. Úgyhogy nagyon…
- *Széjjelszórt.*
- Igen. Mikor már ott letelepedtek, ugye mert az elején nagyon nehéz volt nekik, mert attól függött, hogy ki hová került, kit hová fogadtak be. Utána már csináltak ilyen Siedlungokat, ott házhelyet osztottak, és kezdtek építeni. Addigra már volt munkájuk. Hát nem is volt könnyű nekik elhelyezkedni, hát legtöbb szőlőművelésből élt. De bekerültek például a heilbronniak ilyen autógyárba, hamar megtanulták ezt a munkát, szorgalmasak voltak, és akkor hamar felépült a kis házikó újra. Aztán nemsokára már ők jöttek autóval. Sőt, mi kaptunk onnan. Mikor a férjem nagyapja meghalt, akkor annyi pénz volt, hogy minden unoka kapott kétszáz márkát. Akkor még márka volt Németországban. És kétszáz márkáért lehetett venni egy használt autót. Ezt megvették, felrakták a Dunára, és a Csepel-szigeten, addig lejött. És így volt először autónk, már azt hiszem, hú, '61-62-ben, azt hiszem, már volt kocsink, egy öreg Opel. És akkor már könnyebb volt a kertből hazaszállítani a gyümölcsöt.
- *Persze, jaja.*
- És akkor már anyukámnak is kocsival vittük a piacra az árut, már nem kellett neki a hátán cipelni.
- *Ja, akkor is, még akkor is járt piacra?*
- Persze. Amíg élt. Az volt az élete.
- *Itt Budaörsön, vagy akkor is be?*
- Mindig a, mindig a városba.
- *Akkor ő gondolom hamar?*
- És azzal a batyuval, amit az előbb láttunk, abba kötötte..

- *Ja, a Hutsche.*
- Hutsche, hátul egy kosár, elöl egy kosár. Nem egy kosárral ment, kettővel, sőt, ha sok áru volt, egy ide, egy oda, és így szállt fel a villamosra. És akkor a villamoson még kosárjegyet kellett venni. Úgy emlékszem rá.
- *Igen?*
- Bizony. De akkor volt kalauz, ugye nem is tudott másként felszállni. Felszállt, a kalauz látta, hogy mi van, egy, kettő, három, meg a sajátja, és akkor, ez így ment.
- *Akkor ő gondolom, hamar megtanult magyarul is, nem? Mert ott a piacon kellett.*
- Ő már tudott, igen. Nagymama nem tudott, de az édesanyám már igen.
- *Mert gondolom, ott kellett beszélni a vevőkkel.*
- Igen. Meg állítólag abban az időben volt olyan divat, hogy a család elküldte a gyereket falura, egy családhoz, és ott, hogy magyarul tanuljon, hogy tanuljon meg magyarul. És ott besegített a házimunkába, ami volt, ugye.
- *Jaja.*
- Pestre? Hogyne, volt, aki takarítani, meg Pestre vitték eladni a tejet, úgy tudom, hogy bérházakba becsengettek, és akkor alaki mesélte, hogy úgy adták el a tejet, hogy a budaörsieknél az volt a divat, hogy mindig kék harisnyában jártak. Ugye és sokan nem tudtak beszélni, csak hát lekiabáltak, hogy mit tudom én, Milch, Milch. Annyit ő is értett, meg hogy mennyibe kerül, ki tudta fizetni, és megnézte, hogy mi van rajta, kék harisnya? Akkor lejövök. Mert tudta, hogy az a budaörsi, attól vettem, akkor megint attól veszek.
- *Érdekes.*
- Igen.

Interview – K.R. – Nemesnádudvar

- *Meséljen az életröl a faluban a háború alatt.*
- Nehéz volt, mert hát mondtam már, hogy unokabátyám ott halt meg a fronton és mikor úgy összejöttünk a barátnőkkel, hát mindig a háborúról beszéltünk, mert mindig az volt a téma, mert mindig háború volt. Igen, és hát így így, sokat nem tudok arról mesélni, mert hát ugye még …. nem volt, de a háború alatt, akkor apámnak is köllött menni ilyen, a reptérre, ilyen munkára. Ilyen kényszermunkára, ide csak Érsekcsanádra, nem olyan messzire, úgyhogy hétfőn elmentek és akkor hétvégén, szombaton hazajöttek és akkor következő hétvégén megint, és akkor úgy egy hétig voltak oda, mindig.
- *És akkor kint, Anyukájával, ők ketten csinálták otthon a munkát, amit….*
- Igen, igen. Anyukámmal, meg a bátyám volt és volt egy nagypapa, ami még jó erőben volt, aki még tudott dolgozni, mind csináltuk akkor a munkát, igen. Bár nem tartott az olyan nagyon sokáig, nem tudom, hogy most úgy jól-e, pontosan nem emlékszek, hogy hány hétig voltak ott, egy hónapig, vagy másfél hónapig, vagy így valahogy, igen.
- *Milyen munka volt, volt sok állat meg földek?*
- Nálunk? Nálunk voltak állatok, voltak tehenek, meg még ökrök, borjút nevelt apám, mindig borjúk voltak, mindig kisborjúkat nevelt és akkor ökröket csinált belőle, és akkor eladta a Dunántúlra, arra felétek jött mindig egy kupec, aki megvette az ökröket és ebből volt a pénz. Akkor is az állatokból volt a pénz, mindig, ahogy a tehenek ellettek, hogyha bikaborjút ellettek, akkor ugye azokat kiherélték és akkor nevelték és így, hogy… még lovak voltak, 2 ló volt, még 2 tehén. Több tehén nem volt nálunk, mert nem voltunk olyan nagyon gazdagok, olyan közepesek és…
- *Az anyukájának, meg magának mit kellett otthon dolgoznia, mit segítettek?*
- Hát nekünk, mink is mentünk a határba. Ugyanúgy mentünk a határba, mint a férfiak, apámék. Szőlő volt, sok szőlő volt, a szőlő az sok volt, még föld volt, 30 hold és akkor hát mentünk a kukoricát kapálni, vagy aratni, aratni is mentünk, mikor már mink nagyok voltunk, akkor öten voltunk, akkor aratni is voltunk, úgyhogy mink csináltuk a földet, mindent, még a szőlőt is. És emlékszem, hogy egyszer reggel, hétfőn, hétfői nap volt, apám, az reggel 6 órakor nyáron odaállt a konyhaajtó elé és föl köllött szállni a kocsira, hogy indulunk. És akkor mondtam neki, hogy várjon még 5 percet, mert még nem ágyaztam be, nem várt egy percet se, nem, azt mondja, majd holnap 5 perccel tovább, hamarabb kelsz, és akkor be tudsz ágyazni. Úgy maradt az ágy, nem

volt szabad beágyazni, nem, nem várt meg 5 percet, mert 5 perc alatt meglett volna, de hát nem volt rossz ember. Jó ember volt, mert én nem emlékszem, hogy még egy pofont is hogy kaptam volna tőle, egyszer se, de az volt reggel korán köllött menni, persze időben is haza. Igen, ezzel az ésszel, ami mostanában van, most tudom csak meg, hogy tényleg nagyon jól gazdálkodott, igen.

- *És hányban tetszett születni, mikor?*
- ’29-ben.
- *’29-ben…*
- Igen, igen, 83 éves vagyok, igen.
- *És akkor iskolába hány osztályt kellett járni?*
- Hatot, az én korosztályom még hatot, és a következők, azok hetet, akik utánunk voltak, és aki 2 évvel fiatalabb, azok már 8 osztályt. Mink voltunk az utolsók, akik 6 osztályt jártak, igen, akkor kezdődött a 8 osztály. Akik 2 évvel fiatalabb voltak.
- *És németül vagy magyarul tanultak?*
- Vegyesen, vegyesen, németül is meg magyarul is.
- *De otthon németül beszéltek vagy magyarul?*
- Otthon németül beszéltünk.
- *Németül…*
- Igen, igen.
- *És az iskolában a gyerekek egymás között?*
- Németül.
- *Németül.*
- Igen, hát azoknak a német ment jobban, volt, mondtak, hogy hát fonóba jártunk, mikor már nagyok voltunk, iskolában is úgy nagyon jó volt az iskolában, is jó osztály volt és úgy szerettük egymást. És jó volt.
- *És a fonóba hány évesen jártak már, vagy hány évesen lehetett menni?*
- Hát, mikor kimaradtunk az iskolából, tizenkét évesen kimaradtunk az iskolából, ugye, 6 osztályt jártunk és akkor elkezdtünk fonóba járni és mindaddig jártunk, míg férjhez nem mentünk.
- *Akkor ott is tudtak ismerkedni kicsit.*
- Igen, igen, hát ott mindig, hogy mondjam, ott mindig, csak a barátnők voltak, mindig ugyanaz, még a fiúk is ugyanazok, mert a fiúk is jöttek a fonóba. Ugyanúgy, mint a lányok, a fiúk mentek egymás után és akkor, ha már tudták, hogy na, most holnap

idemegyünk, mentünk és akkor a fiúk is elmentek a pincébe és csak egy óra hosszára vagy másfélre és akkor jöttek a fonóba.

- *Ja hogy akkor mindig együtt…*
- Énekeltünk is, énekeltünk, meg meséltünk, meg hát kézimunkáztunk ott, még akkor volt vagy főtt kukorica volt, vagy pattogatott kukorica, ez volt a menő, ez a kettő. És akkor az egyik helyen, most máma pattogatott kukorica volt, akkor a másik főtt kukoricát csinált.
- *Ez csak télen volt, nyáron…*
- Csak télen, csak télen, igen, igen.
- *És akkor mindig háznál voltak, egymáshoz…?*
- Mindig sorba mentünk, sorba mentünk, mikor végére értünk, akkor újból kezdtük, igen.
- *És mit csináltak még együtt, hogyha nyáron, mondjuk akkor nem kell menni….*
- Hát nyáron, akkor mondom, hát itt a piactéren, itt volt a gyülekezet, itt, ahol van most az a játszótér, itt volt a piactér, itt volt a gyülekezet, úgy, hogy hétköznap nem jártunk sehová, csak hétvégén, szombat este, meg vasárnap este. És akkor bál volt, amikor mink fiatalok voltunk, akkor már úgy volt, hogy már vasárnap délután litánia után kezdődött a bál. És akkor ez tartott úgy 6 óráig és akkor hazament mindenki vacsorázni és 7 órára mentünk vissza, a bálba és akkor az, hát amikor, volt, amikor éjfélkor, van mikor 1 órakor, 2 óra, mikor milyen jó buli volt, igen.
- *Jó volt, akkor együtt.*
- Igen, igen, de csak hétvégén voltunk akkor nyáron, mert mindegyik ugye parasztgyerekek voltak, hát mindegyiknek köll mennie dolgozni, ott a hétköznap nem volt csavargás, szorosabban voltunk tartva.
- *És mikor jött a háború, akkor is volt így bál, meg találkoztak, vagy akkor már nem, sokan elmentek katonának, vagy elvittek sok embert…*
- Hát azért a mi korosztályunk akkor még nem ment katonának, még fiatalok voltak, de akkor már, mikor az oroszok bejöttek, akkor tudom, hogy akkor el akarták vinni őket, a leventéket, mert leventék voltak, mikor a fiúk azok leventék voltak, ilyen, ilyen zöld sapkájuk volt és a magyar címer volt rajta. És azok minden vasárnap kismisén ott voltak, az egész levente csoport a templomban. És azokat el akarták akkor vinni az oroszok elől, mikor úgy volt, hogy bejönnek az oroszok és akkor a töltésiekkel is összejártunk így néha, azokkal a fiatalokkal, mint mink. És akkor a töltési fiúk jöttek ide, Nádudvarra, már úgy, hogy már vitték csak idejöttek elbúcsúzni. És azokat el is

vitték és a mieinket is akarták vinni, és én tudom, én elmentem csalamádéért a földekért, szintén ilyen, ott amit, betanított ökrökkel, ami volt, meséltem, hogy az apámnak mindig olyan volt, ahol mondtam, hogy én elmegyek csalamádéért, és akkor már nagyon-nagyon lövöldöztek, a Rémre jöttek, ez az a front. És akkor olyan nagyon lövöldöztek, úgy, hogy ahol most a Hosszú-hegy, az állami gazdaság van, ott már hallatszott a puskalövés, akkor olyan nagyon-nagyon megijedtem. Hogy én szétvágtam kiskapával a csalamádét, akkor földobtam gyorsan a kocsira, és fölültem a kocsira és akkor hajtottam az ökröket, olyan nagyon szaladni köllött nekik, akkor mikor beértem, beljebb volt egy, akkor ott voltak népek, akik szintén ott dolgoztak a földön. Na, akkor már nem féltem, annyira, akkor már nem hajtottam annyira, és akkor mikor ideértem a Petiék utcájukba, oda a kocsma elé, akkor ott a fiúk mind ott voltak, ugye már gyülekeztek, hogy majd ezt köll nekik vinni. Akkor azok megállítottak engem, mondtam nekik, ne menjetek, ti már nem mentek sehová, mert itt vannak már az oroszok, mondom, engem majdnem elkaptak, már nem messze voltak tőlem, de én nagyon siettem. És mind körülálltak akkor engemet, ugye a kocsival és ugye elmondtam, nekik, hogy hogy, mi volt, ott a földeken és akkor úgy is volt, hogy a nádudvari leventéket akkor már nem vitték el, mert már nem volt rá idő. Az is már levente volt, az én testvérem is, igen, igen.

- *Arra emlékszik még, mikor elvitték a '45 karácsonyában, ugye Oroszországba, mert azt mondták először, hogy nem odaviszik.*
- Hát hogyne, persze, hogy emlékszem, akkor is úgy volt, hogy úgy szedték össze az embereket, és elvitték a tanácsházára és onnan vitték hova is? Nem Kecelre…
- *Kiskunhalasra nem?*
- Halasra, így van, Halasra és ott összevárták a vagont, mire és akkor elvitték fel, akkor volt, aki megszökött, hát én ezt mind tudom, hogy hogy ezeket, hogy elvitték. És akkor, aki a mi szomszédunk volt, férfi, az kiugrott a vonatról, az hazajött, és, de 3 férfi volt, de nem jövök rá, hogy ki volt az egyik, az a hátsó utcában lakott, mert azoknak a kertjükön jöttek föl, és akkor valaki csak meglátta őket, és de azoknak akkor sikerült itthon maradni. Volt, aki megszökött, de hát, csak hárman-négyen, úgyhogy nem sokan.
- *De nem csak férfiakat vittek el.*
- Férfiakat, nőket, igen, igen. És érdekes, a férfiaktól többen haltak meg, nő, csak egy halt meg, de férfi sok halt meg ott kint, igen. Ugye szűk volt a koszt és hát nem bírták,

igen. És az egyik családot elvittek férj és feleséget is és képzeld el, ott született kisbaba nekik.

- *Kint Oroszországban?*
- Kint Oroszországban, …, igen, ott annak az apja, az anyja volt kinn és nem lehet tudni, nem lehetett tőlük sem tudni semmit, emlékszem, mikor mink, mi hívogatni mentünk lakodalomba, akkor a tanyán laktak. Mert ugye sokan akkor tanyára költöztek, mert nem volt házuk a sváboknak és tanyára mentünk hívogatni a… és akkor úgy, hát beszéltünk, persze, úgy hát azoknak is a lányuk kint volt Oroszországban és akkor mondták, hogy hát most azt mondják, a mi Krisztinánknak született kint kisbabája. De én nem bánom, azt mondta az apja, ha gyereke van, csak hazajönne, és tényleg úgy volt, mikor hazajöttek, tényleg hozott egy kislányt. Ott volt egy szakács, aki na magyar volt, de nem nádudvari és ez a szakács, ez adott mindig ennek, mert ez nagyon-nagyon szép lány volt, ez adott ennek a lánynak mindig több kaját, úgy hogy jóban legyen vele és akkor született neki is kislánya tőle és akkor haza. De annak volt családja, ennek itthon, ennek az embernek, mikor hazajöttek, akkor csak a családjához ment, igen.
- *És akkor az a házaspár, aki kiment és azoknak a kisgyereke, az túlélte, aki megszületett*?
- Persze, hazahozták, egy kislány volt, hát most is él, az az asszony, igen, igen.
- *És szabadott azoknak valamit mondani, vagy nem mondtak semmit?*
- Hát nem nagyon nyilatkoztak, csak azt, hogy nagyon szenvedtek, hogy nagyon kevés volt a koszt, hogy volt azt nem mondták, nem nagyon mertek nyilatkozni, igen.
- *És akkor, akik visszajöttek és előtte mondjuk…?*
- De itthon a család ki volt telepítve, a család ki volt telepítve, hogy hát akkor ki hol lakott, itt-ott.
- *Megtalálták azért egymást.*
- Hát meg, meg, volt, aki volt olyan is, aki a család Németországban volt, a hozzátartozó meg idejött haza, mert nem tudtak érintkezni egymással és nem tudták és akkor ugye hazajöttek és akkor itt voltak és nem volt családjuk, igen.
- *És utánuk mentek ki vagy itt maradtak?*
- Hát volt, aki utána ment ki, de volt, aki itt maradt.
- *És volt, aki hazaszökött?*
- De volt is, volt, aki hazaszökött, igen, a család, ha megtudta, hogy itt vannak, akkor hazajöttek, akinek sikerült. Volt, akinek sikerült hazajönni, de volt, akit visszadobtak,

akit elfogtak itt az osztrák határon. Itt fogták el őket mindig és akkor átdobták őket megint, igen.

- *Akkor maguknak is elvették a házat annak idején?*
- El, el.
- *Ez mikor volt?*
- Hát az még ’47… az én szüleimnek áprilisban és az anyósom, ez volt az anyósoméké ez a ház, ezek meg augusztusba, a nagy telepítés, mikor ment. Mert ezeket Németországba telepítettek volna, a férjemet, meg a családját és az én szüleimet még Bokodra akartak, de akkor a második szomszédasszony az magyar volt és akkor az befogadta őket, így nem vitték, mert csak az volt a lényeg, hogy a házból ki, és akkor, hogy a ház köllött. Meg minden, ami benne van.
- *És akkor maguk Bokodra kerültek, vagy oda nem?*
- Hát én itt laktam, és mikor a nagy telepítés volt, akkor mink is tanyán bujkáltunk, én meg a férjem a Rudival, az kisbaba volt, és az anyósomék még a földjükön volt egy kunyhó, ott, és azok ott tanyáztak egy darabig, mert nyár volt, akkor lehetett. Addig még lezajlott a nagy telepítés és akkor hát hazajöttek. Tusnokon laktak és bennünket akkor a fölvidékiek befogadtak, vissza a saját házunkba. De úgy, hogy a hátsó konyhába, a hátsó konyha kicsi volt, 2,5 m széles és 5 m hosszú. Az volt a szoba, konyha, kamra, mindenünk. De azért jól éltünk, fiatalok voltunk. Jancsi-kályhával főztünk, egyik edény a másik után. De azt a Jancsi-kályhát is úgy kaptuk, tudod, hogy milyen az a Jancsi-kályha? Ilyen alacsony kályha és ilyen kerek úgy, mint egy fűtőtest meg egy kis karikája és ezt is egy fölvidéki bácsitól kaptunk, ez itt lakott a szomszédba és mikor a telepítés jött, akkor ideraktunk tehenet, meg disznókat, meg mindent, a kerítésen át. És akkor a papánk dolgozott nála, hogy ne legyen feltűnő, hogy ugye etetni köllött a disznókat és azt nem akartuk, hogy az az ember etesse, akkor a papa ennél az embernél dolgozott mindennap, hogy tudja a tehenet, meg a disznókat etetni, hogy ne legyen föltűnő. Mert ugye, ha egy másik telepes, jobban, ezek a délvidékiek gonoszabbak voltak. A fölvidékiek nem, ha megtudták, vagy a papát beköpték, akkor elvitték volna. De és akkor, akkor ez az ember megsajnált és ez hozott ugye Csehszlovákiából ezt a Jancsi-kályhát, és ez nagyon jól melegített télen, nagyon jó meleg volt, igaz, hogy csak kicsi is volt a helység és azon főztünk. De éveken keresztül azon főztünk, igen. Az egyik edényt le, ha tésztát akartam főzni, akkor a levest le, akkor vizet föl, és így. Így főztünk.
- *És hány évig laktak együtt a telepes családdal?*

- 9 és fél évig.
- *9 és fél évig?*
- 9 és fél évig.
- *Jó hosszú…*
- És akkor, és akkor jött össze egy kis pénzünk, és akkor a szüleimmel közösen vettünk egy házat fönt Österreichban egy kis házat és akkor 5 évre rá eladó lett ez a ház, akkor megvettük ezt a házat, 5 évre rá. És ott, a szüleim ott maradtak lakni a kis házban, és mink meg idejöttünk.
- *És a férje szülei?*
- Azok is akkor itt laktak, azok itt laktak, volt itt egy kis épület, egy öreg kis épület, itt és itt is a telepesek befogadták akkor, fölvidékiek laktak itt is és befogadták őket. Hát kisebb volt ám, mint ez, mert szoba is kisebb volt és a konyha nyitott konyha volt és hát itt laktak anyósomék is, az volt a szerencse, mikor el akarták adni a házat, és akkor ugye féltek, hogy az öregekkel együtt majd nem tudják eladni és akkor hát nekünk kínálták és mink meg is vettük. Tudom, hogy este jöttek, jött anyósom szólni, engemet műtöttek télen, ősszel, fejműtétem volt. És tavasszal, legelső nap voltunk dolgozni és ugye hát persze, hogy köllött a pénz, Pesten voltam műteni, és akkor jött anyósom, azt mondja, hogy eladó a ház és akkor hát úgy félve én voltam az utolsó, aki hazajött. A papa már otthon volt, és mikor hazajöttem, akkor ő már jött előrefelé az udvaron, felém jött, azt mondja, képzeld el, eladó a ház. Hát mondom, meg köll venni, valahogy meg köll venni. De azért azt mondom, tudtam én, hogy akkor lesz eladó, mikor legkevesebb a pénzünk, és ugye hát persze, azért na össze köllött segíteni a családnak, hogy meg tudtuk venni, és akkor este mindjárt jöttünk le, hogy foglalót adni, mert nálunk ugye nem volt otthon akkor a Mári néniék adtak pénzt, hogy foglalót tudjunk adni, a nagynénémék. És akkor nem volt, akartuk, hogy a kisebbik csinálja az adásvételi szerződést, hát ez gyűlésen volt és nem volt itthon, és akkor vártuk vártuk, hát nem győztük kivárni, akkor mondta a papa, mondta, hogy hát akkor megvárjuk a holnapot. De én éreztem, hogy nem szabad várni, mert ezek visszahúzzák a szavukat és akkor mondom, nem, ha ti nem meritek megírni, majd én akkor megírom a szerződést. És akkor csak röstellte a papa, még ha ezeknek a fiúk, na akkor megírták, akkor a szomszédokból hívtunk 2 tanút, és akkor adtunk foglalót, másnap reggel a Krizák Marisnak az apja jött és az 10 000 Ft-tal többet adott volna. Azok akkor 10 000 Ft sok pénz volt, az többet adott volna nekik, de hát ugye, és mink 30 000-t adtunk foglalót, azt megduplázni még se tudta. És akkor mondtam nekik, papának, mondom,

látod, milyen jó, hogy mert én éreztem, hogy ezek visszatáncolnak, mert ezek nem gondolták. És a Krizáknak lett volna annyi bátorsága, hogy az öregeket kipaterolni a házból. Én abban biztos vagyok.

- *Az délvidéki volt ugye a Krizák vagy nem délvidéki?*
- De az az is ilyen belföldi telepes volt, az ilyen senkiházi, igen.
- *És a szülei, azt a házat, ahol maguk, ők… szülei háza?*
- Az az én szüleimé, az ott fölvidékiek laktak ott is, itt naszvadiak, és azok szecseiek voltak. Az az egy nagyon jó asszony volt, az segített nekem a gyerekeket fölnevelni, azt köll mondanom, 9 évig, 9 és fél évig ott laktunk, úgy a Rudi mindjárt született, azok jöttek áprilisban és december előtt született a Rudi. És az, az igaz, hogy sokat dolgoztunk nekik ingyen, de nagyon segített, az olyan volt, mint egy nagymama, szerette a gyerekeket, igen.
- *És nem adták el, azok ott soha nem tudták visszavenni?*
- Nem, nem, mindig mondta a férjem, mindig azt akarta volna, mert az újabb ház volt, és itt még mindig ilyen nagy pocsolya volt, itt a ház előtt nagyon nagy sár volt mindig, és mindig azt várta volna a papánk. És, az nem lett eladó, az a ház. De akkor mondtuk, hát amelyik eladó lesz hamarabb, azt megvesszük és akkor ezt megvettük és májusba költöztünk be, május elején és még az, alig, hogy itt laktunk, mikor kiléptem a kapun egyszer és akkor itt a mérnökök mérték, mértek. És akkor kérdeztem, hogy mit mérnek? Azt mondják, hogy ez lesz a legszebb utca Nádudvaron, na mondom, hogyhogy? Azt mondja, hogy itt köves út lesz, na mondom, az nagyon jó lenne, és tényleg, Még aznap elkezdték ezt, csináltak köves utat és akkor a pocsolya eltűnt a ház elől, igen.
- *De akkor végig jóban voltak azokkal, akikkel ott laktak 9 évig együtt, másfél…*
- Persze, jóban voltunk, ők is voltak, mikor nálunk tartottunk lakodalmat, itt voltak és ők, emlékszem, nálatok egy edénysorozatot vettek, ez kicsitől nagyig, 10 literig, ugye? Fazekakat, lábasokat és mikor ő náluk volt lakodalom, mink is voltunk náluk lakodalomban, összejártunk mindig, össze. Addig, míg az öregasszony élt, de már mikor az meghalt, akkor már nem annyira. Jól van a fia az még úgy nagyon tartotta a kapcsolatot, de az asszony, az nem volt olyan jószívű, az nem volt olyan.
- *És ők hányan voltak ott abban a családban?*
- Csak ketten, egy idős özvegyasszony, meg egy fia, egy fia jött, igen.
- *Ja és akkor az vett el valakit feleségül és akkor azzal…*

- Igen, igen egy naszvadi lányt, Hajósra voltak települve és akkor azt vette el és akkor és az akkor itt laktak, csak mink már akkor már nem laktunk ott, mikor ez megnősült, ez a gyerek, ez a fiú. Mert ez kicsit olyan…
- *Időben hogy volt, hogy a faluba először jöttek a délvidéki telepesek és utána jöttek Csehszlovákiából?*
- Igen, igen.
- *Délvidékiek hányban jöttek?*
- Hát azok már, ’46-ban, már ’46-ban, igen, a Külbogyiszlóról, mint a miklaiak, azok nem tudom, hogy honnan jöttek, így, úgyhogy az országból jöttek ilyen.
- *Onnan is ….*
- Semmirevalók, de hát a külbogyiszlóiak, ezek azért jöttek be, mert ugye tanyán laktak és akkor föl lettek szólítva, hogy bejöhetnek a faluba, kapnak házat, nem muszáj tanyán lakjanak, hát persze, hogy elfogadják. Emlékszem, ez a Julis néni, aki a… ennek a férje is katona volt, és fogságban volt és, ez se tudta sokáig, hogy hol van, és akkor mikor már írt, akkor megírta neki, hogy nem lakok már tanyán, faluban lakok. Kaptunk, igényelni köllött egy házat és kaptunk egy házat, akkor azt mondta, hogy én ennek nem örülök, azt mondja, ez nem lesz a mienk soha. Azt mondja, hogy ezt nem jól tetted, ennek nem tetszett, a Jóska bácsinak nem tetszett neki, és ez a Julis néni, vele nagyon jóban voltunk és akkor ez elmondta nekünk, hogy mit írt a férje, hogy majdnem haragszik érte, amiért ezt a házat igényelte, igen. És akkor a szüleim ott laktak egy darabig, de hát ezek is úgy gondolták, hogy befogadják, és úgyis elviszik őket, mert azért na, hát csak meglopták őket. Ugye sok zsák volt, meg mindenük, mint egy parasztnál, és akkor már mikor cséplőgéphez járt a férjem és a testvérinél volt a cséplőgép, akkor oda, ahol voltak a zsákok, mind H… Fülöp monogrammal, hát az én apámé volt. Hát a Julis nénitől elvitték az anyjáékhoz, hiszen hát nem is szólhattál érte, mert seggbe rúgtak volna és akkor a szabad ég alá mehettél és akkor épp, mikor már nem bírták, akkor elmentek oda a L-féle házba, a posta mellé, ott Jugóból volt egy család, azok befogadták, azok meg nagyon-nagyon jó emberek voltak velük szemben mindig, nagyon is voltak. Volt azoknál 4 gyerek, 1 lány és 3 fiú, és 2 ikerfiú és akkor mindig a nagypapa már idős volt és akkor, mint a gyerekek, ugye mindig föl…. És, ha a szülők észrevették, akkor nagyon megverték a gyerekeket, úgyhogy nem tűrték el.
- *Hogy csúfolták.*
- Hogy csúfolták a nagypapát, igen. És akkor már ott se lehetett mindig lenni, akkor elmentek tanyára lakni. És akkor össze tudták szedni magukat, míg a tanyán laktak, a

Hosszú-hegynél volt állatgondozó az apám, bikákat etetett és akkor a tanyára, akkor már a tanyához kapta a bikákat. Ugye ő ilyen paraszttanya volt azelőtt és nagy istálló volt, akkor otthon tudta etetni a bikákat, nem köllött neki sehová se járni és akkor jól ment neki, jól keresett és tudom, hogy akkor kecskét főztek, mert ugye tejet ad, hova menjenek? A Rémi-határ mellett volt a tanya. Tudom, anyám többször Rémre ment vásárolni, mint Nádudvarra, mert az közelebb volt, Rém hozzájuk, és akkor tudom, mikor kimentünk és akkor a mama mindig csinált tejes kávét, jaj de jó volt, ez a kecsketej volt és a friss kecskéből, levágták a kis kecskéket, jó volt, jó a húsa neki, mint a borjúhús. És akkor tudtak összeszedni magukat és egy kicsit talpra állni.

- *És az öccse az a szüleivel ment?*
- Az is már nős volt akkor, mire tanyára kerültek, igen.
- *Először ott a kisházban laktak ott fent, ott a…..*
- Igen, igen, nem, nem, először tanyán laktak, tanyáról akkor azt összeraktuk a pénzt, mert nekünk se volt annyi, meg ő nekik se volt, együtt. És akkor közösen tettük meg, de nem jól tettük, mert egy telepes házat vettünk volna, telepestül, akkor itt nagyon szép parasztházat tudtunk volna venni 35 000 Ft-ért kínálták a Ra…., itt van ahol a… mondtuk már nem? Ahol a Szabolcsnak a mamája lakik, igen, de akkor még a körösztfészer is megvolt, azért nagyon szép ház volt. És a férjem mindig mondta, azt mondja, hogy most vegyem meg ezt a házat és a házigazdának, az asszonyai itt laktak a faluban, ezeknek megszakadt a szívük. És apánk mindig azt mondja, és ez saját tulajdon volt, amit vett, megvettük ezt a kisházat és hát majd ha visszakapjuk a házunkat, akkor ezt eladjuk, akkor már lesz egy kezdőnk. Mert mindig reménykedtek, hogy majd visszakapjuk a házat, amiből nem lett semmi.
  És mit mondtak, hogy miért vették egyáltalán el?
- Hát ezt nem tudni, mert először úgy volt, akik Volksbundban voltak, először azokat telepítettek ki, és akkor utána jöttek a többiek, hát ez itt nagy politika volt, szerintem. Ez itt nagy politika volt, mert először, mert az összeset vették volna, akkor lehet, hogy nem sikerült volna, de így ugye most csak, akik Volksbundban voltak, akkor utána jöttek a többiek is, igen.
- *Akkor hányba volt, amikor ki kellett költözni?*
- ’47, a szüleim áprilisban és itt izé, augusztusban, igen.
- *És mikor ment férjhez?*
- Hát ez, akkor hát az pár nap alatt, mink a papával voltunk akkor a mi házunkban szénapadláson, és akkor a háziasszony mindig szólt föl, most ez van a…

- *Milyen szokás volt még amit csak így az asszonyok ápoltak? Milyen ilyen „Gebrauch”-ok amit csak az asszonyok ápoltak, mert ugye mesélte tegnap hogy ez a „Heprechsuche” volt, hogy vitték ugye itt a szent család képet…*
- Igen
- *…és az, hogy ugye azt csak asszonyok vitték.*
- Igen
- *Mi volt még ilyen amit az asszonyok csináltak csak vagy lányok?*
- Hát a „Spinnreihe”.
- *Igen.*
- A „Spinnreihe”, azért jöttek a férfiak is a „Spinnreihe”-ra. Meg hát ezek a kézimunkák, ugye amit az asszonyok fontak, meg kötöttek, meg hímeztek, meg ilyeneket.
- *És Húsvétkor is volt valami szokás, amit csak így az asszonyok…*
- Nem.
- *ápoltak?*
- Nem, nem volt különösen, nem, nem.
- *És Karácsonykor csak ez az egy szokás volt?*
- Csak ez volt, aha, ez a szent család kép.
- *Mhm,mhm.*
- Igen. Hát om 15. Dezember hat’s angefangen das Bild nach sie ist zu eine gange, zu die erste gange, weil’s was übers Jahr pleibt, und nach singe, singe am nächste Jahr am ….am selbe wo es am vorheriges Jahr übers Jahr war, weil bei denen, wo es bleibt übers Jahr, die kriegt es am letzten Tag. Und nach… Soll ich das a pissle sache den, den Spurch…
- *Ja.*
- …sagen?
- *Ja, aha.*
- Und danach wenn wir mit dem Bild… reingekommen sein mit dem Bildle‘, gekrisst: „Gelobt sei Jesus, Maria und Josef. Ich bitte um eine Herberg für Josef und Maria.” Und danach sind sie, die Frau die das Bild übernommen hat, die hat gestagt: „Grund meines Herzens haben wir eine Wohnung für euch, für Josef und Maria, für Zeit und Ewigkeit.” Nach dem, die das Bild fortgetragen hat, die hat gesagt: „Das Awetglöcklein läutet schon, ich trag herein den Gottessohn, versagt mir meine Bitte

nicht, das sie mir eine Herberg gibt. Mit Josef und Maria rein, wollen heute bei euch kheren ein. Gedenkt das sie die Mutter Gottes ist, sie tragt den höchsten Schatz auf Erden, der unser' Welterlöser eins zu werden." Und nachdem hab'ma g'sunge. Die Glöcken verkünden mit fröhlichem laut, da…na jetzt bleib ich stecken…. na alles ans… tes home g'sunge, und nach hons g'sagt: „Ohh freundin nimm sie auf in ihre ..Herrschaft, die schönste Mutter Jesu und iherer unbeflegter Mutterschaft, verehre sie aber nicht nur heut und morgen, sondern hilfe ständig ihre Erde zu versorgen." Nach hat die Frau g'sagt wer's übernomme hat: „Sei gegrüsst oh Jungfrau rein, mit Freunde nehmen wir wieder dich in unsere Wohnung ein, verehren wollen wir dich von ganzen Herzen, verlass auch du uns nicht in unsere Todesschmerzen." Nach hommer g'pedt, den Engel des Herrn, und noch a Vater unser und noch a arme Seele, nach sind wir a Rosekranz anfange zu bete. Und wann der Rosekranz rum war, nach hämmer die Maria…gebet und nach noch 1 Sätzte-2 so ……..wo zu der Mutter Gottes gepasst hat. Des hat so a Stund, oder anderthalbe gedauert. Nachdem seim'a ham gange.

- *Mhm.*
- Und am an'en Tag saime zu der andere gange, des……..und nach sind'me am Ádam und Éva Tag nicht mehr 'gange, nach war die Andacht drum, nach dem Ádam und Éva Tag waren wir schon tr'ham bei der Familie.
- *Mhm.*
- Nach seime immer um mitternacht dann in die Kerich gange, an die Messe gange, des war a ……schene ein Tag zu Weihnachten zu Jesus seiner geburt.
- *Mhm.*
- Ja. Tes war sehr schöne 1 Tag.
- *Und wo hon siet es Bild hiegeton?*
- Auf ter Tisch, ter Tisch hat sehr schön geziert, es tut mir leid das ich das Bild net hat, das hat der András, der Tisch war a mitte a Kranz g'macht, mit grünes und mit Blume und an der zwei hintere Ecke war hiewe und triewe a Vase, zwei Vasen mit Blume. Vor den Vasen waren zwei Kerzenleuchter mit brennende' Kerzen, und vorne war ein Jesus am Kreutz.
- *Mhm.*
- Und nachdem sie des Bild übergebe war, nach homes draufg'stellt am dem Kranz rein and den Tisch.
- *Mhm.*
- Und tes war dann einmal, einmal 24 Stund, von abends bis wieder abends.

- *Mhm.*
- Ja. Und nach dem die das Bild fortgetrage hon, nach war wieder a gebet, aber das kann ich nicht auswendig, und danach war wieder ein Gebet, wo man Abschied hat müssen nehmen von der Mutter Gottes und von Heiligen Josef.
- *Mhm.*
- Und nach ist man gange und hat man des Bild übergebe den anderen wieder.
- *Mhm.*
- Ja. Ja.
- Und von wem haben sie des gelernt?
- Von, von….
- Die Lieder? Die Gebete?
- Von der Schwiegermutter. Die Schwiegermutter hat so eine Andacht hatte. Und wenn die Schwiegermutter gestorben ist, danach hab's ich übernommen, ihren Teil…….anderer Gast, waren neue Frauen, und……Gast wohnt das sie nicht weit laufe müssen. und nach müssen sei jetzt schon weit rumgehn, dere andere Frau ihre Engelskind hat schon,
- *Mhm.*
- und ein Teil sind auch schon so abgestorben, da hat es dann niemand übernommen.
- *Das ist immer noch……..?*
- Immer noch, immer noch, ja.
- *Tes is schön.*
- Ja, ja
- *Ezek a szülei?*
- Ezek a szüleim, igen. Édesanyám 16 éves volt, édesapám 18.
- *Mhm, mhm.*
- Akkor ez volt a…
- Tes is jetzt witr die…das ist die Mari, und das bin ich, und das ist eine, bei denen waren meine kommen nach der telepítés, pei tere.
- *Sie ist ein ungarisches Mädchen?*
- Ja sie ist ungarisch. Ja sie ist schon a Frau gewest.
- *Mhm.*
- Ja.
- *War sie schon verheirat'?*

- Ja. Ja. Ja. Die war schon verheirat‘. Die hat schon a kla Tochter k’habt.
- *Mhm. Und wo ist tes ab’knume?*
- Bei uns im Garten.
- *Mhm.*
- Mir hon Tuvak gepflanzt. Und tes hat ma toch net terve.
- *Mhm.*
- Un hinter unsem, dem Tuvak hon’se……..g’sagt: Hat ihr macht was, tes ist toch, tes ist toch, tes tervt ihr toch net mache, un ihr lass euch abnehmen am Tuvakfeld! (sie lacht)
- *Was hon’se gemacht mit dem Tabak dann?*
- Uf’gefesselt, ta hat ma net, ta hat ma net so krigt die Zigaretten eben, und ten a gebracht, nach hon’se ren zamknschniede und eben, eben Zigarettenpapire gekauft und hen so getrimmt die Zigaretten.
- *Mhm.*
- Damals hat man kha so schene Bilder krigt, tes war gleich nachdem Krieg am ’47er Jahr, am ’46 Jahr ist der Krieg rum gange, und am ’47er Jahr am Jänner hon mir g’heriratet, und ta war kas o schöner Abnehmer, tes is nur so ein Afacher….
- *Mhm.*
- …kleiner Abnehmer gewest.
- *Mhm.*
- Ja. Die, ta hon sie die, die die wo deutschen Soldaten waren, und die Gulágcsemetéket fortkenumme. Soldaten awr munkaszolgálatra. Die, die mussten alle auf Kunmadaras einrucken und nach hab’n sie sie hinausgegleit’ zu der csárda und ta is ter Auto nachkumme um sie, gell mit der…..Kappe……tes is mein Mann und die wo Kinder hatten, die hon ihre Kindenr in die Arm genumme und nach hon sie sich da Abnehmen gelasst…….....sie nach Russland, tes weißt du die was da sein solchige drauf: Ter war in Russland, ter war in Russland.
  Weil wenn du schaust, tu es nochemal zum Haus, was ein schönes Platz das war. Es war ein scheens Haus, es waren große Fenstre und kla…….kla……war.
- *Mhm.*
- Und…
- *Wie waren die Zimmer? Tes war die Schene Stube?*

- Das war die Gassestube und d'nach sind wir in die Küche, auf die Küche war a eine Stube aigeramt, weil Küche hon wir hine' a noch g'habt.
- *Mhm.*
- Und nach sind'me a pissele Stube, ave tie starich kroß tie hinre Stuve, die hat 6 meter 20 centi, fünf, 5x 6,20…
- *Mhm.*
- …Hat'se khase. Und nach war a Kammer und hinter der Kammer ist a Tür gewest, nach war a Keller unter'm Haus.
- *Wo hon sie ge'schlafe im Haus?*
- In unsrer Gassestube geschlafe.
- Mhm.
- Ja. Und die Eltern hon in der pissle Stube geschlafe.
- Mhm.
- Und tie hintre Stube war die Schene Stube.
- *Die hintere Stube?*
- Die hintre Stube. Ja. Ja.
- *Mhm. Mhm. Mhm. Und später als die Telepes kommen sein, hon die dann hinten gewohnt?*
- Na. On tere saite war ein kleines Gebau. Als wir nimi sain ta gewest, nachdem die ältere waren ta, te sehmte net, ta is noch a Bau, te wie tes jetzt ist ta war als a noch a klanes Gebau.
- *Mhm. Mhm.*
- Ja. Ja.
- *Mhm. Mhm.*
- Tes war die große Arbeit, weil tie Gang war weiss Geweiselt, die Stuvene warn weiß geweißelt und allemal wann Zeit is, home der Kericheweih, dreimal im Jahr Weißeln.
- *Und wer hat's gemacht?*
- Ich.
- *Ihr?*
- Ja. Ja. Ja. Tes war als a große Arbeit.
- *Und als sie kla war'n, wer hat gemacht, ihre Mutter?*
- Ja, dann war ich net ta, tes war tie Schwiegermottr ihre Haus.
- *Mhm. Mhm.*

- *Azt akartam még kérdezni…..*
- Mikor 70 évesek voltunk….
- *…hogy ő, hat ihre Mottr mit ihne gelernt für die Schul'?*
- Wenig.
- *Mhm.*
- Wenig.
- *Keine Zeit?*
- Khane Zeit hatte. Ja.
- *Was hat'se mit ihnen gelernt, wenn sie Zeit g'habt hat?*
- Hát, lese.
- *Lese?*
- Lese. Ja.
- *Mhm.*
- *És milyen olyan munka volt a ház körül, amit csak az asszonyok csináltak? A gazdaságban vagy a ház körül?*
- Hát az udvarsöprés, utcasöprés az az asszonyoké volt. Igen.
- *Mhm.*
- Meg hát a baromfit, a baromfit etetni a disznókat is, azt is az asszonyok etették az én gyerekkoromban. Végigmentél a képeken?
- *Mhm.*
- És…
- *Az állatokat akkor mind ellátták?*
- Az istállóba a szarvasmarhát meg a lovakat azokat, azok a férfiak csinálták, de a disznókat, meg a csirkéket, kacsákat, libákat azokat, azok az asszonyok csinálták.
- *Mhm. Mhm. És akkora földre együtt mentek?*
- És a földre együtt mentünk.
- *Mhm.*
- Igen,igen.
- *Mhm.*
- És ő az udvarsöprés meg az utcasöprés, mert mink ugye a Damijanics utcának a végébe, ott úgy lett söpörve az utca, hogy a túloldalon a a kocsiút közepéig lett elsöpörve, az árok. Meg nem csak az utca, az árok is meg a kocsiút is és a másik fele

kocsiutat a szembe szomszéd söpörte. Ott minden vasárnap, vagy vagy vagy szombaton este, de legtöbbször vasárnap reggel lett söpörve.

- *Mhm.*
- És vitték az utat is ahol a kocsik jártak….
- *Mhm.*
- …és ugye akkor tehenek voltak, meg lovak voltak és akkor persze hogy oda volt sokszor ganézva és akkor azt vittük a lapátot meg egy öreg vödröt azt összeszedtük és úgy azt a trágyadombra hordtuk és összesöpörtünk.
- *Mhm. Mhm.*
- Ott nagyon, ott a mi utcánkba ott nagyon rend volt, rend volt mindig igen, igen.
- Was hon die Männer g'macht?
- Die Männr die warn am Stall ogepunde, weil bis tes Vieh, alle morige tes Vieh strigle, das sie schee sein und Ausmischte und die… strigle, tes sie hon zu tun gehabt am Stall, ta am ganze moriget, alle moriget.
- *Mhm.*
- Ja. Ta is tes Vieh all Tag striglt woan, mai Vatr hat tes net geliebet tas sie verschise sein. (sie lacht)
- *Die mise schee sain.*
- Ja.
- *Ja, gut. Miután jöttek akkor a sok mindenfelől telepesek, utána akkor nach hon sie a deutsche Frauen a Mann, a telepes g'heit. Hon sie ta…*
- Ja viel, viel,viel viel hämme hämme. Wo deutsche Mädchen waren hon ungrische Puwe g'heit und …….
- *Mhm. Mhm*
- Ja. Ja. Viel sain g'heit Unger' und Schwave.
- *Mhm. Mhm.*
- Hát net so starich viele, awr es hen.
- *Mhm. Nem volt baj, vagy nem volt így gond, hogyha így…?*
- Nem, nem, nem. Sain übereins kume. War kha wiedrpat triewr. Tie hon a ogegebe, wo Kin din tie hon Schwave g'heit, die menste…die Schwave kriche. Nach waren soliche Menschen und Puwe wu net so…waren hat tene nach so z'am g'heit.
- *Mhm.*
- Ja.

- *Und tie hon ungrisch g'heit?*
- Ja, ja, ja,ja
- Weil tie Telepes hon ja kha Deutsch gekennt…
- So wie mai Tochtr, tie hat a an Ungr g'heit, awr tes war noch scho …spätr.
- *Später.*
- Später, ja. Nach hon schon viele, hát mai Tochtrmann, tes sind a von Öregcsertő. Tes is a a ungrische Gemeinde, tie sain a am Arbeitsplatz z'amkumme. Mai Tochtermann tes is a hetes g'west, ter hat am Himlpuszta g'arbeitet und mai Tochtr, tie hat am savanyú g'arbeitet, ta sind sie Umorge aigesalzt, so konzerv sach.
- *Mhm.*
- Und…
- Sain tie Männer a singe gange in tie Kirich?
- Ja, ja, Dalárda ware. Mai Mann war a pei ter Dalárda. Ter Kántor hat ihne tes singe gelernt, tie sain alle woche 2 awet in tie Kerich gangen….
- *Mhm.*
- Lene, lene. Tie Dalárda, tes waren tie Dalárda. Und und hát mai Mann ter is als g'gange wie me' frisch g'heit hon g'hatte, mai Mann is a hát 2, in der Woch 2mal, nach sain se in der Kerich gange singe lene und nach die Singprobe rum war nach sain sie als zum Keller gange.
- *Mhm.*
- Und ter Kántor is' mit tene gange und ter hat sich starich z'amhalte könne die, die….
- *Mhm.*
- die Trupp. Ja tie sain alle Sunntag in tie Kerich gange und tie hon g'sunge in der Kerich,tie sain zum Choar gang, tie hon dort g'sungedes war als, Kerich hat nur so g'schallt. *(sie lacht)*
- War schee, ja.
- *Mhm.*

Interveiw – M.J. – Nemesnádudvar

- *Mikor született?*
- Augusztus 3. 1926
- *26?*
- Igen, nekünk nagyon szép gyerekkorunk volt, nagyon jó szüleink voltak, és hát a mi időnkben akkor csak 6 osztályt kellett járni és hát annak idején ugye akkor mi is csak 6 osztályt jártunk. És a szülők, azok földművesek voltak, volt 47 hektár föld, nem hektár, akkor még kataszteri hold volt, igen. És akkor volt 5 lovunk, meg 4 fejős tehén és akkor az aranyos nagymama volt, ő olyan, mindig úgy gondoltam, most is rá, hogy ő olyan szomorúan jóságos volt. Ő is mindenkin segített, akik nálunk dolgoztak, mert úgy volt, hogy a kukoricaföld, az ki volt adva, hogy ezek az emberek kapálták. Az édesapám odaadta nekik a lovat, hogy meg tudják ekézni és már könnyebb volt akkor kapálni és akkor hát a negyedik rész az, az övéké volt. Akkor ott ők is elfogadták ezt így, mert az összes többi gazda, akinek nagyobb területe volt, hát voltak gazdagabbak is és akkor hát így telt az életünk. Aztán, ha nem volt béresünk, mivel öt ló volt, hát akkor én lettem az ötödik lónak a hajtója. Úgyhogy úgy hajtottam, le tudtam őket szerszámozni, meg minden és a jóságos nagymama, hát az vezette otthon a házat, amikor a szülők elmentek, amikor mi még kisebbek voltunk. Elmentek a határba, akkor hát az volt a mi feladatunk, ha jönnek a tehenek, mert a tehenek, azok ki voltak hajtva, reggel ki lettek hajtva és ezen a magas hídon át. Mert akkor csak ez az egy híd volt és érdekes volt, egyszer voltam a földhivatalban, akkor mondom, hát a 2 híd. Azt mondják: Nádudvarnak csak 1 hídja van, hát mondom nem, hát Nádudvarnak 2 van. Van a magas híd és hát a másik. Szerencsére nem mondtam ki, hogy azt a TSZ csináltatta, mert az biztos feketemunka volt, na, jó az lényegtelen ilyen szempontból. Csak a teheneket, azokat reggel kihajtottuk, ki lettek, a növendékállatok, azok ott kint, ott ahol most a Klein Tóniék, tehát jóformán a csücsökbe, ami már azon túl Hildre tartozott, ott volt úgy hívták, hogy éjjeli barmos. Ott voltak ezek a növendék marhák, ilyen nagy akol, akkor ilyen fészer, ilyen szalmatetővel, vagy hát legalábbis szalmával volt lefedve és hát azokkal nem volt gond évközben, csak a fejőstehenek, azok hazajöttek. És akkor huncutok voltunk, mert hogyha édesapánk, ő volt velünk, akkor pontosan úgy jöttünk, hogy a tehenek előtt értünk a hídra, mert az a négyszáz-valamennyi tehén, ugye hát néha 2-3 egymás mellett, mire azok végig azon a magas hídon, végigballagtak, addigra sok idő telt el. És akkor hát az édesapánk, az mindig úgy rendezte, hogy a tehenek előtt értünk a hídra, édesanyánk az úgy volt, hát még, ha

egy kicsike idővel tovább lehet kapálni, akkor már annyival jobb vagy több a… na, jól van ez is elmúlt. A Jusztinánk, ugye ő 3 évvel fiatalabb volt, mint én. Ő ilyeneket nem csinált, mert ő nem is akart közelébe menni. De annyit megcsinált, ha a tehenek hazajöttek és a nagymama azért már hát mégis csak erőtlenebb volt, akkor a jászolhoz minden tehén tudta, hogy melyik a helye, odament, csak nekünk a jászolba be kellett menni ahhoz, hogy mi a kötelet rá tudjuk tenni a fejére. Mert azért ilyen szempontból kicsit bátrak voltunk, úgyhogy nem féltünk a…

- *Nehéz férfimunka volt, amit akkor kellett csinálni…*
- Igen, igen, igen… sajnos, hát nem sajnos, én mindig szerettem, most is sokszor azt mondom, tudjátok azért a szívemben én még mindig paraszt vagyok és nádudvari vagyok és az is szeretnék maradni.
- *És mit kellett még dolgozni, mit csináltak még? Mentek kapálni, meg akkor az állatokkal segített?*
- Igen és volt nagy szőlő, a szőlők azok nem voltak tagosítva, mert a szántóföldek, azok is úgy voltak, hogy itt volt egy nagy darab, meg ott egy nagy darab. Meg ne adj Úristen, ha volt egy lány meg egy fiú, akinek egymás mellett volt egy ilyen nagyobb területe, mert azt menthetetlenül összeházasították, hogy hát majd ott legyen a terület egyben, mert sok részből állott, akkor az alsó rész, ez nem volt még felszántva, ez mind kaszáló volt.
- *És akkor, mikor iskolába jártak, akkor iskola mellett kellett segíteni a szülőknek is?*
- Már így nem, hogy iskola mellett, hát nyáron, akkor kellett segíteni, de így nem, nem voltunk hát már mondjuk egy kicsit hololni a szőlőben, olyat kellett segíteni, mert azért nagy volt a terület.
- *És mit tanult az édesanyjától, meg a nagymamájától, miket tanult ház körüli munkában vagy így varrni, vagy mit tanult tőlük?*
- Hát varrni is, de én nagyon szerettem kézimunkázni már úgy, hogy volt egy ilyen tanfolyam, ilyen 3 hetes tanfolyam és vettek a szülők egy varrógépet, akkor lehetett jelentkezni, hogy hát, aki részt akar venni, hogy betanítanak minket. Megtanítanak minket, arra, hogy hogyan kell géppel hímezni, mert eddig csak, amikor hát úgy kimaradtunk az iskolából. Akkor már azért a fiúk, azok úgy jövögettek, hogy akkor fonó volt, úgy neveztük, mi már nem nagyon, vannak, még aki meg tanult fonni, de én már nem fonni, mert én a hímezésre, akár kézzel, akár géppel, én nagyon sok ágyneműt hímeztem, édes Istenem. És nem is tudom, hogy talán még az a kockás, azon még látszik a kézimunka. És na, akkor én azt megtanultam, de nem úgy, hogy én

azért abból kenyeret akarok keresni, hanem csak úgy, mert akkor a szülők, hogyha a kinti munka készen volt, akkor ilyen szünet következett, a nénik meg hát a szülők is, azok kiültek a házak elé és akkor ott vagy kötöttek, vagy fontak, vagy ilyesmiket csináltak. És hát, amikor etetni kellett, akkor mindegyik hazament és utána főzött, meg mindig este volt főzve, mert akkor volt otthon mindenki.

- *Főzni is akkor az anyukájától vagy a nagymamájától?*
- Hát az édesanyámtól már, mert addig nem kellett a nagymama, az tartotta a főzőkanalat, az főzött, sütött, mindent. Akkor, ha volt béresünk, akkor általában szombaton, akkor ilyen keltkalácsot, meg ilyen perecet, meg ilyeneket sütöttek, az volt a szokás. Akkor még nem tudtunk piskótát sütni, hanem ezek voltak, akkor mindig mondta a nagymama: „na, menj és vigyél ki a Gáspár bácsinak is egy pár darabot!" És a Gáspár bácsi volt a béres és az mindig kapott, ahogyan kivette a tepsit a kemencéből.
- *És tehát a nagymama főzött és akkor az anyukája az segített a gazdaságban?*
- Igen, igen, az ott segített, ő is akár lovat kellett hajtani, akár mit és akkor az volt az érdekes még, hogy ahogy volt a 13 db szőlő, hát most ez nem volt jó, nem volt éppenséggel, mert homoki szőlő, az sorba 6 helyen volt és akkor itt volt 1 ott volt 1, tehát összesen 13 helyen. Na, aztán, mi gyerekek, a húgommal, hát most nekünk, mármint ők nem tudtak annyi permetszert vinni egyszerre, akkor nekünk, gyerekeknek az édesanyánk az föltöltötte a hordókat és akkor elindított bennünket, de mondjuk, hát, de anya, mi nem tudjuk pontosan, hogy melyik az a szőlő. Az irányt tudjuk, azt mondta, sebaj, csak induljatok el, azt tudjátok az irányt, hogy merre kell menni, és a lovak, azok majd ott szépen bekanyarodnak, ahol van az a szőlő és ott meg fognak állni, úgyhogy semmi gond nem lesz. Tehát ennyit kellett nekünk, gyerekeknek, ez gyanánt segíteni, hogy a lovakat hajtani. De élveztük azt is.
- *És amikor jött a háború, akkor hány éves volt?*
- Jaj, Istenem…
- *27? 13-4 éve vagy több?*
- Nem, több voltam már.
- *Igen, igen.*
- Több voltam, mint…
- *Mert ide elég későn jött a, későn jöttek ide Nádudvarra, mikor is?*
- Nem '44 őszén?
- *Igen, igen, azt hiszem.*

- Mi templomban voltunk, litánián és akkor jött egy lovas ügetve és mondta, mindenki menjen haza, mert az oroszok már itt vannak a Mélyvölgynél. És akkor ott volt is még egy kis csatározás, de aztán jól van, hát a magyar katonák akkor ilyen nagy, sok eső volt és ez a bogyiszlói sártenger, mert sokszor úgy volt, amikor kukoricát szedtünk és meg volt rakva a szekér, nem lehetett sokat fölrakni. Mert úgy kell ezt elképzelni, hogy akkora volt a sár, hogy ezek a küllők ezek szabályosan egybe volt az egész kerék. A küllőket nem is lehetett látni, úgyhogy vajmi keveset lehetett egyszerre fölrakni a kocsira. És akkor hát, ott, amikor a magyar katonák menekültek már az oroszok elől, akkor ők a lőszert, meg amit hát az autójukból lehetett, azt mind kidobálták és így menekültek, mert ők Kalocsa irányába mentek, az volt a jelentősebb rész, amit elfoglaltak, Kalocsa. Addig nem nagyon álltak meg.
- *És miben változott meg az élet itt a faluban, vagy a magáé, mikor jött a háború?*
- Hát így szólván nem sokat változott egyelőre, mert akkor már hát nagylány voltam tulajdonképpen, 16-17 éves.
- *Aha.*
- Igen. És akkor én úgy szólván tuberkulózist kaptam, én nem tudtam, hogy az micsoda, csak amikor már odakerültem a kórházba, nem állandóan kellett ott lennem, hanem meg volt adva, hogy melyik nap milyen időpontban legyek ott a kórházban és akkor sugarat kaptam. Csak akkor jött a háború és a kórház elment a háború elől, elmenekült. A háború front miatt akkor mentem és ezt elmeséltem az Ílyasné jelenlétében és akkor azt mondja. És akkor azt mondja, na, látja azért nincs magának gyereke, mert ez a sugár akkor még ezt az ólom vagy nem tudom milyen kendőt nem használták és ez a sugár, ez végigment a testemen és próbálkoztam én még hát én tudtam, hogy ez reménytelen, mert hát, hogyha valakin, de hát azt mondják, hogyha nem virágzik a fa, akkor nem lehet gyümölcs, hogyha így szerényen mondom. Na és akkor hát azért próbálom, hát, hogyha vissza lehet hozni ezt a dolgot, de nem lehetett visszahozni semmit, és amikor elmentem mégis hát Pestre, mert azt mondták, hát próbáljak azért elmenni, hátha mégis van egy kis reménysugár, mondom édes Istenem, 10 év alatt eredménytelen volt az egész, akkor most miért, de hát jól van. És akkor megvizsgált az a doktor bácsi és azt mondja, hogy nézze, a maga méhe, az olyan picike, mint egy zöld dió, és annak akkorának kellene lenni, mint egy 10 éves gyerek öklének. Hát ne csodálkozzon, hogyha magának nincs gyereke, hát ilyen felépítéssel, hát hová legyen az a gyerek. És akkor gondoltam, hogy édes Istenem, hát mindig úgy képzeltem el, csak akkor még nem is voltak ilyen felvilágosultak az idősebbek főleg nem, meg hát

én szerencsétlen, én csak arra tudtam gondolni, hogy jaj, Istenem, hátha azért valami úton-módon, de lehetetlen volt, tudom már. Na, szóval ez volt az én tragédiám, hogy 71 éves koromban tudtam meg azt, hogy ezért nincs gyerekem, hát mondom, legalább tudom, hogy miért nem, mert mindig azt kerestem vagy kérdeztem magamtól, hogy de hát miért, miért nem? És akkor 71 éves lettem, mire ez kiderült.

- *Erzsi néni, és akkor ugye 6 évig járt iskolába.*
- Igen.
- *És akkor a családban a szüleivel gazdálkodtak, igaz?*
- Igen.
- *És akkor mikor jött a háború, ugye 17-18 éves volt, akkor hogyan változott meg az élet a háború alatt, bő 1 év alatt.*
- Hát nem 1 év alatt zajlott le, mert ’47-ben telepítettek ki, ugye a háborúnak vége volt ’44-ben. Ha úgy nézzük, nem mindenhol, mert ’45-ben volt teljesen megszállva az ország vagy, hogy mondjam. És hát ezt úgy, hogy otthon voltunk, mintha mi sem történt volna, nem bántott minket senki, és akkor innen Alsóbácskából éjjel jöttek ezek a haraszi, meg oroszi, meg nem tudom, szabari, ezek jöttek, de lopva egy kis batyuval. És.
- *Menekültek voltak?*
- Ők akkor már menekültek és akkor kiderült az, hogy amikor a Hitler úr, ugye, a magasságos, amikor az visszaadott a magyaroknak területet a nagy Magyarországból, akkor ők a Kárpátaljából, ezek az emberkék nyilván, hát nem voltak gazdagok, akkor ők jöhettek ide, a szerbeknek a házaiba. Na, most a szerbek azt tudjuk, hogy ők a legkegyetlenebb emberek és hiába nem bántották azt a szerencsétlent, aki jöhetett valamelyiknek a házába, hát nem tehetett róla, örült annak, hogy otthon csak 1 kecskéje volt és akkor itt meg hát jobban tudott élni. És ezeket, amikor visszament ez az egész cécó, mert ugye a Hitler tudta, hogy mivel kell a magyarokat berángatni, amikor ez visszament, akkor ezeknek menekülni kellett, mert ezek a szerbek, ugye ezek azért tudták, hogy na, te az én házamat kaptad, meg te így meg úgy. És ők aztán éjszaka úgy, ahogy lehetett egy szál ruhában, tudod, hogy miből csináltak maguknak ruhát ezek a lányok? Ez a Vica, a Schuminak a mondom… egy szál ruhájuk se volt, a nagymamának azt a kikeményített kendőt, amit ő szépen megkötött, és amikor vége volt a misének és hazajött, akkor itt megfogta és így szépen odaültette az ágyra, mert a következő vasárnap megint abban ment és akkor olyan szépen vissza tudta igazítani és ezeket a kendőket elől kendő, hátul kendő és megvolt a szoknyájuk, szegény

lányoknak. Most mondjuk őket úgy szólván így nem bántotta senki, hát ennek is valahol kellett lakni. És akkor alakult egy ilyen bizottság és mivel Volksbund volt a faluban, a 80%-a Volksbund tag volt, a 20%-a nem. Na, ez csinált egy nagy kavart a faluban, itt mindenhol békesség volt, mindenki tudta. Kérdezem én, hogyha egy házaspár, aki vállalja azt, hogy arat és az 12 évig 1 gazdának aratta a búzáját, hát akkor mit lehet erről mondani, mert csak jót, mert az is jól járt, vagy a kenyerét kereste és hát a gazdának kellett segítség, mert egyedül nem bírta. Igen, na és akkor hát így ezek a szegény emberek, ja, még hát még azért ezt elmondom. Ez a Volksbund ez annyira bekavart, hogy külön voltak a fiúcsoportok, azoknak külön, mi külön helyen táncoltunk, ami most a Kati néni, igen, nem a Kati néniék szomszédjában, aki most meghalt, annak, hát nektek a szomszédtok.

- *Ja, igen.*
- Ott volt egy kocsma, és mert és hát akkor nekünk nem kellett menni táncolni, meg a bundisták is külön mentek táncolni. Ne adj Isten, hogyha egy betette a lábát, már akkor azt megverték, addig békesség volt a faluban, senki nem bántott senkit, a föntiek, azok ott kint, azok ott kint, amit mi mindig csárdának hívtunk, neveztünk, azok ott táncoltak és hát jól van ezt is el kellett fogadni, ezt az állapotot. Igyekeztünk akkor hát úgy viselkedni velük szemben. Egyszer egy nap vagy egy éjjel, mit is, ja, tojást dobtak a házainkra, a nem bundista házakra. Hát akkor az azért nem jó látvány volt, amikor az a tojás sárgája ott végig csurgott, ott asszem kellett kapával vagy késsel, meg nem tudom én mivel vakarni, hát mit csináljanak ezek a nem bundisták, vissza akarnak vágni. Ezek meg tehéntrágyát gyűjtöttek össze, ja és, ezek ilyen, micsoda, mi a Sieg?
- *Győzelem?*
- A győzelemnek a jele a Viktória. Ők mindegyik egy ilyen szép Viktóriát festett a házára. És másnap, ja és akkor hát ezek a fiúk összegyűjtöttek annyi tehéntrágyát, ami elegendő volt ezeknek a házaikra. És akkor, nem tudom miből csinálták, de vasárnap volt másnap, akkor mindenki létrán állott és vakarta le a tehéntrágyát a házáról. És gondolom káromkodtak is közben, nem volt jó látvány. Na, szóval ilyenek voltak, de.
- *Hogy volt a kitelepítés, magukat is kitelepítették?*
- Minket is, igen. Na, mert akkor kitalálták, hogy hát jól van a német anyanyelvet, azt még talán elnézték volna, de német nemzetiség és volt egy nagygyűlés. És akkor ott olyan szépen elmondtak mindent, de szegény parasztja azt se tudta, hogy mi a politika. Soha nem, nem érdekelte, ő szántott-vetett, hogy mindenkinek legyen kenyere és hát

akkor ez volt a nagy bűn, hogy nemzetiség. Na, először ezeket a bundistákat, ezeket, akinek tehát az volt a helyzet, hogy az onnan lentről, hogy otthon mije volt, vagy mire volt itt szüksége, mert alakult ilyen bizottság, aki volt a mindenható, aki ítélkezett, hogy ezt ki lehet telepíteni, de ez egy szegény ember, de hogyha már nincs annyi hely, annyi épület, hát akkor azért 2 családot is oda lehet telepíteni. Úgyhogy.

- *És magukat ez, hogy érintette?*
- Hát mink egészen ’47 áprilisig mi megúsztuk, mert jól van, addig ezek a, ezek már mind letelepedtek egy időre, ez a lentről jöttek. És amikor hát látták, hogy azért jól van, ők nincsenek itt biztonságban, akkor fogták magukat és elköltöztek föl Érdre, és ott elkezdtek kertészkedni és ott letelepedtek. Ott már nem érték utol ezek a rossz emberek. Aztán mink még bent lehettünk áprilisig, akkor jöttek és akkor fölpakoltak egy teherautóra. Az volt a szerencsénk, de az se volt szerencse, mert éppen azért kellett elmennünk Németországba, mert a teherautóra természetesen egy asztalt. Ja, mert a komám, az kijárta, hogy ő nekik volt egy nagy tanyájuk, ez a Szántó puszta, hogyha azt ismered. Jó akkor nem így nézett ki, mert akkor már gazdaság lett belőle, azt ott bővítették, mit tudom én, mindenféle jószágot, meg mindent tartottak benne. És azt, hogy őket, ő nekik engedje meg azt, hogy hát, hogy mi a tanyájukra mehessünk, hát az rendben is volt, akkor tudtunk ágyat vinni mindegyiknek, meg asztalt. És akkor ott azt hiszem egy nyáron dolgoztunk ott, és akkor ősszel, augusztus 17-én, ha jól emlékszem, akkor vittek el már minket is.
- *’47? Bocsánat itt ’47?*
- ’47-ben, augusztusban, mert áprilisban, akkor tettek ki a házból és akkor már mindenki sorra került, mert akkor már a Fölvidékről jöttek, de azok vagyonos emberek voltak, ott volt olyan, hogy 7 vagonnal jött, 12 vagonnal jött, még a tyúkot, kotlóst is elhozták, aki ült a tojáson, meg a kutyaházat is elhozták, szóval ők már így jöttek. Tehát, ami mozgatható volt, a házban, igen, igen, azt ők mind elhozhatták. És akkor minket elvittek Németországba. És a maradéka, aki még itthon maradt, tehát akkor már nem volt érdekes, hogy most akkor nemzetiség, vagy nem nemzetiség, hanem jött a fölvidéki és annak el kellett a hely, akkor a legnagyobb házakat, meg a legszebb házakat, ugye ő nekik osztották, mert hát az ottani vagyonuk szerint biztos.
- *És akkor az egész család? A szüleivel együtt telepítették ki magát, igaz?*
- Igen.
- *És akkor még nem volt férjnél.*
- Akkor még nem.

- *És hogy volt ez, arról tud mesélni kicsi? Hogyan, eljöttek és akkor mondták, hogy most kell menni pakolni vagy hogyan?*
- Igen, igen. Jöttek, beállítottak egy nagy teherautóval, akkor hát beraktak erre a teherautóra és akkor minket tanyára vittek. És akiket nem tanyára, tehát akinek nem volt ilyenje. Akkor azt erre a 3 községre elosztották, és.
- *Tehát akkor a bukovinai tanyára került és a tanyáról hogyan került ki Németországba?*
- Ja, hát jöttek értünk a tanyára.
- *Oda mindjárt vagy később?*
- Nem, augusztus 17-én.
- *Tehát ezt jól értem? Tehát áprilisban volt az, hogy a házból ki kellett menniük.*
- Igen, igen.
- *Akkor kerültek tanyára és akkor a rokonokhoz kerültek tanyára.*
- Hát igen rokonokhoz, és akkor hát ott úgy szólván szabadok voltunk, csak részaratást, azt azért kellett vállalni, hogy…
- *És akkor augusztusban jöttek oda a tanyára magukért, hogy.*
- Igen, igen, igen. Hogyha minket is Csávolyra visznek, akkor azok mind maradtak ebben a 3 községben. És azt hiszem Vaskút volt az egyik még, Borsod biztos nem, és Bokodra, Bokodra? Nem, na, mi van Bokod mellett, valami Nagy… nem tudom micsoda… ezt nem tudom hirtelen.
- *Jöttek magukért a tanyára.*
- Igen, igen.
- *És akkor hova vitték onnan magukat a tanyáról?*
- Vagonban.
- *Hova Bajára?*
- Nem, Kecelre.
- *Kecelre? És akkor onnan mentek vagonnal.*
- Igen, 30 személyt tettek egy vagonba, és akkor hát 3 napig tartott, míg azt a nagy vagont összeállítják és akkor indultunk el.
- *Ott kellett várni a vasútállomáson 3 napig?*
- Igen. Egy töltési asszony, az megszökött, az megvárta a kellő pillanatot, amikor őrségváltás volt és akkor ő el tudott bújni és ez.
- *És hány napig utaztak ki?*

- Hú.
- *Sokáig, ugye?*
- Tizenvalahány napig és akkor kerültünk egy ilyen, hát kaszárnya volt valamikor, de akkor az csak barakk volt, mert minden le volt bombázva.
- *Hol, hol hova vitték?*
- Na, hirtelen, mert mi Pirnára kerültünk, Drezda, Drezda. Azt mondták a drezdaiak, hogy a békekötést ott fönt megcsinálták, de a bombáik, amivel még meg vannak rakodva a repülők, azt mind Drezdára potyogtatták le. Ott nem volt egy épp ház.
- *És akkor maguk egy ilyen lágerben voltak, barakkokban?*
- Lágerban, de csak tizenvalahány napig és akkor elosztottak bennünket, most.
- *Faluba, vagy hova mentek?*
- Falura, és ahol 18-tól 45 éves korig férfi volt a családban, azokat az Érc-hegységbe vitték, de ahol nem volt ilyen korú férfi, akkor azokat a falvakba.
- *Tehát az apukája idősebb volt, akkor azért kerültek a falura?*
- Hát azért, mert nem volt más, azok is tiltakoztak kézzel-lábbal, hogy mi a francot keresünk, azt mondták, hogy mi eljöttünk oda az ő kis kenyérkéjüket megenni és úgy szólván egy tűt nem lehetett kapni, semmit az égvilágon, azt a 10 dkg kenyeret, meg azt a nem tudom mennyi krumplit. Akkor, hogyha volt túró valamikor, akkor, aki hallotta vagy látta, hogy a boltban most van túró, az minden házba beszólt, ahogy haladt az utcában. Hát jelenteni, hogy jaj, Istenem, hogy most van Quark, ez ez ünnepnap számra ment ez.
- *És akkor mennyi időt voltak Németországban?*
- Hát mi 4 hónapig.
- *És a 4 hónap alatt, akkor nem tudtak ott semmit dolgozni, hogy legyen egy kis ennivalót venni vagy valamit, mit csináltak?*
- Ennivalót venni külön? Nem létezett! Azok kiadták azt a 10 dkg kenyeret, meg azt a nem tudom mennyi krumplit, azt a nagymama, szegény, az velünk volt még ott.
- *Tehát maga ment, az anyja, meg az apja, a nagymama?*
- Igen, meg a testvérem.
- *Meg a testvére, öten.*
- Igen, igen. És hát ez egy kegyetlen hely volt, és akkor, ha kéthetente volt nekünk magyar szentmise a második helységben. És de szerencsére ott közel voltak egymáshoz, aztán, ja, most kicsit talán ugrottam, ez miatt, hogy a barakk és hogy az

elosztás és hát nem lehetett ott. Az, hát, aki még fiatalabb valaki volt, az még el tudott menni gyalog, de úgy össze-vissza. De az a helyzet, nem is engedtek bennünket, tehát vonatra vagy valamire. Csak 30 km-es körzetben, tovább nem mehettünk. Na, most majd.

- *És hogyan ellenőrizték ezt? Volt valami Passierschein vagy, vagy, hogy ellenőrizték?*
- Nekünk semmi a világon nem volt, semmi.
- *Mert akkor akárki elmehetett volna, nem tudták, hogy ki kicsoda, vagy akkor, hogy ellenőrizték ezt?*
- Hát, valahogy így, mert amikor hazajöttünk, akkor a, Jesszusom, na most hirtelen.. Mi határos a mi Dunánkkal?
- *Dráva.*
- Nem, nem, nem.
- *Hol ott fönt?*
- Már ott fönt, Passau. Inn.
- *Ja, Passau, Inn.*
- Passau, ott megy a Duna.
- *Igen, Passaunál, Regensburg, Passau.*
- Igen, igen, igen.
- *Ja és akkor ott kint voltak 4 hónapig?*
- Mi csak 4 hónapig.
- *Ott Drezda mellett, vagy Pirna mellett?*
- Nem, nem Drezda, hanem Pirna mellett.
- *Pirna mellett.*
- Pirna az 12 km-re voltunk mi, mert ez akkor úgy alakult, ugye hogy hát mindenki otthon ült, még az apukám is. Bevétel nem volt, csak ami kis pénzt osztottak nekünk, ilyen segélyként és akkor a ház.
- *A németektől kaptak pénzt?*
- Nem, a hatos vagy, hogy mondjam.
- *A német államtól, jó.*
- Igen, igen, a falunak az elöljáróságától és a, na most.
- *Otthon voltak akkor mind, azt mondta, hogy akkor otthon voltak.*
- És akkor hát Pirnában volt a Fanträger (Fahnenträger), ez egy óriási cég volt, ezek, ha látná azt a rengeteg gyönyörű zászlót, hogy ezeknek micsoda gyönyörű zászlóik

vannak, minden nagyobb, jelentősebb, kis helységnek, mindegyiknek és akkor amerre jártak, akkor még egy ilyen szalagot kötnek rá és hát gyönyörű.

- *És akkor tudtak dolgozni?*
- Igen, de ezeket is államosították, az egyik férfit, azt ott hagyták még, gondolom egy ideig, amíg ő meg tudta mondani, hogy mit hogyan, de hát be is tudta indítani. Mi azon a helyiségen vagy 2 helyiséget kell mondani, ahol varrógépek voltak és egy ilyen, hát ilyen kommunista bácsi volt már az igazi felügyelő, de az a bácsi még ott volt, mert azt mondja, hogy ő is volt a háború alatt Magyarországon. Azt mondja, de csak annyit tud már, hogy a pince, meg még egy ilyen szót tudott mondani. Persze ez annyit jelentett asszem, hogy ő a fölvidéki helységekben járt jobban vagy részeken.
- *És akkor ott kaptak munkát?*
- Mi, na akkor, ezen a, ez varroda volt és de itt már elektromos gépekkel varrtak. És én, amikor próbadarabot kellett csinálni, akkor mondtam nekik, hogy én ilyen elektromos géppel én nem tudok varrni. És mondom csak lábbal hajthatós, kettő olyan gép volt, és akkor, na, jól van akkor csak üljek le nyugodtan, mert minden ép ruha nem került oda abba az üzletbe, hanem hogy itt egy folt belevarrva valahol, meg ott, tehát csupa toldásokból álltak a ruhái ennek a németeknek. Meg volt adva a méret és akkor a méret után kellett azt a ruhát úgy elkészíteni, hogy az cm-re egyezzen.
- *Tehát akkor ezt dolgozta ott ruhákkal.*
- Én, igen, igen. És amikor hát én azt a mintadarabot megvarrtam, akkor azt mondták, hogy engem fölvesznek, de a testvérem is, az nem is, mert le se ülni a géphez, meg volt még a szomszéd helységben, ami szintén velünk jött, hogy ilyen célból. De annak meg azt próbálta, de aztán abbahagyta, mert ő se tudta ebből a sok darabból úgy összeállítani, hogy méretre.
- *És akkor maga járt dolgozni, a családot maga tartotta el, vagy a szülei is tudtak munkát kapni?*
- A nagymama kapott segélyt és akkor, ja, és az a házi bácsi, ez a vasútnál dolgozott és addig már az én szüleim ezekkel a németekkel, akik minket cigányoknak néztek, megkérdezték, hogy van-e gyerekkocsi Magyarországon, meg tudunk-e jósolni. Szóval ilyenekkel kérdeztek bennünket, amikor mi odaértünk. És na, akkor én itt bedolgoztam magam, és kaptam mindig hétvégén kaptunk pénzt, akkor otthon már nevettek, azt mondták, na, most akkor hány képeslapot hoztál haza, mert csak képeslapot lehetett venni, semmit, se tűt se cérnát, semmit azon kívül, amit kimértek nekünk porción. És akkor hát én egész addig dolgoztam ott, míg a nagymama megint

kapott egy kis segélyt, akkor a házi bácsi, mivel a vasútnál dolgozott, akkor bevitte apukát a vasúthoz és akkor ő is már dolgozhatott.

- *Először csak maga dolgozott.*
- Először csak én, igen. És akkor kapott egy ilyen egyensapkát, a vasutas egyensapkát, amit hordani kellett, na, jól van akkor. Mivel a nagymamának most már kétszer kapott segélyt, az apu is dolgozott, akkor összejött annyi pénz, hogy mi ketten haza tudjunk jönni.
- *Ki a maga meg a testvére?*
- Testvérem igen, és aki otthon a Csávoly volt az a község még, ahová telepítve voltak. Akkor, hogy akkor mikor már a nagymama még egyszer segélyt kapott, akkor összejött annyi pénz, hogy mi el tudtunk indulni.
- *Ketten a húgával elindultak egyedül?*
- Hát evvel a Kati nénivel, meg a 8 éves kislányával.
- *Az ki?*
- A Kati néni, az Csávolyra ment férjhez, de Nádudvaron laktak és hát ott, amikor a kislány nálunk volt, mert sokat szeretett hozzánk jönni, akkor krumplit akart pucolni, de hát jó a nagymama hozta a krumplit, hogy majd a kislány segít. És akkor mondja a kislány a nagymamának, hogy nem akarta, hogy a nagymama krumplit pucoljon.
- *Az, az asszony miért akart hazajönni, itthon volt talán a férje, a kislányával akart hazajönni?*
- Nem, nem volt, a férje már nem élt.
- *Ja, aha, egyedül volt ő is akkor.*
- Igen, igen.
- *De akkor miért akartak visszajönni, hogyha itt nem volt senki?*
- Hát ezt nem tudnám konkrétan, nem tudom, hogy mi célból. De az biztos, hogy amikor hazaértünk, akkor nem sokára, de az, az igaz, hogy a polgármester, vagy minek hívták annak idején őket. Hogy az mindig molesztálta és akkor ezt nem tudta elviselni, akkor fogta a kislányát és akkor elmentek Amerikába. Azt nem tudnám megmondani, hogy ott volt-e valami ismeretsége, vagy nem, szerintem nem nagyon.
- *És akkor magukat, hogy engedték el a szülők így egyedül? Mert akkor a szülők kint maradtak nem, Németországban? Mégis elmerték engedni magukat egyedül haza?*

- Hát igen, mert ez úgy nézett ki, hogy talán hát, hogyha az a fiú, aki engem szeretett, most azért mondom így, mert amikor már nekünk nem volt semmink a hát még a, áprilistól augusztusig, addig még ott lehettünk, tehát a tanyán voltunk.
- *Tanyán.*
- Igen, és.
- *És már akkor udvarolt magának.*
- Igen, ez a fiú, ez udvarolt addig, de megjegyzem én mindig, én már idősebb voltam és én nem akartam férjhez menni. Volt egy fiú, akkor hát jó 15-16 éves voltam, mert akkor még így volt, háborúig minden lány, akinek volt egy hódolója, az igyekezett, hogy 16 éves korban minden lány férjhez ment. És már 17 éves korban, már jött a baba. Na, most én nekem ez így nem jött össze, hogy ez jött és akkor mondja, hogy hát ő szeretne nekem udvarolni, hogy hát elfogadnám-e. Hát mondom, adjon gondolkodási időt, mert én egyelőre, sok ideje már, hogy én nem foglalkoztam férjhez menéssel. Hadd gondolkozzak egy hétig, hát akkor gondoltam, jól van, mit lehet tenni, benne vagyok a korban most már, hát megpróbálom, mert jóravaló fiú volt, a tanácsházán vagy községházán dolgozott, volt még egy falubelije is, aki ott dolgozott. És hát jól van, próbált udvarolgatni, olyan igazán nem ment a dolog, mert én nem tudom, valószínűleg evvel a betegséggel kapcsolatos lehetett az, hogy én visszavonultam, a barátnők azok már mind férjhez mentek, 1 kivételével az összes többi, az igyekezett akkor háború után is párját keresni. Ja, hát meg, akik ki lettek telepítve, azokból is többen jöttek haza és azt az egyet sajnáltam, azt a családot, amikor ott kint állt az ismerős vagy a rokonnak a háza előtt és mondom, na M…, ti is hazajöttetek megint egy kicsit. És akkor ő is könnybe lábadt a szeme és azt mondja, tudod, ha hazajöttem, akkor mindig arra gondolok, mindenki itthon van, csak mi nekünk nem sikerült hazajönni. Mert később, ezt már megnehezítették, ezt a hazajövetelt. És arról, hogy amikor mi elindultunk, akkor ez a házi bácsi, ez ki tudta nekünk csinálni azt, hogy nem csak 30 km-es körzetben, mivel ő a vasútnál dolgozott, hogy hanem azt hazudtuk, hogy jött ismét egy vagon és hát azok onnan vannak, ahonnan mi és ezek hoztak nekünk is valamit, amiért el kellene menni. De hát ez hát X nem tudom én, mert úgy jöttünk, hogy Passau, Nürnberg, Regensburg, Passau, még volt egy város ezek között, majd eszembe jut az is.
- *Vonattal jöttek akkor?*
- Igen, vonattal tudtunk jönni, 30 km közel a határhoz.
- *A magyar határhoz?*

- Nem.
- *Nem?*
- Az még messze volt, akkor hát jól van, most ide eljöttünk, akkor ott fönt azt mondták nekünk, ez már akkor Passauban volt, azt mondták, hogy ott fönt, ott van a határ, ha, hát oda valahogy el tudnak jutni. Mert én elmentem oda föl, a Kati néni, a testvérem, a kislány, ők, mert ott volt egy temető, ahol mi hát próbáltunk volna akkor azokkal kapcsolatba lépni. És én fölmentem oda, azokkal az emberekkel beszélni, hogy tudnak-e nekünk segíteni abban, hogy esetleg éjjel, hogy átjuttatni, hogy akkor már a nyugati részben vagyunk Magyarországnak vagy Németországnak.
- *Németországnak.*
- Akkor már nekünk, hát jól van, ott se kellett félni, mert ott is elküldtek volna, ha tudtak volna, és ahogy lejövök én, a határőrök ketten már ezekre lecsaptak, erre a 3-ra. Hát akkor abból nem lesz semmi, hogy mi éjszaka oda följutunk. Akkor most mit csinálunk? És ki volt áradva a Duna és ezek a katonák ugye ő nekik nem kellett azon a vízen átmenni, de az irodájuk azon a vízen túl volt és akkor a két katona, az átvitt minket a hátukon, mert hát ugye nekünk csak, tényleg csodálkozom azon, hogy télen, január 11-én értünk haza. 10 napig meneteltünk, 11 napig végeredményben. És akkor, hogy, hogy tudtunk januárban, cipőben eljutni Németországból Magyarországra, hát ez valóságos csoda. Az ő irodájukban, katonák, ezek a határőrök, az irodájukba vittek át és akkor, hát az a főnökük, azt hát, hogy irataink at. Hűha, mondjuk, nekünk semmiféle iratunk nincsen. De hát akkor honnan jövünk vagy hová megyünk vagy, vagy egyáltalán kik vagyunk? Hát akkor el kellett mesélni úgy nagyjából, hogy honnan jöttünk és hát kik vagyunk és akkor végighallgatott, akkor mondta ennek a két katonának, hogy látjátok ezek se rablók, se gyilkosok, csak szerencsétlen emberek. Hogy vigyenek át itt a szembe, ott van a Vöröskereszt, oda vigyenek ezek a katonák és akkor mondják nekik, hogy adjanak nekünk ebédet. Na, jó, megkaptuk az ebédet, hát most akkor hova tovább? Megint próbáltunk emberek segítségét, vagy hát legalábbis útbaigazítást, hogy most merre mehetünk. Hát akkor megmondták, hogy most akkor itt egy kicsit majd gyalogolni kell, akkor ott majd lesz egy kisvasút és ahol van a kisvasúton, annak a végéig kell nekünk menni és akkor ott majd valahogy, majd megint meg kell kérdezni. Hát jól van, hát jól van, megyünk a kisvasúton, ezek, akik a vonatot irányították, vagy egyáltalán a vonatot vezették, ez ilyen kisvasút, mint mit tudom én, nálunk Pesten úttörő vasútszerű valami volt. És, akkor azok is kérdeznek tőlünk, hogy hát hová akarunk menni és a mondjuk nekik, hogy hát úgy tájékoztattak,

hogy ennek a vonatnak a végállomásáig és akkor hát onnan majd nem tudjuk, hogy hogyan jutunk tovább.

- *Mi volt a végállomása a vonatnak?*
- Azt nem tudom, mert ez egy ilyen kis vonat volt, ilyen mellékvágány és akkor azt mondják, jaj, jó emberek, maguk nem jó, mégse nem jó helyre mentek vagy innen nincs tovább, ha mi megállunk, akkor annak vége, mi csak holnap reggel megyünk tovább. Jézusom, de hát akkor mi mit csinálunk, akkor azt mondták, ketten voltak ezek, akik vezették a vonatot, hogy ne ijedjenek meg, mi majd itt csak ilyen vaságyat tudunk adni maguknak, de legalább fedél alatt lesznek és még a kulcsot is odaadjuk. Ne féljenek tőlünk, de maguk csak holnap reggel tudnak továbbmenni. Hát mondjuk, jól van, akkor el kell fogadni és.
- *Kaptak egy kis házat, kis házban?*
- Nem, a vonatban.
- *Vagonba, ja, vagonban.*
- Vagonban, igen, igen. És akkor másnap visszavittek bennünket és akkor mondták, hogy.
- *Hova vitték vissza?*
- Ahonnan elindult ez a kisvonat, mert mi a végállomáson landoltunk akkor és vissza kellett menni és akkor ők mondták, hogy sajnos nincs olyan közel ide a határ. De most legyünk óvatosak, mert közeledünk a határhoz és hát nem tudom, hogy milyen a szerencse kell ahhoz, hogy maguk célt érjenek, mert azért még kb. 30 km-re van az ahonnan át lehet menni Ausztriába, arra a, tehát azon a határon. Hát jól van, akkor visszamentünk, kiszálltunk, akkor szerencsére jött egy teherautó és akkor, az fölvett bennünket és mondtuk, hogy hát hová igyekszünk, nem sok mindent tudunk, csak azt, hogy mi szeretnénk Ausztriába jutni, hát akkor a sofőr vállalta, hogy ő készséges volt, hogy hát.
- *Hogy elviszi magukat.*
- Igen, hogy elvisz bennünket, ja, és akkor, amikor leszálltunk, akkor ott egy asszony sétált a kislányával és akkor az asszonytól megkérdeztük, hogy most milyen messze van még, vagy, vagy merre van, akkor azt mondta, hogy majd én elvezetem magukat ott, ahol már látni, hogy hol kell majd ott átmenni. De ott fönt azt mondja, de ott 2 férfi lakik, de azokhoz csak este lehet menni, mert félnek. Hát mondjuk, jól van, hát az időből nem, úgyse tudunk mást. Na, akkor megvártuk, míg esteledett és akkor

elindultak, ketten voltak ezek a férfiak. A pénzt nem tudom már mennyit kellett fizetni, de fizetni kellett.

- *Ezek határőrök voltak vagy?*
- Nem, nem, ők azok voltak, akik átvezettek feketén a határon.
- *Ja, értem.*
- Igen, és akkor elindultunk olyan nagyon sötét volt, de ott már egy picikét engedett a hó és akkor a 2 férfi elől ment, így tudtuk, hogy a férfiak, hogy most merre mennek, hogy hol tartunk. És akkor hát jól van, kiértünk abból a kis erdőből és akkor mutatják, látják ott lent azt a, azokat a lámpákat? Na, az már Ausztria, csak maguknak itt kell lejutni, erről a dombról és akkor ott már gyertek. Na, jó, megyünk tovább, mert a lámpákat látjuk, és akkor az első ház az kívülről olyan kicsit ilyen kormosnak tűnt. És, de ott is égett a lámpa. Hát mondjuk, azért itt nem akarunk bemenni, megyünk be eggyel arrább és akkor eggyel arrább mentünk. Hát az már kívülről szépen nézett ki, hát belülről akkor egy olyan szobát kaptunk, ahol tudtunk aludni, hogy téglás volt és szalma és ő, tehát szalmát tettek nekünk bele, és hát vigyázni kellett arra, hogy hát úgy egy pár toll úgy el volt szórva és akkor hát a lábbelinkre ráragadt, de nem volt érdekes. És ott volt egy nagylány és az a nagylány, amikor már lámpaoltás volt, akkor a térdelt és imádkozott és olyan szép imát még nem láttam, mint ahogy az a lány imádkozott.
- *Osztrák lány volt?*
- Osztrák lány, igen, tehát evvel azt akarom mondani, ezek olyan jó népek voltak, hogy mindenhol, ahogy visszagondolok, szerencsénk volt. Mert akármerre, mert a határtól minden legalább 15 km gyalog, túl onnan, hogyha átjutottunk megint 15 km-t legalább gyalog, mire arra a vagy buszra, vagy vonatra föl tudtunk szállni, ami továbbvitt. De ott mindig nagy óvatosság. Na, most ezek a jó emberek akkor mi volt, a 3 király, most nem tudom megmondani, hogy a 3 szent király, akkor már ott voltunk és, ők meg is hívtak ebédre. Ők meg is hívtak ebédre, finom húslevest főztek és hát még valami húst.
- *Azok hívták meg, akinél ott aludtak abban a faluban?*
- Igen, igen. Amikor átjöttünk a határon.
- *Ausztriába.*
- Igen, igen. És akkor egyszer mi ültünk a szobában, mert meg kellett ezt beszélni, hogy hogyan tovább, mert a bácsi az nagyon aranyos volt, minden családtag, hárman voltak ugyancsak, a nagylány, az anyuka, meg az apuka. És akkor hát, hogy hogyan tovább, akkor meg is tárgyaltuk, hogy, hogy. Egyszer csak látjuk, hogy onnan föntről, ahonnan

mi jöttünk, 11 ember, ez biztos 2 család lehetett és az orosz katonák, ezek lestoppolták őket a, mert ott orosz határőrök voltak még. És akkor ezeket vissza transzporálták. Most akkor ezeknek az lett a sorsuk, hogy őket Ausztriába szerencsére, az ilyeneket, de akik már közelebb jutottak Magyarországhoz, akkor azokat Pestre vitték a toloncházba, ott 3 napig a falat kellett nézni, kihallgatták őket és akkor visszatranszporálták őket a határon vissza, Ausztriába. De nem volt rossz soruk, mert ott volt egy nagybirtok, mindjárt ahogy a határon átadták, vagy vitték őket. És akkor ők több mint 1 évig, tehát 1 évet ott ledolgoztak és akkor tél is volt közben, úgyhogy hát a szülők, meg a szomszédok, meg a nem tudom én kik, nagy csapat jött össze ott, abban a toloncházban Pesten. Úgyhogy akkor azok mind azon a birtokon le tudtak telepedni és dolgozni és akkor ő nekik jó soruk volt.

- *És akkor maguk, hogy jöttek tovább abból a faluból?*
- Igen, akkor a bácsi azt mondta, hogy nekünk ez, itt van 1 patak, azon egy híd, most azon kell nekünk átjutni, de a határőrök, azok ott cirkálnak, most akkor nekünk meg kell várni 1 őrségváltást és akkor úgy tudunk csak, ha átjutunk a kis hídon. Na, most akkor azt mondja a bácsi, a kislány az velünk marad és ő átmegy a hídon, mert őt a katonák nem bántják. És akkor mi legyünk ott nyugodtan, és hogyha őrségváltás és szabad a pálya, akkor ő az öngyújtóját meggyújtja. Ez az a jel, hogy most jöjjünk és így jutottunk át a kishídon és akkor 2 km-t gyalogoltunk, ahhoz, hogy mi nyugodtan tudjunk leülni, mert nekünk még, hát nem voltak nagy helységek, az egyik az 12 házból állt, de a következő az már kicsit nagyobb volt, mire nekünk a 3.-hoz kellett érni, az ilyen városszerű valami volt már.
- *És akkor a kislány ott maradt, vagy azt maguk után hozták?*
- Nem, mi mindig vittük a kislányt.
- *Ja, mert mondta, hogy a bácsi, hogy a kislány ott marad.*
- Ja, hogy, igen, igen a bácsi, hát az akkor már visszament a hídtól, mert ő neki nem volt vesztenivalója, vagy ő neki nem kellett félni és akkor a bácsi az még elvezetett, ez egy ilyen téglaégető volt, de akkor már romokban hevert. Biztos a háború maradványa. És akkor ott leültünk és a bácsi elmagyarázta, hogy innentől kezdve most akkor a 2 km-t már megtettük, de össze-vissza 12 km-t kell tenni. És akkor ez így fog következni, hogy akkor először az a tizenvalahány ház, nem tudom én 5-6 km-rel arrább és akkor megint egy, de az már, ott már több, az már nagyobb helység, de mi csak menjünk tovább ezen az úton, se jobbra nézünk, se balra nézünk és mi akkor egy nagy helységhez érünk. Hát oda is elértünk, megszólítottak ezek az emberek, hogy hát kik

vagyunk akkor, megmondtuk nekik, aztán nem törődött velünk senki és mikor odaértünk ehhez a nagy helységhez, akkor ott kezdett esni az eső. Hát most akkor mivé legyünk, mert esernyőnk nincs. A szabad ég alatt, az kellemetlen lenne, akkor volt egy ilyen mélyebb kapualj, és akkor oda beálltunk. És olyan éjfél tájban 2 férfi ment haza, nem tudni, hogy lényegtelen, hogy honnan jöttek és ezek néznek, azt mondják, maguk kicsodák? Hát akkor néhány szóval elmondtuk azoknak is, hogy mi kik vagyunk és hová akarunk menni, és akkor az egyik azt mondja, hogy hát sajnos úgy szobát nem tudunk adni, de olyan helységet, hogy legalább le tudjanak ülni és melegben vannak. Azt hát, annyit tudnak, tud ő segíteni. Na és akkor a néni adott a kislánynak vajas kenyeret meg nekünk egy kis teát. És akkor hát meg volt, hogy mikor megy a busz tovább, hogy akkor hát időre ott legyünk és hát el is mentünk, mi voltunk majdnem az elsők, akik beszálltunk a buszba. És hát a busz úgy már jó félig megtelt, vagy már még többen voltak. És akkor egyszer egy ilyen zűrzavar, hogy hát nem tudtuk, hogy mi van, mi a helyzet, akkor azok a határvadászok, azok bementek a buszba, és igazoltatták ott az embereket, és szerencse, hogy mi leghátul voltunk és leghátulra, mert biztos, hogy ott nem volt senki határsértő, akit le kellett volna tartóztatni vagy mi, és így akkor megmenekültünk. És akkor nekünk el kellett mennünk Linzig, ha jól tudom, mert Linz-Urfahr, az olyan, mint a Budapest, abba a városba kellett nekünk eljutni, ja és akkor, hát senki tovább nem molesztált minket, a jegyet, azt ki tudtuk fizetni és akkor eljutottunk Linzig evvel a busszal. És ott volt egy iroda, ahol minden jövő-menőt, aki nagy Oroszországból ment haza, mert a 3 év után vagy a nem tudom én, mert ezeket a Volksbundban levőket, ezeket elvitték a faluból Oroszországba. Azt mondták, hogy málenkij-robotra és akkor 3 év lett belőle. Ott is a bizonyos kort vették figyelembe, úgyhogy azt hiszem 300 embert, vagy nem tudom pontosan már, hogy mennyi, ja a …. néni biztosan meg tudta mondani.

- *Igen, voltunk nála délelőtt.*
- Igen, mert.
- *Magát nem akarták Oroszországba vinni.*
- Nem, nem, Oroszországba nem, sőt így, ja és most visszaugrok és akkor a, ez úgy következett, hogy minket akkor nem voltunk magyar nemzetiség, akkor a másikat, azt meg azért, mert őt kulákká nyilvánították. Akkor azt azért vették el a házát, mert, hogy a fölvidékinek kell, akkor a harmadiknak megint, ja mert akinek nem volt magyar neve, mert igyekeztek mind akkor gyorsan magyarosítani, mert akkor

megmenekülnek, az se menekítette meg őket. Úgyhogy na, ez volt most egy ilyen visszaugró egy pillanatra.

- *És akkor eljutottak, ott elmentek ebbe az irodába, mi volt akkor Linzben, elmentek az irodába?*
- Igen, ott voltak, tehát az egy olyan iroda volt, ahol mindent, aki mondom, innen jött, onnan jött, de hazament Nádudvarra, tehát Magyarországra akart jutni, akkor azok kaptak pénzt. És evvel a pénzzel akkor mi tovább tudtunk menni, na, akkor eljutottunk mi Bécsig.
- *Vonattal megint?*
- Vonattal, igen, és hát ott nagyon szomorú látvány volt, mert azt nem lehetett látni, hogy hol állt a kaszárnya, vagy a nem tudom micsoda, az is úgy szét volt bombázva és akkor itt egy nagy oszlop fából, ott egy nagy oszlop. Így, ilyen körülmények között, kellett akkor ott rostokolni, mert utána akkor mehettünk még egy darabig busszal, még talán 30 km-t, és ott már közel voltunk a magyar határhoz.
- *Tehát Bécsből akkor még busszal mentek a határhoz?*
- Még busszal mentünk, igen. Még kb. harmincvalahány km-t és, de ott már Bécsben, ott már így voltak azok, hogy na, ez jó vezető, az is jó. De fizetni kellett őket, akik majd átvisznek bennünket a határon, tehát a magyar határon. Na, jól van, az a pár km is lement, de ott még egyszer éjszakázni kellett, és hát azt mondja a gazda, hogy van egy ilyen szalmatárolónk, hogyha az megfelel maguknak, hát mondtuk nincs más választásunk. Hát mi csak éjszakára, hogy fedél legyen a fejünk felett, és kérjük szépen, hogy nem is tudom már, 5 órakor, vagy mondtunk egy időpontot, hogy akkor keltsen föl bennünket, mert nekünk akkor kell elindulni, amíg csak dereng még. Tehát még nem látni igazán, hogy mi átjussunk, de mondom, ez már magyar idegenvezetővel ment. Igen ám, csak a gazda, ez is huncut volt, biztos, holt biztos, mert nem keltett föl bennünket, egyszer csak kukorékol a kakas, Jesszusom, hát most mi nekünk már messze kellene lenni, már legalább 3-4 km-rel tovább. Na, jó, azt mondja az idegenvezető, hát nekiindulunk, csak akkor eltévedtünk, mert a nagy sietségben, hogy ne vegyenek észre, akkor egy ilyen akác, ilyen fiatal akácos, abban, azon mentünk keresztül, mikor kijöttünk onnan, úgy néztünk ki, mint a cicák, hogy végigkarmolták volna az arcunkat. Na, jó, hát, most akkor hol vagyunk, mert, hogy eltévedtünk, az holt biztos, de megyünk tovább. Egyszer ott fekszik egy ilyen bádogtábla, én azt megfogom, megfordítom, piros-fehér-zöld, mondom, na, azt hiszem megérkeztünk, hogyha, mivel biztos, hogy ott lehetett valahol a határ. Na, azt mondja

az idegenvezető, itt van most egy szőlőkunyhó, mert úgy nem lehetett tudni, hogy hol vagyunk, nem lehetett házat látni, akkor ő ebbe a kunyhóba menjünk be, de nehogy kinézzünk, vagy kimenjünk, azt nem szabad, mert itt vannak a határőrök és nehogy az egész kárba vesszen. Ja, hogy el ne felejtsem, Bécsben, ott csatlakozott hozzánk egy pesti asszony, aki szintén Budapestre igyekezett volna, ha sikerül. Tehát akkor már volt még egy útitársunk, na és akkor mi hát szépen ott meghúztuk magunkat, amikor bevásárolt, akkor visszajött és akkor odaadta nekünk az élelmiszert és akkor útbaigazított, hogy Fertőrákoshoz kell nekünk elérni. De közben van, nem tudom én milyen helység, meg Balf, meg nem tudom, valami 4 helység, amit még gyalogolni kellett, amit aztán nem tudtunk, megint csak, hogyha mi nappal ott gyalogolunk. És ez még nagyon közel van a határhoz, nappal most addig nem volt baj, de mikor esteledett, akkor a fényszóró keringett, keringett és akkor mi odaért, akkor lehasaltunk gyorsan a földre, hogy a fény ne érjen, ne legyünk látókörben és akkor hát egyszer csak kiértünk ebből a fényből is. És akkor egyszer mondják: Stop, Jaj, mondjuk, na, most akkor mit csináltunk és ez az asszony, mivel ő Csávolyon lakott sokáig és a csávolyiak is 3 nemzetiség voltak a községben és a Kati néni. Ez szépen, ő nagyon nyelv érzékeny volt és a Kati néni szépen megtanult, hát oroszul, tulajdonképpen nem igazán oroszul, de tudott az oroszokkal beszélni, akkor azok kérdezték, hogy hát ilyen nagy éjszakában hát, hogy hová akarunk menni, vagy honnan jövünk, nem onnan túl, oda túlra akarunk menni? Akkor nem mertük mondani, nem, mi onnan jövünk, mi nem oda akarunk menni.

- *Mit mondott?*
- Nem tudom, hogy ugye mi nem értettük meg, mert mi nem tudtuk azt a nyelvet, de hát a Kati néni annyit mondott, hogy, hogy nem, nem, azt mondja, hogy mi Rákosra vagy valami ilyesmit mondott, ez a Fertőrákos. És akkor jól van hát akkor csak hadd menjünk. És akkor mi kénytelenek voltunk, az volt az, az éjszaka, amikor egy óriási nagy törzsű fa mellett négyen, akkor még nem volt, nem voltunk, tehát még Bécs előtt volt ez, akkor ott kellett még éjszakázni. Akkor igen, valamit, valamit kihagytam, na, nem lényeges. És mert ez a nagy fa, és akkor hát ugye négyen voltunk, akkor a hátunkat a nagy fának, és akkor a lábunkat is, amilyen ruháink még volt, azt a lábunkra csavartuk, és hogy hát, jól van, majd, ha kivilágosodik, akkor megyünk tovább és így mentünk akkor ehhez a Rákosig. És akkor onnan Győrbe jutottunk el, hát vonattal.
- *Vonattal.*

- Vonattal, igen, csak ott állt meg a vonat, tehát szünet volt, mire nem is tudom, hajnali hánykor ment Pestre. És akkor hát csak annyi volt, hogy legyen világos, hogy akkor mi vonattal eljussunk és. Ja és itt még érdekes volt, ezen a Rákoson végignéz minket ez a vonat, vasútállomás vezetője, vagy nem tudom, minek kell mondani, tehát aki irányít, meg továbbit, meg.
- *Ja, ja, forgalomirányító.*
- Igen, igen, és néz minket, azt mondja, hát maguk kicsodák? Hát akkor elmondtuk, hogyha már ideáig eljutottunk, elmondjuk és akkor még ő ment el nekünk kukoricakenyeret venni, azt mondta, csak maradjunk itt nyugodtan, hogyha jönnek a határőrök, azt mondja, majd ő beszél velük és nem lesz semmi baj és úgy is volt. Ezek ketten jöttek, ilyen fiatal katonák és akkor biztos ő intett nekik és akkor bementek hozzá, nem voltak bent sokáig, akkor kijöttek, köszöntek nekünk is, ő tőle is elköszöntek és elmentek az útjukra. Igen, na és akkor onnan ment az, indult az, Győrig elmentünk. Hát Győrből akkor nekünk még jóformán nem nagyon volt szabad otthon mutatkozni.
- *Eljöttek, akkor Budapesten keresztül eljöttek haza vonattal?*
- Nem egészen, Kalocsára jöttünk.
- *Kalocsára? És akkor Kalocsáról, hogy jöttek ide le?*
- Hát Kalocsán, ott voltak nekünk ismerőseink, akkor oda betértünk, akkor 1-2 napot ott tartózkodtunk és akkor Jánoshalmára mentünk. Jánoshalmán megint voltak ismerősök, ez a bizonyos fiúnak a szülei, akit mondtam, hogy majdnem. Ja, ez volt a pláne ugye, hát, amikor mi hazajöttünk, akkor nem volt szabad a faluban mutatkozni, akkor elmentünk, már amikor hát nem tudtunk már Kalocsán tovább maradni, mert azok ismerősök voltak. De hát még se olyan ismerősök és akkor elmentünk Jánoshalmára, ahol az ő szülei laktak és hát akkor azt mondja ő, hogy nem ajánlatos azért, hogy most mindjárt mi Nádudvaron, mert minket holt biztos, hogy nem engednének simán. Mi, hogy mondjam, nem azért, mert dicsekedjek, mert, ez még túl korai lett volna, ahhoz, hogy minket visszafogadjanak. Mert ugye akiket úgy, akkor azokat toloncházba vittek, hát mink is valahogy odakerültünk volna, mert mindig van rosszakaró, vagy akárki, aki súgott volna, hogy hű, na, ezek a gazdagok, hű ezek hazajöttek. Na, mi lesz itt, és tehát ilyentől kellett félni.
- *Ja, mert, hogy maguk módosak voltak.*
- Igen, persze. Hát voltak nálunk módosabbak, de ez a 3 r…… , az mindenkinek szöget ütött.

- *És akkor elbujkáltak addig, vagy mikor jöttek akkor végülis Nádudvarra, elbújtak valahol Jánoshalmán?*
- Nem, nem bújtunk el, hanem elmentünk háztartási alkalmazottnak.
- *Hova?*
- Hát egy zsidó családhoz.
- *De, de melyik faluba, vagy hova?*
- Jánoshalmán.
- *Jánoshalmán?*
- Jánoshalmán, mert ezek, ez a család, ezek úgy segítettek nekünk, hát ők szegények voltak, úgy mondván, nem volt nekik, ő nekik nem volt földjük. A nagymamának, annak volt, de hát.
- *És akkor őket nem vitték el, zsidók voltak és nem vitték el?*
- Nem, ezek is elvoltak víve, csak ők hazajöhettek. Hát nem volt nehéz, volt nekik külön szakácsnőjük és mosni együtt mostunk, azt ketten kellett, hogy csináljuk, és a néni.
- *A húgával? A húgával együtt?*
- Nem, nem, a húgom, az 2 ilyen, hát ilyen öreglányhoz, ha így merjem mondani, 2 ilyen lányhoz került.
- *Ja, máshova.*
- Máshova, de ő neki nehezebb volt a sora, mert az a 2 lány, az nem bővelkedett úgy az anyagiakban, és akkor hát úgy szűken mérték ki neki az ételt, de hát, hát ott csak egy jó évig, akkor elkerültem most már az okát nem, ja, biztos azért, hogy a néni meg tanult járni, akkor talán én rám úgy nem, nem nagyon volt szükség. ’48-ban.
- *Tehát ’47-ben visszaszöktek és akkor ’48-ban volt egy évet ott szolgálni?*
- Igen, de nem, akkor nem volt még vége, akkor, mert hogy itt, nem voltam tovább, akkor egy másik zsidó családhoz kerültem, a házaspárhoz, ott közel laktunk a templomhoz és a, hát én nekem ott már főzni kellett, ott már kenyeret kellett sütni, ott minden szombaton gyönyörűen fölsúrolni a padlót. Akkor mit még, hát bevásárolni és piacra menni, meg, hát ilyen mindenfélét takarítani ugye, ami egy háznál, egy háztartásnál előfordul. Ott mikor jöttem haza? ’49-ben, ’49 őszén.
- *Onnan jött akkor haza Nádudvarra, ’49 őszén.*
- Onnan, onnan, attól a családtól jöttem haza. Nem, akkor már nem kérdezett senki semmit, hanem hát most akkor ugye hogyan legyen tovább, mert a néni, ahol az a fiú

lakott, hát az minden áldott nap mondta neki, hát most hogy képzeled, hogy most már se háza, se iskolája. Most akkor ezt nem szabad elvenni, ezt, ilyent ne csináljál.

- *Ja, ez a néni, aki Jánoshalmán volt, akinél voltak, az?*
- De, nem, ez a néni, akinél ez a fiú lakott, aki Nádudvaron, a községházán volt, akihez majdnem férjhez mentem.
- *Ja.*
- Azt, ezt a néni olyan szépen igyekezett lebeszélni és akkor hát a fiúnak igazat kellett adnia a néninek, biztos, hogy lehet, hogy csak azt a szőlőket, meg a földeket szerette, mert a szőlőket, azokat leszüretelte még, mert gyönyörű sok termés volt és akkor az édesanyja, az azért olyan becsületes volt.
- *A fiúnak az édesanyja?*
- Az igen, hogy amikor megvolt a szüret, lefolyt a bor, akkor nem hagyta annyiban, hanem a fiának mondta, most tessék, most vegyél legalább neki egy szobabútort, hogy akárhova kerül, legen azért bútora, hogy majd aludni, vagy akár hogyan alakul tovább. És az azok nagyon szerettek volna engem, de hát a fiú nem, hát jól van, ha ő csak a földet szerette, hát akkor nem tehetek róla.
- *Ja, ja. És akkor mikor visszajött Nádudvarra, akkor hova mentek lakni, mert ugye elvették maguknak is a házat, meg mindent, földet, akkor hol lakott?*
- Hát ez siralmas volt, amikor mi Nádudvarra jöttünk. Bár mondjuk, a szülők, azok közben hazajöttek, az édesapám még a vasutas sapkát is visszadobta a határon, azt se akarta hazahozni.
- *Ja.*
- A testvérem, az közben aztán, hát 1 évvel, mielőtt a szülők hazajöttek, férjhez ment.
- *Itt Nádudvaron?*
- Nádudvaron, igen, igen.
- *Aha.*
- És akkor hát legelőször kaptunk egy olyan helységet, hogy nádtető, egyetlen egy helység, amit kívülről lehetett fűteni, ott volt egy ilyen kis kukszni és akkor onnan lehetett fűteni…kemencét. és abban az egyetlen helységben, akkor már a kishúgom vagy a nagyhúgomnak, mert azért mondom, hogy kicsi, mert az akkor született, ahogy én 30 éves voltam. És akkor ő nekik már volt egy kislánya, egy 5 hónapos kislánya a húgomnak, hát ő neki előbb sikerült, ő fiatalabb volt, meg még, ő még úgy járt, ő nekik még volt úgy mondjam, hogy csoportjuk.
- *Társaságuk.*

- Társaságuk, igen. Fiúk, lányok, mind. És, de én nekem, hát meg nem is érdekelt semmi, hát hogyha, ha ez így becsapott, és akkor tudja mi csináltam? Akkor azt mondtam, én nekem 6 osztályom van. De én most bepótolom azt a 2 osztályt, akkor elmentem Bajára a Türrbe, már ott hetente 1 alkalommal kellett menni, 1 egész délutánt, és akkor igyekeztem, nagyon igyekeztem, hogy hát legyen valami belőlem, hogyha már így, hogy se most, se földem, se házam, se iskolám. Ezért kell engem elhagyni? Na, várjál. És akkor jól is sikerült nekem, az tetszett nagyon, mert én a statisztikát mindig nagyon szerettem és kész, amikor mi elkezdtük, akkor 82-en voltunk, akik jelentkeztek a Türrbe. És maradtunk, tehát akkor kétfelé osztottak bennünket, akkor maradtunk itt is tízen nem tudom én hárman, meg ott is tizenketten. Ennyire lecsökkent a létszám és akkor kérdezték még az elején, hogy hát most ki melyik statisztikai részt választja, az iparit vagy a mezőgazdaságit? Mondtam, én a mezőgazdaságit, de ott én mire érettségiztem, addigra 40 éves voltam. Akkor, ha visszaszámoljuk, most akkor.
- Ja, akkor változatos volt az én életem, hogy mondjam, engem mindig becsültek, és én mindig ki lettem tüntetve, meg nem tudom én micsoda, mert én hogy mondjam, nagyon lelkiismeretes voltam és hát a mezőgazdaságban tökéletes voltam. És akkor először akartak, ja persze. Először akartak engem brigádvezetőnek a gyümölcsösbe. Meg hát szőlő is tartozott oda. Akkor mondtam, ez nem megy, mert én most férjhez megyek, ez ’52-ben volt, és akkor, akkor én elmegyek Borsodra, mert Borsodon laktak az akkori anyósomék, ő nekik volt 17 hold földjük. Hát, és akkor sok embernek ott volt munkája. Volt egy állami gazdaság, oda is lehetett volna menni, de az én anyósom, az nem akarta, hogy én dolgozni menjek, hogy ilyen gazdag lány, hogy hát az nem mehet ilyen helyekre, ilyen emberekkel dolgozni. Én sose válogattam az embereket, én minden embert tiszteltem, becsültem. És, na, jól van, akkor a férjemet elvitték ilyen lapátos katonának, mindjárt.
- *Hol ismerte meg a férjét?*
- A gazdaságban.
- *Itt Nádudvaron?*
- Nem, nem ez is valahol a határban, tehát normásnak küldték oda, ahol én brigádvezető voltam.
- *És ő is német volt?*
- Hát nem, igazán nem. Az apósom, az garai volt, de az anyósom, az bokodi, mert ők kuláknak voltak nyilvánítva, akkor ő nekik kellett volna, 4000 l tejet beszolgáltatni, de

nem volt tehenük, akkor átszámították tojásba, akkor hát az a pár tyúk, az nem tudott annyit tojni se, hát akkor mi lett? Az anyósomnak a gyönyörű selyemruháit, ugye azok a bácskaiak, hű azok aztán, mindegyik gazdag lánynak volt egy ilyen arany pénzből egy láncuk, aki gazdagabb volt, annak nem tudom én, 7 vagy akár ennyi, tehát páratlan ilyen pénzek voltak összefűzve, aki szegényebb, hát annak bizony talán 5-6-tal kellett megelégedni. De ilyenek voltak akkoriban ott a viszonyok, mert hát azoknak jó, ők azért, mert kulákok. Őket azért sújtották, nem vették el a földet, de nem tudtak létezni, de aztán ’49 őszén valahogy jöttek ők haza.

- *És maga jött ’49.*
- Nem, én, mi ’47 január nem tudom én, vagy igen.
- *Hát télen még.*
- Igen, igen, tehát az újévet, azt valahol a határon töltöttük.
- *Tehát 2 évvel később jöttek a szülei akkor haza, amíg maga elvolt a zsidó családnál szolgálni, addig ők nem voltak itt.*
- Igen, igen, de közben, ja de hát, mert a zsidók után, akkor jöttem haza, Nádudvarra, igen és akkor jöttek ezek a mindenfélék, hogy brigádvezető, meg össze-vissza, de mindenhol, ahol megfordultam, ott megbíztak bennem, meg szerettek, úgy a vezetők is, mind az emberek is.
- *Hát azért sokat kellett magának dolgozni, azért nő létére.*
- Ott sokat már, igen, igen, mert aztán később, akkor volt a gátőrnek a sükösdi gátőrnek egy fia, és annak a férfinak kellett egy állás, és akkor hát ugye, most akkor mit csinálnak. Nekem nincs meg az a megfelelő iskolám, akkor most én vagyok az áldozat, akkor leminősítenek, akkor nem brigádvezető leszek, ez annyit jelentett, hogy egy 36 vagy hány embernek az adminisztrációját, meg irányítását, azt el kellett végeznem. És előtte, vagy utána akkor már csak 1 csoportot kaptam, 15 személlyel és akkor mi voltunk mindig az élmunkások. És ezután kapják a fizetést az emberek, igen.
- *Mire a legbüszkébb az életében?*
- Hát, nem sokat tudok mondani, hogy mire.
- *De biztos büszke valamire, hát meg azért ilyet, hogy azért hazajött a 4 nő egyedül Németországból, azért az se semmi.*
- Hát igen, na, az tényleg egy nagy valami volt. Hát meg az is mondjuk egy kicsit, hogy mégis megcsináltam azt az iskolát. Nem esett nehezemre.
- *És nem bánta meg, hogy hazajött Németországból?*
- Nem, nem, nem, azt nem.

- *Nem, mert sokan mondják, ugye kint, ott az elején ott is nehéz volt, de később jobb életük volt.*
- Igen.
- *Vagy könnyebb.*
- Igen.
- *Nem bánta akkor meg?*
- Nem, a nagybácsim, az mindig azt mondta, te olyan buta vagy, hogyha te kint maradsz abban a Németországban, te Mercedesszel jönnél már haza, te neked már valami üzemed vagy akármid lenne ott, amiből ott szép pénzt tudsz csinálni magadnak. Mondtam, Antal bácsi, én nem akarok Mercedeszt, én Magyarországon akarok élni.
- *Amikor már maga hazajött, ugye hazajöttek Nádudvarra, akkor már, akkor is még ilyen rossz volt itt a faluban a helyzet, szegénység volt a háború után, nem?*
- Nem, nem, nem.
- *Akkor már jobb volt?*
- Ez a, ugye a TSZ-be kényszerítették az embereket, akinek még maradt földje, és a maradék földet, abból állami gazdaság létesült. És akkor, akkor mindenkinek volt munkája, a TSZ-esek, azok nem jártak olyan jól, mert azok egységet kaptak, és ami nem járt annyi pénzzel, mert pénzt is kaptak valamennyit, de akkor év végén, amikor volt a nagy elszámolás, akkor kaptak ők, nem is tudom már, terményt, vagy annak az értékét. Szóval azoknak nem volt ilyen jó, de a gazdaságiak, azok, azok jobban jártak, sokkal jobban. Mi még hordtunk ilyen blúzos ruhákat, de az idősek, az édesanyámék, azok még szigorúan azt a fekete alapon, mindenképpen ahol sötétkék esetleg selyemvirág beleszőve.
- *És ezt meddig hordta az anyukája?*
- Hát kénytelenek voltunk, mert ruhánk se volt jóformán, amikor kitelepítettek, mert össze-vissza 20 kilót lehetett elvinni.
- *De amikor hazajöttek, akkor is hordta még sokáig, vagy akkor másban járt?*
- Nem, akkor még hordta, de hát még azért egy pár évig hordta, csak akkor már ilyen blúzos, hát ez nálunk mindig úgy volt, hogy a család, az együtt volt, ott volt a dédimama, az volt a kapitány. Akkor ott volt a nagymama, szegény mindig, ahogy mondtam. Akkor voltak az én szüleim, és akkor jöttünk mi, tehát ez mind egy házban lakott. És, és mind elfért és mind együtt dolgozott, és ez szép volt és jó. De mondom, hogy mindig ott volt még valaki a családból, aki segített, olyan nem volt, hogy na, most akkor ez egyedül boldoguljon, ahogy tud, olyan nem.

- *Segítettek egymásnak.*
- Segítettek, igen.
- *És amúgy németül vagy magyarul beszéltek otthon?*
- Mi németül.
- *Németül.*
- Igen, igen, ez érdekes volt, ugye otthon mi németül kezdtünk beszélni, mert hát csak olyan, azt a nyelvet tudtuk jóformán, és amikor mi óvodába kerültünk, akkor tanultunk meg magyarul és hát nekünk úgy sikerült is. Most ugye a nagymama, az, az iskolában úgy tanult magyarul, hogy hát leírták, hogy asztal, meg leírták, hogy szék vagy kanál, meg mit tudom én micsoda, és, de németül és akkor ő nekik ezt magyarra kellett fordítani. De az édesanyám, az elég szépen beszélt magyarul. Én, mindent, a szorgalmukat, az emberekhez való viszonyukat, a hitüket, a nem tudnám megmondani, összesen, de nagyon. Hát eleinte ő is ment a földre, amíg a dédi volt úgyszólván a mindenható úr. Mert az aztán szeretett dirigálni. Na, tehát az addig tartott, amíg az utolsó gyerek megnősült vagy férjhez ment, akkor azért ők, a legidősebb, az akkor elosztotta a vagyont. És ezt is nagyon szerettem, a mi falunknak vagy a gazdáknak, vagy a családoknak a szokásában, hogy teszem azt, most hát szét lesz osztva ez a birtok és akkor hát ugye ott a, vetőgép is van, meg van lovas kocsi, meg hát sok minden, ami egy gazdasághoz kell. És, hogyha el lett osztva, mert a szülők már, nagyszülők már úgy érezték, kiöregedtek, mert akkor 50 éves korban, azért úgy fölosztották a birtokot. És akkor hát most úgy csinálták, hogy na, most ez ide, az oda és azt oda, hogy érték szerint, ha ez kocsi volt, akkor kocsi, és ha csak 1 kocsi volt, vagy 2, vagy 3, akkor hát úgy osztották el, hogy érték szerint, hogy. És akkor húzni kellett pálcikát, hogy most melyik rész, hogy kié lesz.
- *Azt akartam még kérdezni, mert mondta, hogy született még egy testvére itthon, mikor hazajöttek a szülei Németországból?*
- Nem akkor, később.
- *Később?*
- Igen, ő ’56-ban született. Igen, az én édesanyám, az 47 éves volt, az édesapám meg 53.
- *Emlékszik még rá a falu nevére, hogy hol laktak, mi volt a?*
- Elbest.
- *Elbest.*
- Igen.

- *És hány napig, arra is tetszik emlékezni, hogy hány napig tartott, míg visszaszöktek onnan Magyarországra?*
- Hát persze, hát hogy indultunk el? Ja, hogy na, onnan 4 hónap.
- *Hónapig voltak kint.*
- Igen, mert mondtam, hogy a 3 király, megint úgy mondom, hogy az volt a közepe a hazajövetelnek innen-onnan nézve. És akkor 11 napon, tehát a 11. napon értünk haza, elég sokáig gürcöltünk, hogy talpra tudjunk állni valamelyest.
- *És hogyha nem lett volna ez az udvarlója, akkor is hazajöttek volna?*
- Szerintem inkább igen, mint nem. Nem, nem tudtam azokat szeretni, nem tudtom, hogy miért. Kicsit olyan extra, picit olyan nem kedvesek voltak. Irigykedtek, na, jó, ezt is meg kell érteni, soknak odaveszett a férje és akkor ahol dolgoztam, ebben a gyárban, akkor másnap reggel beérkeztünk és le lehetett egy kicsit szünetet tartani, akkor csak az volt a téma, hogy hallottad, hú, most ez ennek a férjét szerette el, akkor annak a férjét szerette el a másik és ez volt a téma. Tehát annyira kevés volt a férfi, hogy ezek mindenre képesek voltak. Ez csúnya volt, tőlük, akárhogy van.
- *Maga meg nem akart annyira férjhez menni.*
- Nem, nem, nem, lehet, hogy ez is közrejátszott, amit meséltem, hogy hát ez a.
- *Betegsége.*
- Igen, igen, mert érti, egyszerűen nem akartam volna. Az volt az 1000 szerencsém, hogy a férjem az olyan jóságos volt, én 10 évig sírtam. Ő soha nem mondta, hogy hátha lehetne gyerekünk, aztán később, akkor jött ő arra rá, hogy mégiscsak szeretne gyereket és akkor egyszer próbált elmenni, de 5 hónap után visszajött, hogy mégis nálam, velem marad. Na, akkor elmúlt 13 év és akkor jött egy olyanja, hogy hát most mégis szeretne gyereket és akkor nem akartam azt mondani, hogy jaj, Istenem, hát ne menjél, hát ne hagyj el, mert nem volt szívem. Ha neki lehet gyereke, akkor miért ne engedjem el? Nekem nem lehet, akkor az én anyósom, az mindig írta, mert ez a menyecske így meg úgy. És akkor mindig írtam vissza, de anyuka, gondoljon arra, hogy most van unokája. Most van, majd ez egy kisfiú, majd ez föl fog nőni és nagy öröme lesz benne.
- *Most hány éves?*
- 86. Hát ahhoz képest, hogy mi mindenen kellett az embernek keresztülmennie. Ott hajtom haza a libákat, nekem ez is kedves.
- *Igen.*

- Mert úgy kellett, ez már egy másik kép, de már háború után, amikor már nem tudták azt úgy kikeményíteni és akkor selyem, fehér selyem.
- *És melyik maga?*
- Én már azt hiszem itthon, vagy ott, nem is tudom, hogy ott rajta vagyok-e.
- *Ez valamilyen ünnep volt.*
- Na, ez egy szüreti bál.
- *És maga is rajta van?*
- Igen, igen, itt ez vagyok én.
- *Az első?*
- Igen, igen.
- *Nézem közelebbről, mert nem is látok olyan jól.*
- Igen.
- *Vitték a szőlőt?*
- Igen, egy ilyen koronát csináltunk
- *Szőlőkoronát.*
- Igen és azt vittük úgy négyen, most mit akartam még, igen, a férfiak is ugyanúgy be vannak öltözve.
- *Ez már a háború után volt?*
- Igen, igen, itt már háború után és hát hány évesek voltunk mi itt? Huszon…

Interview – F.J. – Mecseknádasd

- *Mikor tetszett születni?*
- 41.
- *'41?*
- '41. igen, '41-ben születtem Püspöknádasdon, mindig Mecseknádasdon, vagy Nádasdon éltem, tehát innen jártam, hát, hogyan kezdjük? Hát olyan volt a gyerekkorunk, hogy mi elég sokat az utcán nőttünk fel, gyerekek. Mert, hát az apukám '43-ban elment, és '53-ban jött haza.
- *Ja, és akkor nem volt itt…*
- Tehát 6 évig volt Oroszországban és a többi évet itt Magyarországon volt, mint fogoly. És akkor ugye a nagymama volt otthon, négyen voltunk testvérek.
- *Lányok, fiúk?*
- 2 fiú volt, 2 lány, tehát én voltam a legkisebb, ők mind nagyobbak voltak, és hát mellettünk egy vágóhíd volt, amit hát a háború után már nem használtak, mint vágóhíd, csak nagyon ritkán. És akkor mi ott, abba a vágóhídba játszottunk, de ott összejöttek azok a lányok, fiúk is, vagy azok a gyerekek, amelyik tőlem 5-6-10 évvel idősebb. Így jött a, így tudom a nagymamádat is.
- *Igen…*
- Igen, és hát ott tanultunk táncolni, meg hát ugye játékunk más nem volt, mint kukoricababákkal játszottunk, meg hát mit, ilyen, ezt a Reide, fűszer, ebből csináltunk babát, ilyen botokból, meg rongyfejet csináltunk, ezt mind ezektől a nagyobb lányoktól, gyerekektől, tehát játszottunk. Igen, hát gyerekkorunk az elég nehéz volt, mert utána jött ez a kitelepítés, akkor mi ki lettünk telepítve egészen az osztrák határig, voltunk egy vagonban, 4 család, nagyon sokan, volt egy tüdőbajos is velünk az izébe, és hát akkor mi gyerekek, mindig az ablakban lógtunk és néztünk kifelé. És míg Hagig értünk, ott leállt a vonat, a vagon, és akik élelmesebbek voltak, vagy idősebbek voltak, mint mi, mert volt ott 15-16 éves fiatalok is, azok hallották, hogy most hát innen megáll a vagon és visszafelé jövünk. És akkor hát mindig tolatott, tolatott, de az anyukám az mindig azt mondta, hogy gyerekek, maradjatok együtt, maradjunk együtt, mert ő haza akar menni, ő mindig haza akart menni. Hát én nem is értettem még, mint 7 éves korban vagy, hogy meg 8 éves, hogy miért is akar az anyukám mindig hazajönni, és hát a többiek ugye elmennek innen Reiche Deutschland und mir bleib ta.
- *Igen…*

- Kem da zurückzus.
- *Az anyukája volt, meg maguk négyen gyerekek!?*
- Anyukám, igen, mert mikor a kitelepítés volt, akkor a nagymama bezárta magát, vagyis hát bezártuk a szekrénybe és akkor, aki fölrakott minket arra a lovas kocsira, az akkor csak mi négy gyerekünket vitte el és akkor a szomszéd néni engedte ki a nagymamát és akkor az így otthon maradt. Igen, de hát az anyukámat, meg mi négy gyerekek, mi mentünk odáig el. Hát mikor visszajöttünk, nagyon, ugye akkor először voltunk Hajóson, akkor voltunk Nádudvaron.
- *Nádudvaron is?*
- És onnan, igen akkor az anyukám valakikkel így összeköttetésben volt, és akkor Bonyhádról egy nádasdi származású, az hozott minket, akkor Nádudvarról haza. Hát mi úgy jöttünk haza éjjel, mindig azt mondta az anyukám, mir hon immer müssen dor ich geh. Nappal voltunk a padláson, éjjel lent aludtunk az ágyban, mert én nálam volt a lakáskulcs, mert én voltam a legkisebb és hát akkor nekem adták az egyik kulcsot, a másik a nagymamánál volt és hát az a rendőr házaspár, aki bent volt a lakásunkba, az nagyon rendes volt, az kiment. A feleségével és mi be tudtunk menni.
- *Ja, mikor visszajöttek Nádudvarról.*
- Mikor visszajöttünk Nádudvarról, igen, hát nagyon nehéz volt, mert az anyukámnak sokat kellett dolgozni, ugye mert azért a bátyám 6 évvel volt idősebb, a legidősebb és a másik az 4 évvel, a nővérem 2 évvel tőlem. Hát nehéz volt.
- *Gyerekek voltak akkor még.*
- Gyerekek voltunk, igen. Akkor ugye a fiúk később már azért jártak ide-oda napszámba, én is libát őriztünk, ugye itt, mire mi visszaértünk addigra itt voltak a felvidékiek, azoknak nagyon sok állatuk volt, libájuk volt, a nővérem az tehenet őrzött, én libákat őriztem. Hát és sajnos 8-9-10 éves korunkban már feszt kellett dolgoznunk, ez volt az én, mindig ez volt a sorsunk és akkor mentünk ugye iskolába, akkor anyukám is mindig azt mondta, na a lányoknak nem kell tanulni, azoknak úgyis férjhez kell menni és akkor majd a férjük eltartja. Hát sajnos mondtuk sokszor, hát anyukám, hát magának is mennyit kell dolgozni.
- *Ja, mert, hogy egyedül volt.*
- Hogy egyedül voltunk a 4 gyerekkel.
- *Akkor mit dolgozott az anyukája?*
- Az anyukám, az járt mindenkihez mosni, a postakisasszonyhoz, járt az iskolaigazgatóhoz, a, hát aki hívta, a, nagyon sok felvidéki volt, odajárt kapálni,

napszámba. Tehát ebből éltünk, ő nem tudott elmenni úgy, mondjuk a vállalathoz, mert akkor kezdődött már az, hogy lehet menni a kőművesek mellé dolgozni, vagy valami. Na, hát akkor, mikor nekem véget ért a nyolcadik, akkor kimaradtam júniusban, júniusba van vége az iskolának?

- *Júniusban.*
- Akkor szeptember 1-jén már mentem a kőművesek mellé dolgozni, 47 kiló voltam és egy cementzsák, az meg 50 kiló volt.
- *Ajjajj.*
- Igen, nehéz volt a mi sorunk, nagyon nehéz volt. De szép volt az mellett, mert a család összetartott, mi gyerekek is összetartottunk, akik ott, mondjuk a Schlossberg környékén laktak, vagy ott az Új utcában, nem, szép volt ez is. És akkor a fiúk, azok, mind a két bátyám kőművesnek tanult, akkor később elmentek technikumba, akkor technikusok, hát ilyen művezető szerűnek mentek, akkor már az építőiparba. Hát én sajnos 13 évig hordtam a habarcsot és akkor még egyszer 23 évig, akkor már hát bekerültem az irodába, ugye ilyen tanfolyamokat végeztünk és akkor ilyen normásnak, meg küldöncnek, meg hát a küldönc munkába, az nem, az nagyon szép volt. Aki szeret dolgozni, annak minden munka szép, mert én mindent elvállaltam, amit csak lehetett, mert... És a kőművesek mellett is, mit tudom én, nagyon sokat dolgoztunk, de nagyon jól éreztük magunkat. Odafelé énekeltünk, hazafelé vidámak voltunk, nagyon sok, hát, amit itt Nádasdon énekeltek, énekeltünk. Hát voltak vidám napok, voltak olyan napok, ami nagyon nehéz volt, de hát túléltük.
- *Mikor volt itt a kitelepítés? Hányban?*
- ’40, hogyan, gyorsan, ’47-’48. Igen.
- *És emlékszik még rá, hogy mikor, melyik évszakban, melyik hónapban?*
- Hát, márciusban mentünk, március-április, március végén, április elején, mert akkor megértek a kajszik és a kajszikat, mikor azt ott kellett hagynunk, mert csak annyit szabadott elvinni, amit elbírunk, az anyukám, az nekem 2 kispárnát, meg lepedőt, meg törülközőt rakott a hátamra és a kajszi fán még olyan szépen mosolyogtak, ez a kép örökké előttem van. Ez, hogy akkor kellett elmennünk, és nem tudtunk enni abból a kajsziból, pedig sokszor éhesek voltunk. Igen, hát szomorú, volt sokszor ugye azt mondta az anyukánk, hogy gyerekek, most imádkozunk és megyünk aludni, mert tes Brot schlaft schon, tehát alszik a kenyér, szóval ez nem egyszer volt, ez nagyon sokszor volt. Igen, ilyen helyzetek is voltak, igen, hát, de jártunk bálba is, akkoriban itt Nádasdon, hát zene volt szombaton vagy vasárnap, de olyan vidáman mentünk

másnap dolgozni, mert hát ugye hajtott minket az, hogy mi is akarunk valamit, vagy hát a pénz, na. De nem úgy, mint most, ez valahogy egész egymáson segítettünk, meg egymással olyan jók voltunk egymáshoz. Mi az iskolában ’56-ban végeztünk, akkor volt az általánosnak vége és mi olyan jó barátnők voltunk, egészen mindig, ameddig férjhez mentünk, vagy ha, nagyon jó összetartás volt és nem tudom, én nem. Hajtott minket is a pénz, mert a szüleinknek nem volt, de úgy, mint most, hogy… Ez akkoriban nem volt, mindenki szegény volt és majdnem azt lehet mondani, hogy ott annak a környéken, ahol én laktam, ott a Schlossberg mellett, ott mindenki ilyen, egyforma szegények voltunk. Örültünk, hogyha nagyon sokszor ettünk hecsedliket, meg mit ettünk fönt a Schlossbergen, hát, amit találtunk, mindenféle magokat. Mi is ettünk, ezeket a tie Brombeere, wie hase jetzt?

- *Szeder.*
- Szeder. Tie Brombeere, jes Gott, hogy mennyit jártunk oda, hát amit úgy Meelbirn (Mehlbirnen), meg ezek a, amik úgy nőttek, meg, jól van akkor sok embernek volt akkor Hofstellje is, és tele volt szilvával, szilvát és kenyeret mennyit ettünk, mennyi mindent, igen. Nagyon sok lekváros kenyéren éltünk, de akkor mindenkinek az volt, akkor főztek a, ugye mindig üstben főzött anyukám is szilvalekvárt, de hát körülálltuk a, 7-en, 8-an, 10-en, úgy vártuk, mire kész lesz és akkor csak, hát ha kapunk hozzá egy kenyeret, akkor örültünk neki. És ami még olyan nagyon- nagyon szép volt, ugye azelőtt, hogy volt egy birkánk, hát csibe, meg kacsa, meg liba, az volt mindig a háznál, meg egy disznója volt mindig anyukámnak. Ezt, hát ő nem tudott többet, de ez az egy mindig. De mire kiértünk, mert minden hónapban egyszer hazahajtották a birkákat, mindig kaptunk egy darab kenyeret, hogy ki kell vinni és hát azzal a birkát hazacsalogatni, hát, de mire mi odaértünk, mindig megettük a kenyeret. Az is olyan élmény volt, hogy mindegyikünk versenyzett, hogy ich hon ka Prot, du hast? És hát voltak ilyen élmények, biztos a nagymamád is mesélte. Nem? Hogy ilyen, igen, hát nagyon szép volt az az élet is, és jártunk bálba és utána mentünk dolgozni reggel, tehát nem zúztunk, törtünk, mint ahogy most törnek a fiatalok. De nem is loptunk soha, pedig nagyon szegények voltunk. Na, most, ha elmentél egy szilvafa mellett vagy egy almafa mellett és mit tudom én, éhes voltál, akkor szedtél egyet, de kárt nem csináltunk se a fában, se a semmiben, se a kerítésben vagy valami, és hát felnőttünk, nagyon szép volt.
- *És az apukája mikor jött haza?*
- ’53-ban. ’43. szeptember 8-án ment el, és ’53. április 18-án jött haza, tehát az.

- *Ajjaj, 10 évig volt egyedül az anyukája?*
- Igen, azt lehet mondani, hát, ha szeptemberig maradt volna, akkor pont 10 évig, lett volna. Igen, akkor építették itt Nádasdon keresztül a hatost és akkor apukám is egy ilyen kék ruhában jött haza, és az anyukám már akkor volt az egyik jegyzőnél mosni, és ketten voltunk a nővéremmel és hát jött föl valaki a lépcsőn, jött az apukám föl a lépcsőn, csak hát mi nem emlékeztünk rá. És akkor, ahogy jött föl a lépcsőn, jaj jetzt kommt so Beton-mann, akik itt kint dolgoznak, azt hittük, egy ilyen munkás vagy egy valaki olyan, vagy hát mégis. Igen, de hát ő bejött és bemutatkozott, hát mi még mindig nem hittük el, nem bíztunk, féltünk, igen, mert voltak olyan idők is, mikor még apukám elvolt, hogy jöttek és kopogtak. Igen, mikor mi így egyedül voltunk, akkor volt, hogy jöttek ellenőrizni, főleg mikor már apukám hazajött, hogy mit tudom én, nem feketén dolgozik, vagy nem tudom, hogy miért ellenőrizték mindig apukámat, ja, hát persze, kapott egy papírt, hogy minden hónapban kell jelentkezni, mikor hazajött, és volt, hogy éjjel is jöttek ketten és megnézték, hogy otthon van-e. De nem értettük teljesen, pedig már 13 éves voltam, mire tényleg 13, igen, már 13 éves voltam, mert 3 voltam, mikor elment és 13, igen. Mert hát erről nem szabadott beszélni, az én apukám akkor kezdett csak mesélni, meg az anyukám, mikor már majdnem a régen, mikor már majdnem meghaltak, hogy ők hol, merre voltak, meg hogy bántak velük. Meg az apukámnak volt ez a szám itt, tudod az a Stemple, azt mondta, és akkor azt mondta, én ezt csak akkor láttam, mikor már én fürösztöttem, meg mikor már majdnem, a végén, hogy ő neki ez van. Nem, soha nem beszéltek, mindig féltek, mindentől féltek az én szüleim, soha nem beszéltek, hogy, azt se tudtuk, hogy miért lett kitelepítve vagy hát nem, a szőlőt elvették, a földet elvették, a házat elvették, hogy miért történt ez vagy minek, vagy milyen bűnt követtek el a szüleim, erről soha nem esett szó. Csak hát szegények voltak és akkor, igen. Annyit mondott az apukám mindig, hogy hát itt Nádasdon a papoknak kellett ezt elintézni, ők kapták ezt utasításba és akkor ő neki azért kellett menni, de azon kívül nem beszélt soha, hogy miért vagy hogyan, nem mertek róla beszélni. Igen, mindig.
- *De mikor visszajöttek, akkor maradhattak a saját házukban, mikor az a rendőr házaspár kiköltözött!?*
- Kiment, igen, de nekünk akkor azért 6.000 Ft-ot kellett az anyukámnak fizetni, és ez a rendőr házaspár olyan rendes volt, hogy hogyan is mondta az anyukám, hogy 600 forintokkal tudta, tehát kevés pénzzel tudta ezt úgy visszavenni. Tehát ezek elmentek és sokáig megvolt az a cím, ahogy, ahová küldte az anyukám a pénzt mindig és nem

zavart már senki se utána semmit, nem is kérdezte senki, hogy miért mentünk vissza a házba. Nem úgy, mint a szüleidnél, itt már belerakták a, hát azok se tehetnek vagy tehettek róla, az hogy a felvidékiek, hogy ide…

- *Persze, ugyanúgy el kellett jönni…*
- Jönni, igen, ő nekik onnan kellett, nekünk innen kellett elmenni, igen, de hogy sokszor kérdeztem anyukámat, hogy miért kellett nekünk mindig nappal ott föntülni a padláson, hát és ott volt ugye volt egy gramofon, volt egy falióra. Meg hát más olyan, mit tudom én milyen szép, vagy ilyen játék nem volt, de ezeket szétszedtük, ezt megnéztük, hogy hogy néz ki belül, meg kérdeztük, de erre mindig azt mondta, hogy nem kell nektek mindent tudni, Kinder miss net alles wiss. Ez volt mindig nagyon sokszor a válasz, tehát ha merted is kérdezni, és hát, ami nagyon még úgy szép volt, vagy jó volt, hogy úgy a család úgy, együtt imádkoztunk és mindig úgy mit tudom én, jöttek a szomszédok, mi is mentünk, és mennyit mentünk mi maszkába, mikor ilyen gyerekek voltunk, ha disznóvágás volt. Hát ez is egy olyan nagyon szép élmény volt, de hát mikor a forradalom volt, utána ez úgy megszűnt minden, ez a jókedv, meg ez a … Kicsit úgy elvitte ez a, féltünk, nem mertünk úgy menni, de az is nagyon szép, hangulatos valami volt. Hát, ha itt mesélem a gyerekeknek, hogy mi mennyit mentünk maszkába, meg hát ugye 8-an, 9-en voltunk barátok, máma egyszer ezek vágtak, akkor azok vágtak és volt az öreg Ócsai, annak a lánya is a barátnőnk volt. Az mindenhova elment az a Feri bácsi velünk, zenélni is és hát ezek is szép szórakozások voltak, vagy egy szép élmény, hát, ha mesélem itt az unokáimnak, meg a gyerekek mosolyognak, végighallgatnak, fölírják, fölveszik, de aztán azzal is be van fejezve. Itt nem lehet ezt már úgy visszahozni, meg…
- *Persze…*
- Más most ez az egész, mint ahogy nektek is egészen más most már az, igen, de vannak szép dolgok, vannak vidám dolgok, vannak szomorú dolgok, igen, és.
- *Imádkozni kitől tanult?*
- Én, nagyon sokat anyukámtól, meg a nagymamámtól, mert a család mindig imádkozott, tehát mi mindig hívő emberek voltunk, vagy még most is, én a gyerekekkel most is még imádkozok, tehát az unokáim, azok tudják, hogy hát az Oma otthon van, nah müssen immer pet vagy van. És így karácsonykor is olyan nagyon szép, így behoztam, itt a férjem is benne volt, mindig segített, meg hogy, habár a férjem családja, azok nem voltak ennyire vallásosak, mind ahogy mi. Azok nem imádkoztak, de ő azért itt így a családdal úgy belekeveredett és ő is imádkozott, meg

énekelt és ez még most is úgy megvan. Ilyen ünnepélyesebben csináljuk, az anyukámnak az anyukája, az egy ilyen so Petmutter was, hogy mondják…

- *Ő volt, aki magukkal lakott, aki..?*
- Nem, nem, aki velünk lakott, az az apukámnak az anyukája volt, igen, és ami még nagyon szép volt, ha éjjel vagy nappal föl kellett menni a padlásra, nagymamának ott lógtak az alsószoknyái kikeményítve és így begömbölyítve és hát ugye azon lehetett bokszolni, meg hát. Igen, de ha észrevette, akkor kaptunk is, úgyhogy nem ártott, de kaptunk, hogy ezt nem szabad, meg azt nem, de ezek olyan szép dolgok voltak akkor is, hogy nagyon. Ilyen nem is tudom, mi volt még olyan, ami, na ez nálunk is volt, ugye csak egy szoba, konyhánk volt és egy nagy nyári konyhánk. És mikor meghalt a nagymama, ez is egy olyan szomorú vissza… Annyi ember volt ott, annyi, amire én úgy visszaemlékszek, mert az ’49-ben halt meg, a nagymama, és hát ugye jöttek ezek a nénik ezzel a sok Baurise Rockokkal, és hát mindegyiknek olyan naftalinos volt a ruhája, mert hát régen és lehet, hogy az ő anyagjukat még szerették is a molyok. Hát ez úgy örökké az emberben úgy vissza… mikor volt még az öreg ház, az úgy… ha oda be kellett mennem a szobába, az mindig úgy visszavágyott, ettől az ember kicsit úgy, hogy vissza… de, minden elmúlott, az is elmúlott, minden. És akkor most még kérdezzél valamit.
- *Az anyukájától, meg a nagymamájától mit tanult?*
- Hát, akkor mindenféle ilyen hát kötni, hímezni, horgolni tanultam a nagymamámtól, az nagyon szépen tudott horgolni. Akkor pacskert kötni, zoknit kötni, ezt mind a nagymamámtól, most ilyen vállkendőt vagy ilyen izét, azt az anyukám csinálta, de ahhoz nem szabadott hozzányúlni, mert akkor csak annyi gyapjú van, amennyi ő neki kellett. De a nagymama, az úgy dugdosta, hogy gyertek lányok, und nach lern tes vagy sell, az anyukám, az jobban spórolt, vagy ez nekem még erre kell, ez nekem még arra kell, hát a nagymama meg azt akarta, hogy amit ő tud, azt mi is tanuljuk meg a nővéremmel együtt. Tanított is minket a vége felé főzni, meg úgy föl kellett állni a sámlira és gyúrni a tésztát, meg úgy azt anyukám nem engedte. Sie hat immer sagt: ta geht alles neve hi und mit tem Mehl muss mer ah keve… Nagymama az úgy többet, úgy és, attól is tanultam. És akkor úgy gondoltam magamban, mikor már úgy nagyobb lettem, hát ilyen jó kalácsokat meg ilyen jó izét, ez a Peckkipfel, meg Pogácsl, ezt én biztos nem fogom megtanulni életemben, mert hát, amit a nagymama sütött, az volt a legfinomabb, de aztán anyukám is sütötte mindig. És hát sajnos már 25 éves koromban, akkor kerültem csak odáig, hogy most már én is süthetek, de addig mindig

anyukám csinálta. És akkor hát nem akarta, hogy sie konn besser macht, de most más, már lassan, már én tanítom az unokáimat, a lányomat is, de az nem nagyon akar odajönni a konyhába, a Terink ez. Gabink, az igen, az jön sütni, meg úgy azt érdekli, hát a nagymamától úgy ahhoz, hogy én még fiatalok voltunk, meg kicsik voltunk, azért sokat tanultunk, nagyon sokat. Az mindig odavett, hogy gyertek lányok, most mache mar tes, mache mer sell, ott paprikát kellett ott segíteni neki ültetni, hagymát dugni, akkor kertben, meg ő fölkapálta nekünk, bele kellett dugni, meg hát veteményezni is. Később már anyukám is hát már nem járt annyit napszámba, akkor ő is mondta, hogy megyünk, hát mentünk a határba annyifelé volt akkor, béreltek földet, akkor jártunk kukoricát kapálni, krumplit kapálni. Pedig azt először vetni kell és akkor kapálni, azt is mind jártunk, de azt is olyan örömmel, meg olyan egész nap, ha ott kapáltunk, énekeltünk ilyen Volkslied…

- *És azokat is az anyukájától, mamájától tanulta?*
- Nagyon sokat az anyukámtól tanultam, azokat az énekeket meg a szomszéd nénitől, mert mindig mondták, hogy kumm nor Kinder, wir singen… ezt hallottad már ezt a közmondást?
- *Nem.*
- Nahát, ezt az anyukádék, nagymama se mondta?
- *Nem mondták, nem.*
- Ezek mindig ilyen mindenhez tudtak valamit hozzáfűzni, egy ilyen mondókát hozzá. Sok-sok úgy eszembe jut, hogyha úgy beszélünk róla és akkor mikor jártunk a bálba és a nénik így körülültek, meg a szüleink, hát ez milyen szép volt. Meg annak is örültünk, hát sok ilyen mondókákat mondtak a szüleim és ezeket úgy megtanultuk, úgy. Immer span, span!, az nagyon sokszor ment, Kinder span, span, ez nagyon sokszor mondták. Igen.
- *És az anyukája, meg a nagymamája, ők hordtak még a Trachtot?*
- Az anyukám az átöltözködött ’53-ban, 1953-ban, mikor apukám, abból az ő ruhájából kapott a nővérem egy ruhát, meg én, meg ő is, ami most volt, ez a, ezek a ruhák, ez egybe ruha, vagy abból a sok bőszoknyából és az alsószoknyáiból a fiúknak csinált inget, nekünk alsóneműt.
- *Ő varrta?*
- Ő varrta, igen, ő nagyon-nagyon ügyes volt az ilyen dolgokban, mikor mi már este mentünk aludni, akkor ő ült oda a varrógéphez, és reggelre… Mikor mi iskolába jártunk, nekem két kötényem volt, egy szövetruhám volt, egy pargettruhám és egy

nyári ruha. Ezt ők kimosták, és másnap abban mentünk. Én még első és másodikban még klumpában jártam iskolába, templomba is, hat gekleppet wie wiedich, hát biztos a nagymama is járt még klumpában, pacskerban. Nekem a nagymamám egy nagyon szép zöldet csinált, a nővéremnek feketét, mindig veszekedtünk, mert hát ő is azt a zöldet jobban szerette volna, de hát nem volt több fonal. És akkor nekem egy zöldet, ő egy feketét kapott, hát én egész negyedikben még Paltichlben jártam télen iskolába, és akkor utána kaptunk egyszer egy félkabátot, hát milyen büszkék voltunk. Igen is. Hát 14 éves koromban, mikor már jártam dolgozni, akkor kaptam az első nagykabátot. Addig nem volt nagykabátom, meg nem volt, mit tudom én, nem volt hosszú, nem volt nadrágunk. Mikor kezdtünk járni a vállalathoz dolgozni, akkor ott kaptunk nadrágot, mert ugye az építőiparban dolgoztunk, akkor nadrágban kellett. De előtte nekünk nem volt soha hosszú nadrág, volt a Strimpf, ideáig a térdünk fölé, a harisnya és a nadrág alá, ami volt, azt oda betűrtük, hogy ne fázzon a combunk, de hát nagyon. Ruhában nagyon szegények voltunk, az… én mindig azt kaptam meg, amit az unokatestvéreim, azok nagyobbak voltak, amit azok leraktak, akkor én… én tudom a Ledneczkynének az elsőáldozó ruháját először a nővérem húzta föl, akkor a Ledneckyné és akkor én. Tehát hárman hordtuk ezt az elsőáldozó ruhát és utána nekem befestették azt a ruhát krepp-papírral és akkor nem, se nem piros nem volt, se nem rózsaszín. De úgy örültem, hogy én nekem egy új ruhám van, hát szóval ruhában az biztos, hogy nagyon-nagyon szegények voltunk. Mert mikor volt azért a kitelepítés és hát anyukámék elmentek, nem tudjuk, mert nem került sohase arról szó, azért az ő szekrényét úgy elég jól kirámolták. Nem merte megkérdezni azt a házaspárt az anyukám, hogy ők vitték el, vagy, mert egy darabig még a nagymama volt ott és akkor utána ő elment a lányához, hogy most akkor a nagymama a lányának vitte, de az én anyukám soha nem jött rá, hogy hol vannak az ő törülközői, a lepedők, az ágyneműi, meg a… na ilyen huzatra gondolok. Hát elég jól ki volt fosztva a lakás, a bútor, meg az izé az megmaradt, csak a belseje az…

- *Ami a szekrényben volt…*
- Az nagyon ki volt, hogy ki vitte merre, nem tudjuk, ez nem derült ki, igen.
- *És akkor azt kiosztották vagy azt hogyan döntötték azt el, hogy ki kapja meg a maguk házát, jött valaki a…?*
- Igen jött valaki, a izé, jött, én nem tudom mi volt kisdobos vagy, minek mondják ezt a tá…, vagy én nem tudom minek mondták egy ha…eich zum packt de hogy ki volt az, vagy hát biztos féltek tőle, vagy biztos volt neki egy papírja, hogy ezzel ki kell, de

arról nem beszéltek a szüleink, azok nagyon-nagyon keveset beszéltek erről. Ha kérdezted is, akkor, ach, Kinder, tes mist net alles wiss.

- *És akkor a szekérrel merre, Pécsre mentek a vasútra vagy..?*
- Nem, Bonyhádra, a hidasi-bonyhádi állomásra és ott raktak be minket ilyen vagonba és mindegyik kapott egy ilyen sarkot, ahová le tudtuk rakni a cuccot, de ez egy ilyen vagon volt, ilyen marhaszállító vagonnak mondták és ott volt, 4 család volt, hát abból már nagyon kevesen élnek.
- *Nádasdiak voltak?*
- Nádasdiak voltak, itt voltak a Wilheimék, akkor ott fönt a Wagnerék voltak, és mi voltunk, és egy Gradwohl család, ott volt 2 fiú, az egyik az akkoriban már 16, a másik 18 éves volt. Azok összefogták az anyjukat és nem szóltak senkinek se, legalábbis anyukám ezt mondta mindig, hogy mikor ezek hallották, hogy ez a vagon visszafelé fog menni, akkor ők fogták magukat és az anyjukkal és a cuccukkal szépen leszálltak és ti hat immer sagt Auf wiedersehn! Bleib sund! Aber ka nichs sie sind noch fot. Ez a Gradwohl, de ahányszor úgy bejöttek vagy látogatóba jöttek, annyiszor eljöttek anyukámhoz. Mert hát mégis csak összetartottak ott abban a vagonban, vagy abban az izében, és akkor itt a Wilheim, hát itt is már nagyok voltak a fiúk, ugye a János bácsi, meg a, hát ezek már mind 80 éven fölüliek, 80 évesek most, és hát ezek is maradtak. Mindig mondták, hogy hát akkor így maradtunk és ez a Wagner néni, ennek meg tüdőbajos volt a fia, az hogy az annyit köhögött, meg úgy prüsszögött, az úgy megmaradt az emberben. Hogy ilyen beteg embereket is el…
- *Túlélte vagy meggyógyult?*
- Túlélte, és itthon haltak, ahogy visszafelé jöttünk, azok előbb jöttek haza. Előbb tudtak Hajósról már eljönni, biztos, az anyukám szerint azoknak volt pénzük, mert az anyukámnak utána ezt a fuvarost le kellett dolgozni, ez még Bonyhádra is járt dolgozni, kapálni, ennek a fuvarosnak, aki minket hazahozott.
- *Ja, Nádudvarról…*
- Nádudvarról.
- *Először kerültek, Pestről Hajósra és Hajósról Nádudvarra?*
- Igen.
- *És akkor ott egy családnál laktak?*
- Egy családnál laktunk, igen, hát az a család is, hát nem nagyon szeretett senkit, akkor volt még egy család, ott is a lányok olyan idősek voltak, mint mi, azok is ott a második szomszéd… azzal nagyon-nagyon összejártunk. Ti hon Orf khase, ezek is nádasdi

származásúak voltak és nagyon egyszer, hát ilyen hosszú copfjaink voltak a nővéremmel együtt és hát egyszer azt vette észre anyukám, hogy tele vagyunk tetűvel. Olyan tetvesek voltunk, azt így elmondani senkinek nem lehet, de hogy hol szedtük össze, vagy honnan volt, azt anyukám mindig mondta, de ezt ő nem tudja. Mert ő vitt itthonról egy darab szappant, ilyen, was sie gekocht hat, vitt. Abban mosta a fejünket, meg a hajunkat, a hosszú hajunkat, és akkor mondja még az a néni, mir müssen abschneide unse Haar, well hat anest geht, ken die Laus net raus, de aztán végülis, hát anyukámék addig küszködtek, ugye ilyen, unse gemacht. Hát szóval voltak szomorú helyzetek, meg olyan. Ott ahol laktunk, azok mindig azt mondták, ilyen miss….. ke…. azt anyukám se tudta, hogy ez mit jelent. Hát mire egyszer azt mondta a néni, hogy misst…. Nádasd… musst…. Nem értette, de hát hiába tudott anyukám németül, de ezt a szót.

- *Más…*
- Más, igen. Igen, akkor jártunk koldulni, ott kaptunk ilyen füstölt libacombokat, meg kaptunk kenyeret, kaptunk, ahol vízzel is leöntöttek minket, hát mert voltunk ilyen 6-8, ilyen lány, amelyik mentünk koldulni jobbra-balra. Hát ebből éltünk, meg ahogy anyukámék ott dolgoztak az embereknek, és ott is dolgozni kellett, hogy megéljünk, mert azok se adtak semmi többet, csak azt a szobát, ahová bementünk aludni, a földön aludtunk, mert nem adtak ágyat. Vagy hát nem… azoknak is ezt ki kellett pakolni és ott is ketten voltunk, két család, együtt egy izé, a fele így, a fele úgy és a földön feküdtünk, azokon a cuccokon, amit mi vittünk, igen. Hát, szegényes volt ez az élet, nagyon szegényes. De szép volt, fölnőttünk, és most megöregedtünk és még mindig itt vagyunk.
- *Ez szép, hogy még mindig…*
- Sokat dolgoztunk már az életben, ahogy visszagondolsz, hogy úgy jártunk rőzsézni, meg fát lopni, meg, hogy télen ne fázzunk, meg a nagymamánk mindig azt mondta, hogy menjünk föl ide az erdőbe, hogy itt volt a Schlossberg, nem csak mi, mentünk mindenki, a falunak a mindenki. És ahogy leestek ezek a die Zapfen a fenyőfákról, hát mindennap kellett egy kosárral összeszedni, mert ebből lehetett begyújtani és hát hogyha néha-néha sütöttek Krumplesnkrepl, vagy Palaschingl Hát az nagyon ritkán, az már egy ünnepi kaja volt a palacsinta, nem mint most és legtöbbször ilyen vastag so Pannekuchlt csináltak, so kagne Pannekuchl, meg ilyen dolgok. És hát ugye az alatt gyorsan… nem volt gáz, nem volt ez.
- *Az gyorsan meggyulladt…*

- Gyorsan meggyulladt, és gyorsan, igen, nem kellett a másik fához nyúlni, akkor mindig, hát ugye mivel hogy, mi négyen voltunk, mi nekünk mindennap négy kosárral kellett, mindenkinek egy kosárral kellett összeszedni. És akkor hát ebből télen is gyújtottunk, meg hát ez volt, akkoriban ez volt.
- *És mikor ment férjhez?*
- Én férjhez mentem, mikor 20 éves voltam.
- *Hányban volt akkor, '61?*
- '60…
- *'61?*
- Igen és akkor '63-ban született a lányom, igen. És akkor azért már egy kicsit könnyebb volt, mert ugye én is jártam dolgozni, férjem is járt dolgozni.
- *Ő is nádasdi volt?*
- Nem, a férjem az vókányi volt és hát annak a szülei egy kicsit segítettek, akkor az én szüleim is egy picit, mi ott laktunk először, mikor férjhez mentem, 2 évig a szüleimmel laktam és mire a Terink, mire a lányom született, addigra már albérletben laktunk. 50 Ft volt egy albérlet, egy szoba, konyha és egy spájz volt. És abban laktunk akkor 9 évig és utána kezdtünk építkezni és ide beköltöztünk, de ez se volt kész még teljesen, mikor, mert kétszintest kellett építeni. Hát jó, most már belakjuk, de eleinte csak hárman voltunk, akkor nagy volt a ház, de szép lassan, nem kellett kölcsönt fölvenni, mert azért mind a ketten erősen jártunk dolgozni, a lányom, az az anyukámékkal volt nagyon sokat, 10 éves koráig, és csak szombat-vasárnap jött haza. Meg hát úgy építettünk, építkeztünk akkor, hogy az én unokatestvéreim, meg a testvéreim nekem segítettek és ugyanúgy, mi minden szombat-vasárnap ezt visszasegítettük. Mert 15-en voltunk unokatestvérek és mind a 15-en akkor építkeztünk egyszerre. Szóval nem volt egy szabad szombat, egy valami, én, a férjem meghalt, most 2 éve, a 47 év alatt, 48 év alatt kétszer voltunk nyaralni, mert mindig kellett a pénz. Mindig valamit kellett csinálni, az én férjem az kölcsönt nem engedett fölvenni, mert mindig azt mondta, hogy az mindennap eszik a levesből, az nem, nem és nekünk úgy kellett építkezni, ahogy pénzünk volt, így kellett befejezni. Ez se volt egy rossz ötlet, mert az embernek nincs adóssága, ez nagyon jó. És akkor hát, de voltunk Németországban, a férjemmel kétszer voltam, de én már azóta soha, az az idő alatt 14-szer, mert a férjem nagymamája, az kint lakott, tehát az anyósomnak a szülei, azok németben laktak és azok küldtek pénzt és így tudtunk mi…
- *Tehát ők is akkor ki lettek telepítve, kint maradtak?*

- Telepítve és ők kint maradtak, igen.
- *De, hogy ők akkor előbb mentek ki?*
- Ők, ugye ők Vókányból ott a vasúttal és ők előbb is mentek ki, csak az anyósom maradt itt. De az apósom is ugyanúgy volt 6 évig vagy meddig volt az is Oroszországban, tehát az is katona volt akkor ott. És az anyósom egyedül volt a 2 fiúval itt bent, az nem ment a szüleivel, pedig el akarták vinni, az se akart Magyarországról elmenni. Úgy, mint az én anyukám és a nagynénim is elment, az is kint maradt és akkor mindig mondtam anyukámnak, jöjjön egyszer, akkor meglátogassuk a sógornőjét, azok jönnek be magához látogatóba, hát jöjjön egyszer, na ich fahre net nach Deutschland so sche ist das net, azt nem lehetett volna innen Nádasdról elvinni, nem lehetett nagyon. Sőt, ha úgy adódott, hogy most kell mennünk Vókányba, mert a férjem szüleihez vagy a nagyszüleihez, ja, wann wir frie hieken und abends hamkommen, nach gehe ich mit, de úgy nem ment, nem akart sehova se menni. Igen, ez, ő ilyen mindig azt mondta sie hat heimweh, so sie pleit ham, igen. Hát…
- *Melyik volt a szülői házuk, hol van a ház?*
- A vágóhíd mellett az első ház és lebontották az öreg házat és egy ilyen kockaházat épített a bátyám, meg a szüleim. Az is akkor építkezett, mi is építkeztünk, mindenki építkezett. Akkoriban lehetett építkezni, de a mai gyerekek nem tudnak, így voltunk szegények. Vidámság is volt közte.
- *De többet voltak együtt a család…*
- Együtt voltunk, azt lehet mondani, hogy nagyon sokat úgy együtt volt a család, nagyobb, habár itt is mindig együtt vagyok a családommal, tehát a lányommal, vőmmel, a 2 unokámmal, sokat vagyunk együtt. Mert ők is itt laknak, én is itt lakok, és együtt lakunk, igen.
- *De jó…*
- Sokkal jobb…
- *Igen. Milyen szokásra emlékszik, amit csak az asszonyok ápoltak, ilyen népszokás?*
- Ja, hát ilyen, hogy amit csak ők csináltak, hát, hogyha így fonni mentek, meg úgy ez is csak egy általában a nők mentek.
- *Ja, a Spinnstube..*
- A Spinnstube, die Männer sind in Keller kange und die Weiwer sind spinne kange, aber stricke kange, aber hekln, aber was honse noch gemacht. Aber wann so af die

Hochzeit die Weiwer gekocht und gepacken und die Männer wann ja immer in die Keller. Hat net?

- *Ja, ja..*
- Of so, nem, tényleg nem tudok.
- *És így a…*
- Hát ja, meine Mutter hot die menste Eier nur mit Zwievelschele gferbt. Ave honse rot Krepp-papier gholt, as ist mit ten gmacht. Frir, wenn ans sterb ist wann ta ist von Fuchspalm Kranz flecht macht, un von Krepp-papier Rose gmacht wann. Un von seln Krepp-papier, seln was runr schnied ist, der obfol von seln hon ti immer Eier ferbt, aber wann so Rock hade wu sie gmannt hat, ter werd es so gut. Noch honse sel Papier als eingewacht, und mit sel geferbt, ja ja. Hat so Kuchlschirtz hons als a gferbt. Nem is tudom az miből is volt az a kékfestő, mein Mutter hat viel unser Patschker, mit die Nichschale. In die Nichschale hats als gkocht, und mit seln hat sie unse Patschker gfarbt. Wenn sie na Geld khat, zu Patschkerfarre khave, aber wann sie so gbraucht, tes was ich jetzt nimi mal. Aber ich man tes war so sie habe als Geld tzu teng ich. Ti habe als hat viel mit ten gfarbt unsere Pullover un tes hat sie auf mit den Nisschele mit den gferbt. Und tan hanse die Nisschele gkocht, und bisse Essich nei getun, der er so sche braun gwart, und so schen Farb gwest. Wann so ekster so Eier honse zu Oster gfarbt und Schunge honse gkocht. Aver so wie jetzt wet, als tes war als bei uns kha gbraucht, ta ist Schunge, unser Schungeknoche, menst net dem Schunge, hanem Schungeknoche honse gkocht, was wast.
- *Az anyukájának, vagy a nagymamának is be volt írva így a, emlékszem én, hogy a Kázi néninek is és az én dédimnek is be volt írva a Gebetbuchba így az első oldalra belül a, Geburtstag, meg a…?*
- Alles, alles, ja… igen. Ich macht des selver so. Ich schreib alles auf in meine Messbichr, und tes wann sie sterbe sind und so wie mein Großmutter kell ti wann mein vierten Schwister…
- *Tehát az asszonyoknak akkor mind be volt írva…*
- Ez mind be volt nekik írva, igen. Hat so vier Ostr hons hat viel gepeet, ta ist immer hat viel mein Großmutter, mein Mutter, ti hon und die Nochprsfrau und ti Weiwer tot neve tro, hat ti hon jo so, ta immer hat viel gepeet …, de hát anyukám abból nem engedett, ő nagyon vallásos volt.

- *És hogyha így valaki meghalt, vagy ünnepnap volt a templomban, vagy valamilyen Festtag war, akkor csak az asszonyok mentek énekelni, meg imádkozni vagy a férfiak is mehettek?*
- Hát nagyon kevés, Nádasdon nagyon kevés férfi ment a misébe, legalábbis én úgy, na már úgy misébe mentek, de aber so exter, so pede oder singe so, mint a nagymamám, meg az anyukám, meg a szomszéd néni, ezt én nem, legalábbis én nem tapasztaltam. Mein Großvater… de az nem volt ilyen vallásos, az nem sokat foglalkozott ilyesmivel. Hát igen. Most lehet, hogy ezt a Großvater ta, hogy azt így heiliger wann, aber wann mein großeltern…….. tehát ….. von….
- *És arra, nem tudom emlékszik vagy az anyukája nem mesélte, hogy mikor jött a front, hogy voltak itt is orosz, meg német katonák is voltak?*
- Hát itt Nádasdon voltak először a német katonák, azok is ugye itt a végig a patakparton, ott a Schlossberg mellett, ott tanyáztak, meg úgy. Azok nem voltak olyan szigorúak azt mondta az anyukám, de mikor az orosz katonák voltak és hát mindig mesélte, hogy immer fot sprunge. Hát ugye a kerítés, az nem volt olyan erős, stabil. Mert ilyen fonott, ilyen vesszőkből volt fonva a kerítés, és hát ove …. És ő az után szaladt és a russ Soldat, az ott lelőtte a libát, de azt mondta az anyukám, hogy ő neki szerencséje volt, hogy félre tudott ugrani, mert különben. És akkor a másik rászólt, hogy, hát mondta oroszul, csak ő nem értette és akkor fogták a libát és elmentek, de ő haza tudott menni, tehát unses…. Hát, ilyen, azt mondta, hogy azok szigorúbbak voltak, tehát ha arról volt szó, hogy nem lehet kimenni az utcára, akkor nem lehetett kimenni az utcára, ezt mindig mondta, igen.
- *De így nem voltak elszállásolva a házaknál…*
- Nem, nem, csak hát ő is kiszaladt, mert a liba kiment és hát és akkor az oda bebújt valahová és akkor ő meg utána, és hát az volt a jó, hogy ő el, valahogy félre tudott ugrani, vagy félrement és Igen. Ami még olyan, ami tudod, ami engem még úgy szép volt, hogy az előtt most a vallással kapcsolatban van, de wann der Bischof Nádasd ist komme. Már a püspök Nádasdra jött, az mindig lovas kocsival jött, hintóban jött, és akkor mi gyerekek ott álltunk, itt a Johannes előtt, ez itt a betonút mellett van és ott térdeltünk, hogy már tiszta piros, meg fájt a térdünk, pis amal der Mann ist komme és milyen boldogok voltunk, hogy láttunk egy püspököt. A mai világban ezt meséled, hogy …pont jött, hát ….Bischof kommt, nagyon sok gyerek ott térdeltünk, már ott már akkor ha…. Az áldását adta és akkor mi ránk is adta és ez egy, ez a hogy mondjam, ezt így a szüleink így, hogy tes…. Hát szóval ez akkor a Jóisten volt, vagy

én nem is tudom, ez egy olyan élmény volt, hogy ennyi gyerek és olyan csöndben voltunk, hogy még a légy-zümmögést is lehetett hallani. Der Mann ist komm, csak a lovak, ahogy jöttek így a kanyarban, mert ugye akkor még azon a meredek úton, ….. nem volt még hatos, és akkor ez nekünk is egy nagyon nagy élmény volt, még. És ami még az anyukámnak egy olyan, ha búzaszentelés volt, akármilyen, mert ugye az a búzaszentelés, amikor a napjára esett, nem, mint most, hogy vasárnap, hanem ha most az az évfordulója pont csütörtökre esett vagy szerdára, azon a napon ő nem dolgozott, de nekünk se kellett, vagy szabadott dolgozni. Hanem búzaszentelésre, az is egy olyan szép élmény volt és mikor a forradalom volt, utána war tes alles rem, már nem mentek ki a határba búzát szentelni. Pedig az előtt egy nagy, hát sokan voltunk, elől mentek az 5-6 férfi, mert nem sokkal több, akik vitték a zászlót, mi, hát az is mindig olyan nagyon-nagyon szép volt, ez a körmenet, ami még úgy anyukámnak egy olyan nagy örömöt hozott mindig. Hat sie immer gsagt: Kinder jetzt ziege mir sche o, nem is volt szép ruhánk, csak hát tiszta volt és akkor ő erre azt mondta Kinder jetzt ziege mir sche o und nach kemmer im Kirch. Tehát ezek mind olyan nagy örömök voltak, ezek az Úr napja, hát ez is egy olyan ta ist immer Kapelle mache kange, mert ugye Nádasdon mindig csináltak 3-4 ilyen kápolnákat. Ezt ő nem hagyta ki, akármilyen holtfáradt volt vagy valami, és ebbe engem is beletanított, hát én még most is járok és csinálom.

- *Olyan szép…*
- Szép dolgok voltak, nekünk szépek. Igen, és a Gabit is úgy belenevelem, meg hát a lányom is, de azt nem lehetett annyira, de a Gabit, azt, az unokámat jobban lehet az ilyen dolgokba, amit tudok, átadok neki. Az én nagymamám is mindig azt mondta Kinder, was ich kann nach muss ihr a len, és ez így igaz.
- *Meg is tanította, akkor mindenre…*
- Meg, meg, amit csak lehetett, én egyet, amit ő tőle nem tudtam megtanulni, szegény előbb, hirtelen halt meg, tehát este aludni ment és nem ébredt már föl, ilyen nagyon szép halála volt, mondta az anyukám. Csak nekünk volt kellemetlen, mert hát már nem volt többet. A rétest sütni, ez, ha ez rétest sütött, hát én nem is tudom, ennek mindig olyan, ha lakodalomba, vagy bárhol ilyen rétest csinált, gyönyörű izéket tudott csinálni. Olyan rétest, amit én nem tudok, hiába próbálkozok. Anyukám is mondta: tes muss mr so mach, und annest mach nekem ez az egy, ami nem sikerült átvenni a…
- *Nagymamától…*
- Se a nagymamám, se anyukámtól, ez, igen.

- *Ahogy tanult, amikor iskolába járt, akkor az anyukája vagy a nagymamája tanult magukkal vagy egyedül tanultak, mikor olvasni, írni tanultak?*
- Mi mind a négyen egyedül tanultunk, mindig egyedül kellett, tanulni nem tanultak velünk. Nem, anyukám se, senki nem, szóval a lányokkal abszolút, de azért mi igyekeztünk és tanultunk, nem voltunk a legjobbak közt a nővéremmel együtt, de azért igyekeztünk, tehát a fiúk jobban tanultak, az biztos volt. Az, nem tudom, hogy hogy adódott, de azok szorgalmasak voltak. Az én bátyám, az idősebb, az egy darabig a pap mellett szolgált ugye, fát hasogatni, meg hát ilyen fát, a papnál, amit az udvarban kellett dolgozni, most lehet, hogy ott a plébánosok vagy, mert volt egy pap, amíg nagyon sokáig is még ott, hozzánk járt, utána, mert annyira szerette a bátyámat, hogy az segített neki. De azok is valahogy a 2 fiú jobban tanult, mint mi, 2 lány, igen.
- *És emlékszik rá, még sokan jártak el szolgálni Pécsre lányok, annak idején?*
- Hát az anyukám igen.
- *Anyukája is ment?*
- Az anyukámnak, ő ott tanult meg magyarul, meg az apukája kell, ezek kalapokat csináltak, a nagypapám, inkább az én dédipapám kalapokat csinált, a nagypapám meg vitte őket Pestre eladni és az hozott egy mesekönyvet az anyukáméknak, de magyar mesekönyvet. És az anyukámék onnan tanultak a, hát 3 lány volt és 3 fiú, mert anyukámék hatan voltak testvérek és onnan tanult ő magyarul, abból a könyvből. És mikor Pécsre ment szolgálni, igen. Mikor mi mentünk dolgozni, mi mindjárt a kőművesekhez mentünk, akkoriban az volt.
- *Az anyukája, az mikori születésű?*
- Az ’12-es, 1912.
- *És akkor magyar családokhoz mentek a városba szolgálni?*
- Igen, igen, ő egy ügyvéd házaspárnál szolgált és azt mondta, hogy nagyon jól bántak, tehát ő nagyon dicsérte mindig, meg úgy, hogy ő ott szolgált és ő 4 évig szolgált és a 4 év alatt egyszer se volt otthon.
- *4 év alatt egyszer se jött haza?*
- Nem, nem, mert ő mindig nézte azt a pénzt és mindig küldött az anyukájának pénzt, hogy otthon is legyen valami, tehát a 4 év alatt azt mondta, egyszer se volt otthon. Ők az egyetemmel, mindig mesélt, az egyetemmel szemben, ott volt az ügyvédnek a lakása, de nem ott volt az irodája, hanem valahol a városban.
- *Haushalt mache..*
- Alles, ja ja …Holz…

- *Utána ment férjhez, mikor hazajött?*
- Utána ment férjhez, igen… Na igen, mire négyen voltunk, igen. Nem volt …., gyerek volt. Nem TV-t néztek, hanem… Hát igen, most már mosolygunk rajta, én voltam a legkisebb és úgyis kezeltek, még máig is egészen.
- *Igen, igen?*
- Ha bálba vagy valahová, mindig először a két bátyám, nem csak én, mert a nővéremmel is, először ők táncoltak itt velünk és akkor utána táncolhattunk a többiekkel, igen. Mindig úgy ők is, akkor kellett hazamenni.Ez volt a jelszó, hogy ugye akkor, mikor kezdtünk a kőművesekhez menni, akkor az ember azért keveredett hidasiakkal is, meg minden, minden körzetből már Pécsre jártunk, na, Kindr ihr derfst hein wenst wellst nur kann Lutheraner net. Ez volt a kikötés. Ő nem mondta azt, hogy nem lehet magyar vagy csángó, vagy mit tudom én. Ő a fajt soha nem hozta elő, ő nem volt fajgyűlölő, na így jobban… De a vallás az nem lehetett más, csak katolikus, erre vigyázott, nem mintha az a másik vallás mondjuk nem lett volna, de, mert az is egy vallás, de hát ő benne ez… nem szabadott, igen.
- *Emlékszik még, habár biztos akkor kicsi lány volt, de hogy a háború után milyen volt az élet itt a faluban? Meg a kitelepítés után, meg hogy volt ez a sok, hogy összevissza mindenkit költöztettek?*
- Igen… Hát ez nem, igen az … Mert azelőtt azért úgy nagyjából tudta az ember, hogy kinek a háza ez, meg kinek a háza az.
- *Igen, amikor jöttek a magyarok, a felvidékiek…*
- Na, igen, akkor jöttek a magyarok, a felvidékiek, akkor elég sok magyar is jött ide, velünk is jártak nagyon sokat, magyar, meg felvidékiek az iskolába. Hát eleinte ugye, mert mi nem tudtunk magyarul, Annamária, az is egy nagy gond volt ám.
- *Magyarul voltak az iskolák?*
- Magyarul volt az iskola és mi nem tudtunk magyarul és akkor én is olyan büszkén mentem haza, ó, én már tudok most már egy magyar szót, mert ezek ugye, a magyarok, ezek értették, hogy a tanárok mit mondanak, csak mi sváb lányok, mi nem tudtuk, vagy német lányok, hogy mit is akar ez a pap, vagy ez a tanító. És mikor azt mondta a tanító nekünk, hogy úgy haragszok rátok sváb lányok vagy svábokra, mert olyanok vagytok, mint a hangyák. Ja, hát, de nem tudtuk, hogy, hátha nem érted, hogy mit mond és akkor, mikor megint azt mondta az a tanár, úgy haragszok rátok svábok, mert olyanok vagytok, hogy ha a meztelen seggetekkel fölültetnek benneteket a kéményre, mire lecsúsztok a háztetőre, addigra gatya van a seggeteken. Most ahogy

úgy öregszünk, ez úgy eszünkbe jut, van még egy-két iskolatársam, akik még élnek és akkor ez így eszembe jutott és akkor beszéltünk a múltkor róla, mondom emlékeztek, mikor a tanár úr ezt mondta és ti nem tudtátok, meg én se, hogy mit jelent? Szóval voltak ilyen húzások és ugye hát mi mindig a hülye svábok voltunk, tehát nagyon sokáig, mire betanultunk vagy hát már másodikba jártunk, majdnem harmadikba, mire mi igazán tudtunk magyarul. Mire igazán belejöttünk, hogy ez mit jelent, igen. Szomorú volt ez a helyzet, de nem értettük és akkor volt ilyen húzás, hogy maga a tanár is kegyetlen volt ebből a szempontból, mert nem kellett volna ezeket mondani, és akkor ugye a magyarok nagyokat mosolyogtak rajta és mi meg ültünk és nem tudtuk, hogy miről is van szó. Mert azt mondta, hogy gatya lesz a seggeteken, hát mi úgy tudtuk, hogy a gatya az a férfiaké és akkor hát nekünk gatya? Kétségbe esve azon izéltünk, hogy Jézus, Máriám és akkor az öreg Matyi bácsi, ugye az mindig mondta, hogy az mindig, elküldelek benneteket betyárnak. Hogy mit jelenthet, anyukám otthon mindig... és gondolom a többinek a szülei is azért úgy elmondták otthon. Hát, de azért belejöttünk, megtanultuk ezt is, meg azt is, meg magyarul tanultunk, azért jó volt. Hát igen, de én amióta otthon vagyok, nagyon sokat beszélek németül, átálltam és, hogy az unokáim ezt mind megtanulják, a Gabi, meg az Andris, azok ugyanúgy tudnak Hochdeutsch, amit tanulnak az iskolába, de ugyanúgy tudnak svábul, mint ahogy én beszélek, gerede igen.

- *És amikor az anyukája úgy egyedül volt magukkal, az a 10 év alatt, volt, aki segített neki? Mert azért egyedül volt itt a négy gyerekkel, meg az anyósával?*
- Meg a nagymama… Hát, nem, egymásnak segítettek az ő két testvére, a két lánytestvére, azok úgy hát némelykor hoztak krumplit vagy némelykor hoztak lisztet vagy… de az anyukám, meg a bátyám, ezek már jártak akkor aratni, akkor volt már, én is jártam még aratni. Éjjel háromkor mentünk és akkor… de anyukámnak, ő nagyon sokat, ő járt napszámba, ha kellett, éjjel-nappal dolgozott, tehát ő éjjel font, akkor a gyapjút is ő maga mosta, meg úgy megdolgozta, hogy abból tud nekünk pacskert kötni, ő nagyon szorgalmas asszony volt. Nagyon, szóval lehetett tőle sokat tanulni, meg sokat mondta mindig, ne ugráljatok az ágyban. Szóval volt azért, hogy nem szabadott úgy nekünk ficánkolni, meg mit tudom én, mint a többi gyerekeknek, mert hát sajnos nagyon szegények voltunk. De azért mindig így fölnőttünk, meg örültünk, hogyha tavasszal jöttek meg jöttek a hecsedlik, akkor mentünk ugye hecsedlit szedni, de mi azt meg is ettük, meg is tudtuk enni, meg a, hát ami ilyen izé volt, a kökény, ó, hát az olyan savanyú volt, de hogy ettük.

- *Meg a naspolya, Kesperlich is, az is jó.*
- Naspolya, a Kesperlich az is jó, az mondjuk majdnem minden házban volt, az is nagyon jó. Meg hát nekünk volt otthon egy lugas, ott mindig ilyen delavári volt, szőlő, az ilyen kemény héjú szőlő volt, hát azok egész majdnem húsvétig eltartották a szüleink, az mindig lógott a füstölőben. És hát mi szőlőt ettünk, meg alma is volt, meg…
- *És amikor, mert mondta, hogy az anyukájáék disznót mindig tartott, akkor mikor disznóvágás volt, akkor egyedül ő vágta?*
- Nem, akkor mindig jött a szomszéd bácsi, az segített, meg az anyukámnak a két testvére.
- *Lánytestvérei voltak?*
- Lánytestvérei, de volt még három fiútestvérek.
- *Ja… azok voltak…*
- De azok, hát azok nem úgy, én a lánytestvéreire egész végig azok jöttek mindig segíteni, meg a szomszéd bácsi az jött, az levágta, akkor mi is segítettünk már ott kaparni, meg ott… akkoriban nem voltak ilyen nagy disznók, hátha ez 100 kilós volt vagy, ó, hát a 110 nem voltak 90-nél nagyobb, nem volt. Mert hát ugye a kukorica is kellett a csibéknek, a libáknak, meg kacsáknak is és hát nagyon, mi nagyon sok ilyen csibehúst, meg ilyen inkább baromfi izét ettünk, mert az volt.
- *Maguknak tehenük az nem volt?*
- Nem, nem volt. Az én, a Hernes nagymamának, tehát apukámnak a szüleinek, azoknak nem volt más állat, csak disznó, csibe, meg izé. Csak a Schultz nagymamának, tehát anyukámnak a szüleinek, annak voltak tehenei. Az anyukám, meg a nagymamám állítólag azzal jártak szántani, meg.
- *Tehénnel?*
- Tehénnel,
- *Ők szántottak.*
- Szántottak, hát a gyerekeknek kellett vinni vagy vezényelni a teheneket, hogy hová, merre kell menni és hát ugye a tej végett, igen. Úgy nekünk nem volt más, nem. Anyukámnak se volt, hát nem, apukám kőművesnek tanult, az is kőműves volt, mikor az akkor hazajött, akkor Pécsre járt az is, az aszfalthoz, akkor az a vállalat, annak az volt a neve és az odajárt dolgozni és onnan is ment nyugdíjba. És, nem, volt, béreltek, mert ugye lehetett a TSZ-től is, mert az ő földjüket, mindent elvettek, a pincét, azt mind el. És már visszaigényelni vagy hát már visszavenni nem tudott anyukám ugye.

Volt egy darab földje, vagy egy erdő, egy darab erdő, az itt volt Mecskénél, ezt ő már visszavásárolni, vagy úgy már nem, annyi pénze ő neki soha nem volt. Hát most a vége felé már lett volna, de akkor a fiúk mondták, hogy a feld…, miért, mert hát ők inkább a szakmájukban akartak dolgozni.

- *És akkor végig ugyanannál a cégnél dolgozott, míg nyugdíjba nem ment, vagy?*
- Én addig, igen, végig. Én egyben…
- *Itt, Nádasdon?*
- Nem, én Pécsen dolgoztam. Én mindennap, én 36 évig Pécsre jártam dolgozni, én ott kezdtem, még 14 éves koromban.
- *És akkor hogy járt be 14 évesen Pécsre, vagy akkor már?*
- Hát akkor már jöttek először…
- *Busszal?*
- Nem busz, hanem először voltak azok a teherautók, a ponyvásokkal jártunk és utána voltak az amilyen bódésnak mondták, hát mutatni nem tudunk olyan autót, mert az a eltűntek a színről, és később, akkor busszal jártunk. De 36 évig végig jártunk Pécsre. Férjem 41 évig járt a vállalathoz, én meg 36 évig. Azért kemény munka volt, mindig vízzel tele eleinte az ujjunkat, a téglák pláne. Azt hittük, hogy úgy jól meg kell fogni, mire rájöttünk, hogy ezt csak úgy lazábban kell fogni, meg hát azelőtt nem volt ennyi gép, ugye akkor 1 szinttel följebb kellett dobálni ezeket a kis téglákat, meg habarcsot keverni. Na, aztán később már gépesítve volt, hát akkor már minden sokkal könnyebben ment. Igen, hát, de nagyon sokan jártunk, itt két busz járt, ehhez a vállalathoz, Nádasdról, megszoktuk. Az mellett, hogy ilyen kemény fizikai munkát végeztünk, hazafelé úgy énekeltünk, hogy vidámak voltunk, úgy állunk az állványokkal, meg úgy, én a 24 emeletes, 25 emeletesnél is dolgoztam a TV-toronynál dolgoztam, a, mert azt mondják, hogy összedől, ez a magasház nem dől össze. Ez csak egy politika volt.
- *Persze.*
- Ez egy semmi más nem volt, ezt én merem állítani, mert ott voltam az alaptól, egész a fölfeléig, még a férjem is ott volt művezető. Az üzletsorok, amik itt voltak, hát én ugye Bem utcát mondok, most már nem Bem utca, Király utca, meg színház felújításánál is dolgozni, nagyon-nagyon. A Nádasd-szállodát fel, akkor a Pannónia-szállót…
- *Az melyik?*
- Amelyik ott a Kórház-téren, most nem tudom, mi az.

- *Ja, igen, tudom melyik az azt hiszem, Kárpátia talán?Igen.*
- Nem tudom, most mindennek más a neve, én most otthon vagyok ’93-ban mentem nyugdíjba és azóta otthon vagyok, és ha néha-néha, úgy hát járok be orvoshoz, de úgy ha bejárok, a város egészen más már, mint azelőtt volt. De ugyanolyan piszkos, mint volt, hát én nagyon-nagyon sok munkahelyen, vagy építkezésen dolgoztam, igen. Fönt, mikor az izé, szállodát csinálták, a tüdő…
- *Tudom.*
- Most hirtelen, gyorsan akartam mondani.
- *Kikeletnél.*
- Ja, ott fönt az izé, ott is dolgoztunk, meg a 400 ágyas klinikánál is dolgoztam, én sok, én a várost úgy ismertem, mint a tenyeremet, mint Nádasdot.
- *Ja, azt akartam még kérdezni, hogy mi a legszebb emléke az anyukájáról, meg a nagymamájáról?*
- Hát, mindig aranyosak voltak úgy, jó a nagymama nagyon szigorú volt, annak volt egy kis szekrénye, ahol ilyen kis, mindenféle, kis Mária-szobrok voltak, meg ilyen Jézuskák voltak rajta. De hát egy kis szekrény, amelyik csipkés volt a terítő, amit ő horgolt, aminek nem szabadott nekiérni és hát azért kicsit utálatosak voltunk, némelykor így megcsíptük, de hú, azért kaptunk. Utána ráütött a kezünkre, vagy az volt a büntetés, hát nyáron hát akkor, mert ott a hatosnál ott folyt a víz, nem ott beljebb, hanem a ház előtt folyt a víz. Ez volt a büntetés, és hát ezekre az izékre, ilyen nagyon, szóval ez egy, a konyhának ez volt a dísze. Ez egy ilyen …volt és annak a tetején volt ő neki ilyen gyönyörű kis csészéi, amit még ő az ő szüleitől örökölt és hát ezekre nagyon vigyázni kellett. Tehát a bátyámnak megvannak ezek a dolgok még, és hát az, hogy anyukánk úgy foglalkozott velünk, amikor ráért. Amikor, hát azt lehet mondani, hogy inkább vasárnap, mert a többi napokon ő nagyon sokat járt napszámba. És ha télen mást nem, akkor vagy eljárt a, megkérte a plébános úr és ott kapott, hogy a templom körül vagy ott havat lapátolni vagy ugye azelőtt ez községháza volt, vagy tanácsháza, községháza volt, akkor itt lapátolt, tehát mindig ilyen napszámokból, meg ilyen… És a postánál lapátolt, azért. Szóval ő hajnalok hajnalán sokszor fölkelt, odarakta a vekkert nekünk és nekünk úgy kellett menni iskolába, hogy nem láttuk az anyukánkat, mert hát mi is aludtunk és ő már hajnalok hajnalán elment. És hát, ameddig a nagymama volt, addig mondjuk jó volt, mert azért ő, mert akácvirágteát, hársfateát ittunk nagyon-nagyon sokszor. Ez volt a, vagy pirítottak ilyen cukros, cukrot és az a víz, de hát az nem volt olyan édes, mintha mi most pirítunk cukrot, azért

ők nagyon-nagyon tudtak spórolni, de én azért nem is szeretem már a teát. Mert akkoriban nagyon sok. És minden héten sütöttek egyszer kenyeret és abból csináltak ilyen lángost, az már reggel korán nekünk, és még egy, amikor iskolába mentünk télen, volt, hogy már meg volt sütve a krumpli, kaptunk egy krumplit a zsebünkbe és az melegített minket. És úgy mentünk iskolába. Az is egy, mindig mondom a gyerekeknek, hát mosolyognak egyet rá, de igen, de az is egy jó, hogy mondjam egy szép, hogy már mire mi fölkeltünk, addigra ez minden megvolt, már oda volt készítve, hogy kaptunk mindegyik 2 krumplit és akkor az melegített minket és, igen. Nem úgy, mint most a gyerekek, szalámit, meg mit tudom én, az nem volt. Ami maradt ugye a disznóból, amit egy, azt ettük, tehát mi mást, szalámit soha nem kaptunk. Én már 15 éves voltam, mire egyszer másik szalámit is ettünk, mikor már én is jártam dolgozni, ugye akkor már a nővérem is előtte járt már dolgozni. A két fiú is, és akkor kezdtünk mi csak, vagy bolti szalámit venni, de előtte a, nálunk a házban ilyen nem volt, mindig csak az otthoni volt. És ha az elfogyott, akkor volt a lekváros kenyér, a zsíros kenyér, hát milyen finom volt az is mindig. És akkor nagyon sokszor este volt zsíros kenyér és hagyma rá, hát az is egy olyan. Azt mindig anyukám olyan szép finoman tudta vágni azt a hagymát, hogy azzal is spórolt, tehát nem volt probléma, vagy pirítós kenyeret és akkor rá fokhagymával, de nem volt rá vagy mit tudom én, hanem csak úgy fokhagyma, kis só rá, igen. Szóval apukám, az nagyon sokáig, az mindig rászórta a kenyérre a sót és paprikát, az azt ette, mikor az hazajött Oroszországból, mert mindig azt mondta, hogy igen. És, ha ő gyógyította most valahol, most beütötte a könyökét vagy a kezét vagy valami, ez egy az egyben vagy ecettel gyógyította ezt, magát, vagy ha elvágta az ujját, vagy pálinkával. És érdekes módon, én meg mindig az egyszer, múltkor bevertem az ujjamat, én is mindig megyek az ecetes üveg után. Tehát mi ezt tanultuk és ezt láttuk.

- *Fertőtlenítés, ja.*
- És ezt, én ezt csinálom is hagyományos, hogyha ilyen régi dolgokra, ami úgy vissza, hogy amit a szüleim, hát úgy szép volt, a karácsonyok, az ünnepek, akármilyen, a karácsonyfán sokszor aszalt szilvák lógtak, meg kockacukor, de az is kevés. Alma, dió volt, a diót, azt belemártották mindig vízbe és bele a lisztbe és ezzel volt díszítve és milyen szép volt az is, igen. Hát minden ünnep olyan, ők olyan ünnepélyesen tudták csinálni, mert így volt egy viaszos vászon az asztalon, de ha ilyen nagyobb ünnepek voltak, akkor nálunk már akkor is terítő volt, mert az anyukám ezt, ott állt, ahol szolgált, mert az ő anyukájánál se volt ez divat, mindig mondtam, de hát ez volt az ő

anyukájának. De hát ő már akkor azért egy ilyen damasz asztalterítőt, azt hiszem azt is úgy kapta valahol egyszer így ajándékba, akkor azzal terített, hát mikor apukám már úgy 2-3 évvel rá, így otthon volt, már több pénzt keresett, akkor azért egy kicsit könnyebb volt és már voltak olyan dolgok, ami mondjuk talán egy gazdagabb családnál mindig volt, és nálunk csak ritkán volt. De szép volt, na, szép és jó volt. Mert télen hát az volt. Volt befőtt is, de nagyon sok aszalt szilva, alma, nagyon sok ilyen. És nekünk az volt a mál-k, az aszalt szilvának, amikor főzték, az a lé, hát ugye megmosták, mindig olyan nagyon szépen megmosta vagy a nagymama vagy az anyukám és azt hát nekünk az volt az izé, de mindig imádkoztunk hozzá és mindig jól éreztük magunkat és, igen. Jó hangulat volt a családban, nem volt ellentét vagy, nem is tudom, nem volt az, ami most, így van. Ami most kialakul, igen.

Interview – K.E. und P.G. – Altheim (Deutschland, Baden-Württemberg)

- *Hat dann noch zu Hause die Mutter noch Tracht getragen und hier dann halt..*
- K:Sie hat hier auch nur Tracht gehabt, also wir waren ja 1,5 Jahre in der Steiermark, da hat sie immer Tracht gehabt. Und hier hat sie es nach ein paar Monaten abgelegt, weil die Bäuerin immer gesagt hat, man kann ja doch so nicht schaffe'.
- P:Tere Marisch ihre Mottr, mei Tante da…weißt noch?
- K:Ja.
- P:Die hat auch ganz lang, die is nach Ulm schaffe kange, un is mit dem Bus naigfahre arbeite un hatte noch ihre Tracht an.
- K:Tes is tie, wo in Ungarn gepiebe is, tie Schwester.Un ta is mai Mutter. In '60 war sie das erste Mal drinne, von '44 bis '60 hat sie ihre Tochter nicht gesehe.
- *Und war dann das erste Mal wieder zurück?*
- P:Ja, Schicksal. Das war schon so…allerhand, ja.
- *Und wie war das Leben im Dorf für die Mädchen vor dem Krieg?*
- P: Für die Mädchen? Hát, tes war schön, die Jugend, sehr schön, gell? Ja.
- K:Ich hab auch tes ganze Dorf khennt obwohl ich erst neun war.
- P:und an Sonntag Mittag, gell, da sainse spaziert un nach sense immr so eighengt, un nach sense an den Heisehaus, nach honse sich Stühle kholt un hon sich hiegsetzt, wanse schee ogezoghe. Ich weiß a, wie von uns wan, a Baursleit un tie hon trei Töchter khatt, gell? Wo ich so a Mädle war, un ta wanse, ta honse viel gsesse ta pas Khallebs ta, pa tere Paula, weißt, gell? Wie trei ta ware, ach sain tie Puoschte khumme, gell un hon sich a hieksetzt. Tes wan so schee, tie Gepräuche so in ten Máriakéménd. Un a paar Heise weite, zum Beispiel, sind dann tie tie Älteren ksetze, un aa net tie Ältere sonden au tie 30jährige, 40jährige un e Stickle weit unne sin nach tie Omas gsetze. Auch so e Klique beinandr. Immr Sonntags. Tes war so schee. Un am Aweds sind sie nach im Dorf in ter Mittlskass, in der Hauptstraß', mir hon halt Mittlskass gsacht. Un nach sainse aighenglt spaziert un tie Puoschte hinndr tre.
- K:Kell tes war so, tie wan aighengt, un hon gsunge.Un nach honse immr rausgschaut, un hon gsunge un tie Junge, tie Bursche sind hinterher glaufe.
- P:Ja, ich waas, sehr schöne Gepräuche.
- K:Ich weiß net, wird heut aa ne mer so sein, peim Tanz, ich khon mich noch gut entsinne, da pin i net daheim pliebe allein un nach hon ich mit mai Mutter aa mise zum Tanz mit. Immer wenn mai Schweschtr zum Tanz kange isch. Un ta sind dann,

die Mädchen sind da hiewe gstanne aighengt, in einer Reihe, un tie Puorschte auf der anderen Seite. Tie hon net eighengt ghat.

- P:Nöö, tie sinn so gstannde.
- K:Un tie Mütter sind außerum gsesse. Der ganze Saal war außerum, sain so Bänke.
- K:Also ohne tie Mütter war khai Tanz. Holzbänke un tie Mütter hon zugschaut, wellr Puoscht mit ihre Tochtr tanzt un wer als Erschtr sie holt, un nach hats khenne sei, ich khonns mir gut vorstelle, nach hats khene sei, wenn die ta gstande sind, die Mädchen, dass zwei Bube af eine zu sind. Un tes hat mr immr Leid gton. Un nach hon ich zu meiner Muttr gsagt, sie soll sage, wenn ich groß bin, nach tanz ich mit ihm. Te hat me so Leid geton.
- P:Ja, tes war schon. Es ware aa Mädle dabei, ti man net so gholt hon, wart net so hübsch odr hat net so tanze khenne. Un ich weiß no, mai Muttr ta, tie imme erzählt, ihre Brudr, gell te Adam, te stamme, is ja rickgepliewe, nach hat sie immr gsaht, ihre Muttr hat immr zu ten gsagt, Adam, a jede holst einmal, un wenns nur einmal is, gell, awe a jedes Mädl einmal. Wenns a jeder so macht, jede Bursch, nach pleit tie Arme tort stehen. Gell, un tes war ja peinlich, wenn nach eine so stehe gelase is wan, awe es wan halt immr trpei.
- *Und was hat man zu Hause gemacht?*
- Bevor sie zum Tanz gange sin, Stunden lang gekämmt. Praatgekhamblt und preite Zöpf, siebe'.
- P:Da warn ja nur zwei-drei Fraue in Dorf, tie wo tes gmacht hon.
- *Flechten?*
- P:Ja, gflochte. Un nach weiß ich, wie viele so feine, gell, un tie san alle da so rum, un tie hon Stunde lang hatme mise sitze, gell.
- *Und das konnten nur ein paar Frauen im Dorf?*
- K:Ja, tes hon ploos a paar Fraue khenne. Mit trei Zöpf scho, awe mit fünf awe siewe, gell, nach wanse so praatgekamblt, praat gekambelt honse gsat. Un nach wan noch so tie preit Dings, tie viele, tie viele kleine, a-a. Tes wan nur tie, tao be pei Langs. Waast?
- P:Ja, ja, tes war tie Hermin Pas, so hatse ghaase, tes weiß ich noch, ja halt un so wuan halt a paar in Dorf, gell, wu se so kange sin. Tes wan ja aa viele Mädle, tes war ja a kroos Dorf, gell, wann schon viele Mädle, tie wollte aa, tie hatte den ganze Vormittag gebraucht un am Nachmittag um zwei, um zwei, hat tie Musik angspielt, gell, tie Blasmusik, obe, also bei tem Wirtshaus, ne? Un nach sindse, trei ogspielt, drei ogspielt honse gsacht, also angfange, gell, ogspielt hat im Dialekt. Un nach tete trei, tes hatmr

im Freie gspielt, vorm Wirtshaus, un nach tene sinse nai ins Wirtshaus, un nach is ter Tanz loskange. Tege emal, von Nachmittag zwei, bis in der Nacht, bis neine, zwischen nach sinse haim kange zum umzoge. NAchmittags wanse andescht ogezoghe tie Mädle un nach sindse heim, und hon sich wieder andescht angezoghe. Nachmittags hatme tie Teckseideme, die Teckseideme hatme gsagt, tes wan so wie Brokat, tes hat geglänzt.

- K:Warscht schon mal im Museum in Ulm?
- *Ja.*
- K:Ta isch tes Brautkleid oder tes Tanzkleid der Katharina. Tes isch aa a Teckseidenes.
- P:Un so hats rote und blaue und gelbe un lila un alle Farbe so gebe un nach am Awedt, wenn se heim sind kange, nach is, nach honse gsacht jetz zieghese tes Wäschgwand oo, tes waast, tes war so a leichterer Stoff, gell, und hell und ganz hell noch, ja.
- *Und wer hat diese Kleider gemacht, hat man diese geerbt von der Großmutter oder Mutter?*
- P:Ihre Eltern, ihre Mutter war Schneiderin. Tie hat man, tie hat meine Mutter schon, tie Resi Pas, meiner Mama hon ich schon also geneeht. So warn a paar glaub ich, ich weiß nicht, wer noch war. So viel ware net, aber es ware schon a paar, wo tes, tie so genäht hon, tie Tracht.
- K: aber sitze hon tie net khenne (lacht)
- P:Un nach hadese so die Schleife gestärkt, mit so richtig.
- K:Ja, un wu hat ma tie aufghengt, im Schrank?
- P:Ja, freilich im Schrank.
- K:Tes weiß ich nimmi.
- P:Ja, freilich. Tu, wenn ich riebr gschaut hab, pa unse Nachpe, tie trei Mädl, tie trei Nachbarsmädle ware, wenn so kurz vor Kirchweih, odr wenn halt Tanz war, gell, wome gwusst hat, es wa ja net jede Sonntag tanz, es war einmal Pfingste, Kirmes, am Pede un Paul, isch am 29. Juni, un ta sind die Mädchen mit 15 Jahr zum erschte Mal zum Tanz dürfe, die Mädle. Am 29. am Pedr un Paul. Ja, tes war e Feiertag. Ta sinse noch Nachmittagzum eschte Mal zum Tanz kange, tes war a Sensation. Wenn ma tes eschte Mal angekleidet und schee kange sind. Un tes wollt ich saaghe, unse Nachpesleit, tie trei Mädle, tie Paula, tie Mari und tie Anna, wenn tie tie Reck kepieglt hon un gstärkt hon, tie Weiße, mit so preiten Spitze unde, gell, nach honse se imme auße, so an der Türe anghengt. Ach tes war so ein, hab ich immer gschaut, ich wollte auch immer so Tracht.

- K:tes will ich grat erzähle
- Ja, mai Mutter ward auch, wie ich schon a pissle gresser bin warn, hab ich noch, mai Mutter war groß un ich war ja noch a klei Mädle, hatme tie immer tie Reck angezoge, un ach hon ich mich immr vor den Spieghl gstellt, ich wollt immr so Tracht hamn. Ich wollt halt immr so Tracht.
- K:So hat sich tes geändet, innerhalb von 10 Jahren. Mei Schweschte hat auch a Klassebild un ta sin vielleicht 3 oder 4 nowl, weisch, wo khai Tracht ohon. Un pa mier 10 Jahr später, da sin 3 odr 4 tiese noch haben, alle anderen sind nowl.
- P:Und da ist eine, vier fünf. Bei 13 Mädle ware vielleicht 4-5 wo so Trcht ghabt hat.
- K:So hat sich jetz tes geändert, so mit der Tracht.
- PUnd Sonntag Mittag da sind ma noch nach Hechwald nundr, wo sie gewohnt hat, Ich hatte da noch eine Schulfreundin ghabt die Sewitsch? Anna, und nach hat tie mai Kleid angezogen und ich hon ihre Reck angezogen.
- K:Tes war, wie die Hochzeit von der Paula war. Ach Gott. Tes sind ihre Schweschte und tes sind lauter Geschwister. Tes is mai Mutter, die hat schon tes Kleid an, tie Nani Bas, tie is in Ungarn gepliebe. Ja, tie hon ich auch khennt. Un tes is tie Resi Bas, tie war a Schneiderin. Tie, also tie hen ihre Tracht beide.
- *Und was hat man von der Mutter so gelernt, oder von der Großmutter zu Hause?*
- P: Alles. Alles praktisch, hat man von dene glennt. Also so, wenn man irgendwie, koche oder, oder also Ordnung halde un soweide, gell? ja. aufräume, ne? aufräume, so.Meistens waren ja die Großmutter noch da, gell, un die Mütter haben ja oft garnet so Zeit gehabt.
- *Was haben Sie arbeiten müssen?*
- P:Es war ja Landwirtschaft bei uns, und so.
- K:Also mei Mutter war immer viel allein. Im Sommer, gell.
- P:Du hat ja auch kei Großmutter gekannt, gell?
- K:Nein.
- P: Un mir im Haus ja au net, weil mei Großmutter schon mit 50, mit 48 gstorbe, also die im Haus gewohnt hat, und von mai Mutter die Mutter die war a paar Häuser weiter. Un zu ter pin ich nach oft kange.
- K:Mei Mutter tie is oft morgens um 4 schon auf Feld. Sobald tie Sonn gscheint hat.
- P:Nach wars net so heiß.

- K:Un wann ich ufgstände bin, mir hen ja auch, isch jetz, glaub auch noch so, dass ma a viertel Jahr Ferien hat, im Sommer. Oder?
- *Zwei Monate.*
- K:Zwei Monate is lang. Gell in Ungarn war es immer schon so.
- P:Also wenn ich in Schul kange bin, warsch se schon da morgens.
- K:Mitte Juni hats pa uns agfange in Ungarn, Mitte Juni bis 1. September. Also a viertel Jahr wars Sommerferien.
- K:Ja, un wenn ich aufgstanne bin, war ich alleu, morgens. Ja.
- P:Mein Mann hat, weil er ja, leider kheine Gschwister hat, der hat imme Angst ghabt. Hat imme erzählt. Die sen fortkange un nach un nach sai Elden auch an de Weinberge, un hat so weider, un ter hat imme Angst ghabt. Un nach isr immr raus, waast te Jahann, vor den Haus, un hatte sich aufs Staa vorm Haus hadr sich nach hingsetzt, hat me gsacht. (lachen)
- K:Also, die Fraue hon schon misse schaffe. Mei Mutter, also deine vielleicht net so.
- P:Mir hon ja a große Hof ghabt, jetzt khonn ichs ja saaghe. Da sin morgens schon tie Frau khumme, wu in der Weinbergschaft mit schaffekange sind. Was maanst, nach hat mai Mutte schon mise vie tenne tes Frühstick mache. Tes honse ja mit, noch Frischtick schon mit. Tengemal, so a krose Korb un schon aigepackt, gell. Ja, un Mittag hats ja Mittagesse gebe. Un nach hatmes oft ta naus, un nach honse nausgtraghe an te Weinberge getrage.
- K:Tie Frauen sin so gelowe, ta honse was getraghe oder afm Kopf. Un taa, tie hon so a große Korb ghabt, tu tie hens immer so gepackt.
- P:Un tao be, ta hatme so a kroß Khorp ghapt, un nach hatme nicht so wie in Deutschland, simme nur ehrlich, wo mir herkhumme sin, ta hense aus viele aus einem Topf, also aus einer Schüssel rauskesse un pa uns net kewe. Vier e jede, wo ta war, ta wan a 7-8 awe 10 Leute ufn Weinberg, vier jedn hatse en Tellr mitgebe. Keine Porzellan, tes ware, mir hon Blechteller gsagt. Tes war so, so Mailterrer, so leicht, wall tes hetme ja, tie ware ja zu schwer. Nach homme, mir hon ja e Magd ghabt, ich weiß net, tie lebt ja vleicht heit noch in Österreich, tie Mari, un tes war so a Lebendige, un tie hat ma ja immer Suppe, mir hat ja fast imme Suppe gekocht. Un nach hat mit sore Kanne voll Suppe ghabt.Nach hat mai Muttr gsacht, Mari, ten trägst so.Naa, tie stell ich tao be drauf, tao be drauf in ten Korb. Ja un nach ise gstolpet, un tie Suppe… (lachen) tes weiß ich noch so gut. So Sache sind halt vorkomme, gell.

- K:Un gerade in der Kellerreihe, also mir hon jedes Haus ghennt un mai Mutte, hat von Gunderlachs was ghabt in der Kellerreihe un zwei Weingärte, also eins oben noch, da is garnix mehr heit, tes isch ebe, obe, gell, nach tene Keller, ta is ja nix meh, ta habeme a Weingarte khennt, un ain bei Haus noch da. Un tie hat oft misse tes Wasser, in a Gise von unten nauftraghe. Tie hat schwer schaffe misse.
- P:Ja, tie hon schwer gschafft tie Frauen.
- *Gab es da irgendeine Arbeit die nur Frauen gemacht haben und die Männer nicht, oder gab es...?*
- P:Die Männer hon halt, also mit der Pferde honse un aa Landwirtschaft, gell die hon mise mit dene Pferde rum, un ackern.
- K:Un tes hon nur die Männer, also die Frauen dann nicht gemacht mit den Pferden?
- P:Nein, nein. Die Fraue sind net mit den Pferden so, Frauen haben genug ghabt, un tie viele Vieh und die viele Kih melge net? Waast, die Janz Rosi Bas, die sind ja Jahre lang zu uns khumme, die ware im Bayerische ta, wume immer uns gtreffe hon, die hat imme gsacht, „Weißt – hatse nach gsacht – wime reinkomme sind von Feld, am Awed, gell, nach home halt, nach wamme halt fertich. Mer sie sen halt heimkange un hade, hade a 2-3 Sau oder was, oderHühne und so, un mai Mutte und die Magd sain halt in Stall kange. Sächtse, waast, nach pin ich imme tuoet kepliewe, un teiner Mutte noch gholfe, gell". Tie Schweine hon gschrie in Stall, ja, tie hon Hungr ghatt, gell, wennse khumme sen, tie Khie hon geplerrzet, hatme gsacht, gell, un tes hatme alles misse.
- K:Tie hat schon schwee mise schaffe un tie hen tes aa gsehen khatt un trotzdem.
- P:Un tie wan immer igrendwie, un jeder Feirtag is khalde ware, tie Fraun, Sonntag hatme net, ta is nix gschafft, un tie hon trotz tie viele Arbeit.
- K:Un so sind sie e Jahrgang gwese, wie sie in tie Schul kange sind.
- P:Zammkhomme, imme zammkhomme, zum Stricke, gell, Spinne.
- *Und im Winter dann?*
- K:Jeden, jeden Awed, jeden Awed irgendwo, sainse zammkhumme.
- *Bei jemand anderen dann im Haus, oder?*
- K:Ja. Meistens ware schon imme die gleiche khomme.Ja, ja, is schon so, die Nachpeschleit, aber man hat schon auch gewechselt.
- P:Ja, sowieso, un nach am Fasching, wusche scho verheiratet wan, tie Leit, ich khon mich noch erinne, mei, mei Vater und Mutter also und tene ihre Altersgenosse, jedes Jahr honse an Faschingsdienstag an letzte Faschig a jedes Jahr in ein anderem Haus

gfeiert. Jaa, das war. Da honse gut gekocht. Gell, a jedes Jahr bei einem anderen. Es ware immer so 5-6 Ehepaare, gell.Also des ha alle khenne, alle gemacht.

- P:Un hinterher immer Torta un packe' un also ta honse nach tes war so a gepreich.
- P:Un wime gschlachtet hon, tie Fraue hon a schon viel arbeite khenne.
- K:Mit wen home aa tie pieschte, mit wen home ten Pieste gschwätzt? Hat scho a pissle, beim Schlachte.
- Und wie hat sich das dann verändert, als der Kreig kam, also das Leben so im Dorf?
- K:Tes weisch du, wie.
- P:Ja ,ja es war tragisch dann, es war tragisch. Ich, also ich kann jetzt nur von mein Elternhaus erzählen. Mein Vater is eingezoge ware, in Krieg in 44, un mei Mutter, ja un in 44 in November is ja te Russ schon khumme nach Ungarn, nach wan tie schon foert un mir waren noch daheim 44. Un nach am zweite Weihnachtstag in 44 habse dann über 100, ich weiß nicht – andere Frau: „über 150" – Persone nach Russland verschleppt.
- *Männer und Frauen?*
- P:Männr un Fraue. Tie wo daheim warn. Mädchen ab 18 Jahren oder 15, 17 Jahren. Ja, so, und mein Schwiegervater war auch daheim, ten honse auch mit, mei Mutter war 5 JAhre in Russland, in Stalino, 5 Jahre in Russland in der Kohlengrube, und nach 5 Jahre ise heimkhomme, 49 ise heim khumme wieder, un nach warn mir natürlich alles ausgsiedlt. Alles war weg. Nur tes wollt ich saghe, tes hat sich in ein, ja un mein Vater die hon ja noch angebaut in Herbst, un jaa, an Felde, die Feld un alles, gell, un tann, mei Prudr un ich, gell, er war 4 Jahr älder, un mei Mutter war in Russland, un nach war ja kheine Frau in Haus, un halt ten Krieg, mir hade en Knecht un ne Magd un isch vo n meine Mutte, die Mutter is khumme rauf un hat halt uns Kinder dann versorgt unsoweiter.
- *Wie alt waren Sie da?*
- P:Tu, so 11-12 Jahr alt. 12, 12 war ich. Un tann is ma, hat mai Oma Protteig gmacht, un ten hon mei Brudr un ich zum Bäcker getrage. Zum Backe, so a Leib Brot, gell, mit so a Simbl, gell? Un mir sind beim Hof naus, un nach hats angfange, tes Schicksal. Mir wollte naus, beim Hof un nach war ta so e kros schmiedeisenes Tor. Grad schat as ich tes Bild net beihon. Un ta is tes Tor aufkange, un a Pferdewage is reikhomme un so gerümpelt drauf, alte Sache, gell, un mir hon kheine Ahnung ghabt. Jetzt warens tie tie Telepes. Tie sen nach in unsen Eltenhaus naikhumme. Einfach rei, gell, ich muss sage, es war, tie Familie war human, sie ware net so wie jetz ta peim Nachpr zum

Beispiel. Tes war te kreste Kommunist un tes ware sehr große Deutschgegner, abe unser der war, te hat uns a net kleich rausgschmisse ausn Haus, er hat zwar gsagt, also mir hon, tes war a langes Haus, mir hon hinde gewohnt, gell un sie hon nach vorne in der Vornwohnung gewohnt.

- In ihrer Wohnung praktisch.
- P:Ja, in unsem Haus, vorne. Un mir hon mise die Möbl raus, nach home zu Witzls, ta wo te Franz khommt, ta home noch tie Möbl so von tene leere Räume, wume hon leermache mise, home tuot nibegetrage, also, zu tenne. Nach warme vielleicht so a halber Jahr trin in tem Haus un nach isr eines Tages khomme, te Jánosi hadr khase, te Jánosi. Nach hadr gsacht, also es tudn Leid, er hätt nix tagege, wemme im Haus gepliewe wäre, aber te Nachpr, te Nagy, Nagy hadr ghaase, tes is halt a kroose, te mittudom én, so a kroose Mann un tes khome net zumute, dass tie Ungarn un tie Deutsche, Schwabe halt taplein. Nach home raus mise. Jetz wuhin? Was maanst. Es war furchtbar, gell. Ja, un nach home halt, semme nach in a Haus nei, zu Fuchse hinde, ta wan 4-5 Famili ta in ten eine Haus drin. A jeeds hat ei Zimmer ghabt. Ta wan alle tuot, tie ganze Verwandte. Un tie hons uns noch aa aufgenomme, gell.
- *Und da waren Sie, Ihr Bruder, der Vater und die Großmutter?*
- P:Mei Vater war ja in Krieg, von den homme da ware mei Oma, mei Bruder un ich. Un ta ware tie Felder un alles bearbeitet, angebaut un alles war fertig un ja, un nach is tie Dreschmaschiene gekomme in 45 ja, un, ja wo wo sie uns enteignet haben, ja. Die große Dreschmaschine, mei Mutter, mei Oma hat Gänse geschlachtet un halt a kros iwe 20 Leit, tie pa tere Dreschmaschie gearbet hon, gell, hatme mise esse gebe. Un nach seinse khumme, un nach home den Weize und die Frucht nichtmehr teve am tem Bode khenne nauftrage. Un hon so tie Leit schaffe lasse, bis alles fertig war un nach homes mise unte, mir hade so e große Raum, da hademe a so an elektrische woma schrode, woma schrode hat, gell, tes war so a riesengroße Raum, tuot home alles mise, honse alles mise hinleghe.
- K:Un peim Schlachte wares auch oft so, gell. Tie hon gewartet bis tie Wuoscht un Fleisch alles fertig war un nach homes mise, nach war alles vorbei.
- K:Ja, mir sind ja hauptsächlich geflüchtet, wegen meiner Schwester, wellme tes schon gsproche hat, un Krieg schriebe un alles, so schreckliche Sache waren es, was tie Russe mache, gell. Un tase uns verschleppe af Russlant.
- *Wann war das, in '44?*
- K:Mir sind in November 44 un zwei Woche später ist der Russe khomme.

- P:Und das ganze Dorf war voll mit Deutschem Militär. Das ganze Dorf. In meinem Elternhaus, sain schon Soldate un af einmal, Sonntagabends, also laut, gell, mir wan ja af tere Hauptstraße gewohnt, laut, un so Motorgeräusche un soweide, un ja was ist tann ta los? home gsacht, gell, nach simme naus, jetzt wars te Rückzug, gell. Das ganze Deutsche Militär, alles abgezogen. Alles. Und Stunden lang in tere Mittelskass, was tes fier e Gebrumme un tere ihre Dinger war, tes kannst garnet vorstelle, ja. Also te Russe khommt. Te Russe khommt, gell, un tie sind fort. Mir habn 3 Pferde im Stall ghabt un nach sinse un tie Deutsche hon gsagt, ja sie nehme tie Pferde mit, abe sie bringen sie wieder. Jaja, home gsacht, e pringtse wieder, gell. Ja un stelldr tes mal vor: zwei Tag später, nach sind, mir warn toch in ten Weingeberich, obe ist te Weinkeller, gell in Mariakemend, un mir hon gemeint, weil die Hauptstrass da durichgeht, wenn me oben nauf flüchte, ta kommt te Russe net ta nauf, gell. Nach sin mer halt, nach sind tie Leit alle in tene Weinkeller da obe, un was tao be los war, gell, alle in dene, alle in den, tie Leit alle ta howe, un nach honse aa mise hamken fitten die Kühe undsoweiter, stell dir vor, da kommen de Stefan, also unser Knecht un mein Prudr, tie wan so Kerle, sindse minanr heimkange, un jetzt khommese un es stehn tatsächlich tie trei Pferde in Stall. Die deutsche Soldate habense einfach laufen lasse, un tie sind zurickkhumme, un ta stehnse ohne angebunde sind sie in ihrem Stall. Tes war, anden Tag sind tie Russen khumme. Anden Tag, Montag, sind tie Russe dann khumme un nach warn sie ja sowieso weg, nach honsese mitknumme. Tes war a ganz schlimme Zeit, wo tie Russe khumme sen, also es war schon...
- K:Mei Mutter hat mise schwer schaffe.
- P:Die Frauen allgemein, tie hon mise schwer schaffe, schwer. Wo mir rauskhumme nach Deutschland, ta home immr gsacht, tie Frauen in Deutschland, tie hons ja schee khatt, bei uns tie Frauen hon sehr viel gschafft. Zum Beispile Sonntagnachmittag: die Männer sind in die Weinkeller kange odr in Wirtshaus Kartespiele un tie Frauen hon mise fitten un schaffe, ja, ja.Machen sie aber nur spaßhalber, honse gsacht, a, un wie war noch tes Sprichwat, wie honse als gsacht? Tringe … Also „Fittet nur, -habense gsagt- tringe tun mir". Ja, also die Henge un Kühe hon ja tringe kricht, awe „tringe tun mie" tes war anders gedacht, gell, „Tringe tun mier" (lachen). Jaja, die Fraun hon schon alles misse schaffe.
- K:Mir hon ja khei Vorwah ghett, un trum hat mai Muttr, tie hat mise nach immer noch in Taglohn gange zu der andre, zu Wagners hatse, tas tie fier uns gfahre sind.
- *Und dann die zwei großen Schwestern, die waren in Pécs dann?*

- K:Tie waren in Pécs, ja.
- *Was haben Sie da…. bei Familien, oder?*
- K:Ja, ja, bei einem Lehrersehepaar, beide.
- *Und waren sie dann mehrere Jahre da, oder, in Pécs?*
- K:Die wo nicht geflüchtet ist mit uns, die Ältere hat man garnet getenkt, sie is in Gefahr, weil sie bei einer ungarischen Familie war praktisch und in der Stadt gut versorgt. Und mir wollten ja net aus Ungarn raus, mir hon uns ja welle bloß verstecke, bis der Russ, so wurde es gsagt, bis der Russ vorbei ist, un nach geheme wieder heim, ja. Die war bei einem Schmidtlehrer, der war in Kemend früher Lehrer und hat e Ungarin kheiratet in Pécs un nach isr, un wie sie schwanger war, nach honse jemanden gesucht. Un nach hat ter sich an mei Schweschte erinnet un hat Muttr gfragt un Vater ob Eva zu ihnen komme kann. Un da war sie dann ihre Lebe lang. Bis tie Kinder praktisch mit 18, bis 1956 hat sie die aufgzoghe. Un tie isch in Oberhausen da bei Düsseldorf un wenn tie neigfahre is nach Ungarn, nach hat tie in Pécs in ten armselige tere armseligen Wohnung gewohnt, net bei ihrer Mutter. Well mei Schweschte hatse aufgezoghe. Un tie wäre auch net weg von dene Kinder. Die hätt die Kinder net allei glasse. Tie hat mehr khümmert drium, als tie Mutter. Jetzt, die andre Schweschte, die Mittlere, tie isch heimkhomme varher. Wie wo es nach schon so kritisch war. Un nach hat Muttr gsagt, sie soll heimkhumme, un 44 ise dann heimkhumme. Aber die war auch bei einer Lehrersfamilie, un tie hat mit dene damalige Kinder, sind jetz auch schon 70, auch heut noch Verbindung.
- P:Tie warn ja mal haus, gell? Jaja, ta warese.
- *Und ist sie dann dageblieben und zu dritt sind Sie dann nach Deutschland?*
- K:Ja. Un die Eva, die hats ja erscht erfahre, wume praktisch schon fortware. Tie hat ghert, dass Mariakemend gflichtet sind, un dann ist sie raus, nach Kemend. Rausgelaufe von Pécs und hat dann gsee, unser Haus isch leer, un nach ist sie zu dere Nani Bas, zu dere Schweschter. Die hat zwei Söhne ghabt, die waren beide in Krieg und sie ware älter, die sind net geflüchtet.Un tie hat auch unse Schweine und Schaafe…
- *Und wie sind sie nach Deutschland gekommen, auf welchem Wege dann?*
- K:Tes war am 18. November, hats gheiße, wenn in, Deutschbohl steht a Zug bereit, wer will, kann dahin, aber er muss selber gucke, wie er hinkommt. Un tes habe i aufkschriebe, tes Flucht un Vertreibung. Ich habs da, da stehts drinne. Mei Schweschte, die is schon zu Fuß unterwegs gwese.

- *Die Mittlere?*
- K:Mh. Die war schon zu Fuß undrwegs, un mai Mutter die hat schon ganz spät jemande gfunde, die wusste net, will sie oder soll sie, die wollte am liebsten daheim gepliebe. Und die hat ganz spät jemanden gfunde, von der …. ich weiß net, wer der Mann war…. un er hat uns dann zum Zug gefiehrt. Und dann warme da 8 Tage unterwegs mit dem Zug. Un dann simme nach Steiermark khumme, nach St. Michael, da home die Schule ausgelennt, un dann simme a paar hundert aus dem Transport, also da waret net nur aus Mariakemend gwese, sondern auch aus den umliegenden Gemeinden, die hatme alle da im großen Schulhof untergebracht. Natürlich eigstreut, Stroh, gell, un da is me gleich, da war jede Nacht Fliegeralarm unter Tags und Nachts hat man sich schon pall nimmi ausgezoge, es war so schrecklich, und so viel Leit in einem Raum. Und mei Schweschte war verlobt mit einem aus dere Nachbrschaft, der war mal in Krieg aber sein 16jährige Schweschte un seine Eltern, die waren auch dabei. Un ter Mann war schon älter, der hat en Feld bekomme, hat nemal in Krieg mise un tes war so a unruhiger Geist, te is net in Lager gepliewe, te is jeden Tag irgendwo. Un nach is amal te Mann khumme un hat gsagt, e muss sich auch um uns khümmere, sein Sohn verlobt war mit Rosa. Hat un nach isr khumme. Un hat gsagt, er hat in St. Lorenzen, tes is so 60 km weg, a Haus gfunde, un ta dürfet mir nei. Wemme wollet, nach kheneme mit. Jetz homme unse Sachen gepackt un sind dan hergfahren mit dem Zug un khomme ta her, tes Haus war leer, hat schon 10 Jahre lang niemand gewohnt. Des hat furchtbar ausgseh, keine Fesnster, kannste tenge, un i wais no, mei Mutter war derart niedergschlage, tie hat gsacht, mier khenne toch jetz nimmer in Lager zurick, tie Leit lachet uns toch aus, un uns hon noch alle beneidet, das mir a Haus gfunde hon, wume raus khennet. Un dann isse im Dorf rumgelaufet, des is a kleines Dorfle. St. Lorenzen ta khomme jetzt die Ungarn zum Skifahre. Die Nori war auch schon, dere Marti ihre Tochter. Tie ware in St. Lorenzen beim Skifahre, ta is te krescht taa, pei Murau. Da hatse schon siebe ungarische Hotel khennt. Un damals war diese ganze Angst aufle.
- P:Steiermark, so.
- K:Un nach sind, wir, dann hats sie da a groß Zimmer (…) und eine halbe Stunde spater sind Rheins auch khumme, die sind dann auch net in tere so warn me 6 Persone in einem Zimmer, dann is te Prudr von der Frau rein khumme, tie Frau, der Ignaz wo die Nani Bos, nach warme 8 Personen, dann isch te Sohn heimkhumme von Krieg, wo mit der Rosa verlobt war und hat sein Freund mitgebracht, da warme 10 Personen. Un

ich hon Scharlach ghatt, un damals hatme da vier 6 Woche raus un hon mise alles aufs Töpfle mache un er hat gschimpft, ter alte Reil, schmeißeme raus ten Topf un te stinkt, es war schlimm. Un dann isch mei Mutter wieder in Dorf rumgelaufe un hat bei einem großen Bauer was kriegt un ta is uns also so gut kange, da wollteme garnet weg. Aber ei eigene Wohnung hamme praktisch escht '54 kriegt, nach 10 Jahren. Well, zuerscht im Lager denn, un dann mit dene 10 Persone im Haus, dann simme zu dem Bauer khumme, wo es uns so gfalle hat, aber ta home mise zwei Russe, zwi Weißrusse pa uns in tere Kiche und in tere Wohnung mit tere zwei, tie waren Knecht bei dene. Die sind warn in Gfangeschaft khumme von ten Deutsche gfange ware un hen tan pa tene Deutsche gegen die Russe khempft. Un ta hon tie wahnsinnige Angst ghabt, wo ta tie Russe khumme, un tes war tann unse Glick, manchmal denke ich auch net ganz Glick, weil die ta, wu im Lager ware in St. Michael, wo die viele, wo die paar hunderte im Lager waren und mir sind ta gewesen in St. Lorenzen. Und dazwischen war die Grenze, die waren Russ, und mir beim Engländer. Un te Russ hat alle wieder heim nach Ungarn. Aber die khenne jetzt wenigstens ungarisch. Wer ich ta trbei gwese, khend ich wenigstens a ungarisch.

- P:Ja, abe me sain ja ausgsiedlt worde. Tes sag ich ja, mei Schulkamerad, ter des alles da managet, ta, te war ja aa tuoet, gell? Ter war ja tuot te Johann mit uns. Wome sind toch, ta wame wieder daheim, nach sind alle zurickkhomme. Well te Russ tuoet war un tie hon zurick mise nach ungarn.
- K:Von einem Tag auf ten andere honse mise ungarisch schwätze. Tes hennse ja garnet khenne.
- P:Un nach sense ham nach Ungarn, is ja tie Aussiedlung khumme. Immer was anderes.
- *Und wie kamen Sie dann nach Deutschland, also aus Österreich dann?*
- K:Und dann, des war also im Februar, im Mai 1945 war der Krieg aus. Und im, da sind wir da gebliebe bis Februar 46 un dann hen die Engländer alle raus. Da hat sich die Bäuerin sogar fest eigsetzt, das wir bleibe dürfet, denn sie war auch e Witwe, und war in dem Alter von meiner Mutter. Dann hat sie a Tochter ghatt in dem Alter von der Rosa, und hat noch e Nachzügler khett, so wie ich. Un tes hat so prima zsammepasst. Un tie zwei Fraue hen minanr te Hof gmacht und im Sommer is mai Mutter mit ihr auf der Alm oben gewese mit dem Vieh.
- P:Un nach habtr euch entschlosse nach Deutschland ken?
- K:Mir hon müsse, des war so a Abkomme zwische tie Alliierte.

- P:Jaa, freilich, jaja, nach hatme mise.
- K:Un tie Amerikaner ta hon tie aufgnomme.
- *Und dann kamen Sie gleich nach Ulm?*
- K:Dann semme mit dem Zug, also ich weiß, da hatte ich, des isme fast noch schwerer gfalle, wie von Kemend weg. Wieder alles garnet richtig kapiert, und mir khommet ja wieder haim. Aber mir habe uns so eigelept ghapt, ich hon heut noch Verbindung zu dene Schulkammerade von damals und mir hon uns so eigelebt ghapt und hon so Steirisch gsproche, wie tie. Un tes isme halt so schwee gfalle, (…) da a ganze Transport sindme ta mit tene Viehwaggon nach Ulm und beim Bahnhof, da sind Lastwägegstanne un tie hen uns tan so in a Kaserne, tes war so a Kinlesberg Kaserne, un ta sindme a paar Woche gwese, auch auf einem Haufe geleghe in einem Zimmer. Un dann hats gheiße, jetz misseme unse Sache zusammenpacke, well ta khummet Lastwäge. Nach sindme im Hof gstande, mit unse Bündl un Holzkoffer homme gheppt in tere Steiermark honse uns tie Holzkoffer gemacht, un nach hats gheiße „Familie Beck uf te nägste Lastwage" und der is nach Altheim gfahre un so sindme dann da her. Und dann hat der, ich weiß nicht, mir sind dann 8 Persone auf dem Lastwage gwese, wo nach Altheim gekhomme sind. Nach (…) aber nach Altheim warme 8 und entweder war der Bürgermeister garnet vorbereitet drauf, auf jeden Fall, hat er uns vor dem Lastwage homme mise absteige, ablade und nach same zu seiner Frau ins Wohnzimmer nei und tie hat uns a Honigbrot gebe und er hat solag Gemeinderäte zamme gesucht. Und dann sind so 5-6 sind am Tisch gstande un mir sind da gsesse un mir sind da gstande, wies wure so a Versteigerung. Nach hat khenen a jeder, nach hat einer, in Altweil zu dem Bauer, wo wir hingekommen sind, gezeigt die Kinder ganz schnell hintereinander, und Toni is noch net laufstark gwese, der war noch a khei Jahr und zwei drei Woche später Bali geboren. Nach hat der eine, Baur hat dem Bauer gsagt, der wo uns mitgenomme hat, Toni nemm doch du die 3, dann hast zwei Mägd und a Kindsmagd auch gleich. Un er hat uns dann mitgenumme. Nach simme hinten rein, in Hof, un ich seh noch tie Bäuerin hochschwanger, kell tie hat khai Ahnung khatt, das der jetzt 3 Leit mitbringt, gell.
- P:Ich mein, die waren auch net begeistert, wime da alle herkumme sind, die Deutschen gell, nach dem Krieg, des war schon schlimm, mir waren net so gern gsehen noch, gell ta, also ich mein, eigentlich waren die ja schon human, ti warn net so, aber es hat einige gebe, die waren wirklich gemein.
- K:Es ist uns schlecht ergange.Schlecht, jaja, jaja.

- K:Well sie hat uns gepraucht, die Bäuerin.
- P:Gell, des war ja bei meinem Mann auch so. In der DDR.
- K:Ta hat mei Mutter und tie Rosa hat khocht, wenn tie Bäuerin hat net gern kocht, tie is lieber aufs Feld naus, nach hat Rosa mise daheim bleibe und koche. Un tie hat immer gsacht, sie khennet net koche, well sie khei Paprika hat. Man braucht Paprika und Knoblauch.
- K:Tie hade khei Zwiebel, khei Paprika, khei Knoblauch, ti hon tes alles net khabt.Da durftet mir aber nicht von hier, von der amerikanischen Zone, nach Ungarn schreibe…Nach Ungarn zu (…) in die Russisch-Zone praktisch. Nach hat mei Mutter gschriebe meiner Schwester von Pécs zu dere Bäuerin in Steiermark und die hat den Brief weiter, dann hat und dann wollte mei Mutter Paprikasamen. Nach hat die Eva wieder Paprikasamen in den Brief zu dere Bäuerin in Steiermark und so isch de Paprika daherkhomme.
- P:(andere Frau) ich weiß es noch, die ersten Jahre hatme imme von Ungarn alles rausbringt, also rausgebracht
- K:und dann hat sie auch mal Mohn schicke lasse, des war dann ’46 oder ’47, nach hat sie dort draußе vom Bauer, von unsem BAuern, wo wir gewohnt han, hatse a Stick Feld krigt un hatse da khenne Mohn apauen. Da isse mal maus, wo er reinfahren wollte, un nach isch a Frau von Altheim drinne gstanden und hat den Mohn abgschnitte, nach hat mei Mutter gsagt: „Ja, der gehert doch mir.” „Die Flichtling brauche net alles”- un tie hat weitergschnitte, weitergemacht, obwohl mei Mutter nebenbei gstande isch.
- P:(andere Frau) ja, tie wan so brutal eigstellt, jaja. Ich hon letzte Woch beim Seniorenachmittag mit einer Einheimische von (…) tie hon tes au alles garnet gewusst, wie tes, zukange is und hons erst jetz richtig zughört wie tes war damal.
- K:Ich hon ja schon öfters bei Seniorenachmittage in den Gemeinde…
- P:Und durch dene Donau da die da jetzt jedes Jahr, und durch den … honse jetzt mittlerweile mehr begriffe, un sen dahinterkhomme, gell.
- K:Der Geschäftsführer von der (…)Bank ist mal mit mir nach Ungarn gfahre mit dem Bus und der hat in Mariakemend, der hat geweint. Der hat gsagt, er schämt sich jetzt, wie er, wie sie mit dene Flichtling umgange sein, sie hen da Flichtling ghatt von Lipowar. (…) „Und jetzt sehe ich, wie schee es bei euch war”
- P:Und jetzt sagese, zum Beispiel die Resl und so, „mir hon schon sehr viel von dene Flichtling gelernt”, also koche, backe, selbst der Bäcker, der Semann?, da hatme

früher hatme noch die erschte Jahre kein Elektroherd gehabt, nach hatme Samstagnachmittag de Kuche alos hingetrage zum backen, gell. Nach hat der alte Semann da gsacht „die Ungarn, hadr gsacht, die Ungarn khenne schon gut koche" hadr gsacht. Tes hat uns ja gfreut, gell, so.

- K:Also wenn mir, mir khomme ja manchmal noch nach St. Lorenzen, in Urlaub, nach heißts immer „Ah, die Ungarn khomme."
- P:Mir sein die Ungarn, gell? Jaja.
- *Und wie kamen Sie dann nach Deutschland? Also dann kam zuerst diese, woher kamen Sie?*
- P:Also da kam der Russe, un da habense uns ja enteignet in '45, alles weggenomme.
- *Waren das Ungan noch? Also Ungarische Telepes, also nicht von der Tschechei?*
- P:Nein, nein, das waren Ungarn, echte Ungarn. Und da habe ich ja auch von den einen Tag auf den anderen kei Deutsch spreche dürfe, mir hon ja net Ungarisch khenne, weil es war ja a rein deutsche Gemeinde. Gut, a Pissle hatme von der Schule ja schon und so, also es ware die zwei Jahre von 45 bis 47, des ware zwei sehr schlimme Jahre. Un nach in 47 kam ja die Aussiedlung. Die Leute warn tatsächlich froh so, die gern daheim ware, gell, in Ungarn. Un tie Leut hon alle gsagt „Gott sei Dank, das mer endlich" gell, des war furchtbar mit uns. Le a Fasisztákkal, gell mir ware die Fasiszták. Gell un auf jeden dort haben se gschrieen, so gehe uns, gell un mir warn ja kheine, mir ware, mir hon doch nix dafür khenne, der Horthy hat ja uns praktisch net verkauft, aber dene Deutsche (…) und da kamen ja die Deutsche, das Deutsche MIlitär weiter rein, mir wollte ja kheine Deutsche sei, odr so, also Hitlerdeutsche und so, ne. Deutsche, ja un mai Vatre hat imme gsagt, weil er ja a große Weinbauer war, imme gsagt, mir misse mit Deutschland a Abkomme haben, weil wir kriege also in Ungarn unseren Wein garnet los, weg, ne. Oder die Frucht und so weiter, Ungarn war ja a Agrarland. Un da is ja soviel nach, nach homme ja mise froh, dassme in Ausland hon khenne liefen und so weiter, gell. Ja und dann kam 47 die Aussiedlung.
- *Und dann waren Sie bis '47 allein mit der Oma und dem Bruder?*
- P:In 45 hamse uns da, wie ich gsagt hon enteignet un rausgschmisse. und ich hab an Onkel, der war pap, pap volt un ter hat sei erschte plébánia krigt in Lapáncsa, Magyarbóly, Magyarbohl, da unte, der war da mal 28 Jahr alt, a junge Pfarrer. Und der hat mich und mei Oma dann gholt ins Pfarrhaus, da war ich 5 Jahr in der plébánia. Zu mir hon, mein Name honse ja net gewisst, die pap Gizi, die pap Gizi war ich, mei Name honse ja net gekannt dort in den Dorf, gell. Und dann isch mei Mutter von

Russland zurückkhomme, in 49, und dann hatse eingereicht, sie will raus nach Deutschland, mein Vater war mittlerweile schon hier von den Krieg von der Gefangenschaft, und so und dann home eingereicht und 2 Jahr hat es gedauert, bismer die Genehmigung gekrigt hon, dassme raus dürfe. Und in 51 ich war bis 51 in Ungarn, darum habe ich noch gut Ungarisch khenne, bin aber wieder, also erscht bin ich ja wieder in Un.. in Pécs in die Zárd… in die Polgári kange, tes ware ja noch tie apácák damal noch, die erste Jahre, un nach wars ja vorbei, nach hatme ja nemme, gell, des war ja a katholische Mädchenschule, und da ware die Nonne un nach is tes geschlosse warn un nach war ja tes nimme, nach honse tie weg, un un, aber mir habe ja nur ungarisch gesproche, und in der Gemeinde, gell da war Magyarbohl, ta hatme a, tie hon garnet gewusst, ich bin damals schon zum Tanze kange, well ich ja schon 16-17 Jahr alt war, un tie hon garnet gewusst, dass ich deutscher Abstammung bin, weil ich schon gut ungarisch gsproche hon. Mei Oma hat ja net khenne, wenn sie khomme sind in Pfarrhaus, „Plébános úr, nem itthon" hatse gsacht, nem itthon, hat so wars hal, gell. In 51 habe wir endlich die Genehmigung bekhomme von Budapest, nach is a Transport von Frese-Haus, Frese, und dann honse uns aber nicht, bis der ganze Transport 100 Persone, des war alle so, wo rickkhumme von Russland, Verschleppte odr von der Gefangeschaft, wo ihre Familie schon in Deutschland ausgesiedelt war, gell, und nach 200 Personen sind in Budapest in Lager khumme, und da warme so 8 Tage in Lager in Budapest un da hon ich noch den Toncsi khenne gelernt, der war von Hásságy, Haschad. Un der war, der hat in Ungarn das Abitur gemacht, und wollt, und sei Eltern waren schon in Deutschland ausgsiedle war, er war mit der Großmutter daheim. Un da home uns so verliebt inanander, mit den Toncsi, ja un nach home eines Tages, hats gheiße, na jetz weme aufgelist, und wieder so in der DDR, und da riebe honse uns nicht gelasse, obwohl mei Vater hier war. Un da hin, saime nach in die DDR khumme und dann khame me da hin, in den Dorf, wo mein jetziger Mann war. Mir hons uns ja als Kinder schon gekannt, da schon in Mariakemend, aber als Kind und der Schule, mir ware ja Kinder noch un dann war ich 17 Jahre alt und er war schon 19, 20, wame uns nach dort wieder gsehe hon, gell. Un nach war ich 2 in 51 in Mai, und noch zwei Monate haben sie uns noch in der DDR, bisme da rieber khumme sind, hierher zu meinem Vater. Ja, ja 2 Monate hats gedauert, bisme herkumme sind. Ich hab 7 Jahre mein Vater net gsehe. 44 eingezoge un 51 bin ich escht daher khumme. Worum ich noch is niewerkhumme in der DDR, des hadr dürfe, also wume rauskhumme sind, gell, un nach hab ich halt auch, wo ich gesproche hon, „Ja is tes

mei Gizi?" hadr gsagt, gell. Waast, well mai Stimm, gell, ich war a klaa Mädl, un 17 Jahre alt, gell, hat tes ware schon Schicksale, gell. Un nach simme da herkhumme, nach Delmensingen, ja, ja, mei Vater war auch von der Gefangenschaft da her khomme. Der hat mit ihrn Onkl, te Józsi Vetter und so.

- K:Ich denk, tie Fraue hon no stark schaffe misse.
- P:Nach sain die Fraue, die Fraue halt, die Flüchtlingsfraue, die wo da waren, alle zu den Bauer kange am Feld, gell und so weiter, gell, sonst gabs ja khei Arbeit fier tenne, gell, und die Männer waren auch von Anfang an, mei Vater war auch 2 Jahre in der Landwirtschaft. Der Bürgermeister von da, der hat gsagt, ja, sie warn daheim Landwirt, hadr gsagt Bauer, un ta isch a Familie, ta is ter Mann weggstorbe mit 5 Kindern, un nach ob er da hiegeht, naja sagt er. Un tes hadr heut noch ter hat den Hof hergericht, gell, der Mann war Jahre lang krank, gell un nach war halt auch der ganze Hof verkommen, und so weiter un da war mein Vater, gell, die Kinder warn jung, also da wars ihr auch schlecht. Damal, mein Vater erzählt immer gell, wenns gesse hon, „ja, jetzt hon tie wieder schon tes Brot alle gesse" hat die Bäuerin gesagt, „schon wieder alle das Brot gesse", so, gell.
- K:Un tes war auch so, ich khonn mich noch so entsinne, dass der Bauer und die Bäuerin immer was anderes hon gesse.
- P:Jatz, tie Bäuerin, wo mir ware, die war sehr gut, tie hat immer mein Vater hat András khaase, gell Andreas un nach hat tie immer gsagt, „Oh, Andreas, ruh toch a pissle" gell, tie hat, un te Otto, der Hoffmann Otto, den sai Eltern warn in Ulm, un noch a paar, noch zwa Familien, die sind heim nach Ungarn, da sind ja wieder sehr viele zurick nach Ungarn, un nach warnse ta in dere Nacht un nach hatsese ufgenumme die Bäuerin, hat mei Vater gsagt, un nach hatse ne Esse am anen Tag zurecht, also mitgebe aufn Weg also sie war sehr, sehr gut, ja, tes muss ich sage. Es hat solige auch gebe, wo wirklich nett ware, un gell, es ware aber auch viele wo… Also dein Mann ist ja auch hiesiger.
- K:(andere Frau) Reichsdeutscher. (lacht)
- P:Reichsdeutscher, ja, aber weist, wo ich herkhomme bin nach Delmensingen, tes war ja a bissle so a hochnäßige Gemeinde, also ich sagts heit noch, die wo jetzt sehr sehr freundlich sind, und hinde und vorne, net, aber ta hett keiner mich damals zum Tanz geholt, von denne, weischt, von denne.
- K:Ja, ja.

- P:Tes weiß ich noch, jaja. Aber mittlerweile is tes vorbei alles, gell und so, aber es waren schwere Zeiten.
- *Und was haben Sie dann hier nach dem Krieg gemacht?*
- P:Und da war mein Mann, der war ja drübe, gell, die warn ja drübe, nach home uns zwa Jahr lang gschriebe. Un dann der Mandl? Toncsi hat auch gschriebe, gell, von drübe. Un nach isch mal der Brief khumme, mal der Brief khumme, du tes war interessant, un nach hon ich ten jetz, es hat ja khein Wert, gell, aber ich hon a net getenkt, as ich mit meinem Mann zamkhomme, er war drübe und ich da hiebe, gell und so weiter un da nach zwei Jahre, nach hab ich a Einladung kriegt nüber, die hinde wo du jetzt amal dort warst, die hat a Baby kriegt, un tie hat mir gschriebe, ob ich Taufpatin mache bei ihr drübe. Ja un tes war garnet einfach, nüber in die DDR khumme, ja ta bin ich nüber, nach lange hin und her, es hat ewig gedauert, Monate lang, die hon misse so a Rufbrief schreibe un, ja un nach pin ich habt toch, ich wollt escht gar net, ich hon mein Vater gsagt, khomm ich zahl dir die Fahrt, un ich bin, ich hab gestern mit meinem Mann darüber gesproche, nach hon ich gsagt, weißt du, in der Früh bin ich von Ulm nicht weggfahre, um 6 Uhr am andern Tag, am Nachmittag um 2 bin ich dort einmal ankommen, stell dir mal vor, der is nur ein der Zonezug hat gheise is nur einmal kange, un nach biste bis an der Grenze, un nach haste die ganze Nacht warte misse, bis der Zug khumme is, un da bin ich nüber khumme, nach war tes Kind schon getauft, gell. Auf jeden Fall homme uns halt wieder gsehe mein Mann und ich, gell un da home uns verlobt, und sei Eltern waren auch von Mariakemend, gell un nach hon die riebergschriebe zu meinem Vater, obs meinem Vater recht ist, das mir jetzt tede zammkhumme und so weiter.
- K:Der zweite Transport, also der erste Transport von Kemend, wo wir geflüchtet sind, da waren mir dabei, ist am 18. November 44 und a paar Tag später, a Woche später oder zwei Woche später, ich weiß nicht, auf jeden Fall war nochmal a Transport, und die sind nach Wolnzach, bei Ingolstadt, un da homme nach alle unsere Verwandte ghibt, da war a Haufe Kemender bei ainander, da sind die meisten in Barake hen sie gwohnt, und da sein mir oft oft hingfahre. Man hat einander gesucht dann gell.
- P:Jaja, die erste Jahre immer. Un nach hatme angfange diese Treffe zu mache, wann war des erscht, ah jetzt weiß ich, da war mein Onkel, der Pfarrer war, rauskhomme nach auf Besuch, un der hat die Mess in Ulm im Klösterle ghalle, ah, tes war tes erschte und im Casino? war des Treffe. Un was vier Jahr war tes, heh? Ja, un tes

erschte Jahr, und von da an hatme, von der Zeit an hatme alle vier Jahre a Treffen gemacht.

- K:Alle zwei praktisch.
- P:Einmal in Ungarn später und dann da in Bayerische gell, da, jaja, un da hn die Leit zamm, des war halt a Wiedersehen un des war ja so schee, gell und dann hamme nach noch erzahlt mit dere Glocke nach Kemend?
- K:Nein.
- P:Na, mein Mann der war in Mariakemend auch ein Pfarr und der war so alt, wie er, und ihr Mann ist ja auch so alt, und dann honse gfraagt, wasme khennt für die Kherich so spende, awe stifte oder was und nach hadr gsagt, jaa, also wenn es möglich wär, hat er gsagt, Perti hat er gheiße, von Maisch, Majs war er und dann hat er gsagt, ja wenns möglich wär a Glocke vielleicht in die Wallfahrtskherich. Well in Krieg hatme ja alle Glocke abgholt, gell, zum Munition, einschmelzen, un nach hatme halt mein Mann und der Reipal? und der Gundlachs Gyuri, die sind nach gefahren nach Bad Reichenhall, da ist a Glockengießerei hier schon weiter weg, und da honse halt so a Glocke besichtigt, gell, wenn so viel Geld zammkhommt, gell so a gebrauchte Glocke vielleicht, aber nach häst ja fascht a neue khenne kaufe, aber die wo jetzt drinn ist, des war a sehr gute Glocke, un die honse misse ausbaue ausm Turm, denn die Glocke war zu schwer, und dann haben sie se ausprobiert, un a wunderbare Klang hats. Un was honse gezahlt, 10 awe 11 Taused (DM?) gell, un dann is neikhomme nach Ungarn, in 81 ist die Glocke neigeliefert wore, jetzt hätt der Petri, der Pfarrer, so Zoll zahle. So viel Zoll, also es hätte niemand aufgebracht in Ungarn das Geld, un nach warme ganz verzweifelt und awe der Petri der war schon so a tüchtiger Kerl, der hats nach fertiggebracht, also dass da kein Zoll hat mise zahle gebe. Un nach in 81 in August, 15. August ist die Glocke nach eingeweiht wore, un da war der Bischof, des war der Cserháti, a kleiner dicker wars, sehr viele Geistliche ware, da draus war nach a groß Fest, von hier midm Bus naigfahre, ganze Bus Leit und auch privat alle naigfahre, also war a ganz großes Fest.
- K:Und dann hannse sich viele zum ersten Mal wiedergesehen.
- P:Pa dere Wallfahrtskherich ware also noch, sehr interessant, und sehr viele Geistliche, da hat a ksacht, tes hadr noch nie gheert, dass erste Mal in Ungarn, dass sowas, also aus Deutschland a Glocke gspendet wird vier a Kherich, gell. Und dann hommer später gspendet fiern Friededenkmal a neues, dann homme, der Altar ist vergoldet wurde, draß der Alter ten honse fortghollt und der is nach, tes home auch,

was net, wieviele Taused zammkhumme, gell, also Spende, die ma gspendet haben. Mir hon schon sehr viel Geld gspendet, wir haben schon viel gemacht, ja.

- *Was ich noch fragen wollte: Hat die Schwester dann den Verlobten dann geheiratet, mit dem..?*
- K:Ne, der isch, der hat ein Bein im Krieg verlore, aber des hat er schon ghabt, als sie sich in Mariakemend verlobt hen, ja, da hat ers schon ghatt, ja. Aber wieso der nachher nochmal in Krieg, der war, irgendwo für die Schreibstub, er war also nimmer richtig eigsetzt, er war emal weg, wie er dann khumme isch, wie der Krieg auswar, des war da 45 und wo es auswar, nach natürlich iberall Tanz gwese und nach sind die Jungen zum Tanzen gange und mai Schweschte, die war sowieso, die tät heit noch tanze, wannse khennt, die wird jetzt 88, die isch gern zum Tanze gange und nach hat nach war er immer ganz arg eifersüchtig und hat ihr immer Vorhaltungen gemacht, und nach hennse gstritte, des weiß ich noch, un nach is auskange, un nach hatse mise ten Verlobungsring zurückgebe.
- P:Ehrlich? Oh Mann oh Mann, jaja, lang-lang ist es her, jaja. Nach hatse von da einen geheiratet, ganz schnell. Es hat net gepasst, der war net so.
- K:Aber die Bäuerin hat sie immer gewarnt, ja, gell, wenn man jung ist. Ich weiß, wo ma hinde reikhumme sind, beim Hof, zu dem Bauer, dann isch a Magd, also a Frau von hier, die a Magd war, dere ihre Mann war au im Krieg, auf dem Mischte gstande und hat mit der Mischtgabel Mischt drauf in Wage, un nach hat mei Mutter gsagt, jetzt schau mal daher, wie die Weiwer ta arwede misse, wohl später ist sie ja auch auf dere Mischte gstande. Hát sowas hon pa uns bloß die Männer gemacht hat sie gsacht.
- P:Jaja, den Mist hon nur die Männer, ist schon klar, jaja.
- K:Die Magd hatme dann entlasse, nach ware ja mir da, gell, mir hon ja nix gekost, gell.
- P:Jetz honse Arbeitskraft gehabt, gell, jaja.
- *Es hat sich dann schon viel viel am Leben geändert dann…*
- K:Da hat sich viel geändert. Auch von der ganze, die Fraue ware, des Gemeinsame, des Miteinander gewohnt und waren sehr ruhig, rausgerisse aus der ganzen Verwandtschaft, aus dem Freundeskreis, hast überhaupt niemanden mehr ghabt, und ich kann mich auch entsinnen des war e aml Morgens war das, ich sehe die Frauen noch vorbeilaufe, die Straß da vorm Bauernhof, da is a Frau vorbeigelaufe, mei Mutter war im Hof beim Bauer, un nach hats sie gsagt: „Ha, wu gehst dann du heut schon

hie?" Nach hat die Frau gsagt: „Das geht sie nichts an" Des hat dann schon niemand gfragt.

- P:Tes is wahr. So Antwort gebe, so…
- K:So hatme halt in Ungarn in einem Dorf miteinander gesproche, gell, egal wer vorbeigelaufen ist, „Wu gehst hie?" „Was mächst?" Un da hast awe niemand terwe frage, was machst awe so. Da war jeder so.
- P:Tes stimmt, tes sag ich ja, also tes sain so.
- K:Un tes hat mai Mutter am meischte gewundert, dass wie sie erfahre hat, die sind verwandt, Cousin und Cousine.
- P:Tes war net, also bis heut net, bis jetzt, bis vor a paar Tage hon ich erst erfahre also dass die mit denen verwandt sind. Pa uns in Ungarn hatme toch zusamme gschlachte un tes war Verwandtschaft und tes war alles, und tie hon sich net khenne, obwohl sie Geschwischte ware. Und Cousinen, wenn ich nur dran denk, wie mei Cousine und wie wir sen, und die da in …. die da hab ich Jahre lang net gewusst, dass die zwei also unokatestvérek, also tes war bei uns, pa uns war tes, ja.
- K:Tes war, tie Leit auch, un tie Fraue erzählt, auch die Nachper, gell.
- P:Also in Ungarn, pa uns in Ungarn ware auch die Nachpestleit, gell, also alles kleich imme a tie Nachpe, gell?
- K:Ja.
- P:Ja, tes war. Un taa is tes garnet, nai. So fremd, so kalt, so unheimlich und tes war jetzt net nur, sage mal, privat, sogar die Geistlichkeit, die Kirchengemeinde, ich war 5 Jahre im Pfarrhaus, ich war, un mai Onkel hat immer gsagt, tes is wie a Wirtshaus, ta khommen und gehn, gell, und ta sen ständig Geistliche khomme und lauter Gäste, un dort gesse und gekocht und bewirtet und wie mei Onkel rauskhomme is aus Ungarn das erschte Mal, da weißt ja.
- K:Der Franz bácsi.
- P:Ja, tes war der Franz bácsi, nach ware hier wo wir sen, nach hadr 2 Monate lang den Pfarrer vertrete. Te isch in Urlaub kange der Pfarrer Mendl, un nach ischr khumme, immr ischr khumme in Haus und hat gsagt, ja Frau Pfilf, hat er gsagt, ja wann kommt denn der Onkel von Ungarn? Wann kommt der Onkel? Ja so ich weiß es auch net, der Pfarr der wird schon Mal khomme. Nach endlich ist er khomme, nach hat ter khenne in Urlaub ken, der Pfarrer Mendl. Du, nach ischr midn gfahre nach Rotenburg, zum Bischof, weil mein Onkel der wollt ja da draussen bleiben, gell und nach meint irgendwie. Du un te hadn net eingelade zu irgendwas, also zu ….

- K:Wer, der Bischof?
- P:Und auch der Pfarrer Mendl, überhaupt nicht, isch pa uns in Haus khumme und hat gewartet, und der hatn 2 Monate lang vertrete, gell, und was meischt, der hadn net einmal eingelade, irgendwie, was meinst. Ja, tes war.
- K:Also tes war damals ganz anders.
- P:Die ware ganz andersch, wie wir in Ungarn. Viel, mir sen immer zamm und wenn jemand khumme is, -andere Frau: viel steifer und je und das ja nicht jemand sieht, was gemacht wird- des sagese ja heit noch, die Ungarn sen so gastfreundlich, auch wennse neifahre nach Ungarn, merken sie das, wie viel. Mai Mann sei Arbeitskollege, des sind hiesige von hier und die homme mal mitneigenumme nach Mariakemend, die waren 8 Tag dort bei der Paula néni honse gschlawe. Mir honse iberall mithiegnumme, tes war so. Tie warn so kalt, jetzt mittlerweile, die junge Leit sind schon andersch, gell, mai Tochter die fährt ja auch so gern nach Ungarn, gell, tie war, wieme es erschte Mal naigfahre sind, mei Mann und ich, mei Vater war dabei, mei Mutter war schon gestorbe un dann sindme es erschte mal in 63 das erschte Mal wieder nach Ungarn fahre, gell nach Máriakéménd und so weiter, gell. Also des, des, mei Tochter war damal klei, die is in die Schul gerade khumme, un die ware jetz schon wieder in Ungarn. Mei Schwiegersohn is a Einheimischer, der isch Arzt und daheim hat er eine Praxis, a Arztpraxis. Und die Kinder, sind so gern, jetzt ware sie in Ungarn in Urlaub, wieder mein Tochter und mein Schwiegersohn, gell.
- *Und haben Sie dann auch arbeiten müssen, die ersten Jahre mit der Familie, als Sie herkamen?*
- P:Also ich bin da herkhomme, mein Vatre wollte ja eigentlich, is in die Polgári kange, ja un alles aufgelöst, ja un nach wollt mein Vater immer ich soll in die Handelschul gehen, aber mein Vater hat ja, mir habe ja garnichts ghabt, gell, mir hon ja uns alles misse anschaffe. Mir hon khei Löffel ghabt, nix. Die Elsa, die hon khenne, was geflüchtet sind, a bissle was mitnehme, jetz wo mei Mutter und ich raus, mir han bloß terwe a jede, wieviel, jetzt was ich schon nimme, unse Kleidung un mei Vater hat neigschriebe, bringt wenigsts a Khopfkisse mit, well in Deutschland sind die Federn sehr sehr teuer und nach hat halt a bissle a jeder sich khenne zudecke, un a Khopfkisse mitknumme, un mehr hatme net khenne mitnemme. Wie mir sin herkhumme, nach hat mei Vater ta schon a Familie ta ghatt, gell, mirhon khann Leffel gahpt, mei Mutter is hier in an Lade, da war so a Gschäft, nach hatse Aluminiumleffel, die billigste Aluminiumleffel hatse gekauft. Wemma tes naihat, tes hat tie Zäh, tes Aluminium hat

die Zähne, so so a Ding und mir hon uns alles anschaffe musse, ja un nach hat mai Vatre so, ich soll in a Handelschul gwesse und ich hon tes nach. Dada, Dada hon ich zun immr gsacht nein, ich suchmer a Arbeit und ich hon gsacht, tes hat kein Wert, tu mir hon ja garnix, un tu mei Mutter war schon krank, von den Russland, die hat dann auch nicht mehr lange gelebt, die is schon gstorbe. Un nach isse zum Bauer gange mei Mutter und ich bin nach zwei Jahre nach Ulm in a Gschäft, ich hon a scheene Arbeit ghabt, im Versand, und dann bin ich halt, nach homme geheiratet mein Mann und ich, gell un nach bin ich auch noch a weil, mei Schwiegermutter tie hat noch mai Tochter behalde, aber wenn ich von Morgens schaffe gange bin, nach hatse geweint. Du, also es war so schlimm, nach hat mei Schwiegermutter gsacht, weißt du, bleib daheim, gell, und ich krieg auch net viel Rente, weil ich nix gschafft hon, und wohl, nach is mai Mutter gstarbe und nach hon ich meinen Vater 23 Jahr versorgt, gell, er war auch kein Pflegefall, aber ich hon koche, wasche, bügelt, da is mai Schwiegermutter gstorbe, nach hon ich mei Schwiegervater ghabt, gell, also ich hon gsagt, ich hon nur mit alte Leit immer daheim.

- K:Dene alte Leit is auch schon schwer gfalle.
- P:Oh, ja. Gerade die … des ware stolze Fraue.
- K:Und weißte, des is noch kange, da war noch die Großmutter, dere Maris ihre Oma, da hat mei Rosi néni…
- […]
-

- *An Tuch hat sie dann auch nicht getragen mit zu Hause, oder? Kopftuch hat sie?*
- K:A Kopftuch? Na,naa.
- *Was hat denn am meisten von Máriakéménd von Ungarn gefehlt als dann, als Sie dann da war'n?*
- *K:T*es hab ich jetz net verstande
- *Was am meisten gefehlt hat von Zuhause...*
- P: von Zuhause...
- *K: von, von Máraikéménd?*
- K: Ter ganze Umkreis, Freunde, Verwandschaft, tes hat am meisten gefehlt. Tes wollten die Amerikaner, wolltet ja net dass ne ööh zusamme kommt zum Beispiel das jetzt Máriakéménd sich daran einmischet, tes wolltet die ja nicht ken.
- P: Un tes war so schee, das ta kha so.....steht.

- P:Und so simma halt doch, doch ja ja, so simma halt alle verstreut, hier im Ulmer Gegend sind einige, gell?
- K:Mir sagen bloß oft, wieso wir dann niergends dahaim sind, wieso hammr uns dann net a schönere gegend uns ausg'sucht, wobei...
- P:Ich habe schon zu meinem Vater g'sagt: waast vwas ich im'r g'sagt hab? wieso.....
- *-Hätte man dann irgendwo gehen können? Also hätte man dann....*
- K:Hätt ma schon (…) zum Beispiel Verwandte von uns, von mein Vater aus, die sind da in der Ludwigsburg-Gegend.
- P:Dort in der Heilbronner Gegend sind doch einige geweset, ja die schlenere ter Rosie ihre Eltern die war doch in Heil'brunn, gell, war scho au a paar so
- *-Und hat man da irgendwie Hilfe bekommen, wenn man da viele Frauen waren ja da nach dem Krieg halt alleine, also verwitvet, hat man da irgendwie Hilfe bekommen vom Staa, oder?*
- K:Ja, ja… da war in Ulm a Stelle.
- *-Aber ich mein, noch Zuhause, in Ungarn, gab's da dann?*
- *P:*Nee, nicht das ich weiss, also....
- *Aber hier dann schon?*
- P: Aber die wo daheim gebliebe sind, die Deutsche in Ungarn, den ihre Männer, wo in in , also die bei der deutsche Soldate warn, die hon von Deutschalnd Rente kricht...
- K:Rente kriegt, aber nicht gleich...
- P:Net gleich.
- *-Aber so, als so die Kinder klein war'n, da hat man noch nichts bekommen, keine Hilfe?*

  P:Nein, nein … und ich weiss net, die Gungl's und taa, tie Gungl's, ti hon a Rente kriegt, weißt? Weil ja ihre Männer bei Taitsche Militär war, Gungl's Khadi waas...jaaa...tie hon von Taitschland Rende kriegt, ja ja, auf ihre Männer und tere Paula néni, tere Mann war bei der ungarischen Soldaten die hat khei, auf Ihre Mann keine Rende krigt dama' und die hon kriegt. Und der wer raus nach Deutschland geht es ja einmal komme mit Begleitung, ja. Oder die Schweiwes Mári waas.
- K: Also die Wittfrau hat ma ta scho k'holve.
- P: Ja ja.
- K:Ich waas, mei Mutter is imma' nach Ulm.....und des war'n ungarische Männer Ho, Hor Horváth oder?

- P:Jaa, isch wahr. Ja ja, die hon scho kriegt, auf diese....
- K:Un a Rechtsanwalt war dort...
- P: Ja ja, das weiß ich auch, dass da viele kriegt hon ich wahr im selben Jahr bei der Frau wo ihre Männer im Krieg geblieben sind un tie hon alle Rende krigt von... un a schene Rende angeblich.
- K:Aber wie hen die überlebe khene, tie hiteher gleich von erste Tage Rende kriegt? Na Geld hemme keins kriegt, mir hen halt esse khene und wohne khenne, aber net viel g'habt.
- P: Mit uns, wie tes og'fagt hat, tes war scho schwerne, war scho a schwere Zeit, gell, die erste Zeit, die Rosi néni is auf auf Städte nachgelaufe und hat ja dort g'schafft, die erste Jahre dere Maris ihre Mutter, gell, und die Ana néni meine andere Tante, die war ja beim Bauer, ja und die hatte a sehr gute Platz beim Bauer. Also sie war dort dere Bäuerin ihre, wie wenn sie ihre Schwester wär. Also die war sehr.. hat a sehr gute Platz dort g'habt, gell. Ja, jaja.
- K:Und ma hat lang lang gmaint man geht wieder heim
- P: iwehaupt,wie der Aufstand war in Ungarn, in '56 jaa im Mai
- K:drumm woltet mir ja unbedingt der Steiermark bleibe, gell, weil, wenn wir ja wohnten, dann war's net so weit
- P:Ja, ja, man hat schon immer gemeint, man kommt wieder heim. (…) Und derum sind ja auch, mein Vater der hat auch immer gsagt, ich fang gar net an zubaun jetz, ...m kommet heim, gell, es sind auch viele heim wieder, so zurick, aber haben es schwer bereut, well in Ungarn war's ja noch noch ganz schlecht damals, gell. Und die sin' amal nach zurick nach Máriakéméd, gell, die sind noch so in Pécsvárad war au eine. Die Kiszt waren ja au in Petschwar. Kiszt, aber die sind auch ja magyarosított die Näme, die hon a Kiszt g'haase.
- *-Kiszt gibts, tes gibts noch.*
- P:Kiszt, ja ja na und die waren von Máriakéménd, die war'n au, und und ja und in Mohács warn're von meiner ....Stellsanes (…), wascht tu? Watemal, die waren ja mei Pfette und Pfeet, die waren in Mohács und die Fünfkirich war'n die Annuschka die war wascht – Koch: und die Auth's, die Auth-s- jaa, die Nani waas, die wan auf Kéménd zurü... einzi allein die Rogners sind zurick nach Máriakéménd, einzig allein die Rogners ja, alle anderen sind Mohács und Fünfkirich und und Pécsvárad und so fort in verschiedenede

- K:Weiste schon, wenn's grade ta is will es verzehle wie ma kommt. Wie mei Schwester un ich sain in die Schul g'gange und mir hen uns kleich a'gefreundet habt und wir waren viel bei dene und sei Mutter war immer halt ganz nett zu, bloß bis sie mal merkt hat, wir zwei da warn wir die ungarische Zigeuner un hat sie alle Hebel in Bewegung gesetz um dass bloß ausseinander gehen.
- K:Nachher war sie die Schwigermutter des....ta hast dann bestimmt....mei Mutter hat immer gesagt, tes hast doch net notwendig, wenn ma den net will dann bleib doch weg, aber...wenn ma jung ist, nach ist halt...ja genau. ja ja ja, ja freuilich.
- Koch: Die Frau hat sich... das ma dann von uns einheiratet, also von der....
- P: Ja freilich. Die Eltern hon schon g'wollet das man, ja ja. Hat du warst ja noch jung, und pischt ja dort praktisch aufgewachse'. Du weest ich bin nich hier in die schul g'gange, du bist doch schon von der Klasse, genau jaa.Des ist schon eine andere Sach, wenn ma' kommt mit....
- K:Des heisst bei meiner Schuhlkamaraden bin heut' noch die einz'ge , gell
- P:Hát ja, in bin sehr spät hierher g'komme nach Delmensinge gell.
- K: Aber ich woll't nie a Flüchtling sei....ich hätt was durm geben wenn ich da von einm Bauer gewese..... man wollt halt dazu g'kehre.
- P:Man wollt halt, ja freilich, wenn ma halt gemerkt hat mir is a pissele, isoliert, gell von der großen seite? jaaa so ist das schon klar.
- K:Du weischt, da is mal der, ich hon misse dann auf die vier Kinder aufpasse, morgens weil die vier Kinder sind aufgestande um halb 6- 6 und wenn sie net aufg'stande sind, hon ich se' aufgestände die vier Kinder von Bett holen, aufziehe, dann in Molke, schwarze Brotsupp, dann in die Molke springe, Milich abliefere und ich khene in Schul springe hat sie immr so. Nach is eimal des Viehindler khumme. Dann bin ich mit alle vier Kinder die der Bauer hatte eine große Terrasse vor dem Haus und da hab ich spielt mit dene vier Kinder. Die waren liebe Kinder, sie haben es nicht schwehr gemacht. Das muss ich immer sage, und öhm, dann ist der Viehindler mit dem Bauer von Stall rauskomme. Nach sagt der Viehindler zum Bauer: gehört die Große auch dir? Weil jetzt kommts wieder mit die Flichtling und so, und dann secht der Bauer ja. Ich hätt dem khenne um den Hals falle, und der...hat ma sich dort g'freut, und nach die Kinder natürlich, was die drunne gezischt is in die Küch hinei man mussta ja auch mit die Kinder da nei, nach hat der Viehindle nochemal ang'fange: Jetzt sagt ehrlich, khert die Große auch dir? Nach hat der Bau'r a gsagt, no die khert zu dene Flüchtling. ja, ja, janach hat der Viehindle g'sagt: D'rum, des hätte dir gar net

zug'traut was sie sowas fertich bringst. (lachen) P:Ohh Mann, Mann, ja, ja, des war scho... ja ja, erstmals war ja da net einfach, gell ja, in Ungarn...

- K:Heut möcht ich mit niemand da tausche da.
- P:Ja, des glaub ich.
- K:Mir san doch viel reicher, an Erfahrung und allem, die sind da aufgewachse und sie da geblibe.
- P:Ja das stimmst schon... na, Elsa tu hast recht, tes is halt so, ja, ja, tes muss ich so sage bei uns, mir hon uns net mise zurückstelle, weist? Das ganze Dings was'me von daheim un. Ja in der Schul auch... ja ganz sicher nicht. ...des stimmt ja. Also bei uns selbst, net nur Bauersch, auch wo net so, die sen alle in der Mittleschul g'anga oder in de Gymnasium oder was, in Kéménd auch. Jetzt sei dochmal ganz ehrlich....
- K:Mein Vater hat für mich schon a Platz gesucht in Pécs.
- P:Ja genau, ta saime weiter geweest, wie ti ta. Tes musst sage. Wir hatten von dene in unsem Alter, von dene Baueschmädel oder von dene irgendwo in a Schul gange wä'n. (…) Also, tes muss ich sagen. Also a so Gegend war tes.
- K: So kein Kind von der Steiermark, ich bin komme nach Sankt Lorenzen im Februar '45. Im Februar '45 und im Noverber '44 hab ich mit der dritte Klasse aufg'hört in Máriakéménd. Da war i allerdings erst seit September 2 Monate in der dritte Klasse. Nach sind ma in Steiermark g'komme, im Lager hen ja mir kha Schul kriegt können, kein Unterricht, (….) nach wollte sie mich in die zweit Klass tue, zu dene kleine Pins.. aach, weist? jaja (….) wall, wenn du von Ungarn khumme bin, nach hatse getenkt, mir sein dümmer, wie sie und dan hab ich ja gezeigt.. die Lehrerin hat dann gesagt, also dann probier m'as in der dritte Klass.
- P:Das einzige war halt....
- K:Wie ich sehe, was mei Mutter gsee hat, nach am halbe Jahr hat sie sich bei meiner Mutter entschuldigt, ist 'ne junge Lehrerin gewese. Sie hätt mir miss das beste Zeugnis geben, aber sie hat sichs nicht getraut. Die bisher vom große Bauer der Sohn, des hat sie ehrlich gesagt.
- P: Ja, ja ja, also tes stimmt schon. Das einzige war halt, bei meinem Alter, guck die Elza die hat's ja gut, weil sie das ja vorzieht aber mir war'n sehr benachteiligt, wir hatten keine Schuhe, keine Heere, was du in Budapest. Mein Vater hat ja schon immer g'sagt, nach Budapest ins Jakob Bleyer Gymnasium, gell? Immer hat er des an uns kleine Mädel war schon g'sagt. Nichts is ware von gell, des war das einzige bei uns in unserem Alter... und ha da garnichts.

- K: Mein Vater hat imme gsagt, der hat nur g'sagt, du gehst mal net zum Diene, gell? Ja. Du wirst bloß Fräulein. (lachen) Ja genau. Das war der einzige bei uns im Dorf....du gehst mal net zum Diene, du wirst Postfräulein.
- P:Na ja des ist schon klar. Des hon isch mein ganz lebe lang so irgendwie a bissele, well ma halt net hat khene weitermache und nichts in der Schule und so. Genau wie mein Mann, well mein Mann terfte net von daheim terve rauskhumme, hierher, in Westen, da hätte er weitermache kenne. Aber in der DDR war nix, gell.
- K:Mir sage, mir san hier in Altheim sitzen gebliben, ich hab kha Meglichkeit gekriegt das ich auf Gymnasium gange bin. Da ist morgens ein Lastwagen gefahren und hat die Ladung ins Geschäft gebracht und abens wieder heim. Und ich glab, d'rum mache ich jetzt immer weiter bei der Uni hier.
- P:Tes hab ich scho oft zu meiner Tochter g'sagt , weicht, sie soll ein ganze Leben mit des belastet, weil nichts hat khene. Wie ich rausgekomme bin nach hat mein Vater g'sagt ich soll auf Ulmerse... Privathandelsschule gehn, ja und lieber Gott mir hon dort hat hine und vorne nichts, mir hon dort net einmal ein Löffel g'habt. Ich hab schon verzählt, gell, wie wollt er das dann solle zahle? Des war halt bei uns.
- K:Der Lehrer hat gsacht Mein Mutter darf mich auf keinen Fall in eine Fabrik welle stecken, ich bin in den 1950-ern ausr Schul g'khumme, da hat noch niemand die Lehre gemacht. Bloß wenn der Vater irgendwo in einem Betrieb gearbeitet hab. Nach hat der Lehrer gesagt sie soll mich au nicht in die Fabrik stecken, sie soll mich ind die 3 jährige Handelsschule. Ich bin 2 Monate gegange, nach hat mei Mutter g'sagt: Ich kann des net zahle, des Fahrgeld und und Bücher hen ich g'habt und Hefter und alles mögliche.
- P: Ja und ich hon grad g'sagt mir sind..... nach sind m' Egles g'ange und mai Mutter hat Löffel gekauft, mir hon nimmer gar nichts gehabt. Du, nach hanse, wie sagt man des, Aluminiumlöffel war'n des. Jaa, also mir waren wirklich nichts gehabt, weischt? Garnichts homme khenne ta ofange.
- *Und was haben Sie dann gearbeitet danach?*
- K:Dann bin ich zum Glück ins Büro gekomme, also nicht an eine Maschine oder so. Dann hab ich mit der Statistik angefange, weil der Reilkalte? War mit meiner Schwester verlobt war, der war da im Betrieb im Büro und der hat g'wisst dass man in der Satistik ein Mädchen sucht wo gut rechnen kann. Und als er zu meiner Mutter khomme hat un hat g'sagt wie wärs?
  P:Ja, ja, ja

- K:Und dann wie'ma anfange haben, hab' ich hochg'schafft bis zum Chefsekräterin…und dann ist mei Mutter ganz schnell g'storben, ich hon misse von einen Tag auf der anderen aufhören, dann hemma baut g'habt, '57 sind ma eing'zoge, '61 hat mei Mutter Brustoperation g'habt und die is schon im lieg' g'storve, un nach hon ich mise von heut auf morgen aufhöre, also mir hon die Rende g'habt von meiner Muttr, ich hab mehr verdient wie mai Mann, ich hab 400 Eur…Mark verdient, mei Mann bloß 300, mei Mutter hat glab 200 verdient. Auf jeden Fall hen mir 600 Mark auf ei Monat auf der andre weing g'habt.
- P:Hát ja,gell tes hat schon g'fehlt. …hemma bloß klein…?
- K:Bloß 300 g'habt, tes war hart damals,
- P:Tes glaub ich schon, ja, ja, tes war schon.
- K:Und mei Muttr war '60 das erste mal zurück in Ungarn. '61 ist sie dann g'storve und Eva ist '62 tes erste mal rausg'komme.
- P:Tie war a mal pa uns. Mit der Resi waas ist sie zu uns g'komme die Évi, tes waas ich noch, stelldr vor. In der Schwabstrasse in den Haus g'komme, ja ja, dei Schwester mit deiner Tante sein g'komme.
- K: Ta isch irgendow a Bild, so wie mas erste mal wiede zurickg'komme. Ich man, die hon schon ande Häuser g'habt. So bin ich das erste mal zurückg'komme.
- P:Ha, jaa, mein Gott, ja ja ja, ja ja. Ist schon klar, ja ja. Ich weiss, wie mas erste mal neig'fahre bin in '63 Elsa, nach simma naig'fahrn in Kéménd runtekumme von Petschwar nunterwärts, Tu mir hon g'flennt in den Auto alle, ich und die Anni und die Mari, es war furchtbar damals. Dann war's schlecht in den '63, dann war noch ganz net gut in Ungarn.
- K:Die hons sich auch, die Kéméndr, die da ware, die hon sich kaum g'traut mit uns zu unterhalta auf der Strass
- P: Kéménd war halt ein rein deutsches Dorf und nach hon'se halt alle… es war furchtbar damals
- Kéménd ist, net in jeden Dorf so war es so wie pa uns…ich kenn noch sowas…..naa es war net. (….)
- K:Und weißt, der war da der Rumsauesch Jóska, der is vom Krieg heimkomme und hat sich versteckt, verstecket is er, sonst hätte man ihn ja gschnappt und aigesperrt. Und Kamarde von ihn frühere hen auf ihn g'schosse, wenn sie die Hände mal entdeckten unsen Haushalt -Pfilf:jaja, des hab ich schon khört, jaja- die hän den mal

entdeckt und hab'n auf ihn ge'schosse auch Kéménder. Sowas gibt's. Es war schon schlimm gewest, jaja.

- *Ist er dann noch da geblieben danach oder ist er weggegangen aus Kéménd?*
- K:Er ist g'flüchtet dann… Er ist raus g'komme.
- P:Awer er ist jedes Jahr neig'fahre, gell nach Ungarn und hen sogar a Haus g'kauft
- K:ja, in Máriakéménd hadr noch a Haus g'kauft, awe er hat nie mehr anguckt, die auf ihn g'schosse hon…
- P:Gell, ha des glaub ich schon. ajja es ist schwierig so, das halt so was passiert, gell
- K: In Kemend wär ja net so schlimm gwese, awe die Kemender hon die andre Kéménder verrate
- P:Ja ja, des war schon schlimm
- K: Man sieht, da sind eine und die Deutsche und da sind eine.
- P: S war schon schwer damal, furchbare Zeite, gell, was da mal ware…

Interview – H.M. – Wiblingen (Deutschland, Baden-Württemberg)

- Ich habe mit neun meine Mutter verloren. Sie ist gestorben.
- *Wo wurden sie denn geboren?*
- In Kisnyarad in der Baranya und dann habe ich eine Stiefmutter bekommen und von ihr habe ich dann eine Halbschwester gekriegt und die lebt heute noch in Pecs. Wir haben ein gutes Verhältnis, wir haben noch nie irgendetwas gehabt.
- *Und wann wurden sie geboren?*
- Ich bin 1929 geboren. Ich bin jetzt 83. Ich kann es selber nicht glauben, dass ich so alt bin, aber es ist so. Ich will nur hoffen, dass ich mich noch lange selber versorgen kann. [Sie fährt Auto, sie ist bis vor zwei Jahren noch mit dem Auto nach Ungarn gefahren]
- *Ganz alleine?*
- Ja. Ich fahre nur noch kleine Strecken. Zum Friseur nach und zum einkaufen und so aber sonst nichts.
- *Und wie war das Leben als Mädchen in Kisnyarad?*
- Ich war ja noch, hmm, wie soll ich sagen: Erst kamen die Deutschen, Dann haben sie, die Ungarn haben das nicht so verstanden, aus der Sicht, wie alt war ich da, 12,13? Und dann haben sie gesungen in Mohacs: "In der Heimat, in der Heimat, gibt's ein Wiedersehen" und die Ungarn haben verstanden: (ungarisch). Das vergisst man als Kind nicht. Und bevor der Russe gekommen ist, da haben sie ja dann den Juden in dieser Stadt und fast überall ja alles weggenommen. Das waren Ärzte und Professoren, und sie haben Läden gehabt, und ihnen wurde alles weggenommen und sie mussten diesen Stern tragen. Und ich weiss ich bin mit meiner Stiefmutter in der Stat dort gelaufen und nebendran mussten sie so einen Schacht, so ein Ding ausgraben, wahrscheinlich für Rohre oder so und verlegen. Und da war so ein Jude, und die haben ja alle einen Stern tragen müssen, und der Jude hat dann zu mir und meiner Mutter gesagt, als wir vorbei sind: Wir müssen jetzt den Stern tragen, aber wenn das jetzt vorbei ist, dann brennen wir euch das Hakenkreuz an die Stirn. Das habe ich als Kind nicht vergessen, wie der das gesagt hat. Ich hab das noch nicht verstanden, was da dran war. Und dann hat man ihnen doch alles ... zuerst haben sie noch zwei Zimmer gehabt und dann hat man alle in ein Lager, in eine Kaserne gesteckt. Aber als sie noch die Zimmer gehabt und gleich wenn man in die Stadt reinfährt nach Mohacs da waren gleich, war so eine jüdische Familie und die ist halt im Morgenmantel raus und hat die Marktfrauen ... alles was sie gehabt haben, haben die alles gekauft weil die ja keinen Stern gehabt hat gell. Sie war im Morgenmantel. Aber da sind sie ja dann auch

dahintergekommen und dann hat man sie ja alle in ein Lager getan also sie sind ja alle in einer Kaserne untergekommen, das war schon ein Ding. Waren in Kisnyarad auch Juden?] Nein, bei uns waren keine, bei uns waren keine. Und das war ja, ich kann mich noch an das Bild wo die Russen über die Donau, wie sie rübergebrochen sind, dieses Bild hab ich noch, weil ich war mit meiner Tante in Weinberg. Da hat man schon immer das Zeug so versteckt, im Weinberg, weil man nicht gewusst hat, was kommt. Und dann bin ich mit meiner Tante gelaufen. Wir haben so einen großen Korb gehabt, wo man Zwetschgen gedörrt hat, so ein Korb. Dawar Zeug drin. Und das haben wir getragen und dann kam ein flieger. der ist dann so niedrig geflogen und hat uns zwei gesehen und dann hat er kehrt gemacht und ist wieder zurück und hat geschossen, aber als wir gesehen haben, dass er umdreht, da haben wir den Korb stehen gelassen und sind in die Maisfelder rein und haben uns auf den Bauch gelegt. Da habe ich gedacht, was war jetzt das für einer. Wegen zwei Leuten hat der sich umgedreht und geschossen. Das war schon schlimm. Dann kam ja, kamen die Russen und das war dann, da waren immer so ein paar Nachzügler. Also der Haupttrupp war weg, aber da waren immer so ein paar hinten dran. Und dann haben sie die jungen Leute, die jungen Mädels und ich mein, ich war ja noch nicht so, aber ich war immer bei meiner Oma, bei meiner Mutters Mutter war ich meistens. Und dann waren viele von meinen Cousins, deren Freundinnen, die waren von Nachbars, dort war es gefährlich, dann sind sie auch zu uns nach Kisnyarad hereingekommen und dann waren wir immer so sieben oder acht Mädels. ich war die jüngste. Ich kann mich noch gut entsinnen, ein Abend haben sie uns in die Räucherkammer rein, wo man das Rauchfleisch raucht, da haben sie gesagt: Da suchen euch die Russen sicher nicht. Aber ich habe immer zu meiner Oma gesagt: Und ich gehe heute Abend nirgendwo hin! Und ich schlaf bei dir! Und wenn der Russe kommt, dann legst du dich auf mich! Ich gehe nicht! Und dann, die alten Leute haben keine Angst gehabt, so wie meine Oma hat es ja mehrere im Dorf gegeben. Und ich habe eine Cousine gehabt, weil meine Mutter, das waren sieben Geschwister, das war ein großes Bauernzeug. Den Bauernhof hat der älteste Sohn bekommen. Alle anderen Kinder haben je jeder rei hoch Feld gekriegt, mit dem waren sie abgespeist gell. Aber ich habe jetzt alle zusammengezählt, die waren ja alle im Dorf ringsum und dann habe ich auch gezählt wie viele Cousinen und Cousins ich gehabt habe.

- *Schon eine große Familie.*
- Ja, auf jeden Fall haben alle Frauen keine Angst gehabt. An einem schönen Tag sind

zwei Russen gekommen. Meine Cousine war ja verheiratet, die war ja bestimmt zehn Jahre älter als ich und die hat schon zwei Kinder gehabt und der Russe ist zu ihr hereingekommen und der wollte etwas von ihr haben und die hat sich, das war, das Gebäude war so niedrig so wie die Ungarn so Ding sind, also das war vom Fenster sagen wir nicht runter, das war auch kein Vorgang, das war wie so ein Gehweg vor dem langen Haus dort und dann ist sie auf dieses Ding hinaufgestiegen un hat aber ihren Trachtenrock aufgemacht und der hat nach ihr gegrabscht und sie hat sich herunterfallen lassen. Er hat nur ihre Röcke gehabt und dann ist sie gesprungen, von dem Haus heraus und in das nächste Haus ist sie nicht rein, zwischen diesen zwei Häusern hat es doch so eine Schadmauer, da ist sie reingesprungen und der Russe ist in das Haus hineingesprungen. Er hat gedacht, da drin findet er sie, aber er hat sie nicht gefunden. Dort war eine ganz alte Frau drin, die war sehr korpulent und hat eine Mordsbauch gehabt. Und dann hat er das Deckbett auf den Boden geschmissen und hat sie von hinten vergewaltigt. Und ie Frau ist gestorben. Sie ist dort drin erstickt. Und von da an haben die alten Frauen auch Schiss gehabt. Also das waren, das waren grausige Tage bis das Ding aufgehört hat und dann haben sie ja, also einige sind ja schon vorher geflüchtet bevor der Russe gekommen ist. Die, die in dem Deutschen Volksbund oder was weiss ich, wie sie das genannt haben, da hat es halt in dem Volk und sie haben auch so eine Nadel gehabt und ich weiss meiner Stiefmutter ihre Schwester war auch Volksbundführerin und alle die wo da in dem Verein, die sind alle gegangen. Die sind schon vorher geflüchtet. Also die waren, meine Tante praktisch die waren ja bis Linz, dort waren die. Und dort waren die auch. Da war dann meiner Mutter ihre Schwester, die Mutter und einen Sohn hat sie gehabt und die Uroma. Und danach, da waren ja vom ganzen Dorf, sind da vorher geflüchtet und die sind in der Keller, in der Bunker, wenn ein Fliegerangriff gekommen ist. Und dann ist wieder einer gekommen und dann ist die Uroma, die hat gesagt, sie geht nicht mehr mit rein, sie bleibt draußen, es ist egal wenn es sie draußen trifft, und ist nicht mit rein. Und die wo dort drinnen waren, sind alle gestorben und die Uroma ist zurückgekommen. Das war grausig und, also ... Sie ist dann alleine zurückgekommen, die alte Frau und dann haben sie ja angefangen auszusiedeln. Ich war da noch viel zu jung. Mit was für einem Recht haben die eigentlich die Menschen mit ihrem Zeug enteignet. Dann haben sie von der Tschechei, das waren die, die zu uns gekommen sind. Da sind welche gekommen, die haben ein Fuhrwerk gehabt mit zwei Pferden und einem Karren, da haben sie Maisstengel darauf gehabt. Aber wissen Sie, nichts was man mitnimmt,

wenn man praktisch auszieht, nix. Ich weiss noch gut, ich bin am Sonntag von der Kirche gekommen und dann waren fünf Stück vor unserem Haus gehockt, wie die Kirchenorgeln, und dann hat es geheissen, was weiss ich, in einer Stunde oder vierzig Minuten hast du das Ding zu verlassen, ja. Und da waren überall so Tschechen drin und dann haben sie, die haben ja nix gemacht, die haben gemeint, sie schaffen drinnen was, die haben nix geschafft. Wenn sie nix zum brennen gehabt haben, dann haben sie die Einzäunung, also den Zaun verbrannt. Wenn sie das nicht gehabt haben, haben sie die Möbel zusammengehauen und haben sie verbrannt. Dann haben sie gesehen, mit denen ist nichts zu machen, dann haben sie die Schwaben nicht mehr rausgeschmissen. Darum waren die einen draußen und die anderen waren drin. Und ich bin ja nicht ausgewiesen worden. Bei uns hat man eine Gruppe zusammengetrieben, das waren 35 Leute, also das war dann gleich am Anfang, die müssen in die Batschka im Banat. Dort müssen sie Weinberge lesen un Mais ernten, weil ie Leute geflohen sind. Die sind aber nie dort angekommen, die sind alle nach Russland gekommen in die Gruben oder woauchimmer. Da sind die wenigsten zurückgekommen und die, die zurückgekommen sind, waren krank, also von diesen 36. Dann kam der zweite Schub, da wollten sie wieder eine Gruppe zusammentreiben. Da ist dann schon durchgesickert, was dort passiert und da wäre ich auch dabei gewesen. Dann hat mich meine Stiefmutter erst einmal zur Verwandtschaft gebracht, weil sie hat ja noch meine Schwester gehabt, die ist ja zehn Jahre jünger als ich. Die war da ein bisschen zu jung. Oder vorher haben wir mal Schützengräben ausheben müssen. Da hat von jedem Haus jemand gehen müssen. Da wurden sie noch nicht rausgeschmissen die Leute, das war noch vorher und da musste ich mit, von jedem Haus musste eines und da war ich dabei. Wie alt war ich? 15. Und dann war ich mit meinen Tanten, mit meiner Mutters Schwester, die eine hat ja neben uns gewohnt und die andere oben im Dorf. Auf jeden Fall, die waren dabei. Und dann haben wir dann ein Dauernding ... dort waren wir dann in so einer Scheune, da im Stroh haben wir dann den ganzen Tag geschlafen. Und da war eine Russin, eine Offizierin, die hat einen Blick auf mich gehabt, die hätte mich mitgeschleift. Einmal hat sich mich aus dieser Gruppe heraus und dann hat sie gesagt, also mit ihr, gell, es war eine tolle, große, schöne Uniform, so und so, also soviel habeich verstanden, dass sie mich mitnimmt, dass ich das auch bekomme. Ja habe ich Schiss gehabt und meine zwei Tanten haben mich natürlich zugerichtet. Die haben mir ein Kopftuch augesetzt und altes Zeug angezogen, weil man dann wieder rauskommt. Und dann ist die oben rauf

gestanden und hat überall geguckt und hat mich nicht mehr gefunden. Das ist ein Wahnsinn sowas. Na auf jeden Fall war das und dann war es wieder, als sie die Gruppe da haben nehmen wollen, wahrscheinlich zum abschieben nach Russland, aber die meisten sind durchgegangen. Und ich bin dann mit meinem Vater seiner Stiefschwester abgehauen. Die hat ein kleines gehabt mit zweieinhalb und ihr Mann war draußen, der hat in Gögglingen als Gefangener, ding, da ware ja mehr Gefangene ... und daraufhin bin ich mit ihr fort. Ja weil wir sin bis an die ungarische Grenze gekommen, pek, fertig. Da haben sie uns schon gehabt. Wir waren mindestens zwanzig und dann sind wir ins Lager gekommen und zwar nach Kapfenberg ins Lager. Das war, der Engländer hat das gehabt. Da hat es nichts zum Essen gegeben, 200 g Brot, das war so ein Schweissbrot, so ein Stangenbrot, das hat man zusammenschieben können, dann war es ein Knödel, so ein Ding. Und Mittags hat es eine warme Suppe gegeben, aber da war nix drin, vielleicht ist mal etwas von einer Zwiebel drin herum geschwommen. Sonst hat es nix gegeben. Und die meisten sind dann halt raus zu den Bauern und haben gebettelt. Ich konnte das nicht. Wenn sie Kartoffeln gehabt haben, und die haben Pellkartoffeln gekocht und ich habe eie Kartoffel gekriegt, dann war ich froh. Aber ich konnte nicht ding ... Dann haben sie gesagt, heute gehen wir nach Kapfenberg, also das Lager war in Kapfenberg, wir gehen jetzt in die Stadt rein und da gibt es ein Lokal, da gibt es Essen ohne Marken. Gut, gehst du mit, ja. Jetzt hat es dort gekochte Rüben gegeben [...] Die waren geraspelt und gekocht. Ja ich habe es nicht essen können. Ich habe mir zwar auch etwas in den Teller geben lassen aber ich habe das nicht essen können. Das war ja furchtbar, das war ja das schönste, da habe ich noch was zum anziehen gehabt, einen kleinen Koffer. Dann waren wir in dem Lager, das hat man ja fast nicht ausgehalten, also waren wir etwa zwanzig Stück, oder ich weiss nicht wieviele wir waren, wir hauen ab. Wir gehen schwarz schwarz über die Grenze, sodass wir nach Deutschland reinkommen. Das war ein Österreicher, der hat sich gut bezahlen lassen. Das müssen sie sich mal vorstellen, wenn bei Nacht so zwanzig Leute über das Gras schlürfen, so wie das da ist. Wir sind nicht weit gekommen und dann hat uns der Russe gehabt. Dann waren wir in so einem riesen Raum drin. Die haben alles weggenommen. Ich habe nur einen leeren Koffer gehabt, ich habe nichts mehr gehabt. Aber ich habe einen Schlüpfer gehabt, den ich angehabt habe. Wenn ich den gewaschen und ausgeschrubbelt habe, dann war ich nackig darunter, bis ich wieder trocken war. Nix habe ich gehabt, gar nix. Jetzt sind wir da in dem Raum und jetzt kommt der Russe und guckt nach den jungen Mädchen und meine

Tante mit ihrem Kind, ich habe meine Tante eigentlich nie mögen, weil sie so schlampig war. Die hat sich nicht sauber gehalten mit ihren Trachten und Ding. Ich habe ja keine Tracht, sondern ein Kleid gehabt. Und dann sagt sie zu mir: "Du tust jetzt husten!" Sage ich: "Was soll ich denn husten, ich habe doch nix." "Du hustest jetzt sag ich dir, du hustest!" Und der Russe kam daher zu mir, der hätte mich mitgenommen. Und meine Tante sagt: "Loch, Lunge, Loch, Lunge." Dann haben sie ein Mädchen mitgenommen, die war so korpulent, also so wie ich jetzt fast bin, die war nicht so wie ich. Die haben sie mitgenommen. Aber wie die zurückgekommen ist, wahnsinnig. Ich weiss nicht, wieviele Russen über die drüber gegangen sind. Oh mein Gott, dann habe ich gesagt, also, meine Tante die hat einen Riecher gehabt. Die hat mich da vor dem gerettet. Ja, dann ging das ewig und dann sind wir wieder zurückgekommen in das Lager, gell, zu den Engländern. Und dann bis der Transport gegangen ist, der ist nach Bayreuth. Wir mussten aber in Bayreuth nicht mehr ins Lager, weil der Onkel da war. Dann sind wir mit dem Zug hier herunter nach Ulm. Und von diesen Jungs habe ich drei Pelkartoffeln gekriegt. Die haben ja in meinem Köfferchen Platz gehabt, ich habe ja nichts drin gehabt. Ich habe aber meiner Tante nix abgegeben, ich habe immer noch eine gepellt und gegessen. Ich habe ja nichts zum Essen gehabt. Dann sind wir nach Gögglingen gekommen. Da war ein Tisch, da wo das ganze Volk, das halt geschafft hat, eine riesen lange Tafel, da war ien Laib Brot, da war Wurst, da war Käse, da war Butter, da hat nix gefehlt auf dem Tisch. Ach Gott, einmal satt essen und schaffen. Ich will nur schaffen, dass ich etwas zum essen habe. Ich habe dann da auch gleich geschafft. Ich habe die Wirtschaft morgens um halb sechs oder was hat mich die Tante dann aufgeweckt. Ich habe da ein Zimmer für mich gehabt. Das habe ich gerne gemacht und ich habe ihr in der Küche geholfen. Ich habe gerne geschafft, weil ich schon was zum Essen gehabt habe. Aber ich habe die Frau nicht verstanden. "Gohscht, hoscht, da .." das Schwäbische ... Ich habe gerne geschafft und die war auch mit mir zufrieden, was ich geschafft habe. Dann habe ich ein Glück gehabt. Da waren ja noch zwei Flüchtlingsfamilien da drin und der eine hat beide Füße verloren, junger Mensch, am Knöchel, beide beide. Der hat aber das Mädchen schon daheim gehabt, die waren vom Bár. Da fährt man ja durch, wenn man [...] durchfährt. Von dort waren die beiden. Die hat ihn dann auch geheiratet nach dem Krieg mit diesen Füßen. Und der ist oft, die haben ja im gleichen Ding gewohnt da, in der Küche gehockt und hat Pellkartoffeln geschält und geschnitzelt, da hat man so eine Maschine gehabt zum schnitzeln. Und der Johann hier war der Küchenmensch, weil die hat mich

in die Speis (?) hinausgeschickt die Frau, ich soll des holen. Ich bin gestanden wie der Ochs vor dem Tor, weil ich nix verstanden habe. Dann sage ich: "Johann, was muss ich holen?" Ach, da war ich glücklich, da bin ich raus und habe das geholt und ... das waren grausige Zeiten. Und dann kam mein Vater, der Stamm, der kommt eigentlich von der Donau. Dort hat er einen Bruder gehabt, mein Vater hat blof einen Bruder gehabt, sie waren zwei Geschwister, mein Opa ist gestorben da war er erst 36. Die ganze Familie hat so Asthma gehabt. Mein Vater ist 63 geworden, da hat er gesagt: "So alt ist noch keiner geworden vor mir." Auf jeden Fall, der Onkel hat es ganz arg gehabt da oben. Die sind ausgesiedelt worden. Der hat fünf Kinder gehabt. [...] Die haben alles zusammengelesen. Der Mann ist nicht weit gekommen. Die haben auch nix mehr gehört von dem. Auf jeden Fall wurden die ausgesiedelt von Frankfurt so dreißig Kilometer weg. Und mein Vater, der kam ja von Russland, weil der war ja voller Wasser, der hat, sonst hätten sie ihn ja nicht entlassen. Der hat ja von Ungarn überhaupt nichts gewusst. Und dann ist er in Frankfurt am Bahnhof gewesen und da ist einer vorbeigekommen von der Ortschaft, wo sein Bruder herkam. Und dann hat er gesagt: "Bist du eigentlich nicht der Hans. Bist du nicht dem Josef sein Bruder?" Ja, der hat von Ungarn überhaupt nix gewusst, dass die ausgesiedelt sind und dass man das wegenommen hat. Gar nix. Dann hat er gesagt, wo willst du hin, halt nach Hause, gell, nach Ungarn will er. Dann hat er gesagt: "Da, dreißig Kilometer, da ist deine Schwägerin, gell." Dann ist er dorthin und die jüngste, meine jüngste Cousine, die war damals zweieinhalb, als mein Vater hereingekommen ist hat sie zum ihrer Mutter gesagt: "Ist das mein Papa jetzt?" gell. Und somit bin ich dann mit meinem Papa zusammen gekommen. Die hat dann gesagt: "Ich bin in Ulm und hab keine Tracht." Ich hab schon ein Kleid. Was? Dass kann nicht sein. Auf jeden Fall ist er daher gekommen. Und da haben wir ja dann beim Ding gewohnt, wo er geschafft hat und später bin ich dann in die Fabrik gegangen zum schaffen. Aber ich will nur damit sagen, mein Vater war Maurer von Beruf. Und dann hat er immer gesagt: "Du kochst und machst den Haushalt und er geht schaffen." Dann habe ich das ein halbes Jahr gemacht und dann habe ich gesagt, dass mache ich nicht mehr. Und dann wollte ich so gern Friseuse werden. Zu mir sind alle Mädels gekommen, wenn sie den Kopf gewaschen haben zum eindrehen und nachher zum frisieren und das wäre mein Ding gewesen. Mein Vater hat gesagt, was ich den ganzen Leuten durch die Haare fahre. Der hat das nicht geglaubt. So bin ich dann später zum schaffen gegangen. Ich bin in die Fabrik gegangen zum schaffen. Fertig, da war es dann. Und so war das Ding. Das

ist ein ganzes Ding. Auf jeden Fall waren meine Halbschwester und meine Mutter und meine Großmutter in Ungarn. Und ich habe ja dann inzwischen, also, ich war noch nicht zwanzig, da habe ich ja geheiratet. Da haben wir ja zuerst nur ein Zimmer gehabt. Da hat man gekocht, da hat man geschlafen, da hat man alles drinnen gehabt. Dann bin ich schwanger geworden, bin ich auch. Da bist du nicht, was weiss ich wie lange daheim geblieben. Da hat man ja schaffen müssen, man hat ja nichts gehabt. Da habe ich dann jedes Mal den Kinderwagen zu meiner Schwiegermutter gefahren. Da hat sie gesagt: "Das geht nicht, dass man das Kind um halb sechs rausschmeisst" und sie hat gemeint sie hebt das. Dann hat sie aber bei einem Bauern gewohnt und dann hat sie jeden morgen um acht und abends um acht die Kühe gemolken, viele Liter Milch, als sie dort gewohnt hat. Und dann war der so hundsgemein. Der hat dieser Frau, die hat nur den Strom für die Lampe gehabt. Sonst hat sie an keiner Steckdose Strom gehabt. Wenn sie jetzt dem Kind geschwind einen Schoppen hat machen wollen, müsste sie geschwind ein Feuerchen machen, nur dass das warm geworden ist. Da hat sie so einen alten Topf gehabt, wie man es halt damals gehabt hatte. So gemein. Weil uns haben sie hier nicht haben wollen. Wir waren die Hurenflüchtlinge. Uns haben sie nicht haben wollen. Und darum werde ich heute so sauer. Alles was heute hier reinkommt, die kriegen Hartz 4, die kriegen alles. Uns hat man das Zeug weggenommen, mich hat man nicht ausgewiesen, ich bin ja geflohen aber Befehle haben die gekriegt. Das finde ich einfach ... Ding. Und am Anfang hat mich das auch immer gestört, wenn ich nach Ungarn gefahren bin. Das hat mich so gestört, weil man ein Visum gebraucht hat. Man hat pro Tag glaube ich 18 DM einzahlen müssen, ob man das da drin gebraucht hat oder nicht. Wir sind doch blöd. Wenn wir dorthin gekommen sind, habe ich jedes Mal ... dann kommst du an die Schranken und es ist zu. Da muss man warten bis er aufgeht, dann darfst du rein und dann ist wieder zu. Dann bin ich mal mit dem Norbert reingefahren, das erste Mal, dann habe ich daheim das Visum ausgefüllt, Blockschrift, ganz dick. Da komme ich nach Sopron und sie nimmt das nicht an, es muss schöner geschrieben sein. Hinter dem Parkplatz stand mein Klapperding [...] dann haben wir das getippt und dann abgegeben. Da haben wir es abgegeben und dann ist der immer wieder herausgekommen mit seinem Kästchen, ich war halt nie dabei. Österreicher, die waren schon lang, die sind viel später gekommen, die waren schon wieder fort. Oh dann habe ich ihn mit seinem Kästchen geschnappt und bin zu ihm hin und bin zu ihm hin und habe gefragt: "Wie geht das bei euch? Geht das nach dem schönen Gesicht oder was muss man da tun?" Auf

Ungarisch natürlich, Ungarisch ja. "Nach dem schönen Gesicht" sage ich. Die Österreicher sind viel später gekommen als ich. Da sag ich: "Ich muss noch runter bis Pecs fahren." Der hat mich angeguckt und hat gedacht. Das nächste Mal als er rausgekommen ist, waren immer zwei da. Zwei Wagen sind immer vorgefahren. Und dannn hab ich gesagt, dann sage ich: "Den habe ich jetzt mal gefragt, ob das nach dem schönen Gesicht geht oder was man da tun muss." Das war schon ein Ding. Ich fahre 52 Jahre unfallfrei aber Strafzettel hat es geregnet. Ich bin ... ich habe acht Klassen in Kisnyarad gemacht.

- *War es die deutsche oder die ungarische Schule?*
- Die letzte ungarische Schule und die letzten zwei Jahre waren dann deutsch, wo dann die Deutschen [...] da haben dann die Mädels andere Dinge im Kopf gehabt. Ja auf jeden Fall, als mein Vater dann da war und die anderen waren in Ungarn. Es hat also keine Zusammenkunft gegeben mit diesen zwei. Wir haben dann eine andere Wohnung gekriegt und dann ein Zimmer haben wir dann, eine Dreizimmerwohnung haben wir gekriegt und dann hat meine Schwiegermutter bei uns, gell, und unten der Hausbesitzerin, die hat unten gewohnt, die haben aber immer noch zwei Zimmer und eine Küche gehabt, hat aber drei Kinder gehabt. Und mein mann hat Geburtstag gehabt, dann hat man sie auch eingeladen. Und mein Vater hat die gesehen und dann war es fertig. Es war also, das war eine vom Schwarzwald, schwarze Haare, eine ganz rassige, aber korpulenter. Wir haben das dann gar nicht gemerkt, da ist der schon immer daher gelaufen. Und dann habe ich mich mit dem verstritten. Wir haben ja kaum die Wohnung gehabt und wo ich das dann mitbekommen habe, habe ich mich mit ihm verstritten und habe gesagt: "Was ist jetzt mit denen da drinnen und so?" Da war nix zu machen, der hat mit dieser Frau siebzehn Jahre gelebt bis er gestorben ist. Aber auf die letzten ... ja mei er ist dann krank geworden mit seinem Asthma und dann hat er ... ja er hat ein schönes Geld verdient. Der hat ja so, der hat die ganze Woche auswärts geschafft, der hat alles, der hat keine, der hat keinen Cent auf die Seite getan. Der hat eine Lebensversicherung gehabt mit tausend DM (Deutschmark), die war auf mich geschrieben, aber sonst keinen Pfennig. Die siebzehn Jahre Verdienst waren alles, alle drei Kinder haben eine Mordsausbildung, jeder hat einen Beruf, jeder hat ein Ding. Seine eigene Tochter hat keine Ausbildung machen dürfen. Ich habe mich eben mit ihm verstritten, mit meinem Vater, weil er die zwei halt gelassen hat [sitzen gelassen hat]. [Waren die dann offizielll geschieden oder so?] Nein nix, der war ja mit der auch nicht, Ding. Das war ja noch nicht so, dass man zusammenlebt. Da hat jeder

sein extra Zimmer haben müssen, obwohl da Ding war. Das war schon ein grausiges Ding. Auf jeden Fall ist das dann so gewesen, dass meine Schwester und mein Schwager, die waren, meine Schwester war dann auch verheiratet und meine Schwester ist, mit dem Zug sind sie gekommen für vier Wochen. Und dann war sie zwei Wochen bei mir und dann habe ich gesagt: "Und jetzt gehst du zu deinem Vater." Die hat Rotz und Wasser geheult, weil sie nicht hat wollen aber ich habe sie ins Auto gepackt und habe sie rübergefahren. Das habe ich nicht gedacht. Auf jeden Fall war sie dann, ich mein, sie hat ihn ja nicht gekannt oder nicht, was hat sie für eine Beziehung zu ihm gehabt. Aber ich habe das auch nicht eingesehen, dass ich sie vier Wochen haben soll und der macht das so. Auf jeden Fall sind sie ja, die haben dann ja ein Visum gebraucht und dann sind sie ja, dann waren sie ein halbes Jahr daheim, dann hat sie wieder geschrieben. Ihrem Vater hat sie geschrieben, nicht mir. Sie könnten noch einmal kommen, gell, weil sie mit zwei leeren Koffern gekommen und mit fünf vollen sind sie gegangen, ja? Der hat nachher Schulden gehabt, der hat ja kein Gel gehabt. Und auf jeden Fall, ist er dann gekommen. "Die möchten wieder kommen." Er kann das nicht, er hat geschrieben, er geht in Kur, er sei nicht da. Und meine Schwester [...] dann sind einige raus, dann hat sie gesagt: " Da gehst du mir hin und sagst meinem Vater einen Gruß, gell, von mir." Dann gehen sie dorthin und klingeln und wer macht ihnen auf, mein Vater. Das war ein tolles Ding. Auf jeden Fall ist das halt so verlaufen bis er dann krank war. Dann hat man am nächsten [...] Als wir gebaut haben, musste ich betteln. Er hat hier bei mir keine fünf mal geholfen, weil es die Madame nicht erlaubt hat. Wie kann ich da als Vater nicht hinstehen und sagen, das ist meine Tochter, der muss ich helfen. Jaja, ich habe einen großen Fehler gemacht. Ich hätte auf dich horchen sollen. Da sag ich: "Jetzt ist es zu spät, ich kann dir nicht helfen. Ich hab jetzt noch ein Kind und ich wüsste nicht wo ich es hintun sollte."Gell. Auf jeden Fall war er dort drüben bis er gestorben ist gell. Meine Schwester war dann wieder einmal ding, die waren ja ein paar mal da, auch als mein Vater nicht mehr gelebt hat. Und dann habe ich gesagt, wenn sie wiederkommen, dann möchten sie doch meine Stiefmutter mitbringen und die bleibt dann ein viertel Jahr dort bei mir. Weil ich kann da nix sagen. Die Frau war ok, die hat mir alles gemacht aber ich bin von meiner Oma, von meiner Mutters Seite her und von ihren Geschwistern, den Schwestern, bin ich immer aufgehetzt worden, dass ich gegen die Frau war. Das stimmt aber nicht. Das waren nämlich die, die das ... Das ist mir alles erst nachher gekommen. Dann habe ich zu meiner Schwester gesagt: "Du bringst sie

da raus und ich nehme sie dann mit herein, wenn ich wieder reinfahre." Dann war die ein viertel Jahr da. Die Frau hat Zucker gehabt, da hat es kein Problem gegeben. Die hat gewusst, sie kann eine Broteinheit von drei Wecken am Tag essen. Sie kann das nicht. Da hat es gar nix gegeben. Da habe ich gesagt, ich will es drum, dass sie herauskommt. Vorher hat man sie nicht geholt, da hat sie nicht dürfen, da soll sie mal gucken, wo er liegt auf dem Friedhof. Und dann war sie ein viertel Jahr hier bei mir. Und dann bin ich reingefahren und habe sie mitgenommen. Ich glaube achtmal war ich in Italien. Da habe ich immer meinen Urlaub, den ich mir erschafft habe, habe ich immer meinen urlaub in Italien verbracht und habe da immer so eine Kur gemacht. Das habe ich immer selber bezahlt. Das waren immer 2000 DM, waren da weg. Ich habe drei alleinstehende Frauen getroffen. Die waren aus Innsbruck. Man findet überall Anschluss. Ich brauche da keinen Mann. Ich kann das alleine. Ha, das war super. Wir waren immer eine tolle Gruppe da. Das erste Mal war ich 1963 in Ungarn mit meinem Mann. Der war auch aus Ungarn.

- *Von wo?*
- Auch aus der Baranya, aber von ganz oben. Aus Hegyhatmaroc war er. Und da hat der Norbert auch seinen dritten Geburtstag gefeiert. Da war er das erste Mal dort. Und da haben ja meine Onkels und meine Tanten alle noch gelebt. Ich habe es ja das erste Mal schon erzählt. Meine Oma hat mit fünfzehn geheiratet. Die hat dreizehn Kinder geboren. Die sind aber gesto... sieben sind geblieben, gell. Meine Mutter war die zweitjüngste, gell. Und da habe ich dann mal am Abend, da habe ich mal gezählt, die waren ja alle in dem Kaff. Da habe ich dann alle zusammengezählt. Also ich war allein. In der Nachbarschaft war meiner Mutter ihre Schwester. Die hat vier Kinder gehabt. Den Buckel hinauf, dort war ein Onkel. Der hat drei Kinder gehabt. Dort war eine Tante, die hat auch drei Kinder gehabt. Da habe ich alle so zusammengezählt. Da denke ich mir: "Die sieben Stück waren ja alle in dem Dorf." Das habe ich vorher gar nicht so gedacht. Als wir das erste Mal da waren, waren wir in seiner Heimat. Aber er hat ja niemand gehabt, keine Verwandtschaft war da. Die waren alle in Zwickau. Die sin ausgewiesen worden. Richtig, alle. Das ganze Dorf dort is ausgesiedelt worden. Aber wir waren dort in seiner Heimat. Also den Bauernhof habe ich gesehen. Aber das war ein Fehler. Der hat da schon drei Sätze Ungarisch gesprochen. Aber so deutlich, so gut. Da hätte man sollen weitermachen. Nicht mit Ungarisch schwätzen mit meinem Mann, dass sie es nicht verstehen. der Norbert nimmt das auch immer noch hin. Der hat können sagen: "Gell Mama, das hat jetzt das und das geheissen." Aber mit

meiner Tochter bin ich mal dort gewesen, allein. Und dann sind wir auch noch nach Budapest, gell. Ich habe in Budapest einen Cousin gehabt. Ja und dann war meine Tochter halt sauer, weil sie nichts verstanden hat. Seine Frau konnte überhaupt kein Deutsch. Dann haben wir eben Ungarisch geschwätzt. An einem schönen Tag sind wir heimgekommen und dann hat sie sich den Walkman auf den Kopf gesetzt und hat sich vor den Kachelofen hingesetzt und hat kein Wort mehr geschwätzt. Dann hat sie mich angemotzt und hat gesagt: "Mit dir fahre ich auch mal in ein Land, wo du nichts verstehst." Dann habe ich gesagt: "Ja Mädel, was soll ich tun. Soll ich dir jedes Ding übersetzen." Das hat der Norbert nie, wenn er mit mir war. Der hat können sagen: "Das hat jetzt das und das geheissen oder?" Aber meine Tochter nicht. Und als sie dann verheiratet war ist sie mit ihrem Mann nach Ungarn gegangen. "Gell da fährst du mit?" "Ich? Ganz bestimmt nicht. Da kann man überall so viel Deutsch, wo ihr durchkommt." Ich war bestimmt fünfundzwanzig mal in Budapest auf dm Schwabenmarkt. Jedes Jahr war ich dabei. Als wir in Ungarn waren, da haben nur drei oder die reichsten Bauerntöchter, die haben nach Budapest zum Schwabenmarkt dürfen.

- *Haben sie in Kisnyarad noch eine Tracht gehabt als Mädchen?*
- Ja, jaja. Ich habe noch eine Tracht gehabt bis ich da heraus gekommen bin [...] Aber sonst.
- *In welchen Jahr sind sie dann geflohen?*
- 46. Aber das schlimmste war das Lager. Das Lager war ding ... und die Idee von dem Lager zu fliehen das war ja noch ... das muss man sich einmal vorstellen. Wenn da zwanzig Leute aus einem Glas schlürfen, das hört man doch schon von weiss Gott was. Der Österreicher führt uns über die Grenze, der Russe hat uns gehabt. Peng waren wir wieder beim Engländer drinnen im Lager.
- *Aber sie mussten doch diesem Österreicher doch auch etwas zahlen, damit er sie dann führt oder hat er das dann ...*
- Ja sicher. Klar, die ganze Truppe hat dann zusammengelegt. Die letzten Groschen, die man gehabt hat. Der hat uns über die Grenze geführt. Grüß Gott, zu dem Russen hinein. Das war zwar katastrophal. Das war nicht ...
- *In Kisnyarad war ihre Oma und hat sie aufgezogen.*
- Nein, also ich bin halt Haupt ... ich war halt immer da wenn es was zum ... ich habe viel gegessen bei ihr. Und sonntags musste man ja in die Messe gehen und mittags in die Betstunde. Und wenn ich nicht in er Betstunde war bin ich auch nicht zu meiner

Oma, weil in dem Viertel waren auch immer ie Kameraden. Was hat man da schön spielen können. Das waren so schöne Sonntage. Und bei der Oma gab es einen schönen Hefekuchen. Dann hat sie gesagt: "Meine Maria kommt heute nicht, die war nicht in der Betstunde." Da habe ich mich nicht reingetraut. Da habe ich mir nichts geholt. "Meine Maria kommt heute nicht, die war nicht in der Betstunde." Da habe ich mich nicht zur ihr reingetraut. Ja, meine Oma. Und die hat so auf mich gewartet (?). Und ihr habe ich am Anfang, also lang, habe ich ihr immer ein Päckchen geschickt. Nicht viel, nur so zwei Kilo Päckchen oder halt nicht groß. Mal Bettwäsche, mal eine Seife, mal dies und das. Dann haben sich die Geschwister da gestritten. Die Oma hat das ja gar nicht gekriegt. Da haben sie das verteilt bis sie das dann, dann war ich noch, dann habe ich das gehört, dass die das so, dann habe ich nichts mehr geschickt. Weil sie am Ende ja auch bettlägrig war. Und die hat so auch mich gewartet. [Haben Sie sie nochmal gesehen?] Nein, die ist glaube ich im Jahr 62 gestorben. 63 sind wir das erste Mal hineingefahren. Ja. Da war ich zu jung. Mir haben sie ja nichts weggenommen. Ich habe ja nichts gehabt. Ich war ja noch ein Kind. Aber wieso kann man diesen Leuten dieses Zeug enteignen. Das war doch ihr eigenes Ding. Wie kann man das machen. Ich finde das, ich finde das so ein Ding. Das hat mir als Kind ... gut, man hat schon gewusst was einem ding ... man hat viel Zeug in die Welt irgendwie [...] versteckt und hingeschafft aber trotzdem und die Leute treibt man aus den Häusern heraus, aus den Presshäusern und in dem Ding #00:42:28-9#

- *Und wo haben sie dann so lang gewohnt, weil die haben ja Ihnen, die waren ja in Ihrem Elternhaus oder wie?*
- Ja, ich ... in den Weinbergen. Da wo man das Zeug halt hingeschleift hat. Das war schon die ... und dann kommt man daher und dann wir man so empfangen. Da waren wir ja nur die Hurenflüchtlinge. Das ist, wie ich finde, ich finde das einfach ... mit was für einem Recht kann man das machen. Und wie sieht heute der ungarische Staat aus? Das ist ja zum ... das ist ja wahnsinnig.
- *Dann haben Sie als Mächen alles von Ihrer Oma oder von Ihrer Stiefmutter gelernt?*
- Ich habe von meiner Stiefmutter sehr viel gelernt. Ich habe sie verflucht. Das habe ich damals so gesehen. Wenn ich von der Schule gekommen bin mit dem Schulranzen hat sie mich ans Notenbrett gestellt. Meine Stiefmutter und Ding hat mich da was gelernt. Das habe ich aber damals als Kind nicht so gesehen, als elfjährige oder zwölfjährige. Und zudem noch, dass ich dann von meiner Murter ihren Schwestern und von der Oma aufgehetzt worden bin. Das ist mir erst nachher ding worden. ich habe mit dieser

Frau kein, also. Die war ein viertel Jahr da, da hat es kein Wort, da hat es nichts gegeben, gar nix. [Die guten ungarischen Sachen, ie sie kochen können, haben Sie von ihr gelernt?] Ja. Jaja. Aber ich sag ja, ich habe sie verflucht, wenn sie Ding hat. Aber ich muss auch sagen, wenn irgendwas, so von der Schule oder irgendwo, die hat meine Sachen gerichtet, gebügelt und Ding. Und wenn ich kein so schönes Halstüchlein gehabt habe, dann hat sie es mir von ihr gegeben. Die hat ja schöne Sachen gehabt. Das habe ich damals alles aners gesehen. Das war meine Stiefmutter.

- *Und sie war auch aus dem Dorf dann? Aus Kisnyarad?*
- Nein, die war nicht. Szawer, wie heisst das Szabar jetzt.
- *Székelyszabar.*
- Meine Mutter hat eine Blinddarm Entzündung gehabt. Die war dreißig. Und dann hat man sie mit dem Fuhrwerk nach Mohacs ins Krankenhaus und dann hat es ja lauter so Kopfsteinpflaster gehabt. Bis sie da reingekommen sind, war der Blinddarm geplatzt. Und das war 1938. Und da waren wir ja noch nicht so weit. Erstens waren wir da ja noch nicht krankenversichert. Da hat man eine Kuh nach der anderen verkauft, damit man das Krankenhaus hat zahlen können. Und helfen hat man ihr nicht können. Da haben sie ihr, der Bauch war voller Eiter, voller Ding [zu lang gewartet]. Dann hat man aber die Alimente (?) vorher ausgezahlt, so lang sie noch lebt. Dann ist es billiger, wie man sie tot bringt. Und dann ist sie auch zwei Tage bevor sie gestorben ist, heimgekommen. Das Bild habe ich noch von meiner Mutter. Aber was vorher alles, als kleines Kind, da habeich ganz wenig Sachen. Die hat, die ist ... ich bin mit meiner Oma auf dem Kalvarienberg, da hat es einen schönen, richtigen. Und dann sind wir von einer Station zur anderen auf die Knie, gebetet. Da war sie noch im Krankenhaus. Und da waren wir so ungefähr an der Hälfte an der Station, dann hat meine Oma den Krankenwagen gehört. Dann hat sie gesagt, jetzt müssen wir nicht mehr weitergehen, weil die schon gewusst hat, wenn man sie bringt, dann lebt sie nicht mehr lange. Und dann hat man sie gebracht und dann hat sie noch zwei Tage gelebt. Also, die hat noch gesagt, sie möchte Rühreier, die haben ihr da nichts zum Essen gegeben. Die hat das gegessen und zwei Tage später ist sie. [hat man sie da schon operiert, oder?] Jaja, die hat man operiert, aber die Schwester hat gesagt, die ist nicht an dem gestorben, sondern die ist an dem gestorben, das sie, die haben ihr da ein Rohr hinheingesteckt zum dem Eiterding und da müssen sie etwas verletzt haben. Das hat die Schwester meinem Vater gesagt. Es wäre besser gewesen, wenn sie nichts gesagt hätte. Ja aber der hat ja eh nichts machen können. Was kann man denn gegen

die Ärzte tun? Nichts. Auf jeden Fall ist sie gestorben. Und das Bild habe ich noch, wie man sie angezogen hat und früher sind sie ja im Haus aufgebahrt worden. Da hat man ja noch kein so ein Totenhäuschen gehabt, wo man die Toten hintut. Dann war sie Zuhause und mein Onkel von der Donau, die sind schon gekommen mit einem Kranz, da hat sie noch gelebt. [großer Gott] Dann hat man sie aber abgefangen am Dorf vorher gell. Ja denen hat man halt gesagt, da hat man nicht so telefonieren können oder Ding. Und dann hat man die aber abgefangen. Die sind schon vorher zur Beerdigung gekommen, da hat sie noch gelebt. Auf jeden Fall war sie dann aufgebahrt in der vorderen Stube und ich und meine Cousine sind am Gang auf der Treppe gehockt und wenn jemand gekommen ist und hat sie wollen, da sind sie ja gekommen und haben den Toten angeguckt, dann sind wir mit hinein. Dann ist wieder jemand gekommen. Dann sind wir mit hinein und meine Cousine ist raus mit dieser Frau und ich war dann noch drin und die hat mich eingeschlossen zu meiner toten Mutter hat sie mich eingeschlossen. [die Cousine? Die Cousine hat sie eingeschlossen?] Ja, meine Cousine. Das hat mir nichts gemacht. Ich habe keine Angst gehabt vor meiner Mutter. Ich bin da Ding. Das ist mir aber gekommen, als die Beerdigung und alles vorbei war, da war ich auch mit meinem Vater alleine in dem Haus und der hat ja gerne mal einen getrunken oder weiss nicht wo er war. War er im Weinkeller oder wo er war, weiss ich nicht. Auf jeden Fall haben wir in einem Bett geschlafen. Ich hinten und er vorne gell, weil ich ja Ding. Und bei Nacht ist mir das ganze gekommen da, mit dem Eingesperrtsein und ich konnte ja nicht raus. Er hat mich ja eingeschlossen und ich muss so jessesmäßig geschrieben haben, dass meine Tante, da ist ein Weg dazwischen, ins Nachbarshaus, dass die mich gehört hat. Die ist dann gekommen und hat mich durch mein Fenster, durchs Fenster hat sie mich herausgetan. Und ich habe ja gezittert und Ding und dann bin ich bei denen im Bett gelegen. Also der Onkel war da und ich in der Mitte und vorne die Tante. Ich bin zwischen den zwei da gelegen. Das Bild weiss ich auch noch. Und dann ist mein Vater gekommen. Der hat das gar nich gemerkt. Der ist herein, hat sich vorne ins Bett hineingelegt und hat nicht geblickt, ob da jezt jemand ist oder nicht. [Na super]. Morgens als er aufgewacht ist, ist das Bett leer. Dann ist er gegangen und hat mich gesucht gell. Dann hat meine Tante gesagt, so und so hat es ausgesehen gell da kannst du doch nicht die Türe einschließen hier und dann alleine lassen. Da ist das ganze Ding. Ich habe so ... dann hat er mich nicht mehr allein gelassen. Aber das, das, das war grausig. Aber ich bin auch sehr oft auf den Friedhof. Daran kann ich mich erinnern. Ich kann mich noch entsinnen als der Sarg im

Hof gestanden ist, bin ich neben meinem Vater gestanden und dann haben sie mich ja auch, ich habe ja eine Tracht gehabt, ich war ganz schwarz angezogen mit dem Kopftuch. Jetzt Dings, so ein Mädchen hier mit neun Jahren. Ich war angezogen wie ein altes Weib. Und und ich bin auch nachher oft und dann habe ich immer geweint, dann habe ich gesagt, wenn meine Mama stirbt, dann sollten ihre Kinder nicht sterben. Ich war ja allein. Und und ich bin sehr oft auf den Friedhof und habe mich dahin gekniet. [...] Das ist das Schicksal, da kann man nichts machen. Ich reg mich bloß immer auf, wenn hier jeder herkommt und gleich Geld kriegt und das kriegt und wir haben keinen Pfennig gekriegt. Nichts. Wir haben auch für das Haus hier kein Ding vom Staat. Das ist alles Eigending und was man gespart hat und Ding. Lediglich 7000 DM Lakra-Geld. Das haben aber nicht wir gekriegt. Wir haben ja nix. Das hat meine Schwiegermutter beantragt. Aber sonst keinen Pfennig, wie die heute alle auf dem Staat hocken. Ja! Achja. Ich hoffe, dass ich noch Ding. Aber ich könnte ein ganzes Buch von meinem Ding schreiben.

- *Wie war das dann im Dorf? Was haben die Frauen gemacht damals? Ihre Großmutter und die Frauen damals.*
- Ja die haben auf dem Feld geschafft. Die haben ja die Weinberge gehabt. Aber sonst, die haben ihren Haushalt gehabt und Ding. Das ist ja, meine Oma, also als meine Mutter herkam, das ist ein ganz großer Bauernhof gewesen. Ich sag ja, die hatte sieben lebende Kinder. Der älteste Sohn hat den Hof gekriegt. Die anderen haben jeder drei Feld (?) gekriegt, dann waren sie abgespeist. So war das. Die Oma hat dann ein Auszugshäuschen gehabt und. Die haben ihren Haushalt gehabt und auf dem Feld geschafft. Die Weinberge auf dem Feld. Aber dass da einer. Ich kann mir nicht denken, dass die Frauen sonst was gemacht haben.
- *Haben die sich dann auch getroffen? Nach der Kirche irgendwo zusammen oder in der Spinnstube?*
- Ja, Spinnstuben hat es gegeben. Jaja, Spinnstuben hat es gegeben und auch Singstuben. Oder wir sind, wir, daran kann ich mich auch noch erinnern. Was war ich da, zehn, elf? Das man sich so eingehängt hat. Die Mädels und die Buben in der Reihe gelaufen und so ist man im Dorf herum und man hat gesungen. Das war immer schön. Und dann wo der Adolf, der Hitler, gekommen ist mit seiner Hitlerjugend und und, da war dann ein anderes Ding. Ich weiss noch gut, wo hast denn du die Turnhose gehabt. Hab ich da meine Röckchen, ich habe doch keine Turnhose gehabt. Ja und dann hat man mir von so einem schwarzen Kopftuch eine Unterhose genäht, das weiss ich

noch. Das waren schon Zeiten. Das waren schon ... jaja.

- *Hat man ihre Tracht für sie genäht oder haben sie es von einer Mutter oder Großmutter gehabt?*
- Ja das hat man schon genäht. Da wusste man ja wie man wächst. Ding. Aber ich hab von meiner Mutter so eine alte, da hat man halt was geändert dann gell, von ihr Ding. Jaja. Meine Oma von meinem Vater seiner Seite her. Der Mann ist ja mit 36 schon gestorben. [...] im Nachbarsdorf, dann ist das Weib gestorben und der hat vier Kinder gehabt. Wie soll, Stufen (?) den hat die geheiratet. Und mit der jüngsten, mit der bin ich ja geflohen, mit der Gretl. Die war ja auch schon verheiratet aber der hat vier Kinder gehabt. Wenn man [...] gehabt hat, dann ist man zur Oma gekommen und da hat man in der Sommerküche, da hat man noch gekocht. Ich weiss gar nicht wann, wird schon eine warme Zeit gewesen sein. Und da gibt es ja die gute Suppe gell und das Ding. Dann war ich halt bei meiner Oma in der Küche und da hat es das [...] gegeben und dies und jenes. Und ich, bis das Mittagessen da war, war ich schon satt. Dann wenn wir am Tisch waren, haben sie gesagt, wo ich den bin. Dann hat die Oma gesagt: "Die braucht nicht mehr, die braucht nichts mehr, die ist schon satt." Ich bin nimmer an den Tisch gekommen. Ach das war gut. Ich habe auch die Füße abgenagt.
- *Was hat ihnen hier am meisten von Kisnyarad gefehlt?*
- Bekanntschaft, was soll ich sagen. Die, als Kind, das spielen das war doch immer, das war schön. Was hat man da am Sonntag Mittag spielen können. Und was man da alles angestellt hat. Oder im Winter beim Schlittschuh fahren oder… .Ja hier war das dann eben nur noch schaffen in der Wirtschaft.
- *Die Gemeinschaft hat dann gefehlt.*
- Da war nix mehr. Da war. Da war nichts mehr. Gut, wir sind, da waren ja auch viele Flüchtlinge. Aber die meisten waren ja von Jugoslawien, von Obrovac (?) sind ja die meisten gewesen. Einen Tanzkurs habe ich gemacht. Da hätte ich nicht machen brauchen, aber ich habe das gemacht, weil das in dem Lokal war. Ich habe bloß ein Ding. Mein Vater hat immer gesagt, den heiratest du nicht, aber nicht wegen was. Ich habe einen Verehrer gehabt, der hat, der war aber evangelisch und ich katholisch und dann hat dem sein Bruder gesagt: "Das katholische Mensch." Ja der hat einen Fehler gemacht. Der hätte nicht auf seine Mutter hören sollen. Zu der Nanni (?) hat er gesagt, ich war seine einzige große Liebe. Ja, selber Schuld. Kann er nix machen. Das ist halt so. So wie das Schicksal ist. Kann man nix machen. Kann man nix machen. Das sind Schicksale. Ich war ja noch drinnen. Wann war ich jetzt drinnen. Da war das Treffen,

da haben die sich getroffen vom, ie ausgesiedelt worden sind.

- *In Ungarn haben sie sich getroffen?*
- Ja.
- *In Kisnyarad?*
- Ja, in Kisnyarad haben wir uns getroffen. Da sind die also von da, also die ausgesiedelt worden sind. Es gab auch welche, die geflohen sind. Und da bin ich auch rein. Das war schon toll das Treffen . Da habe ich nochmal, seitdem war ich auch nicht mehr in Kisnyarad. Ich war einmal in der DDR, da war ich drei Jahre verheiratet oder was. Und dann hat es geheissen wir müssen noch einmal rüber. Die haben nicht zur Hochzeit dürfen und Ding. Dann haben die ein Geschenk gemacht, eine Betturanung, eine Tischdecke.
- *Hier in Deutschland sind sie dann nicht mehr zur Schule gegangen?*
- Nein. Nein, nein. Ich hätte gerne eine Lehre gemacht, aber mein Gott heut hätte, würde ich mich anders durchsetzen als damals. Aber da hat man auch noch einen anderen Respekt gehabt vor deinen Eltern, wie die Jugend heut. Wenn man das sieht, das ist ja, das ist ja irre.

Interview – K.A. – Pécsvárad

- Von Pécs, Fünfkirchen aus sind sie durchmarschiert, durch Petschwar und da durch die Straße. Die Autos, zuerst sind die Fußgänger gekommen und ein weißes Pferd. Voraus ist einer geritten gekommen mit einem weißen Pferd. Hinterher ist die Mannschaft gekommen. Sie sind durchmarschiert. Später sind die Wagen gekommen, damals waren keine Autos. Sie sind mit den Kutschen gekommen, da sind Männer drauf gesessen und sind durchgefahren. Später, an anderen Tagen abends sind immer Transporten gekommen und die sind über Nacht geblieben. Bei uns war ein großes Bauernhaus. Da war ein Tor, das stand immer offen. Es war ein großer Hof, da kamen 2-3 oder 4 Kutschen reingepasst und da haben sie geschlafen. In der Küche war Steinboden, da haben sie Stroh reingetragen, haben ihre Decken daraufgelegt und haben dort geschlafen. Meine Mutter war 75 oder ich weiß nicht wie alt, sie war noch nicht so alt. In der Nachbarschaft war auch noch so eine alte Nachbarsfrau, die war auch daheim. Wir sind immer abends fortgegangen. Ich und meine Mutter und mein Vater wir sind immer in die "Hohl", dort haben wir unser Bettwäsche hinaufgebracht, ein Bett aufgestellt im Keller, das war ein Lochkeller. Es war auch mal ein Presshaus dazu. Dort sind wir immer über Nacht geblieben. Meine Großmutter hatte immer Sorgen, dass sie meinen Vater mitnehmen. Meine Mutter und die Frauen mussten sich fürchten, sie hatten Angst, dass man sie misshandelt und da haben sich die Frauen versteckt. Wir wohnten am Hauptplatz. Wie sie aus Petschwar auf der Straße gekommen sind, so waren wir das erste Haus. Von hier aus führte die Straße Richtung Bonyhád. So haben sie immer bei uns und bei anderen übernachtet. Wenn wir Pferde hatten, gute Pferde, so haben sie ihre kranken Pferde, die nicht mehr laufen konnten, gegen unsere eingetauscht. Meine Großmutter hatte immer in der Küche in einer 8 Liter großem Milchkanne gefüllt mit Wein, mein Vater hat es immer aus dem Keller geholt. Das Fett war auch aus der Speisekammer hereingebracht worden und so hat meine Großmutter immer für sie gekocht. Gänse haben sie gebracht und allerlei Uhren sowie Hollerbrei. Sie sagten, meine Großmutter soll Tschei kochen, Tee. Später haben wir die Uhren zurückgeben müssen, die haben die Leute wieder mitgenommen. So haben sie in Nadasch keinem Menschen was angetan. Es war ja niemand, der sich gegen sie hätte gestellt. Nicht so, wie in Pécsvárad, da waren "felkelök", da haben sie jemanden erschossen, glaube ich. Wo das Eisenwarengeschäft ist, dort hat derjenige gewohnt, aber sonst weiß ich nichts. Später sind auch Russen mit Autos gekommen. Und ein junges Ehepaar, ob es wirklich ein Ehepaar war, weiß ich nicht, sind mit

einem Säugling gekommen. Die haben sich glaube ich gefürchtet, die haben nicht in der Küche geschlafen, sondern drin in dem Zimmer. Am Morgen sind sie fortgefahren mit dem Auto. Sie waren nur über Nacht da. Läuse hatten wir alle. Kleiderläuse, in den Betten, wo sie geschlafen haben, die Bettwäsche musste man im Backofen erhitzen. Vom einfachen waschen konnte man die Läuse nicht vernichten. Nach dem Brotbacken hat man die Bettwäsche hineingetan um sie zu reinigen. Kopfläuse hatten wir nicht, das weiß ich sicherlich. […] Später in unserer Nachbarschaft, die Schrams Resi war auch in Russland, davon kann ich erzählen. Sie sind auch verschleppt wurden. Da war von der russischen Zone eine Kanzlei, und dort war immer ein Leutnant, die haben dort gewohnt in der vordere Stube und vordere Küche. Da konnten sich die Russen ihre Angelegenheiten klären. Die Verschleppung war, wo die Russen schon hier waren, im Jahre 1944. Damals haben sie die Leute mitgenommen. Der Trommler war im Dorfe, der ist gegangen durch das Dorf und hat es ausgetrommelt, dass jeder sich auf dem Marktplatz sammeln soll. Und dort wurden sie verteilt. Jeder bekam ein Papier, welcher Nationalität er sich bekannt hat. Dort wurden sie aufgeteilt, ab 17 Jahre aufwärts, die wurden herausgewählt. Man hat die Namen genannt und nach rechts oder links geschickt. Unser "Tonsch" hätte auch gehen müssen, doch er war Soldat und als das war, ist er aus Sátorlajaújhely desertiert und ist nach Hause gekommen. Aber nicht nach Nadasch, sondern in Petschwar war er bei den Lehmans, der war sein Kumpel, der ist als Soldat gestorben und dort war er eine Zeit lang, sonst hätte man ihn auch nach Russland gebracht. Später hat man die Flüchtlinge, die heimgekommen sind, interniert. In Petschwar war so ein Internierung, wo man diejenigen, die aus der Gefangenschaft geflüchtet sind und erwischt hat, die wurden da interniert. Mein Kunsan, der war in Ladomány, dort hatten wir einen Freund, der Schwager meiner Großmutter war dort. Er war in Ladomány (zw. Bonyhád und Cikó) ein Monat lang oder zwei Monate lang. Die sich deutscher Nationalität bekannt haben, die wurden ausgesiedelt. Der Richter und der Notar haben zusammengestellt, wer muss fort und wer nicht. Danach kam ein Gesetz, die unterschreiben, dass sie 10 Jahre lang in der Kohlengrube in Mányok unterschreiben, die werden nicht hinausgeschmissen aus ihrem Haus. Mein Bruder, der hat es auch unterschrieben, dass er 10 Jahre lang in der Grube arbeitet. So wurde alles gerettet. So sind viele in Nadasch geblieben.

- *Wann war das?*
- Mein Mann hat auch unterschrieben, er war 17 Jahre lat.

- *Das Haus wurde trotzdem weggenommen.*
- Das war später. Wo die "Fölvidéker" kamen, das war 1948. Man sagte, sie müssen zur Maisernte fahren in der Banat und dann können sie wieder heim kommen. Dann hat man sie nach Fünfkirchen, in der Lakits laktanya so lange im Lager, bis sie in einem Zug einwagoniert wurden und ausgeliefert. Erst nach Baja und von dort aus sind sie nach Russland gebracht. Es sind Nadaschar, die geflüchtet sind noch in Fünfkirchen. Dann sind 1948 die Fölvidéker reingebracht worden, dann sind die ungarischen Nationalitäten an der Reihe gekommen. "Ringel-ringel-Reihe, jeder kommt an die Reihe." Die Deutsche hat man alle auf Gulag geschleppt, die bekommen jetzt ein großes Denkmal mit jedem seinen Namen drauf. Die sind dann gekommen, 7 oder 8 Männer, das war im Oktober, und gegenüber von uns hat ein Arzt gewohnt, da haben sie gestanden in einer Reihe die Männer, und durfte jeder für sich ein Haus auswählen. Die Fölwidéker durften heraussuchen, was ihnen passte. Bei uns sind auch welche reingezogen, wir haben dann zusammen gelebt zwei oder 3 Jahre lang. Wir waren in das vordere Zimmer, was an der Straße lag und in der Küche, und die, die zu uns gekommen sind, die hatten nicht viele Möbel. Ich kann mich gut erinnern, unsere Schränke mit unseren Kleidern, die waren in ihren Zimmer gestanden, aber wir mussten Betten aufstellen, wo früher keine standen. Sonntags haben wir die schönen Kleider aus den Schränken geholt, sind in die Kirche gegangen und dann wieder zu ihnen in die Schränke zurückgehängt. Wir waren gut mit ihnen, so lange bis wir vorgezogen sind. Ich kann mich gut erinnern, dass wir Jugendlichen, Mädchen und Jungen sonntags oft in einem Haus getroffen haben. Ein bisschen Gebäck gab´s, wir haben Karten gespielt oder etwas gesungen. Einmal waren wir bei uns, dann haben die angeklopft, wir sollen nicht so laut sein, kein Lärm machen. So mussten wir still sein. Das war nicht so, wie heutzutage.
- *Von einem Tag auf dem Anderen hat man euch auskvartiert?*
- Vom Gemeindehaus aus hat mein Vater - wir hatten keine Arbeit, wo wir rausgeschmissen worden, ich, dein Vater und dein Großvater wir sind in Wald gegangen zu arbeiten Bäumchen setzen, so lange es das Wetter erlaubt hat. Morgens von 7 bis nachmittags um 4 Uhr lang. Später ist in Nadasch die Genossenschaft (ÁG) gegründet worden, Anfang der 50er Jahren. Mein Mann ist als Kutscher in der Genossenschaft eingetreten. Und da gearbeitet bis zur Rente.
- *Was hast du gearbeitet?*

- Ich bin erst in Wald gegangen und dann auch zur Genossenschaft gegangen. Morgens hat man uns mit den Kutschen hingeführt und wir haben Wasser getragen, Maisfeld bearbeitet auf Norm. Man hat es immer mit einem Maßstab kontrolliert, ob man auch genug gehackt hat. Dann wurde auch was anderes angebaut, Lachs, glaube ich. Es war gesäht und wir mussten Unkraut jäten, und es hat blau geblüht.
- *Und wie war das, das der Uhrgroßmutter die Handgranate mitgenommen hat?*
- Das war unter der Zeit der Deutschen. Die waren auch in der vordere Küche und vordere Stube einkvartiert. Die Russen kamen in der Nacht und die sind morgens in der Früh abmarschiert. Sie waren, glaube ich in der Schule. Sie marschierten morgens und haben schöne Lieder gesungen, damals konnte ich auch diese Lieder. Als die fort waren, ich weiß heute noch, wie die Handgranate aussah, oben hatte sie einen Stil mit Griff, schwarz war sie mit roten Streifen und so konnte man sie anfassen. Und die war am Fenster hingestellt.
- *Drinnen oder draußen?*
- Die waren am Fenster. Meine Mutter fragte sich, was soll sie damit machen? Kein Mensch traute sich sie anzufassen. Meine Mutter hat sie doch genommen und bei einem Geschäft hat sie sie auf die Treppe hingestellt. Abends sind wir wieder fort und damals sind meine Ohrringe... Ich habe dann gesagt, in der Hohl waren mehrere Kinder, die aßen alle Nüsse, ich sagte, nehmen wir auch Nüsse mit. Da ist meine Mutter auf den Dachboden gegangen und hat Nüsse geholt. Ihren Rock hat sie hängen gelassen oder vergessen, hat einen anderen angezogen und das war in der Tasche und war zugebunden. Und der Rock hing am Kleiderständer. In der Nacht kamen wieder die Russen, die haben ja dort geschlafen und die haben alles durchgesucht. Da war die Uhr weck, die Ohrringe, alles.
- *Wie hast du den Großvater kennengelernt?*
- Er ging zur Grube nach Pécsbánya damals gegangen. Samstags sind sie heimgekommen, sonntags gingen wir zum Ball. Aber der Opa hat nicht gerne getanzt. Er und sein Freund, die waren ja in der Nachbarschaft, ich habe ihn ja gekannt, aber wir sind nicht zusammengekommen. Er war ja die ganze Woche fort.
- Wir hatten zu Hause auf dem Dachboden eine 2 Literflasche mit Deckel uns oben war ein Dreher drin, und unten in dem Glas waren 4 Scheiben und das hat sich gedreht. Man hat oben den Buttermilch hineingeschüttet, und das wurde so lange gedreht, bis es Rahm und Butter herausgekommen ist und die Molke ist geblieben.
- *Wie viele Felvidéker waren in unserem Haus?*

- 4 Leute, Jekitzki Pál, Mariska, Pali ihr Sohn. Die sind alle hier gestorben. Sie hatten viel Geld, der Pali, er hat bei den Kohlenbohrer(?) gearbeitet. Er war schon alleine, die Mariska ist früher gestorben. Das Essen hat er bestellt und sein Geld hat er in die Bank getan, und hat von den Zinsen gelebt schon.
- *Haben die gesagt, ihr sollt ausziehen?*
- Zsófi, so hieß sie. So eine Frau hast du noch nicht gesehen. Die hatte solche dicke Füße und war immer in Stiefeln. Die hatten keine Schweine, sie haben nur Gänse. Mit Gänsefett haben sie gekocht. Sie saß immer am Gang und hat die Gänse gestopft. Ich, mein Vater und meine Mutter, wir haben bei denen geschlafen in unserem Haus in die vordere Küche. Von uns nicht weit wohnte der Schwager meiner Großmutter, das waren zwei alte Leute schon. Die waren auch rausgeschmissen worden, dorthin kamen auch "telepes". Das waren keine "Fölvidéker", die haben von Ungarn beansprucht (igényelt). Die haben uns Zinns geben, vermietet. Dort haben die anderen übernachtet. In der Früh kamen sie zurück. Die "telepes" waren so arm, wenn man gewaschen hat, die haben die Wäsche noch von der Leine gestohlen. Auf dem Dachboden hatten sie Mehl in Säcken, da sind sie durch ein Loch durchgeschlüpft und das Mehl gestohlen.
- *Und dann hat die Zsófinéni gesagt ihr sollt rausgehen?*
- Ja, sie hat gesagt, ewig können wir nicht zusammen bleiben. Da hat mein Vater von der Genossenschaft ein Haus bekommen zum Wohnen. Wir mussten nichts zahlen, das ging durch die Genossenschaft. Da hatten wir zwei Pferde, einen hatten wir schon früher, der hatte ein Fohlen. Damals hatten wir die Felder, und da ist das Fohlen immer hinter dem Wagen gegangen. Und beim Geschäft hat man ihm immer Würfelzucker gegeben. So hat es sich immer hingestellt und auf dem Zucker gewartet. "Remény" war sein Name. Seine Mutter war ein schwarzes Pferd mit einem weißen Stern, "Csillag" hieß es. Eine Kuh hatten wir. Die Tiere waren in der dritten Nachbarshaft, dort waren auch "telepesek", die hatten keine Tiere, mit denen waren wir befreundet und die haben es erlaubt, dass wir in dem Stall das Vieh halten, bis wir es verkaufen konnten. Die Kuh hatten wir nicht verkauft, weil die Kuh hatten wir auch im oberen Teil des Dorfes, wo wir von der Genossenschaft das Haus bekommen haben. Dort hatten wir das ganze Bauernhaus bekommen. Unsere Hochzeit war aber schon im unteren Teil des Dorfes. Das konnten wir von der Gemeinde pachten, und dort war meine Hochzeit. Im Jahre 1953.
- *Wurden die Felder nicht weckgenomen, wo die Felvidéker kamen, sondern nur später bei der Verstaatlichung?*

- Nein, zuerst wurden nur die Häuser weckgenommen. Aber die haben auch Felder bekommen, denn ich kann mich erinnern, dass sie noch Dreschmaschine hatten und Seemaschine, nur keine Möbel. Dann kam die Kulak-Zeit. Die Fölvidéker und andern wurde alles weckgenomen. Geschäft und Haus, und eine Villa hatten sie in Bonyhád. Es wurde ein Krankenhaus für Augen erstellt. Die Bukowiner, die in Hidas waren, csángó oder Sekler hat man sie genannt. Trauma - die Krankheit haben sie hereingebracht.
- *Zu welcher Nationalität habt ihr euch bekannt im Jahre 1941?*
- Zur Ungarischen.
- *Und die Muttersprache?*
- Das war die deutsche. Das konnte man nicht leugnen. Ganz Nadasch war deutsch.
- *Und das Haus vom Großvater wurde auch weckgenommen?*
- Ja, im Jahre 1948. Das war auch ein Ungar mein Schwiegervater. Er war "kisbirtokos". Es war ein Büchlein, rot-weiß-grün, Független Kisgazda Párt. 2 Pengö musste man zahlen, sie wurden wahrscheinlich gezwungen da einzutreten. Nebenan im Haus da haben die Kommunisten. Die Eigentümer mussten hinten leben. Und in der schönen Stube waren große Bilder eingerahmt, heilige Bilder Stalin, Rákosi und Kisgazda Párt - all diese Bilder hangen eingerahmt in dem Zimmer. Damals, wo wir geheiratet haben, musste man ein Schreiben bringen, wie großes Schwein man schlachten darf und wie viel Fett muss man abliefern, das war angegeben. So durfte man schlachten. Damals konnte man nicht nach Harkány fahren. Die ersten Motoren, die Csepel-motoren. In Pécsbánya war ein Pfarrer, mit dem war er gut der hat ein Papier versorgt und so haben sie Motor kaufen können, Csepel Motor. Der Gyurka hat seins behalten und wir hatten unseren auch. Dein Großvater hat immer Geld mit dem verdient und gespart. Ich hatte ja kein Geld, der Großvater hat das Geld verdient. Die Lohnzettel kann ich dir noch zeigen, die sind unten im Keller. Und die Szakszervezeti könyvek. Da ist es auch drin, vielleicht waren wir zweimal in Harkány und einmal in Hévíz. Immer haben wir umsonst "beutaló" bekommen. Er hatte aber nie Zeit. Er hat für die Arbeit gelebt und ist dadurch zugrunde gegangen.
- *Hat deine Mutter noch Tracht getragen?*
- Am Anfang hat sie noch, da gibt´s noch Bilder davon. Wo mein Bruder das Militärdienst begonnen hat, da hatte sie noch Tracht. In Harkány war sie unten. In der Kaserne, wo er zuerst war bei Pellérd am Flugplatz. Dahin sind wir mit weißem geflochtenem Korb auf dem Kopf gegangen. Aus Pécsvárad mit dem Zug bis

Fünfkirchen, und von dort aus sind wir zu Fuß gelaufen. Da war noch die alte Straße dort haben wir das hinausgetragen, allerlei Sachen zum Essen, Würste, Bratwürste Brot und Wein.

- *Wie lange trug die Uhrgroßmutter die Tracht?*
- Von Mädchen aus war sie in bäuerischen Röcken und dann wurden sie einmal weckgeschmissen. Wo ich ein kleines Mädchen war, da hat man nichts zu kaufen können. Auch wo ich die Schule beendet habe, und tanzen geganen bin. Da gab es Kanganrock - so hat man es genannt. Blaue und grüne Röcke, die wurden … Da gibt es noch Bilder, wo mein Vater drauf ist, als wir noch die Pferde hatten beim Presshaus oben und auf der linken Seite ein Strohschober, und mein Vater und die Pferde. Und dann gibt es ein größeres Bild mit dem Dreschkasten wurde die Frucht bearbeitet, da sind wir abgenommen worden bei der Arbeit.
- *Sind viele nach Deutschland geflüchtet unter dem Krieg?*
- Nein, ich kann mich nicht erinnern. Wir waren damals noch in unserem Haus. Von Apetin aus der Banat war eine Familie mit zwei Jungen, die sind freiwillig von dort geflüchtet nach Deutschland, weil ihr Mann war in der SS, und ihr Vater und Mutter und sie mit den Kindern haben bei uns übernachtet und in der Nachbarschaft. Die waren reiche Leute, die hatten damals sog. Judensäcke, Kristallzucker und geräucherte Schinken und Speck. Sie haben das bei der Flucht mitgenommen. Sie warteten bis sie einen Wagon bekommen haben. Und der nadascher Ortsgruppenführer vom Volksbund hat zu meinem Vater gesagt, wir haben Platz, bis sie ein Wagon bekommen, wir sollen sie doch solange nehmen. Sie werden dafür bei uns arbeiten. Wie lange sie warten mussten, das weiß ich nicht mehr. Sie sind dann eingewagoniert worden und sind geflüchtet. Aber aus Nadasch kann ich mich an keine Flüchtlinge erinnern. Wo die "Forradalom" war, dann vielleicht, aber ich bin mir nicht sicher.
- *Wie hat man die Häuser zurückgekauft?*
- Aus der Neigasse sind wir herübergezogen. Die Großmutter war immer alleine zu Hause gewesen und ich und dein Großvater, wir hatten ja noch Weingarten, Maisfeld in Rabeschwanz, so sind wir täglich früh vortgegangen hacken und arbeiten, und abends sind wir heimgekommen. Es war der Schweinehirt, die das Haus gekauft haben wo wir aus dem Gemeindehaus aus gewohnt haben. Der alte ist dann immer gekommen, er möchte es anschauen, den Dachboden und alles. Meine Großmutter hat dann gesagt, sie hat Angst, sie bleibt nicht alleine daheim. Der kommt jeden Tag her, und will jeden Tan schauen wie das Haus aussieht. So kamen wir nach Petschwar.

Interview – R.A. – Oberkirchberg (Deutschland, Baden-Württemberg)

- Ich habe sehr früh geheiratet, mit 16 Jahren. Das ist so eine Dummheit. Meine Mutter hat noch warten wollen, aber der war so... heirate schnell, hat er gesagt, seine Eltern und seine Geschwister stehlen das Weiße aus den Augen raus – hat er gesagt.
- *Wo haben Sie in Ungarn gelebt?*
- In Kübekháza.
- *Rein deutsches Dorf?*
- Nein. Bei Ihnen in der Baranya und bei uns auch im Banat, Mariafell (?) das war auch ein schönes großes Dorf, von dort stammt meine Großmutter, die hat dann nach Tiszaszentmiklós geheiratet. Das war ungarisch, dann deutsch und dann ist es wieder serbisch geworden. Aber im Grunde war das ein ungarisches rein. Segedin war an der Grenze, wie der erste Weltkrieg gekommen ist. Meine Eltern haben das so erzählt ich war ja noch nicht auf der Welt. Dort, wo unserer Ortschaft jetzt ist. Und dann hat Segedin gesagt, es kann nicht leben, sie brauchen noch 9 Gemeinden dazu. Dann haben sie noch 9 Gemeinden dazubekommen. Und dann waren wir an der Grenze. Segedin war eine schöne große Stadt und das ist auch war, die Stadt hat nicht leben können davon....Im ersten Weltkrieg ist Ungarn ganz zerschnitten worden. So ein großes Land war das und ist so klein geworden! So wie Österreich, so klein. Wenn das nicht gewesen wäre, so wären wir in Serbien. Die Ortschaft meiner Mutter, wo sie rausgeheiratet hat, das ist in Serbien. War auch ungarisch. Mein Onkel war ungarischer Lehrer. Ich bin noch in den Kindergarten gegangen, da habe ich ein Gedicht aufgesagt: "Ilyen nagy volt Magyarország, most csak ilyen kicsi már. Rossz emberek elrabolták, jaj istenem, de nagy kár. Szomorú most ez az ország, szegény csonka Magyarország. Adják vissza szép hazánkat, drága nekünk szent pora. Ha nem adják, visszavesszük. Nem engedjük, nem nem soha. Mienk ez a tündérország, gyönyörüszép Magyarország." Die Deutschen sagen heute noch: das ist ein so schönes Land, Ungarn. Die Menschen, die Ungaren, die sind so freundlich und so gut meinen sie es, aber stolz. Wenn man denen was geben will, die nehmen es nicht an.
- *Haben Sie in den Kindergarten ungarisch oder deutsch gehabt?*
- Als ungarisch gab, dann natürlich habe ich immer ungarisch - ich hab nur ungarisch gekonnt. Ich bin 1920 geboren, und unser Dorf war schon zu Jugoslawien, zu den Serben gefallen, aber mit dem, wo sie zurückbekommen haben die 9 Gemeinden, dann war das wieder ungarisch.
- *Aber zu Hause haben sie deutsch geredet, oder ungarisch?*

- Ich war eine Ungarin. Meine Brüder haben deutsch geredet. Sie haben auch "Sie" zu meinen Eltern gesagt, nicht "Du", und dann hatte man schon immer so einen Respekt. Bei uns waren die Eltern Heiligtum, was sie gesagt haben, das war alles gut und schön. Weil die haben ja den Kindern nichts Schlechtes gelehrt. Meine Eltern haben deutsch gesprochen und ich habe ungarisch geantwortet. Ich habe das gar nicht bemerkt und meine Eltern haben das auch nicht bemerkt. Daheim sollten die Kinder alle deutsch reden, dass die deutsche Sprache nicht verloren geht. Dann habe ich ungarisch gesprochen, du ungarischer Strudel, du sprichst schon wieder ungarisch!
- *Wie war Ihre Kindheit im Dorf?*
- Gut. Meine Kameraden waren Ungaren. Alles war gut. Das war kein Problem, dass wir in einem anderen Land wären oder nicht in Deutschland wären und wir waren so … auf das Reich auf das Deutsche Reich. Wir hatten nicht einmal ein Gedicht von Ungarn gehabt, in Ungarn Deutsch gelernt – überhaupt nicht. Das war immer nur ungarisch, alles ungarisch. Man sagte über mir: du bist schon eine halbe Ungarin. Als der 15. März war, und die Deutschen heimgekommen sind, wie wir schon geflüchtet haben, denen ist es nicht einmal eingefallen. Einmal war es noch daheim zum 15. März, ich bin ins Wirtshaus gegangen, wo das "Talpra magyar" abgespielt wurde, Petőfi. Und da war ein Ungar, dem hat man gesagt, der sieht gerade so aus, wie der Petőfi.
- *Was haben Ihre Eltern gemacht? Haben die einen Bauernhof gehabt?*
- Ich war bis 6 Jahre in Bauernhof, mein Bruder war 16 Jahre älter als ich und der Andere 13. Mein Bruder hat mich gar nicht angeschaut, er hat gedenkt: die haben wir noch gebraucht. Aber ich wäre glaube ich genauso gewesen. Das ist egal, wenn man nichts hat, aber wenn man Felder hat, dann wir das verteilt.

  […]
- Das war schon eher städtisch mit der Kleidung. Ja, die moderne Kleider bloß das blöde Kopftuch. Ich meine das ist eine Haube.
- *Haben Sie auch so etwas getragen?*
- Nein. Überhaupt nicht. Bei ihnen war noch die Tracht, die breiten Röcke und alles. Die anderen haben noch die Tracht getragen. Viele Frauen hier. Die hier haben wieder eine andere Tracht geahbt, die hatten hinten drei Falten - hat meine Mutter gesagt. Die waren so rund gemacht und das musste man auch können, es war in jeder Familie eine, die das gelernt hat. Aber mit diese Kleider konnten sie nicht sitzen wie drei Falten waren da, und die waren nicht abgebügelt, heute bügelt man die Falten ab. Unten hat

man das Kleid gestärkt und das Unterkleid musste so sein, wie das Oberkleid. Weil oben drauf hatten sie … (unverständlich) das war, wie ein Schleier, so durchsichtig - wunderschön war ihre Tracht. Alles immer wollten sie machen, da waren so Vereine und die Donauschwaben. Da hat man erlebt, wie die Donauschwaben beieinander waren. Wir kommen selten zusammen.

- *Wann hat Ihre Mutter die Tracht abgelegt?*
- Das kann ich nicht sagen, da war ich noch sicher klein, sonst würde ich es wissen.
- *In welchem Jahr haben Sie geheiratet?*
- 1936, mit 16 Jahren. Wir hätten aber nicht herkommen müssen. Seine Schwester - einerseits hatten er schon Recht gehabt, weil die Ungaren haben gesagt, jetzt haben sie die Schulden bezahlt, seine Schwester, weil sie war dort an der Kasse und sie hat durchaus nicht gewollt, dass er heiraten soll. Warum nicht? Dann ist doch alles schön. Er hat trotzdem geheiratet. Nicht dass er mich nicht soll heiraten, sondern Niemanden soll er heiraten. Ich habe aber mit der Frau nie kein Handel gehabt, die hat sich abgedreht von mir, aber er hat immer gesagt, das ist seine zweite Mutter, was sie sagt, auf das hört er immer. So lange seine Mutter gelebt hat, war alles in Ordnung. Nachher hat sie ihren Sohn, der bei uns Lehrling war, angestiftet, dass er das und das sagen soll. Ich bräuchte meinen Mann nicht, die brauchen nur ihre Mutter - und so hat die gesprochen. Das ist hin und her gegangen. Ich bin dreimal daheim gewesen dann bin ich immer zurückgekommen. Da hat er einmal eine Magenblutung gehabt. Da sagte meine Mutter - aber die hat sich niemals eingemischt, sie sagte niemals: gehe zurück. Hat aber auch nicht gesagt: bleibe hier. Das hätte bei uns nicht sein müssen, wir haben uns nicht ein einziges Mal gestritten oder das der mich mal geschlagen hätte, nichts. Das war halt so ein hin und her immer. Dann bin ich im Sanatorium, weil er dort gelebt hat in Segedin, da hatte er sich sehr gefreut, weil er ja nicht geahnt hat, dass ich da hin komme und eine Schwester sogar ein Arzt hat mir zugeredet ich soll da bleiben. Er hätte aber noch 14 Tage im Sanatorium bleiben müssen. Wie ich gesagt habe, ich fahre mit dem Bus heim - Nein, nein, du bleibst da! Die haben mir zugeredet, dann bin ich nicht heimgefahren, meine Eltern haben mich ja nicht suchen müssen, die haben ja gewusst wo ich bin. Dann bin auch dort geblieben und bin auch heimgekommen.
- *Sind sie nicht gemeinsam geflüchtet?*
- Nein, damals waren wir schon längst auseinander. Nur getrennt, nicht geschieden. Er hat sich nicht scheiden lassen, ich habe ich mich nicht scheiden lassen, so ist es

geblieben. Das aber das arme Kind war Leid Träger, die Kinder sind immer die Leid Tragende. Ich hab einen Fehler gemacht, ich hätte ihn zurücknehmen sollen, er soll kommen, wie ich hier in Deutschland war. Ich hatte noch ein Papier in der Hand gehabt, er sagte, er ist so unglücklich. Ich sagte, was du dir eingebrockt hast, kannst auslöffeln. Ich habe keinen anderen gehabt und das war für ihn immer das Beste, weil ich anständig war. Ich habe nicht einmal, wo ich Kirchweih Mädel war, ich habe von einem Jungen nicht einmal küssen lassen. So ist es bei uns, aber da waren solche Mädel, weil er immer gesagt hat, dass ich nie so war. Wir haben doch so Gesellschaftsspiel gespielt und wer verloren hat, der hat Pfand eingeben müssen. Ich hatte kleine Taschentücher gehabt mit Spitze, die haben wir selber gehäkelt, das war damals Mode. Die habe ich alle eingebüßt. Aber mich hat keiner geküsst. Entweder ein Kuss oder irgendein Pfand.

- *Geflüchtet sind Sie mit ihren Eltern und mit ihrem Sohn?*
- Mein Vater ist daheim geblieben, er sagte man kann das Vieh nicht verhungern lassen. Er hat nicht geglaubt, dass das russisch bleibt. Er hat ja noch an den Ungaren Schmalz und Speck verkauft. Und dann ist das Schwere gekommen. Da ist der Russe. Eine halbe Kilometer weit war Rumänien und genau so weit war Ungarn, Rabi war auch nur so weit. Da ist der Russe von Rumänien her, wir waren das erste Dorf, halb Kilometer weit war die Grenze. Wie der Deutsche von Anfang, weil zuerst hat ja immer der Deutsche gesiegt, dann war's aus. Dann sind die Russen reingekommen an der Grenze, mit Allem zack und Pack, was gehabt haben die Soldaten. Dann waren wir schon von den Russen besetzt. Mein Vater hatte große Angst gehabt. Er hätte auch flüchten sollen, aber er hat das Vieh nicht dalassen können. Da war im Herbst die große Mästerei immer, wie viele Schweine waren damals, die man hätte schlachten können. Aber wir dachten nicht, dass da heraus so eine Armut wird. Die Deutschen Soldaten haben gesagt, Sie sind ja im Märchenland. Wir haben noch gedenkt: wir im Märchenland gegen Deutschland? Aber die haben das anders gemeint, sie haben es halt nicht gesagt. Das sollte sich nicht verbreiten, dass in Deutschland nichts zum Essen gibt. Da sind mir erst nach Österreich gekommen. Aber ich will noch sagen, wo die Russen reingekommen sind und mein Vater - was soll er ihnen zum Essen geben, dann haben sie gezeigt so rund. Ja rund ist vieles, die Zwiebel alles. Nicht das, nicht das, sie haben was anderes gewollt. Sie haben Zwiebel und Eier gewollt. Das haben sie sich gerührt zubereitet mit Brot. Nun war es russischer Regime. Da haben sie noch Fett und alles eingegraben, wenn wir kommen, wir konnten aber nicht kommen. Die

deutschen Soldaten haben uns gesagt, alle Deutsche schleppt der Russe fort. Dann wussten sie schon, dass sie fort müssen. Die Großbauern, die große Deutschen waren die sind alle gegangen, und die, die nicht so große Deutsche waren, die dachten sie können daheim bleiben. Wir sind aber gegangen. Wir wussten schon, wir werden die ersten sein. Bei meinem jüngsten Bruder daheim, der hatte 570 Joch Feld gehabt mit seiner Frau. Das sollen Zigeuner sein? Denen muss man gar nicht verzählen, was wir daheim hatten. Wie wir rausgekommen sind, haben wir uns gefragt: das sollen Felder sein? Kleine Stückchen waren das gleich am Dorfe. Unser Feld war nicht alles bei "Desk", da war es, das war 12 km weit. Das alles heimführen. Die mussten um 2 aufstehen, die armen Leute. Die Leute haben hier gemeint - so viele Arbeit! - ja die hätten mal das mitmachen müssen, was dort für Arbeit war. Die haben aber gut gezahlt. Die Bauern haben einem auch so immer gegeben. Und dort was haben die arbeiten müssen, zum Beispiel beim Einführen, nachts um zwei aufstehen, dass sie mehrmals fahren können, in trapp mussten sie fahren, den Wagen so hoch aufgestapelt, weil bei uns waren nicht solche große schwere Bauerwagen, wie hier. Bei uns waren schöne gedrechselte Wagen, da hast dich draufsetzen können und nach Segedin fahren. Hier waren die großen ___ Pferde und wir hatten zu Hause die leichten Englischblutpferde. Die gedrechselten Wagen waren schön angestrichen, die leichte wagen. Sie haben aber trotzdem viel aufladen können, weil sie es sehr hoch geladen haben. Ich habe gar nicht wollen dort draufsteigen.

- *Wann sind Sie geflüchtet?*
- Geflüchtet sind wir 1944, am 5. Oktober.
- *Wer ist noch mitgegangen?*
- Das war noch eine große Sache. Es waren ja alle eingerückt im Krieg. Es waren nicht viele, die nicht im Krieg waren. Arthur ist nicht im Krieg gewesen, Dédi (?) und der Ernest waren da, aber die haben guten Platz gehabt, die waren bei der Polizei.
- *Wie sind Sie dann geflüchtet?*
- Manche Leute haben es viel schlimmer gehabt, manche sind sogar erschossen worden, Tiefflieger. Da war ein Fall: Meine Mutter und Vater sind zu Hause geblieben, und andere Eltern von gleichaltrigen Kindern sind mitgegangen, dann habe ich geweint. Dann habe ich ihr leidgetan, dann sagte sie, sie geht auch mit. Aber ich wusste, dass sie nicht kann, weil sie Wandernieren hatte. Der Arzt sagte, bei ihr hängen die Nieren, wie an einen Zwirnsfaden. Dann haben wir noch ihre Sachen geholt, ihre Kleider und dann kam sie auch mit. Ich wusste, dass sie auf diesen Wägen nicht fahren kann. Sie

musste in einem ungarischen Dorf zurückbleiben. Sie wusste aber die Richtung, wohin wir fahren sollen - Ödenburg, nein Budapest und dann nach Ödenburg, sie ist dann auch diese Richtung gefahren. Dann hat sich die Marschrute geändert. Aber wie sollte sie fahren? Dann sagten die deutschen Soldaten, sie helfen ihr, sie geben ihr ein Pass aus, und mit dem kann sie nach Österreich oder bis Deutschland fahren. Dann hatte sie fahren können. Im Nachbardorf von Bp. in Zsámbék, da haben viele Deutsche gewohnt, dort sollte die erste Rute herkommen und dann sollte später noch ein Transport kommen. Dann war es ihr schon zu lang, 14 Tage und die kommen nicht. Dann wusste sie schon, dass etwas nicht in Ordnung ist, dass wir nicht können. Dann dachte meine Mutter, sie versucht es bei Ödenburg. Die deutschen Soldaten werden ja die Rute wissen. Dann sagte sie noch den Leuten bei Zsámbék, jetzt wartet sie nicht mehr länger, sie geht uns suchen. Dort waren ältere Männer und Kinder, und die Männer haben gesagt, was will sie alleine in der Welt, sie findet uns ja doch nicht. Doch, sagte sie, sie findet uns. Meine Mutter war nicht ungeschickt. Sie ist in jedem größeren Dorf gegangen und gefragt ob wir dort nicht angemeldet sind. Wir konnten noch fahren. Sie wusste, dass wir in Ödenbrug stationiert sind. Aber sie hat uns nicht in Ödenburg gefunden, sondern in Wien.

- *Nur Sie und ihr Kind waren unterwegs?*
- Meine Schwägerin war noch und sie hatte ihre Schwägerin. In Wien dachte meine Mutter, dort hat sie überhaupt die Ämter durchgeschaut. Da war ein deutscher Soldat mit ihr, und der sollte auflesen, wer aus unserem Dorf dort ist. Der hat gesagt, Regina Reil (?), dann hatte sie schon uns. Die Wiener waren sehr feindliche Leute aber die anderen nicht. Die Oberösterreicher und Niederösterreicher genauso. Dann ist der Soldat mit ihr, der wusste wo wir sind, und dann war sie so froh, dass sie uns gefunden hat. Die Mädel haben genau so viel bekommen, wie die Jungs, gleich geteilt. Mir hat mein Vater noch etwas mehr gegeben. Sie haben auch gebaut, das Haus hat aber mir gehört. So war das bei uns daheim. Wie die angekommen sind, meine Schwägerin und die Kinder, die waren wie Zigeuner, so schwarz. Die waren so lange auf dem Weg von Niederösterreich Wien bis zu Wels, das ist eine schöne Strecke, und es ist im Frühjahr, im März gewesen. Dann sind die gekommen, wir haben sie fast nicht erkennt. Dann brauchten sie eine Wohnung. Wir haben nicht einmal eine anständige Wohnung bekommen. Der Bürgermeister konnte ihnen keine zuweisen, dass die Flüchtlinge was bekommen. Es war furchtbar. Wir waren drei Personen, ich meine Mutter und der Kleine. Wir hatten eine kleine Wohnung mit einem Fenster. 1 Bett hatten wir gehabt.

Da war eine alte Frau im Haus, die hat uns ein Bett gegeben, da haben wir zu zweit geschlafen, das macht ja nichts, das haben wir schon öfter gemacht. Der Kleine hat ein winziges Bett gehabt, er war 6 Jahre alt. Das war ein langes altes Haus, da waren ein Haufen Zimmer noch und sie war alleine mit ihrer Tochter nur. Wir hatten aber keinen Streit gehabt, ich habe alles gemacht, was sie gesagt hat. Sie rufte mich zum Häcksleschneiden. Da habe ich das große Rad gedreht. Wo wir fertig waren, dann hatte sie mir die Menage gegeben: ein Ei. Haufen haben wir gehäckselt, das war so großen Schuppen mit Heu, das musste man durchhäckseln. Ein andersmal gab sie ein kleines Stück Käse. Das war mein Verdienst. Aber so eine Wohnung! Kannst du dir das vorstellen? Zwei Jahren waren wir in Österreich, so haben wir gehaust. der Kleine, den hatten wir daheim, wollte in die Schule geben, er war ja Schulpflichtig. 6 Jahre, gerade hat die Schule begonnen. Mit Freude ist er gegangen. Dann kam er aber ganz anders heim, er verstand den Lehrer nicht, überhaupt nicht verstanden. Deutsch haben wir nicht gelernt. Deutsch musste ich mit dem Kind reden, dass er es nicht verliert. So habe ich deutsch geredet nur manchmal ist es halt ungarisch rausgekommen. Und dann habe ich gesagt, man soll nur einmal mir sagen, ich sei eine Zigeunerin. Dann können sie war hören. Das hat man doch gesehen dass wir keine Zigeuner waren.

- *Wie war das? Zwei Jahre in Österreich und dann sind Sie nach Deutschland gekommen?*
- Ja, dann sind wir nach Deutschland gekommen. Da war es mit der Wohnung besser. Aber mit dem Essen nicht. Erst waren wir in Ulm. Das war das schönste, dass die Österreicher in die Viehwagone gesetzt. Und wir haben gedacht, ob das richtig zugeht, die Deutschen setzen doch ihre Leute nicht in Viehwagonen. Es war so, die haben die Viehwagone darum geschickt, dass wir unser Ross können reintun. Konntest dich nicht hinsetzen, wie gefangenen waren wir dort im Viehwagon. Das schönste war, die Österreicher haben unser Ross aufgehalten, das haben sie gewollt, darum haben sie uns in die Viehwagone. Die Wagen haben sie umsonst bekommen. Ernest hatte 13 Pferde, die schönsten Pferde haben sie zurückgehalten, er hat für die Pferde hat er so viel Geld bekommen, dass er ein Schlafzimmer hat kaufen können. Bei uns hat ein Ross viel Geld gekostet, und hier die haben uns ausgenutzt. Dann kamen wir an, und wir sagten, ja wir sind die Pferde. Dann sind wir einkvartiert wurden, wir waren im Schlosshof. Ich und mein Bruder, der Ernest. Meine Mutter sagte, hier können wir über Winter nicht bleiben, hier erfrieren wir. Halb Meter Holz bekommen und der Winter war schon da.

- *Wo sind sie mit Ihrem Sohn hingekommen?*
- Dann sind wir vom Schloss raus, der Bürgermeister sagte, da bekommen wir gute Leute. Das sind gute Leute. Wir hatten nie ein Wortwechsel gehabt. Die Küchentüren waren gegenüber. Sie haben ein Kind gehabt, das war drei Jahre jünger als meines, und die waren immer zusammen. Da haben wir immer am Ofen Bratkartoffel gemacht.
- *Und da waren Sie, Ihre Mutter und Ihr Sohn zusammen?*
- Ja, und mein Vater ist gekommen im April 1946 von daheim. Da sind sie ausgewiesen worden. Und dann hat man es eingestellt. Vor Baranya hat man es schon eingestellt, die deutschen hat man nicht mehr rausgelassen. Die deutschen können daheim bleiben. Mein Vater war froh, dass er rauskommen konnte, weil wir ja da waren. Ich habe noch eine Karte geschickt, er soll gemahlene Paprikapulver kaufen. Weil hier gibt es nicht. Damals hat man das nicht bekommen. Da hat er auch mitgebracht.
- *Was ist dann mit ihrem Haus und ihrem Feld dann in Ungarn passiert?*
- Da sind Ungaren reingegangen. Der hatte ja schon darauf gewartet, der hat als Mieter da gewohnt, war ein reicher Bube, war nicht arm. Der wartete nur, dass wir fortgehen. Csak gyünne már az orosz, vinné ezeket a németeket - hat er gesagt. Soll mal der Russe kommen, dass er die Deutsche holt. Ist auch reingegangen in unserem Haus. Mein Vater war noch drei Monate lang drin und dann sind sie erst ausgewiesen worden. Er musste mit dem Ungar leben müssen.
- *Und was haben Sie hier in Deutschland gearbeitet?*
- Zuerst habe ich in der Gärtnerei gearbeitet im Schloss. Wo ich schon nicht da gewohnt habe, dann bin ich noch hingegangen zu arbeiten. Dann bin ich nach Ulm gegangen zu arbeiten bei Gardena. Wir waren die ersten, das waren ein Paar Frauen, die dort angefangen haben.
- *Und haben Sie in Ungarn auch in der Wirtschaft gearbeitet?*
- Ich musste nicht arbeiten, ich war ja eine Bauerntochter. Ich bin aufs Feld gegangen und daheim gearbeitet. Fräulein waren wir. Ich habe nichts gemacht daheim. Aber ich habe schon müssen arbeiten. Meine Mutter hat mir schon das Arbeiten gelehrt und meiner Cousine der Emma auch. Man sagte, es war schöner, wo die deutschen da waren, wo wir schon heraus waren. Das haben die Ungaren gesagt, das hat ihnen dann besser gefallen. Freilich, die haben das lebhaft gemacht, die haben die Kirchweihfeste gehabt, naja die Ungaren haben auch Erntedankfest gehabt.
- *Dann haben Sie hier in Deutschland mit Ihren Eltern und mit Ihrem Sohn gewohnt.*

- Ja, meine Mutter ist ja schon mit 47 Jahre gestorben. Ein Jahr waren wir hier, dann ist sie schon gestorben.
- *Dann waren Sie nur zu dritt mit Ihrem Vater und Ihrem Sohn.*
- Ja. Der Sohn ist im Jahre 1962 gestorben. Da war er 24 Jahre alt. Mein Vater ist ein Jahr später, wie der Franz gestorben. 1963.
- *Wollten Sie nie zurück nach Ungarn?*
- Ich wäre schon gegangen, aber unsere Leute waren so zerstreut. Wenn alle in einem Dorf gewesen wären.
- *Was haben sie von Ungarn am meisten hier vermisst?*
- Am meisten habe ich vermisst, dass mein Kind auch von Ungarn war, und meine Eltern und meine Geschwister. Alles. Und auch Ungaren, die wo wirklich gut waren. Es gibt Ungaren, die sehr gut sind. Und es gibt auch anderen, wie bei jeder Nation. Im Großen und ganzem haben die Deutschen gesagt, die Ungaren, das ist ein Prachtvolk. Ich kann mich nicht an die Klima und alles was hier ist gewöhnen. Ich habe mein Dorf so gern gehabt und die Leute auch, weil die so gut waren. Wenn ich dort so krank und alt wäre, die würden kommen aus der Nachbarschaft und…
- *Sind Sie noch einmal in Kübekháza gewesen?*
- Natürlich, schon dreimal. Mir tut meine Heimat so weh, keiner von unserem Dorf ist mehr da, alle sind gestorben oder weg von dort. Ich frage immer, tut es euch nicht Lied? - Ja, jetzt sind wir es schon hier gewöhnt. Aber die Heimat - sage ich - das kann wunderbar sein. Goldig sein. Aber das ist nicht die Heimat. Es weiß jeder, wenn ich mit Leidenschaft rede, dann spreche ich von daheim. Familiäre Sachen und so, Dorf und Daheim. Nichts von hier, wie schön hier ist. Ist zwar schön, wunderschön - die Ungaren sagen es selbst. Wir sind fast von den Tieffliegern bald erschossen worden. Wir sind bis Jánosháza gefahren und da kommt ein Tiefflieger, und wir haben keine Wälder in der Nähe gesehen. Bei uns daheim war kein Wald. Wälder haben wir erst in Österreich gesehen. Es war schon ein schönes Dorf, ich vergesse es in meinem Leben nicht. Das ist die Frau von dem Szemes, den Ungar. Die hat einen Ungar geheiratet, das war aber eine Seltenheit gewesen, und auch noch ein großer Bauer, beide waren reich, sie haben geheiratet. Er ist nicht von unserem Dorf.